T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

19. YÜZYILDA
EDİRNE'DE TASAVVUFÎ HAYAT
(AŞÇI DEDE'NİN HATIRALARI IŞIĞINDA)

MÜZEYYEN ŞENTÜRK
1158253158

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. NURULLAH KOLTAŞ

EDİRNE 2019

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TASAVVUF BİLİMDALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MÜZEYYEN ŞENTÜRK tarafından hazırlanan **19. YÜZYILDA EDİRNE'DE TASAVVUFÎ HAYAT (AŞÇI DEDE'NİN HATIRALARI IŞIĞINDA)** konulu **YÜKSEK LİSANS** tezinin sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6. maddeleri uyarınca **09. 09. 2019** Pazartesi günü saat 10:00'da yapılmış olup yüksek lisans tezinin* Kabulüne ..... **OYBİRLİĞİ** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	**KANAAT**	**İMZA**
Prof. Dr. Selami ŞİMŞEK	Kabul edilmesine	
Doç. Dr. Nurullah KOLTAŞ	Kabul edilmesine	
Doç. Dr. A. Taha İMAMOĞLU	Kabul edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI
DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

25 / 09 / 2019

Müzeyyen ŞENTÜRK

Tez Adı : 19. YÜZYILDA EDİRNE'DE TASAVVUFÎ HAYAT (Aşçı Dede'nin Hatıraları Işığında)

Yazar : Müzeyyen ŞENTÜRK

ÖZET

19. Yüzyılda Edirne'de Tasavvufî Hayat: Aşçı Dede'nin Hatıraları Işığında adını taşıyan çalışmamız *giriş*, *üç bölüm* ve *sonuç*tan müteşşekildir.

Giriş'te Tasavvuf'un tarifi ve özetle tarihine panoramik bir bakış sunduktan sonra araştırmamızın amacı, kapsamı, metodu ve kaynaklarına dâir bilgiler verdik.

Birinci Bölüm, Aşçı Dede'nin Hayatı, İlmî-Tasavvufî Kişiliği ve Eserleri başlığını taşımaktadır ve içerik başlığa uygun olarak düzenlenmiştir.

19. Yüzyılda Edirne'de Siyâsî ve İctimâî Hayat başlığını taşıyan *İkinci Bölüm*'de; önce bu yüzyılda Avrupa'nın sonra da Osmanlı Devleti'ne durumuna bir göz attık. Edirne'nin siyâsî, iktisâdî, ictimâî, ilmî ve dînî yapısını genel hatlarıyla ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamızın ana kısmını oluşturan *Üçüncü Bölüm* ise *19. Yüzyılda Edirne'de Tasavvufî Hayat* başlığını taşır. Bu bölümde Edirne'de 19. yüzyılda faal olan tarîkatler ile onların tespit edebildiğimiz tekke ve şeyhlerini ele aldık. Bu çerçevede çeşitli kollarıyla beraber *Halvetîler*, *Mevlevîler*, *Bektâşîler*, *Rifâîler*, *Nakşîler*, *Kādirîler*, *Celvetîler* ile diğer tarîkatler *Tennûrîler*, *Hakkîler*, *Sa'dîler*, *Zeynîler*, *Desûkîler* ve *Bedrîler* ile tarîkatı tespit edilemeyen bazı tekke ve meşâyihini inceledik. Ayrıca bütün bu tarîkatlerin 19. yüzyıl Edirne'sinin ictimâî ve dînî hayatına katkılarını tespit etmeye çalıştık.

Sonuç'ta ise araştırma sonucunda elde ettiğimiz bulguları arz ettik.

Anahtar Kelimeler: Aşçı Dede, Edirne, 19. Yüzyıl, Tasavvuf, Tarikat.

Title of the Thesis : THE SUFI LIFE IN EDIRNE IN THE 19TH CENTURY (Under The Light of the Memories of Aşçı Dede)

Prepared by : Müzeyyen ŞENTÜRK

ABSTRACT

My thesis is entitled *The Sufi Life in Edirne in 19th Century: Under The Light of the Memories of Aşçı Dede* and consists of *an introduction, three chapters and a conclusion.*

In *the introduction,* following a panoramic view of description of Sufism and its brief history, we would try to give information about the purpose of our research and its scope, method and sources.

The first chapter is entitled *The Life of Aşçı Dede and His Scholarly-Sufi Personality and Works*; and the content is arranged according to this title.

In the *second part* is entitled *The Political and social Life Edirne in the 19th Century in Edirne*. First of all, we have analysed the situation in Europe as well as in Ottoman Empire in this century. We tried to reveal the political, economic, social, scientific and religious structure of Edirne in general terms.

The third part, which constitutes the main part of our study, is entitled *The Sufism in Edirne in the 19th century*. In this section, we discussed the active Sufi orders as well as the dervish lodges and the sheikhs whom we were able to detect in Edirne in the 19th century. In this framework, we examinded various branches *Khalwatīs*, *Mawlawīs*, *Bektashīs*, *Rifāīs*, *Naqshbandīs*, *Qadirīs*, *Jalwatīs* along with some other sufi orders such as *Tannūrīs*, *Haqqīs*, Sa'dīs, *Zaynīs*, Dasūqīs and *Badrīs*. Moreover, we could not find enough information concerning some dervish lodges and sheikhs. In addition, we tried to determine the contribution of all these orders to the social and religious life of Edirne in the 19th century.

In *conclusion,* we presented the findings of the research.

Key Words: Aşçı Dede, Edirne, 19th Century, Sufism, Sufi Order (tariqa).

ÖNSÖZ

Yüce Rabbimize hamd, Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed'e ve âline, ehl-i beyt'ine salât, ashâbınâ, selef-i sâlihîne ve meşâyih-i kirâm ile değerli okuyuculara selam olsun.

Tartışmalı bir husus olmakla beraber dinlerin bir zâhirî/egzoterik bir de bâtınî/ezoterik tarafı olduğu kabul edilegelmiştir. Bu çerçevede Tasavvuf, İslâm'ın bâtınî ya da derûnî veyahut hadîs-i şerifin yorumundaki ifadesiyle ihsân tarafını temsil eder. İslâm tasavvufu, *iman* ile başlayıp *islâm* ile devam eden terakkînin *ihsân* zirvesine ulaşması, diğer bir tabirle Allah'a *inanma* ve O'na *itaat etme* sürecinin O'nu görüyormuşçasına yaşanması gayretidir.

Tasavvuf, 3/9. asırda, dünyaya değer vermeme yani zühd ile başlayıp 5/11. asırda tarîkat ve tekkeleri ile kurumsallaşan ve bir yaşam biçimi olarak, varlığını dün olduğu gibi bugün de İslâm toplumlarında etkin bir şekilde sürdüren bir yorumdur. Bu yorumun İslâm toplumları içerisinde, geçmişten günümüze en çok Türk toplumlarında kendini gösterdiğini söylemek yanlış olmasa gerektir.

Arz ettiğimiz üzere, milletimizin en önemli dinamiklerden biri olarak Tasavvuf'un toplumumuz üzerindeki etkileri, her zaman ve her yönüyle çalışılması gereken hususlardan olup bizim çalışmamız da bu inancın bir eseri olarak karşınızdadır.

19. Yüzyılda Edirne'de Tasavvufî Hayat (Aşçı Dede'nin Hatıraları Işığında) adını verdiğimiz çalışmamız, *bir giriş*, *üç bölüm* ve *bir sonuç*tan müteşşekildir.

Giriş'te Tasavvuf'un tarifi ve özetle tarihine, araştırmamızın amacı, kapsamı, metodu ve kaynaklarına dâir bilgiler verdik.

Birinci Bölüm, *Aşçı Dede'nin Hayatı, İlmî-Tasavvufî Kişiliği ve Eserleri* başlığını taşımaktadır ve içerik başlığa uygun olarak düzenlenmiştir.

19. Yüzyılda Edirne'de Siyâsî ve İctimâî Hayat başlığını taşıyan *İkinci Bölüm*'de; önce bu yüzyılda Avrupa'nın sonra da Osmanlı Devleti'nin durumuna bir göz attık. Edirne'nin siyâsî, iktisâdî, ictimâî, ilmî ve dînî yapısını genel hatlarıyla ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamızın ana kısmını oluşturan *Üçüncü Bölüm* ise *19. Yüzyılda Edirne'de Tasavvufî Hayat* başlığını taşır. Bu bölümde Edirne'de 19. yüzyılda faal olan tarîkatler ile onların tespit edebildiğimiz tekke ve şeyhlerini ele aldık. Bu çerçevede çeşitli kollarıyla beraber Halvetîler, Mevlevîler, Bektâşîler, Rifâîler, Nakşîler, Kādirîler, Celvetîler ile diğer tarîkatler Tennûrîler, Hakkîler, Sa'dîler, Desûkîler ve Bedrîler ile tarîkatı tespit edilemeyen bazı tekke ve meşâyihi inceledik. Ayrıca bütün bu tarîkatlerin 19. yüzyıl Edirne'sinin ictimâî ve dînî hayatına katkılarını tespit etmeye çalıştık.

Sonuç'ta ise araştırmamızın sonucunda elde ettiğimiz bulguları arz ettik.

Akademik araştırmanın zorlu bir süreci gerektirdiği muhakkaktır. Bu zorlu süreçte, hem araştırma hem de yazım aşamasında beni destekleyen Sevgili Eşim Mustafa ŞENTÜRK'e teşekkür ederim.

Tezin tespitinde bize fikir veren Doç. Dr. A. Taha İMAMOĞLU ile bizden önce Edirne ve civarındaki tasavvuf sahasını çalışarak önümüze zengin bir malzeme yığan ve bu nedenle kendisine zaman zaman danıştığımızda, bizimle ilgilenip kaynak paylaşımında bulunan Prof. Dr. Selami ŞİMŞEK hocalarımıza teşekkür ederim. Özellikle de tezin tespitinden araştırılmasına, yazımından tashihine kadar her süreci titizlikle takip eden ve sabırla yol gösteren Danışman Hocam Doç. Dr. Nurullah KOLTAŞ'a çok teşekkür ederim.

Son olarak belirtmek isteriz ki, biz çalışmamızın kapsamı çerçevesinde, bu araştırmayı hakkını vererek tamamlaya çalıştık. Ancak hiçbir araştırma ve çalışma gibi, bu çalışma da bitmiş değildir, gelişmeye elverişli ve muhtaçtır. İnşallah değerli

hocalarımız, araştırmacılar ve ilgili okuyucuların katkılarıyla eksikliklerimizi giderecek, süreç içerisinde çalışmamızı daha da geliştireceğiz.

Gayret bizden, muvaffakiyet Allah'tandır.

Müzeyyen ŞENTÜRK
Eylül 2019 - Edirne

İÇİNDEKİLER

Özet I
Abstract II
Önsöz III
İçindekiler VI
Kısaltmalar XVI

GİRİŞ

Tarifinden Tarihine Tasavvuf 1
Araştırmanın Konusu ve Kapsamı 5
Araştırmanın Amacı 7
Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları 8

I. BÖLÜM
AŞÇI DEDE'NİN HAYATI, İLMÎ-TASAVVUFÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. Aşçı Dede'nin Hayatı 10
1.2. Aşçı Dede'nin İlmî ve Tasavvufî Kişiliği 13
1.3. Aşçı Dede'nin Eserleri 21
1.3.1. Aşçı Dede'nin Hâtırâtı Üzerine Yapılan Çalışmalar 25

II. BÖLÜM
19. YÜZYILDA EDİRNE'DE SİYASÎ VE İCTİMÂÎ HAYAT

2.1. 19. Yüzyılda Avrupa 27
2.2. 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti 29
2.2.1. 19 Yüzyıl Osmanlı'sında Dînî ve Tasavvufî Hayat 32
2.3. 19. Yüzyıl Edirne'sinde Siyâsî, İktisâdî, İctimâî, İlmî ve Dînî Hayat 36
2.3.1. Edirne'de Gayr-i Müslimler 46

III. BÖLÜM
19. YÜZYILDA EDİRNE'DE TASAVVUFÎ HAYAT

3.1. 19. Yüzyıl Edirne'sinde Tasavvufî Hayat 48
3.1.1. Halvetiyye ve Edirne'de Halvetîler 53
3.1.1.1. Halvetî Tekkeleri 54
3.1.1.1.1. Berkofça/Berkovitsa Köşeli Köyü Halvetî Tekkesi 54
3.1.1.1.2. Filibe Şeyh Himmet Efendi Halvetî Zâviyesi 54
3.1.1.1.3. **Gülşeniyye ve Edirne'de Gülşenîler** 54
3.1.1.1.3.1. Gülşenî Tekkeleri 55
3.1.1.1.3.1.1. Sezâî Dergâhı/Şah Melek Zâviyesi 55
3.1.1.1.3.1.2. Velî Dede Tekkesi 56
3.1.1.1.3.1.3. Himmet Dede Tekkesi 56
3.1.1.1.3.1.3.1. Seyfullah Efendi (1278/1862) 57
3.1.1.1.3.1.3.2. İsmâil Âşir Efendi (1294/1878) 57
3.1.1.1.3.1.3.3. Şeyh Sâlih Efendi (ö. ?) 57
3.1.1.1.3.1.4. Hacı Zekeriyâ Zâviyesi 57
3.1.1.1.3.1.5. Uzunköprü Gülşenî Tekkesi 57
3.1.1.1.3.1.6. Filibe Hasan Efendi Gülşenî Tekkesi 58
3.1.1.1.3.2. Gülşenî Şeyhleri 58
3.1.1.1.3.2.1. Muhammed Vefâ Efendi (1212/1797) 58
3.1.1.1.3.2.2. Şerefüddîn Şuayb Efendi (1257/1841) 58
3.1.1.1.3.2.3. Mehmed Seyfeddîn Efendi (1233/1818) 58
3.1.1.1.3.2.4. Çelebi Hasan Efendi (1241/1826) 59
3.1.1.1.3.2.5. Çelebizâde Sezâî Efendi (1255/1840) 59
3.1.1.1.3.2.6. Mahmûd Efendi (ö. ?) 59
3.1.1.1.3.2.7. Ahmed Efendi (1255/1840) 59
3.1.1.1.3.2.8. Ahmedzâde Mehmed Efendi (ö. ?) 59
3.1.1.1.3.2.9. Mehmed Seyfullah Efendi (1278/1862) 60
3.1.1.1.3.2.10. İsmâil Âşir Efendi (1294/1878) 60
3.1.1.1.3.2.11. Şerîf Efendi (1318/1900) 60

3.1.1.1.3.2.12. Ahmed Efendi (1323/1905) …… 60
3.1.1.1.3.2.13. Şuayb Şerefeddîn Efendi (1329/1911) ……... 61
3.1.1.1.3.2.14. Şeyh İrfân Efendi (1336/1918) ……..…… 62
3.1.1.1.3.2.15. İsmâil Tal'at Efendi (1340/1921-22) ……..…… 62
3.1.1.1.3.2.16. Hâfız Sırrî Efendi (1342/1924) ……..…… 63
3.1.1.1.3.2.17. Ahmedzâde Sezâî Efendi (1341/1925'ten Sonra) …….. 63
3.1.1.1.3.2.18. Ahmed Hayâlî Efendi (1359 ?/1940 ?) …..……...… 63
3.1.1.1.3.2.19. Hâfız Mustafa Zevkî Efendi (1866/1945) ……..…… 64
3.1.1.1.4. **Uşşâkıyye ve Edirne'de Uşşâkîler** ……..……...…… 64
3.1.1.1.4.1. Uşşâkî Tekkeleri ……...……..…… 65
3.1.1.1.4.1.1. Şeyh Hâmid Efendi Tekkesi ……...……..…… 66
3.1.1.1.4.1.2. Çoban Ali Efendi Tekkesi ……....…… 66
3.1.1.1.4.1.3. Salı Tekkesi ……..…… 67
3.1.1.1.4.1.4. Filibe (Hasan Efendi) Uşşâkî Tekkesi ……..…… 67
3.1.1.1.4.1.5. Dimetoka Uşşâkî Şahin Baba Dergâhı ……..…… 68
3.1.1.1.4.2. Uşşâkî Şeyhleri ……..……..…… 68
3.1.1.1.4.2.1. Şeyh Saka Hüseyin Efendi (1214/1799) ……..…..…… 68
3.1.1.1.4.2.2. Şeyh Muhammed Saîd Efendi (1244/1829) …… 68
3.1.1.1.4.2.3. Şeyh Mustafa Efendi (1313/1895 ?) ……....…… 68
3.1.1.1.4.2.4. Şeyh Muhammed Sıdkî Efendi (1313/1895'ten Sonra) 68
3.1.1.1.4.2.5. Şeyh Hüseyin Efendi (ö. ?) ……:…… 69
3.1.1.1.5. **Karabâşiyye ve Edirne'de Karabâşîler** …… 69
3.1.1.1.5.1. Karabâşî Tekkeleri …… 69
3.1.1.1.5.1.1. Şah Kadın Zâviyesi ……...…… 69
3.1.1.1.5.2. Karabâşî Şeyhleri ……...…… 70
3.1.1.1.5.2.1. Mehmed Sâdık Efendi (1247/1831) ……..…… 70
3.1.1.1.5.2.2. Halîl Niyâzî Efendi (1252/1837) ……..…… 70
3.1.1.1.6. **İrşâdiyye ve Edirne'de İrşâdîler** ……..……..…… 70
3.1.1.1.6.1. İrşâdî Tekkeleri ……..…… 71
3.1.1.1.6.1.1. Kilitbahir Şeyh Muslihıddîn Dergâhı ……..…..…… 71
3.1.1.1.6.2. İrşâdî Şeyhleri ……..……..…… 71

3.1.1.1.6.2.1. Tâlib-i İrşâdî (1298/1881) ……. 71
3.1.1.1.6.2.2. Hüseyin Hüsnü Baba (1343/1925) …… 71
3.1.1.1.6.2.3. Mustafa Kanber Baba (1343/1924'ten Sonra) ……..… 72
3.1.1.1.7. **Ramazâniyye ve Edirne'de Ramazânîler** ……..……...…… 72
3.1.1.1.7.1. Ramazâniyye Tekkeleri …….…… 73
3.1.1.1.7.1.1. Mestçizâde Tekkesi ……..…….....… 73
3.1.1.1.7.2. Ramazâniyye Şeyhleri ……...…… 73
3.1.1.1.7.2.1. Ahmed Efendi (ö. ?) ……..……... 73
3.1.1.1.8. **Cerrâhiyye ve Edirne'de Cerrâhîler** …….....…….. 73
3.1.1.1.8.1. Cerrâhiyye Tekkeleri …….……... 74
3.1.1.1.8.1.1. Yeni Tekke ……...…… 74
3.1.1.1.8.2. Cerrâhiyye Şeyhleri ……...… 74
3.1.1.1.8.2.1. Mehmed Nûreddîn Efendi (ö. ?) ……...…… 74
3.1.1.1.9. **Sivâsiyye ve Edirne'de Sivâsîler** ……...… 74
3.1.1.1.9.1. Sivâsiyye Tekkeleri …….…… 75
3.1.1.1.9.1.1. Sivâsiyye Tekkesi …….……... 75
3.1.1.1.9.2. Sivâsiyye Şeyhleri ……...… 75
3.1.1.1.9.2.1. Edirnevî Osman Efendi (ö. ?) ……..…...… 75
3.1.1.1.9.2.2. Edirnevî Mustafa Efendi (ö ?) ……..……... 75
3.1.1.1.10. **Diğer Halvetî Tekkeleri** ……...…… 75
3.1.1.1.10.1. Beylerbeyi Tekkesi …….…… 75
3.1.1.1.10.2. Ümmî Ahmed Efendi Tekkesi …….……...… 76
3.1.1.1.10.3. Ahî Baba Dergâhı …….……... 76
3.1.1.1.10.4. Ramazan Baba/Halîfe Dergâhı …….……...…… 76
3.1.1.1.10.5. Halvetî Tekkesi …….…...…...… 76
3.1.1.1.10.6. Sâdık Baba Tekkesi …….…… 76
3.1.1.1.10.7. Rahmî Dede Dergâhı …….……..… 77
3.1.1.1.10.8. Sezâî Efendi Dergâhı …….……..… 77
3.1.2. Mevleviyye ve Edirne'de Mevlevîler ……...…..…..…… 77
3.1.2.1. Mevlevî Tekkeleri ……...…...…… 79
3.1.2.1.1. Murâdiye Mevlevîhânesi ……...……...…… 79

3.1.2.1.1.1. Murâdiye Mevlevîhânesi Şeyhleri 82
3.1.2.1.1.1.1. Semâhat Ömer Dede (1204/1789) 82
3.1.2.1.1.1.2. Muhammed Emîn Dede (1230/1815) 82
3.1.2.1.1.1.3. Muhammed Saîd Dede (ö. ?) 83
3.1.2.1.1.1.4. Süleyman Dede (1250/1834) 83
3.1.2.1.1.1.5. Ahmed Dede (1255/1839) 83
3.1.2.1.1.1.6. Osman Zühdî Dede (1281/1865) 83
3.1.2.1.1.1.7. Ali Eşref Dede (1319/1901) 84
3.1.2.1.1.1.8. Ahmed Selâhaddîn Dede (1356/1937) 85
3.1.2.1.2. Gelibolu Mevlevîhânesi 85
3.1.2.1.2.1. Gelibolu Mevlevîhânesi Şeyhleri 87
3.1.2.1.2.1.1. Hüseyin b. Mustafa (1210/1795) 87
3.1.2.1.2.1.2. Ali İzzet Dede (1240/1824) 87
3.1.2.1.2.1.3. Azmî Hüseyin Dede (1311/1893) 88
3.1.2.1.2.1.4. Mehmed Hüsâmeddîn Dede (1302/1885) 88
3.1.2.1.2.1.5. Mustafa Dâniş Dede (1313/1896) 88
3.1.2.1.2.1.6. Mehmed Burhâneddîn Efendi (1373/1954) 89
3.1.2.1.2.1.7. Ahmed Celâleddîn Dede (1365/1946) 90
3.1.2.1.3. Filibe Mevlevîhânesi 90
3.1.2.1.3.1. Şeyh Hasan Dede (1224/1809) 91
3.1.2.1.3.2. Hacı Mehmed Şakir Dede Efendi (1228/1813) 91
3.1.2.1.3.3. Şeyh Ali Dede (1266-1275/1849-1857 ?) 92
3.1.2.1.3.4. Hüsnü Dede (1276/1859 ?) 92
3.1.2.1.3.5. Hacı Hasan Efendi (ö. ?) 92
3.1.2.1.3.6. Hâfız Ali Rıza Dede Efendi (1301/1884) 92
3.1.2.1.3.7. Hüseyin Hüsnü Dede (1303/1886 ?) 92
3.1.2.1.3.8. Muhammed Nesîb Dede (1328/1910'den Sonra) 92
3.1.2.1.4. Şeyh Mahmûd Mevlevîhânesi 92
3.1.3. Bektâşiyye ve Edirne'de Bektâşîler 93
3.1.3.1. Bektâşî Tekkeleri 94
3.1.3.1.1. Dimetoka Seyyid Ali Sultan Dergâhı 94

3.1.3.1.2. Hıdırlık Tekkesi 95
3.1.3.1.3. Sefer Şah Tekkesi 96
3.1.3.1.4. Mehmed Halîfe Zâviyesi 96
3.1.3.1.5. Sultan Kapılı Dede Tekkesi 96
3.1.3.1.6. Yatağan Baba Tekkesi 96
3.1.3.1.7. Kademli Baba Sultan Tekkesi 96
3.1.3.1.8. Evhad Baba Tekkesi 97
3.1.3.1.9. Karaca Ahmed Sultan Tekkesi 97
3.1.3.1.10. Murtazâ Çelebi Tekkesi 97
3.1.3.1.11. Hacı Baba/Hacı Doğan Tekkesi 98
3.1.3.1.12. Muhyiddîn Baba Tekkesi 98
3.1.3.1.13. Ârız Baba, Kanber Baba ve Gâibler Baba Tekkeleri 98
3.1.3.1.14. Keşan Rüstem Baba Dergâhı 99
3.1.3.1.15. Keşan Tekkesi 99
3.1.3.1.16. Erşen Baba Tekkesi 99
3.1.3.1.17. Dermuz Dede/Domuzdere Tekkesi 99
3.1.3.1.18. Yavaş Yûnus Baba Tekkesi 100
3.1.3.1.19. Karababa Tekkesi 100
3.1.3.1.20. Demirtaş Bey (Hızır Baba) Tekkesi 100
3.1.3.1.21. Gül Baba Tekkesi 100
3.1.3.1.22. Şeyh Halîfe Mehmed Tekkesi 101
3.1.3.1.23. Büklüce Baba Tekkesi 101
3.1.3.1.24. Fülfül Baba Tekkesi 101
3.1.3.2. Bektâşî Şeyhleri 101
3.1.3.2.1. Salih Baba (1304/1887'den Sonra) 101
3.1.3.2.2. Tevfîk Bey (1315/1898) 102
3.1.3.2.3. Hulkî Baba (1316/1899) 102
3.1.3.2.4. Cemâlî Hasan Baba (ö. ?) 102
3.1.4. Rifâiyye ve Edirne'de Rifâîler 102
3.1.4.1. Rifâî Tekkeleri 103
3.1.4.1.1. Rifâî Dergâhı 103

3.1.4.1.2. Kabûlî Tekkesi ……..…..…… 104
3.1.4.1.3. Hacı Memi Efendi Tekkesi ……..…… 105
3.1.4.1.4. Müftî Ferîdüddîn Efendi Dergâhı ……....…….....…… 105
3.1.4.2. Rifâî Şeyhleri ……...…..……..… 105
3.1.4.2.1. Muhammed Derrâsî (1213/1798) ……...…… 105
3.1.4.2.2. Müftîzâde Sa'düddîn Efendi (1224/1809) ……..…...…..…… 106
3.1.4.2.3. Kabûlî Mustafa Efendi (1244/1829) ……...…… 106
3.1.4.2.4. Ahmed Sırrî Efendi (1267/1850) ……..…...… 107
3.1.4.2.5. Şeyh Şâkir Efendi (ö. ?) ……..…… 107
3.1.4.2.6. Şeyh Ali Efendi (1245/1830) ……..…… 107
3.1.4.2.7. Hâfız Ahmed Efendi (1286/1869) ……..…… 107
3.1.4.2.8. Hacı İbrahim Efendi (1287/1870) ……...…… 108
3.1.4.2.9. Hacı Mustafa Efendi (ö. ?) ……..…… 108
3.1.4.2.10. Ârif Efendi (ö. ?) ……..……..… 108
3.1.4.2.11. Kılıççı Hüseyin Efendi (1293/1876) ……....…… 108
3.1.4.2.12. Mehmed Sâdi Efendi (1225/1810) ……...…..…… 108
3.1.4.2.13. Şeyh Ferhâd Efendi (1294/1877) …….....…..…… 109
3.1.5. Nakşibendiyye ve Edirne'de Nakşibendîler ……..…… 109
3.1.5.1. Müceddidiyye ……..…… 111
3.1.5.1.1. Arapzâde Tekkesi ……..…..…… 111
3.1.5.2. Hâlidiyye ……..…… 111
3.1.5.2.1. Mustafa İsmet Efendi (1289/1872) ……..……...…… 112
3.1.5.2.2. Keşşâf Ali Efendi (1291/1874) ……..……..…… 112
3.1.5.2.3. Dimetokalı Şerif Kudsî Efendi (1304/1886) ….……....…… 113
3.1.5.2.4. Hüseyin Kudsî Efendi (1304/1886) ……..……...…… 113
3.1.5.3. Diğer Nakşibendî Tekke ve Meşâyihi …….....…… 114
3.1.5.3.1. Şeyh Dâvud Efendi Tekkesi …….....…..…… 114
3.1.5.3.2. Hacı Alemeddîn Tekkesi ……..……...…… 115
3.1.5.3.3. Germekaş Tekkesi ……...……...…… 116
3.1.5.3.4. Küştîgîrân Tekkesi …….....…… 116
3.1.5.3.5. Atîk Ali Paşa Tekkesi ……..……...…… 117

3.1.5.3.6. İshak Paşa Dergâhı 117
3.1.5.3.7. Sitti Sultan Dergâhı 117
3.1.5.3.8. Şeyh Bekir Efendi Dergâhı 118
3.1.5.3.9. Şeyh Tâhir Efendi Dergâhı 118
3.1.5.3.10. Defterdâr Yûsuf Bey Dergâhı 118
3.1.5.3.11. Şah Kadın Dergâhı 118
3.1.5.3.12. Mürsel Baba Dergâhı 119
3.1.5.3.13. Hacı Süleymân Efendi (ö. ?) 119
3.1.5.3.14. Ali Gâlib Efendi (1260/1844) 119
3.1.5.3.15. Şeyh Hâşim Efendi (1268/1851'den Sonra) 119
3.1.5.3.16. Şumnulu Yûsuf Efendi (1282/1865) 120
3.1.5.3.17. Şeyh Dâvud Efendi (1283/1866) 120
3.1.5.3.18. Şeyh Abdülbâkî Efendi (ö. ?) 121
3.1.5.3.19. Hasan Rızâî (1293/1877) 121
3.1.5.3.20. Ali Seyfî Efendi (1311/1894) 122
3.1.6. Kādiriyye ve Edirne'de Kādirîler 123
3.1.6.1. Kādirîye/Rûmîyye (İsmâîliyye) 124
3.1.6.1.1. Kādirî/Rûmî Tekkeleri 124
3.1.6.1.1.1. Yediler Tekkesi 124
3.1.6.1.1.2. Kādirîhâne Dergâhı 125
3.1.6.1.1.3. İsmâil Rûmî Efendi Dergâhı 126
3.1.6.1.2. Kādirî/Rûmî Şeyhleri 126
3.1.6.1.2.1. Şeyh Ahmed Efendi (1200/1785) 126
3.1.6.1.2.2. Ahmed Niyâzî Efendi (1323/1905) 126
3.1.6.1.3. **Diğer Kādirî Şeyhler**i 126
3.1.6.1.3.1. Mehmed Kādirî (1212/1797'den Sonra) 126
3.1.6.1.3.2. Hâfız Ahmed Sennârî Baba (1275/1859) 127
3.1.6.1.3.3. Dobniçevî Mustafa Efendi (ö. ?) 127
3.1.6.1.4. **Diğer Kādirî Tekkeleri** 127
3.1.6.1.4.1. Hacı Memi Tekkesi 127
3.1.6.1.4.2. Şeyh Ömer Semâhaddîn Efendi Tekkesi 128

3.1.6.1.4.3. Güzelce Baba Dergâhı 129
3.1.6.1.4.4. Kaplan Baba Tekkesi 129
3.1.6.1.4.5. Halîmîzâde Tekkesi 129
3.1.6.1.4.6. Bahrî Baba Dergâhı 130
3.1.6.1.4.7. Abdüsselâm Tekkesi 130
3.1.6.1.4.8. Yazıcıoğlu Çilehânesi 130
3.1.7. Celvetiyye ve Edirne'de Celvetîler 130
3.1.7.1. Celvetî Tekkeleri 132
3.1.7.1.1. Mezîd Bey Zâviyesi 132
3.1.7.1.2. Saçlı İbrâhim Efendi/Dizdarzâde Tekkesi 132
3.1.7.1.3. Abdülbâkî Efendi Zâviyesi 133
3.1.7.2. Celvetiyye Şeyhleri 133
3.1.7.2.1. Ali Senâî Efendi (1200/l786) 133
3.1.7.2.2. Fahrî Ahmed Efendi (1214/1799) 134
3.1.7.2.3. Seyyid Râşid Efendi (1295/1878) 134
3.1.8. Edirne'deki Diğer Tarîkat, Tekke ve Meşâyih 134
3.1.8.1. Bayrâmiyye 134
3.1.8.1.1. Tennûriyye ve Edirne'de Tennûrîler 135
3.1.8.1.2. Tennûriyye Tekkeleri 135
3.1.8.1.2.1. Şeyh Şücâüddîn Dergâhı 135
3.1.8.2. Hakkıyye ve Edirne'de Hakkîler 136
3.1.8.2.1. Hakkıyye Tekkeleri 136
3.1.8.2.1.1. Senâî Efendi Tekkesi 136
3.1.8.2.1.2. Zâtî Efendi Tekkesi 136
3.1.8.2.2. Hakkî Şeyhleri 137
3.1.8.2.2.1. Ali Senâî Efendi (1200/1786) 137
3.1.8.3. Sa'diyye ve Edirne'de Sa'dîler 138
3.1.8.3.1. Sa'dî Tekkeleri 138
3.1.8.3.1.1. Sa'dî Dergâhı 138
3.1.8.3.1.2. Noktacızâde Kâsım Efendi Tekkesi 139
3.1.8.3.2. Sa'diyye Şeyhleri 139

3.1.8.3.2.1. Âtıf Efendi (1277/1861) ……...……..… 139
3.1.8.3.2.2. Mehmed Hüsnü Efendi (1298/1881'den Sonra) .....…… 140
3.1.8.3.2.3. Şeyh Ali Ankaravî (1304/1886) ……..…… 140
3.1.8.3.2.4. Ali Bey (1307/1889) ……...… 140
3.1.8.3.2.5. Mehmed Efendi (1307/1889'dan Sonra) ……...……..… 141
3.1.8.3.2.6. Şeyh Saîd Efendi (ö. ?) ……..... …… 141
3.1.8.4. Desûkıyye ve Edirne Desûkīleri ……...……..... …… 141
3.1.8.4.1. Desûkıyye Şeyhleri ……..…...…… 142
3.1.8.4.1.1. Hâfız İsmâil Efendi (1307/1890) ……...…..…… 142
3.1.8.5. Bedriyye ve Edirne'de Bedrîler ……..……...…… 143
3.1.8.5.1. Bedriyye Tekkeleri ……...……...…..…… 144
3.1.8.5.1.1. Bedreddîn Zâviyesi ……..……..……...… 144
3.1.9. 19. Yüzyıl Edirne'sinde Tarîkati Bilinmeyen Tekke ve Meşâyih …...… 145
3.1.9.1. Halîl Paşa Tekkesi ……..... …..…… 145
3.1.9.2. Şeyh Eyüp Zâviyesi ……..... …...… 145
3.1.9.3. Şehîd Ali Paşa Tekkesi ……..……..... …… 145
3.1.9.4. Parmaksız Hacı Derviş Zâviyesi ……..…… 145
3.1.9.5. Seyyid İsmâil Baba (1202/1788) ……..……..... …… 145
3.1.9.6. Şeyh Kasım Efendi (1237/1821) ……..…… 146
3.2. Edirne'de Bulunan Tarîkatlerin İctimâî ve Dînî Hayata Katkıları …...… 146

SONUÇ

……...……...…… 151

KAYNAKÇA

……..…..... ……..… 157

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
as : Aleyhi's-Selâm
b. : bin (oğlu)
bkz. : Bakınız
bs. : Baskı
c. : Cilt
CA : Cumhuriyet Arşivi
cc : Celle Celâlüh
Çev. : Çeviren
Der. : Derleyen
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ans./Diyanet İslam Ansiklopedisi
gös. yer. : Gösterilen yer
h. : Hicrî
Haz. : Hazırlayan
Hz. : Hazreti
İSAM : Diyanet İslam Araştırmaları Merkezi
OA : Osmanlı Arşivi
ö. : Ölüm tarihi
ra : Radıyallahü anh/â
s. : Sayfa
sas : Sallallâhu aleyhi ve Sellem
TDV : Türk Diyanet Vakfı
Thk. : Tahkik eden
trc. : Tercüme eden
trs. : Tarihsiz
TTK : Türk Tarih Kurumu
Üni. : Üniversitesi
Yay. : Yayınları

GİRİŞ

Tarifinden Tarihine Tasavvuf

Tasavvuf, İslâm Dini'nin zâhirî ve bâtınî hükümlerinin dengeli yorumundan türemiş mânevî ve derunî bir yaşam biçimidir. Başka bir ifadeyle İslâm'ın rûhî tarafı ve "Üsve-i Hasene" (Ahzâb 33/21) olarak Hz. Peygamber'in (sas) manevî otoritesinin meşâyih şahsında kurumlaşmış şeklidir.

Tasavvuf, bir teori ya da klasikteki ifadesiyle "kāl" yani söylemek değil bir pratik, "hâl" yani yapmak, yaşamaktır; hatta ötesidir; bu yaşayışı huy/ahlâk haline getirmektir. İşin manevî hazzı ve zevki de oradadır. Diğer bir deyişle tasavvuf, Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmaktır, *ihsân*dır. Dolayısıyla hayatı bir bütün olarak Allah'ın murâkabesinde olunduğu bilinciyle yaşamaktır.

Söz konusu olan İlahî Hitâb olduğunda, karşımıza üç katmanlı bir tarz çıkmaktadır: *Vahiy, akıl* ve *ilham*. Bu üç hitap tarzından da üç akım doğar: *Selefiyye, Kelâmiyye* ve *Sûfiyye*. Bilginin kaynağı yani epistemolojik olarak ya da esbâb-ı ilim açısından -modern anlamıyla değil- *Selefîler*'in nas ve nakli, *Kelâmcılar*'ın akıl ve istidlâli, *Mutasavvıflar*'ın da keşf ve ilhâmı -tercih-i pür değil- önceledikleri bir gerçektir.[1]

İslâm'ın savunma hattını oluşturan kelâm ve felsefe'nin yanısıra tasavvuf'un *zühd*e yaptığı vurgu ile "içeriden ve bir nebze içeriye karşı" İslâm'ı istihkâm etme çabası kayda değerdir. Zira tasavvuf, İslâm toplumunun "başlangıç ayarlarını" akıldan çıkarmaması için üzerine düşeni yapmıştır.[2]

Tasavvuf'un gerek kelime kökü ve gerekse bir ilim/disiplin olarak kökeni tartışmalı olsa da; temelde "içeriden bir tepki" şeklinde bir zühd hareketi olduğunu, ismini de -Hz. Îsâ'nın havârîleri gibi- bu hareketi başlatanların giydikleri, sadelik ve alçakgönüllülüğü yansıtan "yün elbiselerden" aldığını söylemek mümkündür.[3]

---

[1] Süleyman Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, Dergâh Yay., 6. bs., İstanbul, 2010, ss. 13-26.
[2] Nurullah Koltaş, *Amerika'nın Tasavvufu Keşfi*, İnsan Yay., İstanbul, 2018, s. 11.
[3] Ayrıntılı bilgi için bkz. Şihâbüddîn es-Sühreverdî (632/1234), *Avârifü'l-Maârif*, thk. Ahmed Abdurrahîm es-Sâc, Tevfîk ali Vehbe, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire, 1427/2006, c. 1, ss. 70-76.

*Tasavvuf*un tarifini mutasavvıflarda aramak daha ilmî ve vicdânî olsa gerektir. Buna göre ilk mutasavvıflardan başlamak üzere onların bazı tariflerine bakmak yararlı olacaktır.

Ma'rûf-ı Kerhî (200/815-16 [?]), "tasavvuf, hakikatleri almak ve halkın elinde bulunana ümit bağlamamaktır" der.[4] Ebû Hafs el-Haddâd'a (260/874) göre tasavvuf, edepten ibarettir.[5] Ebu'l-Hüseyn en-Nûrî (295/908)'ye göre tasavvuf, nefsin bütün hazlarını terk etmektir.[6] Sûfîler de beşerî kirlerden ruhlarını kurtaran, nefsânî âfetlerden arınan, hevâdan kurtulan… kimselerdir.[7] Cüneyd-i Bağdâdî (297/909), tasavvuf için "Hakk'ın seni senden öldürmesi (kurtarması) ve kendisiyle diriltmesidir" der.[8] "tasavvuf, barışı olmayan sürekli bir savaştır. Nefisle sürekli mücâhede etmektir".[9] Amr b. Osmân el-Mekkî'ye (297/910) göre tasavvuf, kişinin en iyi olduğu vakitteki halini her vakitte korumasıdır.[10] Semnûn b. Hamza (298/911 [?]), "tasavvuf, ne senin bir şeye ne de bir şeyin sana mâlik olmasıdır" der.[11] Ruveym b. Ahmed'e (303/915-16) göre tasavvuf, Allah'ın murâdına teveccüh, O'nun irâdesine teslimiyettir… Cüneyd'e göre bir yandan fakrı tercih, gayret ve diğerkâmlık, cömertlik öte yandan itiraz ve ihtiyârı terk etmektir.[12] İbnü'l-Cellâ (306/918), tasavvufun öz/hakîkat olduğunu suret(i)/resm(i) olmadığını söyler.[13] Ebû Muhammed el-Cerîrî (321/933), "tasavvuf, her çeşit güzel huyu kazanmaya ve her tür çirkin huydan uzak durmaya çalışmaktır" der.[14] Ebû Hasen el-Müzeyyen (328/940-41), tasavvufun Hakk'a bağlanmak olduğunu söyler.[15] Ebû Muhammed Mürteış (328/940), "tasavvuf, güzel ahlaktır" der.[16] Ebû Ya'kūb en-Nehrecûrî

[4] Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî (465/1072), *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk. Abdülhalîm Mahmûd, Mahmûd b. eş-Şerîf, Dâru'l-Maârif, Kahire, trs., c. 2, s. 441.
[5] Ebû Abdurrahmân es-Sülemî (73/692 [?]), *Tabakâtü's-Sûfiyye*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1998, s. 106; Ebu'l-Hasen el-Hücvîrî (465/1072 [?]), *Keşfü'l-Mahcûb*, el-Meclisü'l-A'lâ li's-Sekâfe, Kahire, 2007, c. 1, s. 237.
[6] Sülemî, *a.g.e.*, s. 136; Kuşeyrî, *a.g.e.*, c. 1, s. 83.
[7] Hücvîrî, *a.g.e.*, c. 1, s. 232.
[8] Kuşeyrî, *a.g.e.*, c. 2, s. 441.
[9] Kuşeyrî, *a.g.e.*, c. 2, s. 442.
[10] Kuşeyrî, *a.g.e.*, c. 2, s. 441.
[11] Kuşeyrî, *a.g.e.*, c. 2, s. 441. Hücvîrî'ye göre bu tanım Ebu'l-Hüseyn en-Nûrî'ye aittir. Bkz. Hücvîrî, *a.g.e.*, c. 1, s. 233.
[12] Kuşeyrî, *a.g.e.*, c. 2, s. 441.
[13] Hücvîrî, *a.g.e.*, c. 1, s. 233.
[14] Kuşeyrî, *a.g.e.*, c. 2, s. 441.
[15] Kuşeyrî, *a.g.e.*, c. 2, s. 443.
[16] H. Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarîkatlar*, Ensar Neşr., İstanbul, 1994, s. 35.

(330/941)'ye göre ise tasavvuf, beşerî vasıfları kaybetmektir.[17] Ebû Bekr eş-Şiblî'ye (334/949) göre tasavvuf, Allah'ın huzurunda bulunmaktır.[18] Ebu'l-Hasen el-Bûşencî (348/959), "tasavvuf, emir ve nehye sabır; emeli terk, amele devam etmektir" der.[19] Ebû Amr İsmâîl İbn Nüceyd de (366/976), "tasavvuf, emir ve nehye sabretmektir. Kulun âfeti, nefsinin bulunduğu durumdan râzı olmasıdır".[20] İbrâhîm b. Muhammed en-Nasrâbâdî'ye (367/978) göre tasavvuf, Kitap ve Sünnet'e bağlanmak, hevâ ve bid'atleri terk etmek, meşâyihin hukukuna saygı göstermek, halkı mazûr görmek, evrada devam etmek ve ruhsat ile tevilleri işlemeyi terk etmektir.[21]

*Sûfî*nin/*mutasavvıf*ın kim olduğunu da sûfîlerin kendilerine sormak icap eder.

Ma'rûf-ı Kerhî'ye göre sûfî bu dünyada misafirdir.[22] Bişr el-Hafî'ye (227/841) göre sûfî, kalbini Allah için temizleyen kimse, benzer şekilde Ebû Saîd el-Harrâz'a (277/890 [?]) göre Allah'ın kalbini nûr ile doldurduğu kimse, Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre de gönlünü Allah'tan başka her şeyden arındıran kimsedir.[23] Yine Ebû Saîd el-Harrâz'a göre sûfî yeryüzüne benzer; bütün çirkin şeyler ona atılır, ancak ondan güzellikten başka bir şey çıkmaz.[24] Zünnûn el-Mısrî'ye (245/859 [?]) göre sûfî, Allah'ı tercih eden ve Allah tarafından tercih edilendir.[25] Hallâc-ı Mansûr'a (309/922) göre sûfî, zâtı tek olandır, ne kimse onu kabul eder ne de o, kimseyi.[26] Şiblî ise sûfînin halktan ayrılıp Hakk'a eren kimse olduğunu söyler.[27]

Gerek *tasavvuf*un ve gerekse *sûfî*nin, ilk dönemden itibaren mutasavvıfların kendilerince yapılan yukarıda aktardığımız ve daha yüzlercesinden söz edilen tanımlarında; ahlâk, edeb, nefis tezkiyesi, Allah sevgisi, Hakk'a teslimiyet ve Hakk'ı tercih, zühd, dünya malına değer vermeme, diğerkâmlık, ibadet ve itaatte sabır… gibi

[17] Kuşeyrî, *a.g.e.*, c. 2, s. 444.
[18] Kuşeyrî, *a.g.e.*, c. 2, s. 442.
[19] Mevlana Cami, s. 181
[20] Kuşeyrî, *a.g.e.*, c. 1, s. 138.
[21] Kuşeyrî, *a.g.e.*, c. 1, s. 145.
[22] Abdurrahmân Câmî (898/1492), *Nefehâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds*, el-Ezheru'ş-Şerîf, yrs., trs., s. 94.
[23] H. Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarîkatlar*, s. 36.
[24] Kuşeyrî, *a.g.e.*, c. 2, s. 442.
[25] Kuşeyrî, *a.g.e.*, c. 2, s. 443.
[26] Kuşeyrî, *a.g.e.*, c. 2, s. 441.
[27] Kuşeyrî, *a.g.e.*, c. 2, s. 441.

insanın da dinin de rûhî ve manevî tarafını önceleyen ve "ilâhî ahlâk ile ahlâklanma" anlamına vurgu, dikkati çekmektedir.

Bütün insanlar gibi, dinlerin de rûhî/manevî/derûnî/bâtınî/mistik tarafı varsa da ve bu çerçevede tasavvuf diğer din ve kültürlerdeki mistisizm ile benzer özellikler arz ederse de, temelde tasavvuf mistisizmden farklıdır. Zira mistisizm hazların, tasavvuf manevî terakkînin peşindedir. Mistisizm din dışı da olabilir, tasavvuf İslâm'sız olmaz. Mistisizm çile ve ızdıraba yönelir, tasavvuf yönelmez. Mistisizm kalıp metodlar uygular, tasavvuf kişiye özel bir sülûktür; o bakımdan mistisizmde kişinin rolü ve çabası yoktur, tasavvufta ise kişinin çabası olmadan olmaz. Mistiklerin mahza hedefi vecd iken, sûfîler vecdin yanısıra hatta ötesinde ilmi talep ederler. Mistikler dünyadan tamamen el-etek çekerler, sûfîlerin halvet ve uzletleri ise dünyaya geri dönüp ona teslim olmadan yaşamak içindir. Mistiklerin evrâd-u ezkârı yoktur, sûfîlerin vardır.[28]

Modern dönemde tasavvufla alakalı dönemlendirme girişimleri söz konusu olmuştur. Bu dönemlendirmelerde münferit kişilikler, kavramlar ve tasavvufî kurumlar bağlamında sınıflandırmalar görülür. Kimi tasavvuf araştırmacılarına göre ise tasavvuf tarihi; *zühd*, *tasavvuf* ve *tarîkat* olmak üzere üç döneme ayrılır. *Zühd Dönemi*, Asr-ı Saâdet ile başlayıp Tâbiûn ve Tebe-i Tâbiîn dönemlerini içine alan ilk iki hicrî asır için kullanılır. *Tasavvuf Dönemi*, ilk sûfîlerin göründüğü, sûfî ve tasavvuf kavramlarının kullanılmaya başlandığı hicrî 2. asrın sonlarından ilk tarîkatların ortaya çıktığı hicrî 6. asra kadar olan üç asırlık devredir. *Tarîkat Dönemi* ise tarîkatların kurulmaya başlandığı hicrî 6. asırdan, süreç içerisinde topluma etki eden önemli fikir ve mütefekkirler ile tekke ve sûfîlerin ortaya çıktığı ve günümüze değin gelen kurumsallaşma dönemidir.[29]

Bütün İslâmî ilim ve disiplinlerin erbâbı gibi, sûfîler de ilim, fikir ve tatbikâtını; inananları gelip geçici dünya hayatına değil âhirete, maddî değil mânevî değerlere öncelik vermelerini vurgulayan Kur'ân ve Sünnet referanslarına

[28] Mustafa Tahralı, "Tasavvuf Mistisizm Farkı", *Akademi Mecmuası*, Ekim 1981, ss. 21-36.
[29] H. Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarîkatlar*, ss. 87-158.

dayandırırlar. Bu çerçevede sûfîler, öteden beri namaz, oruç, hac, zekât gibi dinin ibadet ve ahkâmını "bedenî ameller"; iman, ihlâs, yakīn, zühd, fakr, mârifet, muhabbetullah-mehâfetullah, takvâ, murâkabe, zikir, şükür, tevekkül, sabır, rızâ, havf-recâ, vecd, hüzün, hayâ, heybet gibi temel kavram ve uygulamaları da "kalbî ameller" olarak değerlendirmişlerdir.[30]

İslâm'ın tasavvufî yorumunda ilk dönemden itibaren zaman zaman *hulûl, ittihad, tenâsüh* ve *ibâha* gibi sapmalar olmuşsa da, anaakım tasavvufî yönelim istikametini korumuş ve tasavvuf, İslâm coğrafyasının büyük çoğunluğunda hüsn-i kabul görmüştür. Bilindiği gibi tasavvuf, ictimâî hayatta sistemleşmiş tarîkat ve tekkeleri ile müntesibi olduğumuz Türk toplumunun hem İslâmlaşmasında hem de gelişmesinde çok önemli rol oynamıştır. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında Ahmed Yesevî'nin (562/1166) ve dervişlerinin, Selçuklu'da Ahî Evrân (653/1261), Hacı Bektâş-ı Velî (669/1271 [?]) Mevlânâ'nın (672/1273) ve Yûnus Emre'nin (720/1320 [?]); Osmalı'da da Edebâli'nin (726/1326), Rumeli'nin İslâmlaşmasında Sarı Saltuk'un (697/1297-98), ve Rûm *abdal, gâzi* ve *bacıları*nın faaliyetleri kayda değerdir.

Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Geçmişten günümüze çeşitli dönemlerde, çeşitli tarîkatları inceleyen araştırmalar yapılmıştır. Biz zaman ve mekân sınırlaması yaparak bu araştımayı derinleştirmeye çalıştık. Buna göre araştırmamızın konusu, 19. asırda Edirne'de tasavvufî hayatı bu yüzyılda aktif olan tarîkat, tekke ve meşâyihi merkeze alarak incelemektir. Bunu da *Aşçı İbrâhim Dede'nin Hatıraları* üzerinden yapmaya, böylelikle o devir Edirne'sindeki tasavvufî hayatı ferdî ve ictimâî boyutlarıyla ele almaya çalıştık.

Araştırmamızın kapsamını belirlerken mekân ve zaman sınırlaması yaptık. Daha açık olarak ifade etmek gerekirse, 19. Yüzyılda Edirne'deki tasavvufî hayatı inceledik. Araştırmayı Aşçı Dede'nin hatıraları ışığında ama bu hâtırât ile

[30] Reşat Öngören, "Tasavvuf", *DİA*, İstanbul, 2011, c. 40, s. 120.

sınırlandırmadan, ulaşabildiğimiz geniş bir literatürden yararlanarak yaptık.

"Neden Edirne?" muhtemel sorusuna cevaben şunları söyleyebiliriz: Edirne, dün olduğu gibi bugün de, Akdeniz, Asya ve Avrupa memleket ve kültürlerinin geçiş noktasındadır. Gerek coğrafî ve stratejik gerekse tarihî ve kültürel olarak "Doğu'nun en batısında, Batı'nın en doğusundadır". Tarihin barış zamanlarında önemli ticaret ve kültür, savaş zamanlarında ise istilâ şehri olmuştur. Bu bakış açısına göre barışta kervanlar için İstanbul'a varmadan önemli bir geçiş merkezi, savaşlarda ise istilânın önlenmesi için önemli bir savunma hattı olmuştur.[31] Geçmişte bünyesinde barındırdığı çeşitli din ve kültürlerden insanları, bugün ise coğrâfî konumu ile Edirne, Doğu ile Batı arasında "köprü şehir" olmuştur hep. O nedenle Edirne her yönüyle olduğu gibi, geçmişte Osmanlı toplumsal yapısının en önemli sivil kurumlarından olan tarîkat ve tekkeleri ile toplumsal hayatı şekillendiren tasavvuf kültürü açısından incelenmeyi hak etmektedir.

İleride ayrıntısıyla göreceğimiz üzere, 19. yüzyılda Edirne, idârî yapısında zaman zaman değişiklikler olsa da *doğuda* Gelibolu, Tekirdağ ve Kırklareli; *batıda* ise Dedeağaç, Gümülcine, Filibe, Eski Zağra, İslimiye ve Burgaz Sancaklarının dâhil olduğu Doğu ve Batı Trakya'dan müteşekkil bir vilâyet merkezidir. O bakımdan belirttiğimiz gibi, biz çalışmamızda zikredilen bu şehirlerde bulunan tarîkat ve tekkeleri de işleyeceğiz.

Edirne ve civarındaki tasavvufî hayatı inceleyen ve konu ve zaman sınırlandırması olan bazı makaleler dışında, Selami Şimşek tarafından Edirne'de tasavvuf ve tarîkatler üzerine daha önce yapılmış olan ve çalışmamızın başat kaynaklarından birini oluşturan kapsamlı doçentlik çalışmasında, zaman sınırı konulmamış, coğrâfî sınır olarak da bugünkü Edirne sınırları esas alınmıştır. Bizim çalışmamızın ondan farkı ise zaman ile yani 19. yüzyıl (1789-1914) ile sınırlandırılmış olmasıdır. Başka bir ifadeyle, 19. Yüzyılda Edirne'de tasavvufî

[31] Örnek olarak bkz. Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror and His Time*, ed. William C. Hickman, Princeton University Press, New Jersey, 1992, s. 31.

hayatı çalışırken konuyu herhangi bir tarîkat/tekke ile sınırlandırmayıp aktif bütün tarîkat ve tekkeleri ele almaya gayret ettik; coğrâfî sınırı da bu yüzyıl Edirne'si olarak belirledik. Ayrıca bu devirde Edirne'de yaşamış kişiler konu edinilmiş, Edirne'li olup başka yerlerde bulunan ve/ya 19. asır öncesi ya da sonrasında yaşamış şeyhler ile bu dönemde aktif olmayan tarîkat ve tekkeler araştırmamızın konusu olmamıştır. Bütün bunları *Aşçı İbrahim Dede'nin Hatıraları* ışığında yapmaya, böylelikle de olayları o devirde yaşamış bir insanın gözünden anlamaya çalıştık.

Araştırmanın Amacı

Çalışmamızın bu kısmında, olası "Neden 19. yüzyıl?" sorusuna da cevap vermek gerekecektir. 19. yüzyıl, "Fransa İhtilâl-i Kebîr'i" (1789) ile imparatorlukları parçalanmaya götüren *Ulusçuluk,* Sanayi Devrimi ile de (1780-1820) Tanrı'yı "dünyadan kovup" insanı hakikatın ve bilgisinin öznesi haline getiren *Liberalizm*'in 19. yüzyıl Avrupa'sını şekillendirdiği zaman dilimi olmuştur.

19. yüzyıl, Sanayi Devrimi'nini müteâkiben "Avrupa uyumunu" da tamamlamış olan emperyalist Batı'nın, dünyada sömürge kapma ve paylaşma yarışına sahne olmuş, bu dönemde sömürge faaliyetleri Afrika'dan Yemen'e, Hint Alt Kıtası'ndan Kafkaslar ve Orta Asya'ya kadar İslâm dünyasına da yönelmiştir. Buna karşın bir taraftan İslâm dünyasındaki yenilenme çalışmalarına destek veren, diğer taraftan emperyalizme karşı istiklâl mücadelelerinde aktif rol alan tarîkatlerin çok etkili olduğu görülmüştür.

19. yüzyıla Osmanlı Devleti açısından baktığımızda, bu asır, Devlet-i Aliyye'nin *dağılma dönemi*ne karşılık gelen "en uzun asrıdır". Osmanlı'nın, asırlardır *ordu, medrese* ve *tekke* ile inşâ ettiği nizâm bu yüzyılda bozulmuş; bu dönemde Osmanlı, bir yandan ayaklanmalar, isyanlar, özerklik ve bağımsızlık talep eden ülkeler ile uğraşmış diğer yandan *Tanzîmat* ve *Islahat Fermanları* ve *Meşrûtiyet* ilanı ile "modernleşme projelerini" uygulamaya koyarak toparlanmaya çalışmıştır.

Tasavvuf ve tarîkatler açısından 19. asır, bir dönüm noktası olmuştur. Zira bu asırda tekkeler önce mâlî sonra da idârî özerkliğini kaybetmiştir.

Bu yüzyılda, Edirne'nin Balkanlardaki savaşlar ve göçler sebebiyle en fazla olumsuz etkiye marûz kalan Osmanlı vilâyetlerinden biri olduğu söylenebilir. Bu asırda Edirne, iki Rus, bir Bulgar bir de Yunan olmak üzere dört defa işgal edilmiştir.

İrfan Gündüz'ün belirttiği gibi, 19. yüzyılın, cemiyetin hâkim teşkilatları olan tekkeler açısından incelenmesi bir hayli ihmal edilmiştir.[32] Bu ihmal hem bütün Osmanlı coğrafyası hem de bölge ve şehir ile tarîkat ve tekke düzeyinde olduğu için, süreç içerisinde bütün bu alanlarda kaynakçamızda da görülecek çalışmalar yapılmıştır. Bizim bu çalışmamız da bu sürece bir katkı olması düşüncesiyle, 19. yüzyıl Edirne'sindeki tasavvufî hayatı incelemek amacındadır. Hedefimiz, 19. yüzyılda Edirne'de faal olan bütün tarîkatleri, tekke ve meşâyihi ile tespit edip şehirde yaşanan tasavvuf kültürünü anlamak ve yansıtmaktır.

Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Bu tarz bir çalışmanın, geniş bir literatür taramasını ve okumayı gerektireceği açıktır. Biz bu doğrultuda 19. yüzyıl ve bu yüzyıl Edirne'sine bağlı olan Doğu ve Batı Trakya havâlîsi illerini ilçeleriyle birlikte; *arşiv kaydı*, *salnâme*, *araştırma*, *rapor*, *tez*, *kitap*, *makale* ve başta *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nin (*DİA*) olmak üzere *ansiklopedi maddeleri*ne müracat ettik. Ayrıca Edirne ve çevresine ilişkin tasavvuf ile tarîkatler üzerine yazılmış, ulaşabildiğimiz geniş bir kaynak yelpazesinden istifade etmeye gayret ettik.

Yine günümüzde Edirne üzerine yazılıp da ulaşabildiğimiz bütün *kitap*, *tez* ve *makaleler*i de taradık. Trakya Üniversitesi Kütüphanesi, Edirne kitaplığında bulunan ve Edirne ile ilgili hemen bütün kitapları, 'konumuzla ilgili bilgi bulabiliriz' düşüncesiyle taradık.

DİA'dan Tasavvuf, Tarîkat, Tekke-Dergâh maddeleri ile Osmanlı'da yaygın hemen bütün tarikatlara dâir maddeleri Edirne ile ilgili muhtemel bilgilere ulaşmak

[32] İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Neşr., İstanbul, 1989, ss. 119-120.

açısından taradık.

Tasavvuf ilminin ehlince malûm temel bazı kaynaklarının yanı sıra, başat kaynaklarımız; Aşçı İbrahim Dede'nin *Aşçı Dede'nin Hatıraları 1-4*, Ahmed Bâdî Efendi'nin *Riyâz-ı Belde-i Edirne*'si, Bursalı Mehmed Tâhir'in *Osmanlı Müellifleri*, Hüseyin Vassâf'ın *Sefîne-i Evliyâ*'sı, doktora tezi olarak hazırlanıp bilâhere kitap olarak yayınlanan Hür Mahmut Yücer'in *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* isimli eseri ile Selami Şimşek'in doçentlik çalışması olarak hazırladığı *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü* adlı eserinden, yine Selami Şimşek'in diğer kitap ve makale çalışmaları, Ratip Kazancıgil'in Edirne'ye dâir yaptığı çalışmalar ile Nesrin Ç. Akçıl'ın *Edirne Tekkeleri* vd. eserleridir.

I. BÖLÜM

AŞÇI DEDE'NİN HAYATI, İLMÎ-TASAVVUFÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. Aşçı Dede'nin Hayatı

Seyyid İbrahim Halil b. Mehmed Ali, nâm-ı meşhûr "Aşçı İbrâhim Dede", hâtırâtındaki kendi ifadesine göre 1244/1828'de İstanbul Kandilli'de doğmuştur. Babası Kastamonu kökenli, Yeniçeri Başçavuşu Mehmed Ali Ağa, annesi Çerkeşoğulları'ndan Bolulu Hasan Ağa'nın kızı Behiye Hanım'dır. Babası ile annesi ana-baba ayrı üvey kardeşlerdir.[33]

Aşçı Dede, önce Kandilli Mahalle Mektebi'ne sonra Şehzâdebaşı'ndaki Taş Mekteb'e devam etmiş, 1257/1841 senesinde de o tarihte Dersaâdet'te yalnızca iki adet Rüşdiyeden biri olan Mülkiye Mektebi, Süleymaniye Rüşdiyesi'ne kaydolmuştur. Başarılı bir talebe olan Aşçı Dede'nin okuldaki yakın arkadaşlarından birisi de, Kandilli'den de arkadaşı olan meşhur şâir ve devlet adamı Ziya Paşa'dır (1297/1880).[34]

Aşçı Dede'nin aile içinde kullanılan ismi "Halil İbrahim"dir. Halil İbrahim'in çocukluğu, büyük babası Bolulu Hasan Ağa'nın kızı Esma hanım ile evli olan kethüdâ Beşir Ağa isimli zâtın konağında ve rahat bir ortamda geçer. Aşçı Dede'nin Hâtırât'ında verdiği bilgilere göre, zikri geçen Beşir Ağa'nın dîne ve tasavvufa olan düşkünlüğü onu etkiler. Beşir Ağa ile sık sık Yenikapı'da bulunan ve "Alaca Mescid Tekkesi" olarak da bilinen Rifâî Dergâhı'na devam eder ve Şeyh Mehmed Efendi (1279/1862)[35] ile görüşür.[36]

Halil İbrahim, Süleymaniye Rüşdiyesi'nde başarılı bir talebedir. Kendi anlatımına göre bu başarısını daha da artırmak uğruna uyku süresini kısaltmak için

---

[33] Aşçı İbrahim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları, Çok Yönlü Bir Sûfînin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı*, Haz. Mustafa Koç- Eyüp Tanrıverdi, Kitabevi Yay., İstanbul, 2006, c. 1, s. 81-84.

[34] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 1, s. 84, 89, 181.

[35] Şeyh Mehmed Sabri er-Rifâî, adı geçen tekkenin hazîresinde medfûndur. Bkz. Turgut Kut (Haz.), "Tabibzâde Derviş Mehmed Şükri İbn İsmail", *İstanbul Hankâhları Meşâyihi*, Harvard, 1995, s. 65.

[36] Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *Aşçı Dede'nin Hatıraları, Çok Yönlü Bir Sûfînin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı*, c. 1, s. XII.

enfiye çekmeye başlar. O zamanlar talebe, memûrîn ve tekkelerde sigara, nargile, enfiye ve çubuk alışkanlıklarının yaygın olduğu yıllardır.[37]

1849'da ilk mezunlarından olduğu Süleymaniye Rüşdiyesi'ni bitirmiş, Bâbıâli'yi tercih eden diğer pek çok arkadaşının aksine, "tarîk-ı cihâd" olarak betimlediği askerliği tercih etmiş ve Bâb-ı Seraskerî'de "Ordular Rûznâmçe Kalemi'nde"[38] 16 yaşında göreve başlamıştır.[39] Aşçı Dede, orduda orta dereceli çeşitli kademelerde, neredeyse ömrünün sonuna kadar göreve devam etmiş, önce Dördüncü Ordu (Erzurum-Erzincan), daha sonra da Beşinci (Şam) ve İkinci (Edirne) Ordularda memuriyet yapmış ve kendi ifadesiyle devlete 60 sene hizmet etmiştir.[40]

Yirmili yaşlarda Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ne devam etmeye başlayan Aşçı İbrâhîm, bu süre zarfında Mevlevîliğe intisâb etmiş ve (kırk günlük) çile çıkarmıştır.[41]

1856 yılında 27 yaşında Dördüncü Ordu rûznâmçeciliği görevine atanarak Erzurum'a gider, bilâhere Dördüncü Ordu'nun Erzincan'a nakliyle Erzincan'a gelir.[42] Bölgede "Terzi Baba, Uzun Terzi ve Uzun Terzi Ağa" olarak bilinen Nakşî-Hâlidî şeyhi Hayyat Vehbî'nin (1264/1848) Erzincan'da ikamet eden halîfesi Şeyh Mustafa Fehmi Efendi'ye (1297/1880) intisap ederek Hâlidiyye tarikatına dâhil olmuştur. Fehmi Efendi'den 1860'ta hilâfet ve icâzet almıştır. Bilâhare 1867 yılında

---

[37] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 1, s. 182.

[38] "Kelime Farsçada "günlük" anlamına gelen *rûznâme*ye küçültme eki ilâvesiyle oluşturulmuştur. *Rûznâme*den farklı olarak Osmanlı bürokrasisinde günlük işlemler için tutulan defterlerin genel adı haline gelmiş, ayrıca hazineye bağlı günlük gelir giderlere bakan kalemler için de kullanılmıştır. Resmî bir defter türü olarak *rûznâmçe*, daha ziyade maliye teşkilâtında hazinedeki işlemlerin gelir ve harcamaların kaydedildiği defterleri ifade eder." Bkz. Erhan Afyoncu, "Rûznâmçe", *DİA*, İstanbul, 2008, c. 35, s. 276.

[39] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 1, s. 181-184; c. 4, s. 1823.

[40] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 4, s. 1763.

[41] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 1, s. 199. Hz. Mûsâ'nın vahiy almadan önce Tûr'da kırk gece kalarak ibadet ettiğine işaret eden A'râf 7/142. âyetten mülhem *çile* terimi, daha çok Mevlevî litaratüründe kullanılır ve "kırk" anlamındaki Farsça çihl (چهل) kelimesinden gelip "çihle" veya "çille" şeklinde de söylenir. Bazı tarikatlarda çile yerine yine "kırk" anlamında Arapça *erbaîn* ve "yalnızlık" anlamında *halvet* kelimeleri kullanılır. Çile, diğer tarikatlarda 40 gün, Mevlevîlik'te ise 1001 gündür. Mevleviyye'de çilesini çıkarmamış mürîde "can" adı verilirken, "derviş" ve/ya "dede" ismiyle anılmak için ikrar verip çile çıkarmak şarttır. Bkz. Selçuk Eraydın, "Çile", *DİA*, İstanbul, 1993, c. 8, ss. 315-316; Mustafa Çıpan, "Mevlevîlik Terimleri", *Konya'dan Dünyaya Mevlana ve Mevlevîlik*, Ed. Nuri Şimşekler, Konya, 2007, ss. 166-167. *Dede* kavramı daha çok Mevlevîlik ve Bektaşîlik'te kullanılır. Mevlevîlik'te ikrar verip 1001 gün hizmet edip çile çıkaran, dervişlik pâyesine erişerek dergâhta hücre sahibi olan sâlike "dede" denir. Bkz. Süleyman Uludağ, "Dede", *DİA*, İstanbul, 1994, c. 9, s. 76; Mustafa Çıpan, *a.g.m.*, s. 168.

[42] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 1, s. 328-334; c. 4, s. 1823.

dergâhın açılış organizasyonunun, özellikle de yemek ikrâmının sevk ve idaresindeki gayretlerinden ötürü kendisine "Aşçı Dede" unvanı verilmiş ve "Aşçı Dede" olarak anılır olmuştur.[43] Ancak Aşçı Dede'nin 1001 günlük Mevlevî çilesini çıkarmadığı, kendisinin de hâtırâtında bundan söz etmediği bilinmektedir. Bu durumda 'unvanın gerçek anlamı ile değil sembolik anlamıyla alınması gerektiği' yönündeki değerlendirmeye katılmak mümkündür. Ayrıca açılışı yapılan dergâh bir mevlevîhâne değil, Hâlidî tekkesidir.[44]

Aşçı Dede, 1871'de Erzurum'da Kimyâger Derviş Paşa'nın (1817-1879) isteği ile memuriyetten istifa ederek Erzincan üzerinden İstanbul'a dönmüş, aynı yıl içerisinde Derviş Paşa'nın Şam'daki çiftliğine nâzır olmuştur. 1875'te tekrar memurluğa dönen Aşçı Dede, 40 yaşında iken Şam'a Beşinci Ordu Redif Yoklamacısı olarak tayin edilmiştir.[45]

1896'da 68 yaşında İkinci Ordu Dördüncü Levâzım Şube Müdürü olarak Edirne'ye tayin edilmiştir. 1898'de 69 yaşında iken Edirne Mevlevîhanesi şeyhi Hacı Ali Eşref Efendi'den (1319/l901) *sikke* ve *destâr* giymiştir.[46]

Aşçı Dede, Edirne yıllarında Mevlevîhâneye devam edip semâ meşk ederken, diğer yandan Şam'da yazmaya başladığı hâtırâtını temize çektirmiştir. Buradaki görevi sırasında 1898 yılında Hac vazifesini yerine getirmiş, bilâhere kendisine Hicaz Demiryolu Berât-ı Âlî'si verilmiştir. Hâtıratın son cildinin de temize çekilmesiyle 1906'da emekliye ayrılarak İstanbul'a, doğum yeri olan Kandilli'ye

---

[43] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 1, s. 493; Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *a.g.e.*, c. 1, s. XXXIV.

[44] Sezai Küçük, "XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 2000, s. 151; Halil Baltacı, Halil; Aşçı İbrahim Dede Hâtıratı Çerçevesinde XIX. Yüzyıl Erzincan'ında Dinî ve Tasavvufî Hayat", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDER)*, [2015], ÖS-I, s. 49.

[45] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 1, s. 524-529, 551-552.

[46] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 2, s. 945, 1021-1022. Nihat Azamat'ın verdiği bu meyânda verdiği 1884 ve 1889 tarihleri Aşçı Dede'nin hâtırâtında verdiği bilgiler ile çelişmektedir. Krş. Nihat Azamat, *a.g.m.*, c. 3, s. 546. *Sikke*, genellikle keçeden yapılan Mevlevî külâhı, *destâr* da bu külâhın üzerine sarılan sarıktır. Sarıksız olan sikkeye "dal sikke", sarıklı olanına ise "destârlı sikke" denir. Destârlı sikkeye Mevlevîliği temsil ettiği için "sikke-i şerîf" denilir. Mevlevîlik'te sikke, tarikate yeni girenlere giydirildiği gibi, bu tarikatte üç mertebeli sikke vardır: İlki mutfakta çile çıkaranlara ve muhiblere giydirilen *sikke-i teberrük ve emânet*, ikincisi, hizmetini tamamlayan dervişlere giydirilen *sikke-i irâdet*, üçüncüsü de seyr-ü sülûkü tamamlayıp hilâfet alanlara giydirilen *sikke-i hizmet*tir. Bkz. Nebi Bozkurt, "Sikke", *DİA*, İstanbul, 2009, c. 37, s. 185; Mustafa Çıpan, *a.g.m.*, s. 176.

dönmüş ve oraya yerleşmiştir.[47] Bu bilgilerden Aşçı Dede'nin Edirne'de 10 sene kaldığı anlaşılmaktadır.

Aşçı Dede üç evlilik yapmıştır. 1853'te Çerkes câriye Hamîde Hanım ile yaptığı ilk evliliğinden Hüsâmeddîn ve Sâlih adında iki oğlu, 1865'te Hatice Hanım ile yaptığı evliliğinden yaşını doldurmadan vefat eden Ayşe Kevser adında bir kızı dünyaya gelmiştir. 1893'te evlendiği Dilber Hanım'dan ise çocuğu olmamıştır.[48]

Çalışmamızın konusu olana Mecmûasının sonunda bulunan otobiyografisinden 1906 yılında hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgiye rağmen Aşçı Dede'nin ne zaman öldüğü, nereye defnedildiği ve dolayısıyla mezarının nerede olduğu belli değildir.[49]

Aşçı Dede'nin, oldukça mütevâzi, çabucak aşka gelip cezbeye kapılan, naif bir yaratılışa sahip olduğu görülür. Yardımsever, insanlara hizmet konusunda çok enerjik ve organizasyon kabiliyeti olan, pratik zekâlı bir kimse olduğu da söylenebilir. Orta dereceli bir memur olmasına rağmen, oldukça cömert olması, ömrünün büyük kısmında maddî sıkıntılar çekmesine ve yakasını borçtan bir türlü kurtaramamasına sebep olmuştur. Hayatını önemli evrelerine dâir karar alma aşamalarında rüyalara ve rüya tabirlerine önem vermesi, ibadetler ve tarîkat uygulamaları konusunda titiz olması onun göze çarpan diğer özellikleri arasında sayılabilir.[50]

1.2. Aşçı Dede'nin İlmî ve Tasavvufî Kişiliği

Aşçı Dede'nin hatıralarında verdiği bilgilerden, daha küçüklüğünde dîne ve manevîyâta ilgisinin olduğu, sonraki dönemlerde bu ilginin yerini aşk, coşku ve cezbenin doldurduğu görülmektedir. Aşçı Dede'nin bütün ömrünü sûfî muhitlerde geçirdiği ve o bakımdan kişiliğinin oluşumunda en önemli unsurun tasavvuf olduğu söylenebilir.

---

[47] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 4, s. 1822, 1532.
[48] Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *a.g.e.*, c. 1, s. XLVI-XLVII.
[49] Bkz. Nihat Azamat, "Aşçı İbrâhim Dede Mecmuası", *DİA*, 1991, c. 3, s. 546; Halil Baltacı, *a.g.m.*, s. 50.
[50] Halil Baltacı, *a.g.m.*, s. 50.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Aşçı Dede, konağında bir süre yaşadığı Beşir Ağa'nın dine ve tasavvufa olan düşkünlüğünden etkilenir ve onunla Yenikapı Rifâî Dergâhı'na nâm-ı diğer Alaca Mescid Tekkesi'ne devam eder ve sık sık şeyh Mehmed Efendi ile görüşür.[51]

Aşçı Dede, memuriyet hayatında da ilim talebini sürdürmüştür. Sabahları Bâb-ı Seraskerî'ye[52] işe gitmeden önce Bayezid Câmii'nde Kara Halil Efendi'nin *Izhâr* derslerini takip eder. Söz konusu dersler, kalem işlerindeki itibarını da artırır.[53]

Dersaâdet Ordusu Meclisi'nde tanıdığı Kādirî şeyhi Muhtar Efendi vâsıtasıyla hafta sonları Kartal Baba Tekkesi'ne devam eder ve Kādirîlik ile ilk teması bu şekilde kurulur. Yine bu dönemde Saffet Paşa Tekkesi müdâvimi, arkadaşı Nakşî-Hâlidî Osman Bey'den Nakşîbendiliğe dâir bilgiler alır. Bunlardan etkilenen Aşçı Dede, Lâleli'de Halvetî Hasan Efendi'ye devam etmeye başlar. Kalem dışında hemen bütün zamanını tekkede geçirir, onunla Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ne de gidip gelir. Ancak "o kadar ehl-i butûn değildi" dediği Hasan Efendi'ye münîb yani müntesib olmaz, "muhib"[54] derecesinde kalır.[55]

Onu asıl etkileyen ise yine Laleli'de bir Halvetî şeyhi olan, Laleli Câmii karşısındaki Kızıltaş Câmii'nde kalan ve "deryâ-yı aşk içre sefine-i Nûh gibi seyr-i devrân ettiren" kişi olarak betimlediği Kızıl Dede'dir.[56]

---

[51] Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *a.g.e.*, c. 1, s. XII.

[52] *Serasker*, önceleri Yeniçeri Ağası, sonra Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye kumandanı, II. Meşrûtiyet'ten sonra da Harbiye Nâzırı olan kimsedir. Yani devrin Millî Savunma Bakanı'dır. *Bâb-ı Seraskerî*, ise Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin en üst rütbedeki kumandanı olan Serasker'in resmî makamı ve buranın âbidevî ana giriş kapısı anlamına gelir. Seraskerlik ikametgâhı için Sultan Abdülaziz zamanında yaptırılmış olup bugün İstanbul Üniversitesi merkez binasının ana kapısıdır. Bkz. Abdülkadir Özcan, "Bâb-ı Seraskerî", *DİA*, İstanbul, 1991, c. 4, s. 364.

[53] Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *a.g.e.*, c. 1, s. XVII.

[54] *Muhib*, tasavvufun ilk dönemlerinde sûfî veya tarikat ehli olmadıkları halde tarikat ehline karşı sevgi besleyenler, tarikatlar döneminde ise bir tarikata intisap etme hazırlığında olan kişiler için kullanılır. Süleyman Uludağ, "Muhib", *DİA*, İstanbul, 2006, c. 34, s. 31; Mustafa Çıpan, *a.g.m.*, s. 173.

[55] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 1, s. 186, 192-193.

[56] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 1, s. 194.

Daha sonra "gayet âbid ve zâhid-i müttakî" olarak nitelediği Kadrî Efendi'den etkilenir ve Şeyh Hasan Efendi ile Kızıl Dede'den izin alarak Mevleviyyeye intisap eder. Kalem'e işe gitmeden önce ve işten sonra kırk günlük semâ meşkini tamamlar ve ilk semâa çıkar.[57]

Bu arada Hüsâmeddîn Çelebi'nin (1280/1864) Eyüp Hâtuniye Dergâhı'ndaki Mesnevî derslerine devam eder. Zamanla Kasımpaşa Mevlevîhânesi Şeyh *köçekliği*ne ve bilâhare Şeyh *refîkliği*ne getirilir.[58] Ancak *çile* çıkarmadığı için "dede" ünvânını alamaz.[59]

Aşçı Dede, görevi icâbı Erzincan'da bulunduğu sırada Nakşî-Hâlidî şeyhi Terzi Baba'nın Erzincan'da ikamet eden halîfesi Şeyh Fehmi Efendi'ye intisap ederek 27 yaşında Hâlidiyye'ye[60] girmiştir. Aşçı Dede, hâtıratında geniş yer ayırdığı ve "Hazret-i Şeyhü'l-A'zâm, Sultân-ı Ulemâ-billâh, Cenâb-ı Mürşid-i Ekrem, Mürşid-i A'zâm, Hazret-i Gavs-ı A'zâm, Hazret-i Pîr, Hazret-i Şeyh-i Ekber, Hazret-i Şeyh-i A'zâm, Cenâb-ı Mürşid-i A'zâm, Cenâb-ı Gavs-ı A'zam, Zamanın Gavsı, Kutb-u, Zât-ı Âlî Kadr, Hazret-i Risâlet-penâh Efendimiz Hazretleri'nin Mazhar-ı Tâmmı ve Vâris-i Ekmeli, İmamü'l-Mürşîdîn, Gavsü'l-Vâsılîn..."[61] gibi sıfatlarla andığı Fehmi Efendi'den 1860'ta 30 yaşında hilâfet, 38 yaşında da icâzet almıştır. 1867'de dergâhın açılış organizasyonunu, özellikle de yemek ikrâmını yönetmedeki başarısından ötürü 37 yaşında iken kendisine *Aşçı Dede* unvanı verilmiş ve "Aşçı Dede" olarak anılır olmuştur.[62] Fehmi Efendi'nin dergâhına, Mevlevîlik aşkından dolayı başında Mevlevî *sikke*si, sırtında Mevlevî âbâsı ve Mevlevî tarzı bıyığıyla devam eder. Kayseri Mevlevîhânesi'nden bir neyzen, Konya Mevlevîhânesi'nden de

---

[57] Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *a.g.e.,* c. 1, s. XVIII-XX.

[58] *Köçek*, küçük anlamındaki Farsça bir kelime olup Mevlevî literatüründe semâ eden genç delikanlılara *kûçek* veya *köçek* denir. Köçekler, genellikle kıdemi az olan ve şeyhin hizmetinde bulunan dervişlerdir. Bkz. Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara, 1977, s. 455; Mustafa Çıpan, *a.g.m.*, s. 172. *Refîk* ise tarikattaki arkadaş, yoldaş demektir. Bkz. Safer el-Muhibbî el-Cerrâhî, *Istılâhât-ı Sofiyye fi Vatan-ı Asliyye*, Kırkkandil Yay., İstanbul, 2013, s. 321.

[59] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 1, s. 319; Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *a.g.e.*, c. 1, s. XIII-XIV.

[60] *Hâlidiyye*, Nakşibendiyye tarikatının Hâlid el-Bağdâdî'ye (1242/1827) nisbet edilen koludur. Bkz. Hamid Algar, "Hâlidiyye", *DİA*, İstanbul, 1997, c. 15, s. 295.

[61] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 1, 21, 127, 350, 355, 384, 385, 386, 388, 389, 459, 478, vd.

[62] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 1, s. 493; Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *a.g.e.*, c. 1, s. XXXIV.

Mevlânâ'nın Evrâd-ı Kebîr'inin okunması için izin ister. Böylece Fehmi Efendi'nin dergâhında Hâlidîlik ile Mevelevîlik birlikte teneffüs edilir.[63]

Aşçı Dede hatırâtında Şeyh Fehmi Efendi'ye kadar bir Nakşîbendî silsilesi zikreder. Silsile, Pîr-i tarikat Şâh-ı Nakşibendî (791/1389) ile başlayıp, Mevlânâ Hâlid- Bağdâdî (1242/1827), arada kimse olmaksızın Pîr Mehmed Vehbî Hayyât Erzincanî, son olarak da Mustafa Fehmi el-Erzincanî (1297/1880) isimleri ile sona erer.[64]

1861 yılında bir görev dolayısıyla gittiği Erzurum'da Kādirî şeyhi Tokatlı İsmail Sırrı Efendi ile görüşür ve Kādirî neşvesinden nasiplenir. Dergâha İstanbul usûlü zâkir ve naathânlar getirmesi memûrîn tabakasının, cezbeli âyinler ise geniş halk tabakasının dergâha ilgisini artırır. Bu usûl Erzurum'da "Rûznâmçeci Efendi Zikri" adıyla anılır hale gelir.[65]

Erzincan'da bulunduğu 1866 senesinde şeyhi Fehmi Efendi'nin hac için Hicaz'a gitmesini fırsat bilerek ilimle meşgul olur. Hacı Sıddık Efendi'den *İsagoci* ve *Mültekâ* okur. Hâtırâtında, Erzincan'da bulamadığı kitapları İstanbul'dan getirttiğini anlatır.[66]

1871'de memûriyetten istifa ederek gittiği Şam'da eski kalem arkadaşı, Kādirî şeyhi Muhtar Efendi ile temas kurar ve onun vâsıtasıyla çeşitli Erkân-ı Harbiye mensupları ile tanışır. Hem zâhir hem de bâtın ehli ile hemdem olması nedeniyle, kendisine "Zü'l-Cenâheyn Sultan Baba Efendi" lakabı verilir.[67]

Şam'da ayrıca Hâlid-i Bağdâdî'nin (1242/1827) halîfelerinden Muhammed Hânî ve damadı Hacı Halil Efendi gibi şeyhlerle görüşür. Muhammed Hânî'den Ekberiyye'nin 19. yüzyıldaki en büyük temsilcisi kabul edilen Emir Abdülkadir el-

[63] Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *a.g.e.*, c. 1, s. XXIII-XXIV.
[64] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 1, s. 332-333.
[65] Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *a.g.e.*, c. 1, s. XXXIII.
[66] Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *a.g.e.*, c. 1, s. XXXIV.
[67] Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *a.g.e.*, c. 1, s. XXXV.

Cezâirî'nin (1300/1883) *Mevâkıf*'ı ile İbn Arabî'nin (638/1240) *Fusûsü'l-Hikem*'ini okur. *Hadâiku'l-Verdiyye* müellifi Abdülmecîd-i Hânî (1319/1901) ve Ümeyye Câmii hatibi Ebu'l-Hayr Efendi (1327/1909) ve Alemdâr (Sancaktar) Câmii imamı ile yakın dostluk kurar. Ayrıca Mustafa Çorumî ve Harputlu Beyzâde Hacı Ali Efendi (1322/1904) gibi Hâlidî şeyhleri ile teması olur. *Tercümetü'l-Fârisiyye fî Tefsîri'l-Hakkıye* adlı eserinin telifine de bu sırada başlar. Şam'da kaldığı süre zarfında mütemâdiyen Muhyiddîn İbn Arabî ile Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin türbelerini ziyaret eder.[68]

1885'te Hacı Halil Efendi'den Hâlid-i Bağdâdî tarafından tanzim edilen ve Bedir Savaşı'na katılanların anıldığı uzunca bir dua olan Sâlat-ı Bedriye'yi okuma ve okutma izni alır. Etrafına topladığı küçük bir grupla salâvât-ı şerîfeler okutmaya başlar. Bu durum, meşîhate ilk adım olarak yorumlanmıştır.[69]

1891 Sonbahar'ında 'irşâda ehil mürşid, zikir talimine memur ve muktedir şeyh olmadığını ancak müzâkerecilik makamında yardım edebileceğini' söyleyerek şeyhlik mertebesinin, "adını koymaktan kaçınır". Ancak yine de kendisine intisâb edenler olur. Birinci Levâzım Şubesi'nden Ahmed Tevfîk Efendi bunlardandır. Aynı zamanda hâtırâtını ilk gösterdiği kişi olan Tevfîk Efendi'ye başkalarının da katılmasıyla mürîd sayısı yediye ulaşır ve evinde *Hatm-i Hâcegân*'a başlanır.[70]

1896'da İkinci Ordu Dördüncü Levâzım Şube Müdürü olarak Edirne'ye tayin olan Aşçı Dede, Edirne Mevlevîhanesi şeyhi Aydınlı Ali Eşref Dede'ye intisâb eder ve Konya'da Postnîşin Abdülvâhid Çelebi'den (1325/1907) alınan izinle 1898'de

[68] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 1, s. 574, c. 2, 771, 843, c. 3, 1457; Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *a.g.e.*, c. 1, s. XXXVI-XXXVII.

[69] Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *a.g.e.*, c. 1, s. XXXVII.

[70] Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *a.g.e.*, c. 1, s. XXXVIII-XXXVIX. *Hatm-i Hâcegân*, Nakşibendiyye tarikatının özellikle Hâlidiyye kolunda uygulanan zikir şeklidir. Cemaat halinde veya münferit olarak yapılabilir; cemaat olarak yapılıyorsa şeyh yahut onun izin verdiği bir kişi tarafından icrâ edilir. Nakşibendiyye'nin çeşitli kollarına göre değişik tertip ve şekillerde tatbik edilir. Bkz. Reşat Öngören, "Hatm-i Hâcegân", *DİA*, İstanbul, 1997, c. 16, s. 476-477.

Hacı Ali Efendi'nin elinden sikke ve destâr giyer. Bir dönem Ali Eşref Dede'nin yerine geçeceği konuşulur ve "Şeyh-i Sânî" diye anılır.[71]

1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nın sonucuna ve hudutlara dâir bazı kerâmet ve keşiflerini tevâzu ile itiraf eden Aşçı Dede'ye "Edirne Kutbu" denildiği ve kendisinin de bundan hoşnut olduğu belirtilir.[72]

1898'de vapurla çıktığı hac yolculuğunda İskenderiye'de *Kasîde-i Bürde* sâhibi Muhammed Bûsırî'nin (695/1296 [?]) kabrini ve bazı peygamber makamlarını ziyaret eder.[73]

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Aşçı Dede'nin şahsiyetinin teşekkülünde en önemli unsur tasavvuftur. Zira daha çocukluğundan itibaren dikkatini manevîyâta yöneltmiş, kendi ifadesiyle seyir yerlerinde değil, tekkelerde dolaşmıştır. Bu durum, onun çocukluğundaki oyunlarında bile kendisini göstermiştir. Nitekim hâtırâtında evin bir köşesine türbe resmi çizip türbedârlık yaptığından, cenâze törenini taklîd ettiğinden, başına sarık sarıp imamlık ve müezzinlik yaptığından, evde sıkça ezan okuduğundan söz eder.[74]

Küçük yaşlardan itibaren tasavvuf ve mutasavvıflara ilgi duyan Aşçı Dede, Mevlânâ ve İbn Arabî gibi büyük sûfîlerin eserlerini tedkîk etmiştir. Nitekim eserinde Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden pek çok beytin tercüme ve şerhine yer vermiş, İbn Arabî'nin *Fütûhâtü'l-Mekkiyye* ile *Fusûsu'l-Hikem*'inden ve *Hâfiz Divânı*'ndan iktibaslarda bulunmuştur. Aynı zamanda edebî açıdan da değerli olan eserindeki bu çeşitliliği ifade sadedinde şöyle demiştir: "Attâr dükkânı, yanında pek aşağı kalır; yaştan kurudan, aşktan meşkten, zâhir ü bâtın her ne ki istersin mevcuttur Aşçı Dede'nin kitabında."[75]

---

[71] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 2, s. 945, 1021, 1033 c. 4, 1677; Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *a.g.e.*, c. 1, s. XLII, XLV. Bu bilgilere göre Nihat Azamat'ın Aşçı Dede'nin Edirne'ye geliş tarihi olarak verdiği 1884 tarihi yanlıştır. Krş. Nihat Azamat, *a.g.m.*, c. 3, s. 546.
[72] Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *a.g.e.*, c. 1, s. XLIII.
[73] Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *a.g.e.*, c. 1, s. XLIV.
[74] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 1, s. 88.
[75] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 3, s. 1289.

Aşçı Dede'nin hayatında, özellikle de önemli karar anlarında manevî remiz ve işaretler, mesela *rü'ya* ve *tefe'ül* önemli bir yer tutmaktadır. Sikkesine destâr sarılmasını, gördüğü bir rü'ya üzerinden anlatır. Aşçı Dede'nin hatırâtında verdiği bilgilere göre, ihtiyaç duyduğunda camiye ve/ya mevlevihâneye gidip orada okunan mevlid veya ayetlerden tefe'ül ettiği anlaşılmaktadır.[76]

Aşçı Dede, ilâhî mevhibelere kalp huzuru ve aşkla okuduğu hatm-i hâcegân sayesinde nâil olduğuna inanır. "Evet, ne'am; bu hatm-i hâcegânda olan esrâr-u tecelliyât-ı subhâniyye asla bir şeye nispet kabul etmez ve baha ve kıymet takdir olunmaz bir emr-i azîm ve şân-ı fahîmdir."[77] O bakımdan onun Erzincan'dan ayrıldıktan sonra da ömrünün sonuna kadar hatm-i hâcegân kıraat etmeyi sürdürdüğünü görmekteyiz. Şam'da bulunduğu dönemde söz konusu zikrin burada ferdî yapıldığını ve cemâatle hatm-i hâcegânı ilk kez kendisinin başlattığını söyler. Dahası diğer bölgelere nazaran Şam'a etkisi sınırlı olan veba salgınının önlenmesinde hatm-i hâcegân merâsimlerinin etkili olduğunu belirtir ve bu sebeple kendisini "Şam muhâfızı" olarak değerlendirir.[78]

Aşçı Dede Erzincan'da Mi'râc gecelerinde *Mi'râciyye*[79] okunma geleneğini kendisinin başlattığını söyler.[80]

Dede, diğer tarîkat mensuplarıyla iyi ilişkiler kurmaktan çekinmese de Erzincan'da bulunduğu müddet içinde diğer tarîkatlerin müntesipleri hakkında pek bilgi vermez. Mesela mesai arkadaşları arasında Bektaşîler yer almaktadır. Erzurum'da Kādirîlerle içli-dışlı olmasına rağmen Erzincan'da bu tarîkat mensuplarından söz etmez. Mevlevîlik, Aşçı Dede'nin Erzincan'da Fehmi Efendi'ye

[76] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 2, s. 945, 618-619.
[77] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 2, s. 772.
[78] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 2, s. 726-729, 754; Halil Baltacı, "Aşçı İbrahim Dede Hâtıratı Çerçevesinde XIX. Yüzyıl Erzincan'ında Dinî ve Tasavvufî Hayat", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDER)*, [2015], ÖS-I: s. 62.
[79] *Mi'râciyye*, genel olarak İslâm edebiyatı ve sanatlarında Hz. Peygamber'in (sas) mi'râcını konu alan eserlere, özelde de daha Mi'râc gecelerinde câmilerde, tekkelerde ve özel toplantılarda okunan bestelenmiş şiirlerdir. Bkz. Mustafa Uzun, "Mi'râciyye", *DİA*, İstanbul, 2005, c. 30, s. 135-140.
[80] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 2, s. 498.

intisap ettikten sonra da irtibatını tamamen koparamadığı bir tarîkattir. Şeyhi Fehmi Efendi'nin âşığı olduğu zamanlarda bile "zâhiren Mevlevî, bâtınen Nakşî" olduğunu ifade eden Aşçı Dede, özel günlerde Mevlevî kıyafeti giymeyi sürdürmüştür. Onun "Nakşibendîliğe Mevlevîlik aşısı" yaptığını söylemek mümkündür. Zira Fehmi Efendi'nin Nakşî dergâhına bir takım Mevlevî âdetlerini kendisinin getirdiğini, şeyhinin buna ses çıkarmadığını aksine destekleyici bir tavır sergilediğini belirtir. Aşçı Dede, bu olumlu havadan cesaret alarak "ilk Mevlevî hankâhı" olarak değerlendirdiği ve o günlerde kapalı olduğu anlaşılan Erzincan Mevlevîhânesi'nin yeniden açılmasını istemiş, ancak Fehmi Efendi'den izin alamamıştır.[81]

Erzincan Mevlevîhânesi, kendisinden sonra Edirne'de bulunduğu sırada açılmış, Fehmi Efendi'nin oğlu Ahmed Fevzi Efendi Aşçı Dede'ye bir mektupla Kemahlı İbrahim Efendi'nin meşîhatı ile Mevlevîhâne'nin açıldığını ve kendisinin Erzincan'a gelerek görev almasını talep etmiş, ancak Aşçı Dede Edirne Mevlevîhânesi'nde neredeyse "ikinci şeyh" olarak görevli olduğunu, meşîhatın zâhiren İbrahim Efendi'ye verilse de bâtınen kendisinde bulunduğunu ifade etmiştir.[82]

Taassuptan uzak kalmayı başaran Dede, Mevlevî ve Nakşîler kadar diğer tarîkat mensuplarıyla da dostâne ilişkiler kurabilmiştir. Nitekim bir zamanlar Nakşî-Hâlidî dergâhında "hatm-i hâcegân taşları"nın dağıtımını üstlenmiş, başka bir zaman da bir taraftan Halvetîliğe mensup iken diğer taraftan Mevlevîhâne'de sema meşk edebilmiştir.[83]

Aşçı Dede'nin muhitinde bulunduğu bütün tarîkatlerden hasletler devşirdiği ve tasavvuf anlayışını buna göre şekillendirdiği söylenebilir. Nitekim ona göre "bir sâlikte dört şey mevcut olmadıkça o sâlik mükemmel olamaz. Birisi *Âdâb-ı Mevlevî,* ikincisi *Sülûk-i Nakşî*, üçüncüsü *Aşk-ı Kādirî*, dördüncüsü *Teslîm-i Bektâşî*'dir."[84]

---

[81] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 1, s. 118-119; c. 2, s. 1027; Halil Baltacı, *a.g.m.*, s. 62-63.
[82] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 3, s. 1286-1288; Halil Baltacı, *a.g.m.*, s. 63.
[83] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 1, s. 423, 436.
[84] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 1, s. 433; c. 2, s. 959; c. 3, ss. 1133, 1358.

Aşçı Dede, hâtırâtında zaman zaman yaşadığı tasavvufî tecrübelere yer verir. Meselâ bir Berât Gecesi'nde berât müjdesi ihsânına nâil olduğunu; sırasıyla Hz. Peygamber, Hz. Ali (40/661), Şeyh Şa'bân-ı Velî (976/1579), Şeyh Emîn Efendi'lerin hatırına geldiğini; sonrasında "berât-ı umûmî" ile müjdelendiğini ve bunun Cebrâil'den Hz. Peygamber'e, O'ndan Hz. Ali'ye, Hz. Ali'den de Hasan-ı Basrî (110/728) ve Cüneyd-i Bağdâdî'ye (297/909) emâneten verilen "sırrullah" olduğunu anlatır.[85]

Hayatını İstanbul, Erzurum, Erzincan, Şam ve Edirne hattında geçiren Aşçı Dede, görüldüğü üzere çocukluğundan itibaren manevîyata ilgi göstermiştir. O, bir yandan manevî açıdan sülûke gayret etmiş diğer yandan ilmî açıdan kendisini zenginleştirmeye çalışmıştır. Yaklaşık 2000 sayfalık hâtıratı incelendiğinde Dede'nin tasavvuf klasiklerine vâkıf olduğu görülmektedir. Zira Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si, İbn Arabî'nin *Fütûhâtü'l-Mekkiyye* ile *Fusûsu'l-Hikem*'i ve Hâfız'ın *Divânı*'ndan iktibaslarda bulunmuştur. Tarikatlar arasında ayırımcı bir tutum içine girmediği görülen Aşçı Dede, bulunduğu yerlerde sûfîler ve tekkeler ile her zaman irtibat kurmuş, buralarda etkin görevler almış ve yaşadığı manevî tecrübeleri ayrıntılı bir şekilde aktarmıştır. Manevî açıdan kendisi için söylenen "Edirne Kutbu" ve "Şeyh-i Sânî' gibi yakıştırmalardan da hoşnut olmuş, eserinde bunları dillendirmekten çekinmemiştir. Aşçı Dede'nin hayatında, özellikle de önemli karar anlarında manevî rumûz ve işaretler ile rüya ve tefe'ül gibi uygulamaların önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Hayatından anlaşıldığı üzere tarikatlar arasında ayırımcı bir tutum içinde olmamıştır. Daha önce de aktarıldığı gibi Aşçı Dede kendisini "zâhiren Mevlevî, bâtınen Nakşî" olarak nitelemiştir.

1.3. Aşçı Dede'nin Eserleri

- *Tercümetü'l-Fârisiyye fî Tefsîri'l-Hakkıye*

İsmail Hakkı Bursevî'nin (1137/1725) *Rûhu'l-Beyân* tefsîrinde yer alan Farsça beyitlerin Farsça imlâsı ile Türkçe'ye tercümesinden meydana gelmiş, dört ciltlik bir eserdir. 1303/1886-1306/1889 yılları arasında yazılmıştır. Asçı Dede'nin

[85] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 1, s. 1075; c. 3, s. 1316-1317.

Hatırât'ındaki notundan, eser için basım izni alamadığı dolayısıyla da eserin basılamadığı anlaşılmaktadır. Eserin aynı zamanda müellif hattı olan tek nüshası İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Bölümü, Türkçe Yazmalar Kısmı, no: 3210 (c. I, 842 s.), no: 3211 (c. II, 1109 s.), no: 3212 (c. III, 920 s.) ve no: 3213 (c. IV, 446 s.)'da kayıtlıdır.[86]

- *Kavâ'idü'l-Fârisiyye*

Farsça bir gramer eseri olup yukarıda sözü edilen *Tercümetü'l-Fârisiyye* adlı eseri bitirince, muhtemelen 1889'da kaleme almış ve onun sonuna eklemiştir. Söz konusu tercümenin c. IV, s. 446-604'te yer almaktadır. Eserde Farsça gramer temel bilgileri, örnekleri ve fiil çekimleri yer alır. Ayrıca son kısmında, alfabetik sıra halinde kelime açıklamaları bulunur.[87] Bu eser hakkında, 2007 yılında Esra İpek Turan tarafından İstanbul Üniversitesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı'nda *Aşçı Dede Halil İbrahim Efendi'nin Fars Dili ve Gramerine Dâir Çalışmaları* isimli bir yüksek lisans çalışması yapılmış, eserin ilgili bölümü günümüz alfabesine aktarılmıştır.

- *Risâle-i Tercümetü'l-Hakâyıkı'l-Hakîkat*

Nüshası temin edilemediği için hakkında detaylı bir bilgi verme imkânı yoktur. Ancak Asçı Dede'nin anlatımından eserin Fehmi Efendi hayatta iken yazılmış olduğu ve gayb âlemi ve hakîkate dâir yorumlara yer verdiği anlaşılmaktadır.[88]

- *Risâle-i Tercüme-i Ahvâl-i Asçı Dede-i Nakşî Mevlevî/Aşçı Dede'nin Hatıraları*

"Asçı İbrahim Dede Mecmuası" olarak da bilinen eser Edirne'de bulunduğu yıllarda ve 2000 sayfayı aşan üç cilt halinde (c. I, 660 s.; c. II, 617 s.; c. III 840 s.)

---

[86] Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *a.g.e.*, c. 1, s. XLVII-XLVIII. Ayrıca bkz. Esra İpek Turan, *"Aşçı Dede Halil İbrahim Efendi'nin Fars Dili ve Gramerine Dair Çalısmaları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul, 2007, ss. 12-13.

[87] Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *a.g.e.*, c. 1, s. XLVIII. Esra İpek ise c. IV, s. 446-530'da yer aldığı bilgisini verir. Bkz. Esra İpek Turan, *a.g.e.*, s. 12-13.

[88] Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *a.g.e.*, c. 1, s. XLVIII; Esra İpek Turan, *a.g.e.*, s. 11-14.

kaleme alınmıştır. Eserin alışılmış hâtırât üslubundan farklı olduğu söylenebilir. Bir taraftan *hakîkat-i Muhammediye, peygamberler ve evliyânın ahlakı, ma'rifetullah, insân-ı kâmil, fenâ fillâh* gibi kavramları ele alan tasavvufî bir eser niteliği taşımakta diğer taraftan bir otobiyografidir. Ayrıca İstanbul'da başlayıp Erzurum, Erzincan, Şam, Edirne ve yine İstanbul'da biten bir seyahatnâme görüntüsü arz etmektedir.[89]

Aşçı Dede, eseri yazmayı Şam'da düşündüğünü, telîf sebebi ile ilgili olarak da tarîkat ve hakikat erbabından bir zâta yetiştiğini ve onlardan fevkalade sözler işitip tavırlar gördüğünü; bunları aktarmak ve doğru yolu gösterip insanları irşâd ve hakîkete davet etmek istediğini ve bu niyetle yaptığı "râbıta-i şerîf" neticesinde yazmaya başladığını söyler.[90]

Aşçı Dede'nin 1884'te başlayıp 13 Haziran 1885'te tamamladığı birinci cildin yazımı, bizzat kendisinin dikte ettirmesiyle Mustafa Efendi tarafından 07 Ağustos 1899 - 07 Nisan 1900 tarihleri arasında biter.[91] Aşçı Dede tarafından 14 Haziran 1885 - 13 Ağustos 1900 tarihleri arasında yazılan ikinci cildin istinsahı, 14 Nisan 1900 - 13 Ağustos 1900 arasında tamamlanır.[92] Üçüncü cilt ise 1901 senesi Nisan - Mayıs ayları arasında Hâşim Efendi ile Hâfız Mehmed Efendi tarafından istinsâh edilir.[93]

Eserin ikisi de İstanbul Üniversitesi, Türkçe Yazmalar Bölümü'nde kayıtlı toplam iki nüshası vardır. Aşçı Dede'nin gözden geçirip genişlettiği *büyük boy nüsha* no: 78-80'de kayıtlıdır. Eksik olan diğer nüsha da no: 3222'de kayıtlıdır.[94]

Esere konuları açısından baktığımızda, I. cildin ilk sayfalarının Tasavvuf'un temel kavramlarına ve usûlüne dâir bilgiler bulmak mümkündür. Aşçı Dede, buralarda Hakîkat-i Muhammediyye, ma'rifetullah, peygamber ve velîlerin vasıfları ve ahlâkı, insân-ı kâmil, fenâ fillâh… gibi meseleler üzerinde durur. Âdetâ bir

[89] Nihat Azamat, *a.g.m.*, c. 3, s. 546; Esra İpek Turan, *a.g.e.*, s. 13-14.
[90] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 1, s. 81; c. 3, 1301; Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *a.g.e.*, c. 1, s. XLIX.
[91] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 2, s. 1073.
[92] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 2, s. 1087.
[93] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 4, s. 1758.
[94] Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *a.g.e.*, c. 1, s. XLIX-L.

"Tasavvuf'a Giriş" niteliği gösteren bu kısımdan sonra doğumundan ve ailesinden başlayarak otobiyografisini anlatır. Daha sonraki sayfalarda hâtırat ve tasavvuf birlikte yer alır: Babası, büyük babası, Şehzadebaşı'nda mektebe gidişi, aşkın tarifi, evlenmesi, Mevlevîliğe intisabı, semâ çıkarması, semâ hakkında bilgiler, levlâke sırrı, Bâyezîd-i Bistâmî'nin şathiyesi, arş, kürsî vb. yaklaşık 200 sayfa tutan bu bilgilerden sonra tekrar hâtıralara dönülür. II. III. ciltler de bu minvâl üzere devâm eder.[95]

Aşçı Dede'nin Hatıraları, yaşadığı yüzyıla dâir hâtıralarını anlatan bir Mevlevî dedesinin anılarından mâadâ 19. yüzyıl dönemdeki Osmanlı toplum hayatınına ilişkin çokça malûmâtın bulunduğu bir eserdir. Bir taraftan dönem İstanbul'unun tasavvufî hayatını, tekke ve tarikâtlerini diğer taraftan İstanbul'dan Erzincan ve Erzurum'a, oradan Şam ve Hicaz'a, Hicaz'dan Edirne'ye kadar bütün Osmanlı coğrafyasını anlatmaktadır. Belirttiğimiz gibi eser bu bakımdan bir seyahatnâme olarak da nitelendirilebilir. Tasavvufun merkezde olduğu toplumsal ve bürokratik hayat, askerî ve siyasî tarih, edebiyat, mûsikî ve ictimâiyyâtı kapsayan ve hayatın içinden gözlemlere dayanır.[96]

Aşçı Dede'nin *Hatıraları*'nın bir başka önemli yanı da İkinci Ordu Levâzım Dördüncü Şube Müdürü Hâlid Efendi'nin, Sultan Veled'in (712/1312) 92 beyitten müteşekkil *Işknâme* adlı Farsça manzûm mesnevîsine yaptığı tercüme ve şerh olup 23 beytlik kısmı bastırılabilen ve "*Şerh-i Işknâme-i Hazret-i Sultân Veled*" adıyla meşhûr olan risâlenin tam/tüm metnine ilk kez yer veren bir eser olmasıdır.[97]

Belirtmeliyiz ki, *Hâtırât*, sadece bir sûfînin hayata bakışını aktarıp çeşitli tasavvufî bilgiler vermekle kalmaz; aynı zamanda Osmanlı mirası yakın geçmişimizin coğrafyasını da yansıtır. O bakımdan bugün bize çok "yabancı" gösterilen Mekke, Medîne, Kudüs, Şam, Rumeli vb beldelerin "bizim topraklarımız"

[95] Nihat Azamat, *a.g.m.*, c. 3, s. 546.
[96] Nihat Azamat, *a.g.m.*, c. 3, s. 546; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İz Yay., İstanbul, 2002, s. 20.
[97] Aşçı İbrahim Dede, *a.g.e.*, c. 1, s. 205-308; Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *a.g.e.*, c. 1, s. XLII.

olduğunu hatırlatır. Bu yönüyle de bizlere dünkü coğrafyamıza ne kadar yabancılaştığımızı fark ettirir.

1.3.1. Aşçı Dede'nin Hâtırâtı Üzerine Yapılan Çalışmalar

Aşçı Dede'nin hatıralarından seçmeler aralıklarla ilk defa 1941'de *Haber Akşam Postası*'nda 53 tefrika halinde yayınlanmıştır.[98] Ancak eser bizce 19. yüzyıl Osmanlı ictimâî hayatını yansıtması açısından taşıdığı öneme karşılık yakın zamana kadar Türkiye'de pek tanınmamış, ilmî araştırmalara konu olmamıştır. Hakkında ilk olarak Almanya'da Marie Luise Bremer tarafından *Die Memoiren des Türkischen Derwischs Aşçı Dede İbrāhīm* adıyla bir doktora çalışması yapılmıştır (Bonn Philosophisches Fakultät, 1959). Reşat Ekrem Koçu ile Mehmed Ali Akbaş da 1960'ta eserin 125 sayfalık bir özetini hazırlayarak, *Geçen Asrı Aydınlatan Kıymetli Vesikalardan Bir Eser: Hâtıralar. Aşçı Dede İbrahim* adı altında yayımlamışlardır.[99] Yine Nihat Azamat'ın 1991 yılında "Aşçı Dede Mecmuası" adıyla yazdığı *DİA* maddesi, esere dikkat çekmesi bakımından önemlidir. Raymond Lifchez'in editörlüğünü yaptığı *The Dervish Lodge* (Berkeley, 1992) adlı eserde, Carter V. Findley, "Social Dimensions of Dervish Life as Seen in The Memoirs of Asci Dede İbrahim Halil" adını taşıyan bir bölüm yazmıştır. Hatıralarla ilgili en önemli çalışma ise, Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi'nin aynı zamanda 40 küsûr sayfa Giriş yazdıkları, hâtırât metninin tamamını günümüz alfabesine çevirerek, *Aşçı Dede'nin Hatıraları: Çok Yönlü Bir Sufinin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı* (İstanbul, 2006) adıyla dört cilt hâlinde yayınlamalarıyla gerçekleşmiştir. Bu neşir hakkında Gülçin ve Haşim Koç, "The Ottoman Life in The Later Period of The Empire Through The Eyes of a Multi-Dimensional Sufi: The Memoirs of Aşçı Dede", Prepared by Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, Istanbul: Kitabevi, 2006. LV + 1965 pages, (4 volumes), *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2008, sayı: 19, ss. 140-149'da İngilizce bir tanıtım yazısı yazmışlardır.[100] Ayrıca Cemile Barışan tarafından; "Bir Sûfînin Hatıraları Üzerinden Nostaljik Bir İstanbul Güzellemesi: Aşçı Dede'nin

---

[98] Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, "Giriş", *a.g.e.*, c. 1, s. L, 46 nolu dipnot.

[99] Reşat Ekrem Koçu, Mehmed Ali Akbaş, *Geçen Asrı Aydınlatan Kıymetli Vesikalardan Bir Eser: Hâtıralar. Aşçı Dede Halil İbrahim*, İstanbul Ans. Kütübhanesi, İstanbul, trs., ss. 7-125; Nihat Azamat, *a.g.m.*, c. 3, s. 546

[100] Gülçin Koç, Haşim Koç, "The Ottoman Life in The Later Period of The Empire Through The Eyes of a Multi-Dimensional Sufi: The Memoirs of Aşçı Dede", Prepared by Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, Istanbul: Kitabevi, 2006. LV + 1965 pa.g.e.s, (4 volumes), *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2008, sayı: 19, ss. 140-149.

Hatıraları' ve Aziz İstanbul" ismiyle, *Uluslararası Osmanlı İstanbul Sempozyumu II*, 27-29 Mayıs 2014'te bir tebliğ sunulmuştur. [101] Halil Baltacı'nın *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDER)*, ÖS-I: 47-64 [2015]'te "Aşçı İbrahim Dede Hâtıratı Çerçevesinde XIX. Yüzyıl Erzincan'ında Dinî ve Tasavvufî Hayat" başlıklı bir makalesi bulunmaktadır. Son olarak bizim bu çalışmamızdan (Müzeyyen Şentürk, *"19. Yüzyılda Edirne'de Tasavvufî Hayat (Aşçı Dede'nin Hatıraları Işığında)"* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Nurullah Koltaş, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2019) söz edilebilir.

[101] Halil Baltacı, *a.g.m.*, s. 51.

II. BÖLÜM
19. YÜZYILDA EDİRNE'DE SİYÂSÎ VE İCTİMÂÎ HAYAT

2.1. 19. Yüzyılda Avrupa

Yüzyıl/asır hesaplamalarında tarih bilimcilerin farklı yaklaşımları olmakla birlikte, bazı araştırmacıların yaptığı gibi,[102] 19. yüzyılı 'Fransız İhtilâli (1789) ile I. Dünya Savaşı (1914) arasındaki zaman dilimi' olarak belirlemek yanlış olmasa gerektir. Çalışmamızda adı geçecek zâtların vefât tarihlerini hicrî olarak da vereceğimiz için, bu noktada 1789-1914 milâdî tarihlerinin hicrî olarak 1204-1332 tarihlerine tekâbül ettiğini hatırlatmakta fayda bulunmaktadır.

Avrupa'da Fransız İhtilâli ile ortaya çıkan ve "özgürlük, eşitlik ve kardeşlik" mottosoyla ifade edilen ilkeler, "modern" siyâsî hukukun temelini oluşturur. O nedenle özellikle 1789-1815 dönemindeki gelişmeler sadece Avrupa'nın değil, aynı zamanda "çağdaş dünyanın" oluşumunun başlangıcını teşkil eder.[103]

Fransız İhtilâli sonrasında *İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi* yayınlanmıştır. Söz konusu bildiriye göre, özetle insanlar hukuk önünde eşittirler. Zira hür ve eşit doğanın aynı şekilde yaşama hakkı vardır. Başkalarının özgürlüğüne saygı göstermek koşuluyla, her insanın inanç, düşünce ve kanaatlerini söyleyebilme, yazabilme, yayınlayabilme ve gerçekleştirebilme özgürlüğü vardır. Kamu görevi ayrıcalıklı olmayıp herkese açıktır. Egemenlik hakkının vatandaşa verildiği devletin; özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya direnme gibi temel vatandaşlık haklarını koruması gerekir. Bunun için de *yasama, yürütme* ve *yargı* ayrılmıştır.[104]

"İhtilâl-i Kebîr" olarak da anılan Fransız İhtilali *Ulusçuluk*, Sanayi Devrimi de (1780-1820) *Liberalizm*'i tetiklemiş ve bu iki akım 19. yüzyıl Avrupa'sını şekillendiren iki ana unsur olmuştur. Her iki akım da monarşileri tehdit etmiş,

---

[102] Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, TTK Yay., Ankara, 1997, ss. 1-799. Bu asrı 1815-1914 arası olarak kabul eden yaklaşımlar da vardır. Örnek olarak bkz. Ramazan Özey, "19. Asırda Edirne Vilâyeti Coğrafyası", *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 6, Temmuz-2002, İstanbul, s. 3.
[103] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. IX.
[104] Oral Sander, *Siyasi Tarih*, İmge Kitabevi, 28. bs., Ankara, 2015, ss. 161-164.

Meşrûtiyet ve bilâhere *Demokrasi* yönetimlerine geçişi hızlandırmıştır.[105]

Bu yüzyıl Avrupa'sında; 1814'te İngiltere, Avusturya, Rusya ve Prusya ittifakının Fransa'yı işgâli ve ardından Paris Anlaşmaları (1814, 1815) yapılmış, daha sonra da Avrupa'yı büyük ölçüde biçimlendiren 1815 Viyana Kongresi gerçekleşmiş ve "Avrupa uyumu" sağlanmıştır.[106]

Avrupa'da *Cumhuriyetçilik* ve *Liberalizm* fikirleri sonucunda 1830 ihtilâlleri yaşanmış; bu süreçte Fransa, Belçika, Polonya, İtalya ve Almanya'da ayaklanmalara ve bağımsızlık girişimlerine yol açmış; İngiltere ile Fransa öncülüğünde *Batı Bloku*, Almanya, Rusya, Avusturya ve Prusya'dan müteşekkil *Doğu Bloku* oluşmuştur. 1848 ihtilâlleri ise *ulusçuluk* düşüncesinin etkisiyle İtalya ve Almanya gibi ülkelerde "millî birlik" çalışmalarına sahne olmuş; bunun Osmanlı'ya yansıması ise Eflâk-Boğdan ve Macar mültecileri konusunda diplomatik sıkıntı meydan getirmek şeklinde olmuştur.[107]

19. yüzyıl, Sanayi Devrimi'ni de tamamlamış olan Batı'nın, emperyalist emellerle bütün dünyada sömürge kapma ve paylaşma yarışının zirve yaptığı, bu doğrultuda sömürge faaliyetlerinin İslâm dünyasına yöneldiği zaman dilimidir. Avrupalılar, kuzeyi başta olmak üzere Afrika ile Yemen ve Hint Alt Kıtası'na; Ruslar ise Kafkaslar ve Orta Asya bölgelerinde sömürge çalışmalarını yoğunlaştırmışlardır. Bu noktada İslâm âlemindeki tecdît, emperyalizme karşı duruş ve istiklâl mücadelelerinde, Sultan II. Abdülhamid'in Panislamizm siyasetine destek veren, Avrupalılar'ın pek tanımadıkları ve onların çıkarlarına aykırı hareket eden tarîkatlerin çok etkili olduğuna dikkati çekmek gerekecektir. Kafkaslar'da Nakşî/Hâlidîler, Endonezya ve Malezya gibi Güneydoğu Asya ülkelerinde Nakşî ve Kādirîler, Kuzey Afrika ülkelerinde ise Şâzelî, Ticânî, Ziyânî, İdrisî ve Senûsîler'in çabalarını hatırla(t)mak kadirşinaslık gereğidir.[108]

---

[105] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, ss. IX-X. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüner Tuncer, *19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri (1814-1914)*, Ümit Yay., Ankara, 2000, ss. 11-28.
[106] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, ss. 74-78; Hüner Tuncer, *a.g.e.*, ss. 11-28.
[107] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, ss. 111-161.
[108] Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, ss. 24-27, vd.

Özetlemek gerekirse, 15-18. yüzyılları kapsayan Yeni Çağ ile 18-20. yüzyılları içine alan Yakın Çağ'ın yaşandığı *Modern Dönem*'in, Avrupa'da *Rönesans* (15-16. yy.) ile başlayıp *Reform* (15-17. yy.), *Aydınlanma* (17-18. yy.) ve *Sanayi Devrimi* (18-19. yy.) ile devam eden ve "Tanrı'nın merkezde olduğu" kâinât tasavvurundan "insan merkezli" evren anlayışına geçiş sürecinde; *Rasyonalizm*, *Pozitivizm*, *Hümanizm*, *Ulusçuluk*… gibi kavramları ortaya çıkardığını söylemek mümkündür.

2.2. 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti

19. yüzyıla Osmanlı Devleti açısından baktığımızda, bu asırda Devlet-i Aliyye'nin başında bulunan padişahlar; şâir, sanatçı, açık fikirli ancak zaaf derecesinde yumuşak huylu olan ve Batılılaşmanın öncüsü kabul edilen III. Selim (1789-1807), IV. Mustafa (1807-1808), modernleşmeyi âdeta cebren tatbik eden II. Mahmud (1808-1839), Tanzîmat Fermanı'nı biraz da onaylamak zorunda kalan, Batı hayranı Abdülmecid (1839-1861), ağabeyinin Batıcı karakterine karşın daha muhafazakâr olan Sultan Abdülaziz (1861-1876), tahtta 93 gün kalabilen V. Murad (1876-1876) ve devleti kurtarmak için seleflerinin aksine "İslâm birliği" politikası güden II. Abdülhamid'tir (1876-1909).

19. asır, Devlet-i Aliyye'nin "en uzun asrıdır".[109] Zira bilindiği gibi bu asır, Osmanlı'nın *dağılma dönemi*ne (1792-1922) karşılık gelir. Bu dönemde meydana gelen siyasi gelişmeler içinde, bir yandan *Fransız İhtilali* ve *Sanayi Devrimi* sonucu ortaya çıkan *ulusçuluk* akımının etkisiyle; ayaklanmalar, isyanlar, antlaşmalarla özerklik ve bağımsızlık kazanan ülkeler; diğer yandan *Tanzîmat* (1839) ve *Islahat* (1856) *Fermanları* ve *Meşrûtiyet* ilanı (1876) ile Osmanlı'nın toparlanma çabaları yer alır.

Osmanlı bu yüzyılda bir taraftan dış ve iç isyanlarla uğraşmış, diğer taraftan Osmanlı-Rus Savaşları'na (1806-1812, 1828-1829, 1853-1866 ve 1877-1878),

[109] İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yay., İstanbul, 2014, ss. 13-312.

Fransa'nın Mısır'ı (1798-1800) ve Cezayir'i işgaline (1830) ve Kırım Savaşı'na (1853-1856) engel olamamıştır. 1821 Mora İsyanı sonucunda Yunanistan 1822'de bağımsızlığını ilan etmiş, Osmanlı 1829 Edirne Antlaşması ile Yunanistan'ı tanımak zorunda kalmıştır. Aynı şekilde 1804'te başgösteren Sırp isyanı, 1878 Berlin Antlaşması ile Sırbistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı da (1831-1841) bu döneme rastlamıştır. Bir taraftan Nizâm-ı Cedîd'i (1789-1807) ilan etmiş diğer taraftan buna karşı başlayan Kabakçı İsyanı (1807), İran savaşı (1821-1823), Yeniçeri Ocağının kaldırılması (1826), Rusların tekrar saldırarak Edirne'yi alması (1828-29), Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması (1830), ve Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'dan ilerleyerek Suriye ve Irak'ı işgal edip Kütahya önlerine dayanması (1833-1841) gibi işlerle uğraşmıştır.[110]

Osmanlı'nın, asırlardır *saltanat, ordu, medrese* ve *tekke* üzerine inşâ ettiği nizâm bu yüzyılda bozulmuş[111] ve Osmanlı *Tanzîmât* ve *Islahât* Fermanları ve *Meşrûtiyet* ilanı ile bu dönemi geçirmeye çalışmıştır.[112]

Bilindiği gibi Tanzîmât, Osmanlı'nın, yönünü Batı'ya döndüğünün tescillendiği; idârî, hukûkî, askerî, mâlî, ticârî alanlarda ve maârifte yaptığı düzenlemeler ile bir "modernleşme projesidir". Ancak Osmanlı modernleşmesinin Tanzîmât öncesine uzandığı söylenebilir.[113] Dış baskılar ardından gelen Islahat Fermânı da, Avrupalılar'ın "aşağılayıcı" buldukları müslim gayr-i müslim tebaâ ayrımını[114] kaldırıyor, Müslümanlar ile "ecnebîleri" "vatandaşlık" temelinde "eşitliyor"; ama aslında gayr-i müslim tüccarları ticârî imtiyazlar ile ayrıcalıklı konuma getiriyordu.

Tanzimat Dönemi'nde, II. Mahmud zamanında başlanan ancak oğlu Abdülmecit zamanında hayata geçirilen düzenlemeler sonucunda; *Harbiye* (1834),

---

[110] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, ss. 227-257; Hüner Tuncer, *a.g.e.*, ss. 29-39; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 39.
[111] İrfan Gündüz, *a.g.e.*, s. 118.
[112] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, ss. 218-227, 257-260;Hüner Tuncer, *a.g.e.*, ss. 40-44. *Tanzîmat* ve *Islahat* Fermanları ile *Meşrûtiyet*'in ilanı hakkında sebep ve sonuçlarıyla ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Kolbaşı, *19. Yüzyılda Osmanlı Siyasi ve Sosyal Değişim Süreci ve Islahatlar*, Nobel Yay., İstanbul, 2009, ss. 15-199.
[113] İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 13.
[114] William Eton, *19. Yüzyılın Başında Osmanlı İmparatorluğu*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2009, s. 64.

Tıbbiye (1838), *Darülfünûn* (1862), *Mekteb-i Sultânî* (1868), *Robert Koleji* (1863) gibi batılı tarzda eğitim veren okullar açılmıştır. Ayrıca bu dönemde Aydınlanma'yı benimseyen münevverlerin çalışmaları ile Türkçe, Fransızca, Rumca ve Ermenice gazeteler yaygınlaşmış; tercüme faaliyetleri de hız kazanmıştır.

1857'den itibaren Far-Mason localarının çalışmalarına izin verilmiş, "Genç Osmanlılar" topluluğu aktif faaliyetler yürütmüş, Bâbıâli oluşumu ile de "özgür düşüncenin" yolu açılmıştır. "Hürriyet" kavramının gelişmesi, 'modern bilimin üstünlüğünün' benimsenmesi ve *Mecmua-i Fünûn* gibi yayın organları aracılığıyla, sadece tabiat hadiselerinin değil, ictimâî olayların da rasyonalist ve materyalist teorilerle açıklanmasının önünü açılmıştır.[115]

19. yüzyılın başları, Osmanlı'da III. Selim (1789-1807) tarafından Nizâm-ı Cedîd'in (1792-1807) başlatıldığı zamandır. "Gâvurlaşma" olarak da nitelenen bu kavram, cizyenin yeniden düzenlenmesi, din farkı gözetmeksizin Osmanlı tebaası arasındaki vergi ve hizmet yükümlülüklerinin eşitlik ilkesine göre yeniden tanzimi, dolayısıyla gayr-i müslim halkın durumunu iyileştirilmek için yapılması planlanan düzenlemeleri tanımlamak üzere kullanılmaktadır. Bu düzenleme, bilâhere askerî ve bürokratik düzenin, hatta ilim, sanat, ziraat gibi alanların da Avrupa sistemine göre düzenlenmesini amaç edinmiştir.[116]

Bu dönemde Devlet-i Aliyye'yi tekrar eski gücüne kavuşturma arayışları, Yusuf Akçura'nın tabiriyle "üç tarz-ı siyasete" yani *Osmanlıcılık, İslâmcılık* ve *Türkçülük* akımlarının vücuda gelmesini sağlar.[117] Cevdet ve Rüşdü Paşaların öncülüğünde *İslâmcılık*; Namık Kemal, Ziya Paşa ve Şinasi öncülüğünde öncülüğünde *Milliyetçilik*; Ahmed Rıza ve Ahmed Şuayb gibi aydınlar tarafından benimsenmiş olan *Pozitivizm*; Ziya Gökalp'in fikirleriyle olgunlaşmış *Tesanütçülük* (Dayanışmacılık/Solidarism) gibi önemli akımlarından olmuştur.[118]

---

[115] M. Sükrü Hanioğlu, "Bilim ve Osmanlı Düşüncesi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Haz. Mustafa Şahin, Emre Ünsev, Yiğit Ekmekçi, İletisim Yay., İstanbul, 1985, c.2, ss. 346-347.
[116] Kemal Beydilli, "Nizâm-ı Cedîd", *DİA*, İstanbul, 2007, c. 33, s. 175.
[117] Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, TTK Yay., Ankara, 1976, s. 19 vd.
[118] Esra İpek Turan, *a.g.e.*, s. 5.

Dönemin şair ve yazarları Divan Edebiyatı'ndan tamamen uzaklaşmamışlar ancak batılı edebî akım ve türlerden etkilenmişlerdir. Gazel, kasîde gibi edebî kalıplar modern üslûpla sentezlenmiş, dinî konular eserlerdeki ağırlığını kaybetmiş; ağdalı ve ağır Divan dili, yerini daha sade ve kısa cümleli anlatımlara bırakmıştır. Yabancı dil bilgileri ve Batı Edebiyatı'na olan âşinâ olmaları nedeniyle tiyatro, hikâye, roman, anı, tenkit ve deneme gibi nesir türlerinin edebiyata girmesine ön ayak olmuşlardır. Bu yeni akımlar, 1896'da başlayan Servet-i Fünûn Edebiyatı'na kadar geçen sürede edebiyata iyice yerleşmislerdir. Ayrıca bu dönemde 1860'da Şinasi'nin çıkardığı *Tercümân-ı Ahvâl* ile gazeteciliğin temeli atılmıştır.[119]

"Sanat, toplum içindir" anlayışının benimsendiği bu döneme[120] damgasını vuran ve "edîb-i âzam" olarak da anılan Namık Kemal (1825-1880), yanısıra Sinâsî (1826-1871), Ziya Paşa (1825-1880), Recaizâde Mahmut Ekrem (1847-1914) gibi şairler yalnız şair olarak değil, aynı zamanda birer gazeteci, siyasetçi ve fikir adamı olarak da tanınmışlardır.[121]

Sonuçta yüzyılın hâkim liberal düşüncesi, yapılan tanzîmât ve ıslahât ile laik ve seküler hayat tarzını kolaylaştırmış, Batılı hayat tarzı her alanında kendisini göstermiş, sözgelimi kadının toplumda görünürlüğü daha da artmıştır. Sâdâbad ve köşk eğlenceleri, özellikle Fransızca olmak üzere yabancı dil öğrenmek, yabancı dillerde yazılan romanları okumak ve piyano gibi "Batılı enstrümanları" çalmak tarzındaki âdetler topluma yerleşmiştir.[122] *Yeni Osmanlılar*, *Modernist İslâmcılar*, *Jön Türkler* ve *İttihatçılar* gibi çeşitli kulvarlarda bulunan bazı aydınlar da bir şekilde Batılılaşmayı desteklemişlerdir.

2.2.1. 19. Yüzyıl Osmanlı'sında Dînî ve Tasavvufî Hayat

Türkler'in ve Anadolu'nun İslâmlaşması sürecine bakıldığında, ilk yerleşim merkezlerinin tekke ve zâviyelerin civarında oluşturulup geliştiği görülmektedir.

---

[119] Esra İpek Turan, *a.g.e.*, ss. 5-6.
[120] Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, Edb. Yay., 6. bs., İstanbul, 1985, c. 1, ss. 296-297.
[121] Cevdet Kudret, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Edebiyatı", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Haz. Mustafa Şahin, Emre Ünsev, Yiğit Ekmekçi, İletisim Yay., İstanbul, 1985, c. 2, ss. 388-407.
[122] İlber Ortaylı, *a.g.e.*, ss. 261-298.

Dervişler tekke ve zâviyelerini, genellikle ıssız yerleri şenlendirip yol üzerlerinde gelip geçene hizmet edecek şekilde kurmuşlardır. Bu tür yerlere "*ribât",* "*hankâh*" gibi terimlerle ifade ediliyor olsa da "*zâviye*" ismi daha yaygındır. Osmanlı tarihinde bu tabirler yerine "imâret", "tekke", "dergâh" ve "âsitane" kelimeleri daha çok kullanılmıştır.[123]

Osmanlı'nın Anadolu'daki ve Balkanlar'daki iskânı, sanılanın aksine "istilâ" ve "kolonileştirme" olmayıp bu yerlerde yoğun faaliyette bulunan dervişler de "kolonizatör" yani sömürgeci değillerdir. İskân, imâr ve âbâd etmektir, tarihte de öyle olmuştur. Zira bölgeye yerleşen şeyh ve dervişler sadece derviş kimliği taşıyan manevî şahsiyetler değil, aynı zamanda toprağı işleyen, köy kuran, sanat ve ilimle iştigâl eden, hâsılı fethedilen toprakları "şenlendiren" kimselerdir. Birçoğu orduyla birlikte bizzat fütûhata katılan ve(ya) ordunun ardından hareket eden dervişler, ıssız yerlerde, önemli geçit ve derbentlerde inşâ ettikleri zâviye ve tekkelerle iskâna katkıda bulunmuşlardır. Tahrîr Defterleri'nde, pek çok yerleşim birimi *Ahî, Baba, Abdal* ve *Fakîh* gibi isimler taşımaktadır. Enez, Dimetoka ve Gümülcine gibi kazalarda kurulan tekkelerin isminden mülhem *Abdal Cüneyd*, *Abdal Fakîh*, *Hacı Fakîh*, *Habîb Fakîh*, *Saltuklu, Abri Fakîh*, *Ahad Baba*, *Baba Uruz* adlarını taşıyan köyler bulunması bu durumu doğrulamaktadır.[124]

Anadolu'nun fethinde Ahmed Yesevî (562/1166) ve dervişlerinin, Selçuklu'da Ahî Evrân (653/1261), Hacı Bektâş-ı Velî (669/1271 [?]) Mevlânâ'nın (672/1273) ve Yûnus Emre'nin (720/1320 [?]); Osmalı'da da Edebâli'nin (726/1326) işlevleri düşünülünce; Osmanlı toplumunda yalnız halkın çoğunluğu değil, sultanların da hemen hepsi, bir şeyhe intisâb etmişler ve/ya tasavvuf ve tarîkat

[123] Ahmet Yaşar Ocak, "Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, sayı: XII, (1978), İstanbul, ss. 248-249.

[124] Mustafa Şentürk, "Balkanlar'ın Öncü Gâzî ve Fâtihleri: Gâzî-Dervişler ve Alp-Erenler", *2. Mediterranean International Congress on Social Sciences (MECAS II)*, Ohrid, October 2017, s. 449-450. Balkanların fethinde alp-erenlerin ve gazi-dervişlerin işlevleri için ayrıca bkz. Nurullah Koltaş, "Balkanlar'da Tasavvufun Yayılışını Hızlandıran Etmenler: Reaksiyoner Bir Tavır Olarak Bogomilizm", *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı 07-09 Mayıs 2014*, İstanbul, 2014, ss. 266-269; Anton Minkov, *Conversion to Islam in the Balkans-Kisve Bahasi Petitions and Ottoman Social Life 1670-1730*, Brill, Leiden, 2004, s. 45-46.

erbâbına karşı hüsnü kabul göstermişlerdir.[125]

Osmanlı tasavvuf ricâlinin tasavvuf kültürüne belki de en önemli katkısı, tasavvufu "ferdî cihaddan" çıkarıp, "içtimaî cihad" haline sokarak, tekkeleri müesseseleştirmesi ve bunu toplumun her ferdine uzanan bir anlayış haline getirebilmesidir.[126]

Osmanlı'da *tekkeler*, Louis Althusser'in (1918-1990) deyimi ile "devletin ideolojik aygıtları", Émile Durkheim'in (1858-1917) ifadesiyle de "ikincil yapıları" olarak bir taraftan mescid, medrese, han, imârethâne, şifâhâne, ribât, vb. işlevi görmüş, diğer taraftan ictimâî, iktisâdî ve ticârî hayata hatta cihâda ve fütûhâta katkıda bulunmuşlardır. Nitekim *okçular* ve *güreşçiler tekkeleri* gibi bazıları, cihâda dönük spor ve riyâzetler için birer merkez olmuşlardır.[127] Fetihler dışında da ictimâî hayata daima katkı sunmuşlardır.[128] Örneğin Kastamonulu Hâlidî Seyyid Ahmed Hicâbî Efendi (1306/1888), İnebolu halkını hayırlı ve güzel işlere teşvik etmiş, bunun neticesinde İnebolu'nun Abana Nahiyesi'nde bir rüşdiye mektebi, bir hamam; Araç'ta bir büyük cami, bir medrese, bir rüşdiye; Taşköprü Ayvalı'da da bir medrese yaptırmıştır.[129]

Mesela Aşçı Dede'nin muhibbi olduğu Mustafa Fehmi Efendi, önce Kırım Harbi'ne (1853-1856), sonra da ilerlemiş yaşına rağmen 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'ne katılmış ve Kars önlerinde mücâhede ve mücâdele etmiştir. Aşçı Dede'nin verdiği bilgilere göre, Sultan II. Abdulhamid'in çağrısı üzerine İstanbul'a gitmiş ve burada Kuleli Mekteb-i İdâdî-i Şâhâne'de askerleri vecd ve heyecana getiren bir konuşma yapmıştır. Aşçı Dede, onun Osmanlı devleti ve askeri için çokça gözyaşı döküp dualar ettiğini nakletmiştir.[130]

---

[125] Enver Behnan Şapolyo (1392/1972), *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, Türkiye Yay., İstanbul, 1964, ss. 448-449. İdris Lap "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Amasya'da Tasavvufî Hayat", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara, 2014, s. 25.

[126] Mustafa Kara, "Osmanlılarda Tekke Siyaseti", *Hareket*, sayı: 9 (Ocak-Şubat 1975), s. 36.

[127] Mustafa Kara, *Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergâh Yay., 3. bs., İstanbul, 1990, ss. 170-188.

[128] Donald Quataert, *The Ottoman Empire (1900-1922)*, Cambridge University Press, New York, 2005, s. 162.

[129] Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 82.

[130] Aşçı İbrahim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, c. 2, s. 622-623, c. 4, 1601. Ayrıca bkz. Mehmed Arif, *Başımıza Gelenler*, Haz. İlyas Özdemir, Babıali Kültür Yay., 3. bs., İstanbul, 2006, s. 168-176.

19. yüzyıla gelindiğinde, tasavvuf ve tarîkatler açısından -en azından Osmanlı coğrafyası için- bir dönüm noktasıdır. Zira bu yüzyılda yapılan tanzîmât ve ıslahât tarîkat ve tekkelere de yansıdığı, tekkelerin önce mâlî sonra da idârî özerkliğini kaybettikleri bir dönem olmuştur. Hatta kılık kıyafetlerine bile karışılır olmuş, müntesibi olduğu tekkeyi belgeleyen bir nevi kimlik belgesi taşıma zorunluluğu getirilmiştir. Bu döneme kadar tekke teşkîlâtı özerk statüde olup tekkeler konusunda bağlayıcı hususlar, sadece tekkenin vakfiyesi ve tevârüs edegelen şeyhlik idi. 1226/1811 tarihli fermân ile tekke vakıfları *Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti*'ne, 1283/1866 yılında yapılan düzenleme ile tekkeler ve işleyişi, önce Şeyhülislâm'a bağlı *Meclis-i Meşâyîh*'e bağlandı. *Meclis-i Meşâyîh* son şeklini 1336/1917'de çıkarılan bir nizâmnâme ile aldı.[131]

Osmanlı'nın kuruluşundaki ordu-medrese-tekke sac ayağı dejenere olduğu için, 1242/1826'da Vak'a-i Hayriyye ile Yeniçeri Ocağı ve bilâhere Bektâşî tekkeleri kapatılmış ve/ya câmi, medrese ve başta Nakşî olmak üzere diğer tarîkatların tekkelerine devredilmiştir.[132]

Bu dönemin dikkat çekici bir başka özelliği de Mevlevîlik ve Bektâşîlik gibi "liberal" kabul edilen tarîkatlerin gayr-i müslimler arasında da sempati toplamış olmasıdır.[133]

Genelde tarîkatlerin özelde Mevlevîler'in toplumsal hayatta etkinlik ve canlılığını göstermesi bakımında yabancı seyyahların gözlemleri de önemlidir. Örneğin İskoç bir seyyah 22 Ağustos 1890'da Afyonkarahisar'da bir Mevlevî tekkesinde izlediği semâı anlatmaktadır.[134]

19. yüzyılda tarîkatların mûsikî, yanı sıra hat, tezhîb, oymacılık, kakmacılık,

---

[131] Mustafa Kara, *Tekkeler ve Zaviyeler*, ss. 298-313. Ayrıca bkz. Zekeriya Işık, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Ekonomik Değişim Süreci ve Tarikatlar", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 2, Aralık 2015, ss. 556-562.
[132] İrfan Gündüz, *a.g.e.*, ss. 133-147.
[133] İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 282.
[134] Agnes Dick Ramsay, *19. Yüzyıl Sonlarında Türkiye'de Günlük Yaşam*, Çev. Raziye Çakıcıoğlu Oban, Ercan Uyanık, Say Yay., İstanbul, 2015, ss. 172-177.

çinicilik, gibi görsel sanat dallarının gelişmesinde ayrıca zengin kütüphaneleri ile ilim hayatının önemli katkılarının olduğu görülmektedir.[135] Ayrıca siyaset ile tarîkatların gelişimleri arasında doğrudan bir ilişki olduğu, zira devlet tarafından gözetildikleri müddetçe geliştikleri, destek görmedikleri zamanlarda ise küçüldükleri hatta yok olmaya yüz tuttukları görülmektedir. Yine bu dönemde tarîkatlar arasında pek kavga görülmemekte, aksine birbirlerini hoş gördükleri, hatta Aşçı Dede örneğinde olduğu gibi, birden fazla tarîkata mensûbiyetin olduğu da gözlenmektedir.[136]

Bu yüzyılda devletin ve toplumun çözülmesinin bir yansıması olarak tarîkat ve tekkelerde de bir dejenerasyon ve bozulma yaşandığı gerçektir. Bu dönemde, başta meşâyih olmak üzere ilmî ve manevî olarak tarîkat erbabının itibar kaybı, medrese-tekke rekabetinin çatışmaya dönüşmesi, tarîkatlar arası anlaşmazlıklar, tarîkat-siyâset ilişkilerinde dengenin bozulması, ehliyetsiz meşâyih gibi *dâhilî*; "dış güçlerin" tarîkatlara sızmaları ve özellikle Şîî/Bâtınî zümreleri yönlendirmeleri gibi *hâricî* sebepler ile tarîkat ve tekkelerde bozulmalar görülmüştür.[137]

2.3. 19. Yüzyıl Edirne'sinde Siyâsî, İktisâdî, İctimâî, İlmî ve Dînî Hayat

Edirne, "Coğrafyanın [Allah'ın] bir ikramı" olarak bir nebze tabiî koruma sağlayan Tunca menderesi (büklümü) içerisinde kurulmuştur. Akdeniz, Asya ve Avrupa memleketlerinin geçiş noktasındaki Trakya bölgesinde bulunan Edirne, barış zamanlarının önemli ticârî ve kültür, savaş zamanlarında ise istilâ şehridir. Aynı perspektife göre barışta kervanlar için İstanbul'a varmadan önemli bir geçiş, savaş durumunda ise istilânın önlenmesi için önemli bir merkez konumundadır.[138]

Edirne, Osmanlı döneminde önceleri Rumeli Eyâleti'ni teşkil eden yirmi dört sancaktan biri olan Çirmen Livâsı'na bağlı bir kazâ iken, 19. yüzyılda mutasarrıflık yani sancak, ardından da vilâyet merkezi haline geldiği için[139] bu yüzyılda

---

[135] Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 75.
[136] Aşçı Dede, a.g.e., c. 1, s. 433; c. 2, s. 959; c. 3, ss. 1133, 1358.
[137] İrfan Gündüz, *a.g.e.*, ss. 165-180. Ayrıca bkz. Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 67 vd.
[138] Metin Tuncel, "Türkiye'de Nehir Büklümü İçinde Kurulan Şehirler: Edirne Örneği", *Şehir & Toplum*, 2015, sayı: 3, ss. 36-38.
[139] M. Tayyip Gökbilgin, "Edirne", DİA, İstanbul, 1994, c. 10, s. 430.

Edirne'nin coğrafî sınırlarını belirlemek zor görünmektedir.

Osmanlı Devleti'nin ilk nüfus sayımı olan 1831 sayımında, devletin Avrupa'daki toprakları Rumeli, Silistre ve Bosna olmak üzere üç eyalete ayrılmıştır. Edirne, bu sayımda kapsam alanı tam olarak belli olmamakla birlikte, Rumeli Eyâleti'ne bağlı kasaba olarak görülmektedir.[140]

Hicrî 1259-1261 (Milâdî 1843-1845) yıllarına ait cizye defterlerinde, Edirne Sancağı'na ait 11 kaza görmekteyiz. Bunlar; Edirne, Havsa, Baba-yi Atîk, Dimetoka, Cisr-i Ergene, Hayrabolu, Çirmen, Cisr-i Mustafa Paşa, Kızılagaç, Hatuneli ve Hasköy kazalarıdır.[141]

1261-1262/1845-1846 yılı cizye kayıtlarında kaza sayısı aynı kalmıs, fakat sancaktan Havsa Kazası çıkarken, Has Mehmet Paşa Kazası sancağa dâhil olmustur.[142]

1263/1846-47 ilk defa neşredilen Devlet Salnâmesine göre, Edirne; merkez sancağı, Vize, Kırklareli, Gelibolu ve Filibe sancaklarından oluşan bir eyalettir.[143]

1266/1849)'da baslayıp 1268/1851)'de sona eren cizye sayımında ise sancağa baglı kazaların durumu söyledir: Havsa, Kırkkilise ve Pınarhisar kazaları sancağa eklenirken, Hasköy, Has Mehmet Paşa, Hatuneli ve Hayrabolu kazaları sancaktan ayrılmış; böylece Edirne Sancağı'na bağlı kaza sayısı 10 olmuştur.[144]

1278/1861-62 salnâmesine göre de Edirne; Kaza-i Erbaa (Terkos merkezli), Silivri, Tekirdağ, Gelibolu, Zağra-i Atîk, Filibe ve İslimiye livâlarından müteşekkildir.[145]

---

[140] Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830–1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 149.
[141] Yasemin Bozlak, "XIX. Yüzyılda Edirne Sancağı'nın Demografik Yapısı ve İskan Siyaseti", *Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi*, Niğde 2008, s. 35.
[142] Yasemin Bozlak, *a.g.e.*, s. 39.
[143] Vecihi Tönük, *Türkiye'de İdare Teşkilâtı*, İçişleri Bakanlığı Yay., Ankara, 1945, s. 110.
[144] Yasemin Bozlak, *a.g.e.*, s. 40.
[145] Vecihi Tönük, *a.g.e.*, ss. 129-130.

1287/1870-71 vilâyet salnâmesine göre, Edirne Sancağı'nın, Edirne, Baba-yi Atîk, Kırkkilise, Pınar Hisar, Cisr-i Ergene, Dimetoka, Hatunili - Kızılağaç ve Çirmen - Cisr-i Mustafa Paşa olmak üzere 8 kazası bulunmaktadır. Salnâme kayıtlarına göre Cisr-i Mustafa Paşa ve Çirmen kazaları birleşmiş, Has Mehmet Paşa Kazası ise sancaktan ayrılmıştır.[146]

1288/1871-72 tarihli vilâyet salnâmesinde Edirne Sancağı'na ait köy sayıları ve kazalara dağılımı daha ayrıntılı verilmiştir. Buna göre Edirne Kazası 335 köy, Kızılagaç - Hatunili 33 köy, Dimetoka 208 köy, Cisr-i Ergene 76 köy, Havsa 20 köy, Baba-yi Atîk 25 köy, Kırkilise 35 köy, Pınarhisarı 27 köy, Çirmen - Cisr-i Mustafa Paşa Kazası 101 köyden oluşmaktaydı. Bu dönemde sancağın toplam köy sayısı 860'tır.[147]

1311/1893-94 yalına ait salnâmede Edirne Sancağı'na kayıtlı olan 7 kaza bulunmaktadır. Bunlar; Edirne, Cisr-i Ergene, Cisr-i Mustafa Paşa, Ortaköy, Dimetoka, Havsa ve Kırcaali kazalarıdır.[148]

Takip eden yıllarda yapılan idârî düzenlemelerde kazaların sayısında birer ikişer artış ve eksilmeler görülmektedir.[149]

Şemseddîn Sâmi'nin (1322/1904), *Kâmûsu'l-A'lâm*'ında verdiği bilgilere göre Edirne; Devlet-i Aliyye'nin Rumeli'deki en büyük vilâyetlerinden biridir ve *doğudan* şehre mülhak dört kaza, *batıdan* Selânik vilâyeti, *kuzeybatıdan* Doğu Rumeli, *kuzeydoğudan* Karadeniz, *güneyden* ise Marmara ve Adalar denizi sınırlı ve çevrilidir. Yüzölçümü takrîben ve tahmînen olarak 42.500 km²'dir. Merkez ahâlîsi 110.000, vilâyet toplam nüfusu ise 778.676 kişi olup 377.000'i Müslüman, 225.000'i Rum, 104.000'i Bulgar, 15.000'i Ermeni, 50.000'i de Yahûdî, Kıptî ve

[146] *1287 Tarihli Edirne Vilâyet Salnâmesi*, s.158
[147] *1288 Tarihli Edirne Vilâyet Salnâmesi*, s. 62.
[148] *1311 Tarihli Edirne Vilâyet Salnâmesi*, ss. 234–236.
[149] Yasemin Bozlak, *a.g.e.*, ss. 40-43.

diğerleridir"[150] Başka bir ifadeyle 19. asırda Edirne Vilâyeti; Doğu ve Batı Trakya olmak üzere Kırkkilise (Kırklareli), Tekirdağ, Gelibolu, Dedeağaç ve Gümülcine sancaklarından müteşekkildir.[151]

1893'lerde Edirne vilâyeti; *kuzeyden* mümtâz Rumeli Vilâyeti, *doğudan* Karadeniz ve İstanbul Vilâyeti, *güneyden* Marmara Denizi, Çanakkale Boğazı, Adalar Denizi, *batıdan* Selanik Vilâyeti ile sınırlı; takrîben 850.000 nüfusa sahip bir şehirdir. O tarihlerde Edirne; Merkez, Kırklareli, Tekirdağ, Gelibolu, Gümülcine ve Dedeağaç sancaklarından oluşur. [152]

Başka bir kaynağa göre ise, 19. yüzyıl sonlarında, Avrupa-i Osmâniye'de yer alan vilâyetlerden biri olarak Edirne'nin hudûdu; *doğusunda* Çatalca Mutasarrıflığı, *kuzeyinde* Karadeniz ile Bulgaristan, *batısında* Selanik Vilâyeti, *güneyinde* Marmara Denizi, Kal'a-i Sultâniye (Çanakkale [Boğazı]) ve Adalar Denizi'nden müteşekkildir. [Bütün bu yerleşim yerlerinin toplamı] Bilcümle nüfusu da, çoğunluğu İslâm olmak üzere, takrîben 850.000 kişidir.[153]

Ramazan Özey'in değerlendirmesine göre, Edirne 19. Yüzyılda tabîî coğrafyası açısından genel olarak bir bütünlük arz eder. Kırklareli, Gümülcine ve Dedeağaç kazalarında yer alan bir kaç küçük akarsu hariç; vilâyet sınırları Meriç Nehri havzasının hemen tamamını içine alır.[154]

1319/1901-1903 tarihli salnâmeye göre ise Edirne; merkez sancağı, Kırklareli, Gümülcine, Dedeağaç, Tekirdağ, Gelibolu olmak üzere 5 sancak, bunlara bağlı merkez dâhil 27 kaza, 112 nâhiye ve 2000 köyün bağlı olduğu bir vilâyet merkezidir.[155] Edirne, bu özelliğini Cumhuriyet Dönemi'ne kadar devam ettirmiştir.[156]

---

[150] Şemseddîn Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, Mihrân Matbaası, İstanbul, 1316/1898, c. 2, ss. 808–809.
[151] Şemseddîn Sâmî, *a.g.e.*, c. 2, s. 811.
[152] Ahmed Cemal, *Coğrafya-i Osmânî*, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul 1316/1898, ss. 61-63.
[153] Ali Tevfik, *Mufassal Memâlik-i Osmâniye Coğrafyası*, Tefeyyüz Kitabhânesi, Dersaadet/İstanbul, 1318/1900, ss. 61-71.
[154] Ramazan Özey, *a.g.m.*, s. 34.
[155] *1319 Tarihli Edirne Vilâyet Salnâmesi*, s. 906.
[156] Besim Darkot, "Edirne Coğrafî Giriş", *Edirne (Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı)*, 2. bs., TTK, Ankara, 1993, s. 11.

Yukarıda aktardığımız bilgilere göre, değişkenlik arz etmekle birlikte, 19. yüzyılda Edirne *doğuda* Gelibolu, Tekirdağ ve Kırklareli; *batıda* ise Dedeağaç, Gümülcine, Filibe, Eski Zağra, İslimiye ve Burgaz Sancaklarını içine alan Doğu ve Batı Trakya'yı kapsayan bir vilâyet konumundadır.[157]

Edirne, Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de İstanbul'dan sonra "ikinci şehri" ve İkinci Ordu-yı Hümâyun'un merkezidir.[158]

Bu yüzyılda Edirne'ye bakıldığında, şehirde bazı askerî ayaklanmalar, isyanlar ve Rus işgalleri görülür. Edirne, 1829-1922 yılları arasında dört defa işgâle uğramıştır. Bunlar; 1829 birinci Rus işgali, 1877-1878 ikinci Rus işgali, 1912-1913 Bulgar ve 1920-1922 Yunan işgalleridir.[159] Ayrıca 1828-1829 ve 1877-1878 (93 Harbi) Osmanlı-Rus Savaşları ve Balkan Savaşları'ndan (1912-1913) en çok etkilenen şehrin Edirne olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir.[160]

Edirne'nin Tunca menderesi içinde ve Akdeniz, Asya ve Avrupa memleketlerinin geçiş noktasında kurulduğunu ve önemli bir ticâret merkezi olduğunu belirtmiştik. Anadolu'dan gelen ve İstanbul, İzmir, Tekirdağ ve Enez limanlarına aktarılan malların Avrupa'ya transfer noktası da aynı zamanda "sefer yolu" üzerinde kurulan Edirne üzerinden oluyordu. Söz konusu mallar Tuna havzasına ve Avrupa içlerine nakledilirdi. Tayyip Gökbilgin'in verdiği bilgilere göre, Mısır, Ege ve İzmir'den gelen ticaret malları, yemişler ve hububat önce Enez Limanı'na, sonra da küçük gemiler vasıtasıyla Meriç nehrinden Meriç köprüsü

---

[157] Ayrıntılı bilgi ve değerlendirme için bkz. Halûk Kayıcı, *Sâlnâmelere Göre Sosyo-Ekonomik Yapısıyla Edirne Sancağı*, Edirne Valiliği Yay., Edirne, 2013, ss. 40-47. Benzer bir değerlendirme için bkz. Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si*, Haz. Niyazi Adıgüzel, Raşit Gündoğdu, Trakya Üni., Yay., Edirne, 2014, c. 3, ss. 1941-1956, 1959-2368.

[158] Şemseddîn Sâmî, *a.g.e.*, c. 2, s. 808.

[159] Heyet, *Edirne: Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağanı Kitabı*, TTK Yay., Ankara, 1993, s. 197.

[160] Turan Karanfil, "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Edirne ve Çevresi", *Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi*, (Danışman İbrahim Sezgin), Trakya Üniversitesi, SBE, Edirne, 2005, ss. 90-103; Nazlı Gençer, "93 Harbi'nde Edirne ve Çevresi", *Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi*, (Danışman Sabri Can Sannav), Trakya Üniversitesi, SBE, Edirne, 2011, ss. 97-124; Togay Seçkin Birbudak, "Balkan Savaşları'nda Edirne", *Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara, 2008, ss. 82-132; Ratip Kazancıgil, Nilüfer Gökçe, *Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları*, Türk Kütüp. Der. Edirne Şub. Yay., Edirne, 2005, ss. 157-198.

yanında bulunan İskelebaşı'na getirilirdi. Yine Meriç yolu ile Filibe'den Edirne'ye ve Enez'e sallarla pirinç nakli yapılırdı. Batılı tüccarlar 18. yüzyılda çeşitli cins kumaşları Edirne'ye getirirler, buradan ipek, manda derisi, bal mumu ve yün alırlardı. Edirne'de sanayi çok gelişmiş değildi. Edirne, hububat ve diğer ziraî mahsullerin pazarı olma özelliğini 19. yüzyılda da koruyordu.[161]

Osmanlı'nın çöküş dönemini yaşadığı 19. yüzyılda Edirne, Balkanlardaki savaşlar ve neticesinde göçler sebebiyle en fazla etkilenmiş olan Osmanlı vilâyetlerinden biri sayılabilir. O nedenle özellikle ictimâî bakımdan çok hareketli ve değişken bir dönem yaşamıştır.

Edirne merkezde 174 mahalle bulunmaktaydı. Müslümanlar 118 mahallede ikamet etmekteydiler. Sadece Müslümanların yaşadığı mahalle ise 100'dür. Toplam Rum nüfusunun yaşadığı mahalle sayısı 53 olup 31'i sırf Rumlar yaşamaktaydılar. Ermeniler sadece 1'i kendilerine ait olmak üzere 10 mahallede, Kıbtîler de sadece 1'i kendilerine ait olup 7 mahallede Ermeniler ile birlikte yaşıyorlardı. Yahûdîler ise kendi cemaatlerine ait 13 mahallede ikamet ediyorlardı.[162]

Bu yüzyıl Edirne'sine meslek dağılımı açısından bakıldığında, ağırlık noktasını tarım ve hayvancılıkla uğraşan çiftçilerin oluşturduğu görülür. Bir nevi küçük boy sanayici olan esnaf kendi hammaddesini işleyip satardı. Vilâyetteki gıda ve ürünleri toplayıp satan tüccarlar da ekonomik hayatta önemli bir yer tutmaktaydı. Vilâyet merkezi olduğu için, şehirde memurlar ile İkinci Ordu'yu barındırğı için askerler de yoğun olarak bulunurlardı.[163]

Şehrin içinde bahçeler ve ağaçlar çok olduğu gibi, etrafı dahi bağ ve bostanlarla çevrilidir. Ahalisinin yarısından fazlası Müslüman, geri kalanı Rum,

[161] Tayyip Gökbilgin, "Edirne", DİA, c. 10, ss. 428-430. Edirne'nin 18. yüzyıl sonlarındaki ticârî hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Reyhan Şahin, "Edirne'nin Gümrüklerine Göre XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne'de Ticari Hayat", *Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi*, (Danışman Şenol Çelik), Trakya Üniversitesi, SBE, Edirne, 2006, ss. 1-157; Sadık Emre Karakuş, "Osmanlı İdaresinde Edirne (1789-1839)", *Yayınlanmamış Doktora Tezi,* (Danışman Rifat Özdemir), Fırat Üniversitesi SBE, Elazığ, 2018, ss. 309-406. Edirne'deki ticaret ve sanayi ile tarım ve hayvancılık ile ilgili ilave bilgiler için bkz. Halûk Kayıcı, *a.g.e.*, ss. 219-275.

[162] Halûk Kayıcı, *a.g.e.*, s. 57.

[163] Halûk Kayıcı, *a.g.e.*, s. 73.

Bulgar, Ermeni ve Yahudidir. Şehirde yün, ipek ve pamuktan güzel bazı mensucat ile kilim vesâire yapılır. Dabakhaneleri çoktur. Bazı gülsuyu fabrikaları dahi vardır.[164]

Bu yüzyılda demiryollarının inşası üzerine, Dedeağaç iskelesi ile bir taraftan Dersaadet diğer taraftan da Avrupa ile bağlantı kurmuş bu da Edirne'nin ticarî önemini bir kat daha artırmıştır.

Edirne vilâyet merkezi bu yüzyılda 110.000 nüfuslu, 2 kapalı çarşı, 1 bedesten, 6 büyük-160 kadar küçük cami ile 26 mescid, 22 medrese, 3.000 cild kitaptan müteşekkil 1 kütübhane, 42 tekke, 18 kilise, 12 havra, 1 harap Saray-ı Hümâyûn, 5 kışlası, biri askerî diğeri mülkî 2 mekteb-i idâdî, 1 askerî rüşdiye, 2 mülkî rüşdiye, 1 kız rüşdiye mektebi ile 60 diğer mekteb, bünyesinde numûne çiftliği olan 1 ziraat mektebi, biri askeriyenin, diğeri belediyenin bir diğeri de râhiplerin işlettiği 3 hastane, 5 imâret, bir büyük saati de olan yüksek 1 yangın kulesi, nehirlerin üzerinde 7 kârgir köprü, 1 büyük su yolu ve kuzeyinde eski 1 kaleye sahip güzel bir ticaret şehridir.[165]

Meriç ve kolları Tunca ile Arda'nın buluştuğu Meriç Vâdisi'nde kurulan Edirne, bugün olduğu gibi tarihte de birçok sel baskınına maruz kalmıştır. Üzerinde çalıştığımız 19. yüzyılda 1808 ve 1844 sel baskınlarında şehir zarar görmüştür. Özellikle 1844'te 1200'den fazla ev sel baskınında yıkılmıştır.[166]

Şehirde bu dönemde pek çok da yangın çıkmıştır. 1844'te Menzilhâne'de başlayan yangında Eski Cami Caddesi ile Bedesten çevresinde 400 dükkân, yine Üç Şerefeli Cami yakınında çıkan yangında bir o kadar ev ve dükkân yanmıştır. 1855'teki bir dizi yangında da 300 dükkân ve sayıları tespit edilemeyen ev, 1903

---

[164] Şemseddîn Sâmî, *a.g.e.*, c. 2, ss. 808–811. Edirne'nin coğrâfî konumu, iklimi, fethi, yapıları, çarşıları, câmileri, medreseleri, tekke ve zâviyeleri, türbeleri, nehir ve bağ-bahçeleri hakkında eski nakiller için bkz. Hâmit Selen, *Yazma Cihannümâ'ya Göre Edirne Şehri*, (Ayrı basım) Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1965, ss. 303-309.

[165] Şemseddîn Sâmî, *a.g.e.*, c. 2, s. 808. Edirne'de bulunan cami ve mescitlerle ilgili olarak bkz. Bkz. Rıfat Osman, *Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi Camiler ve Mescitler*, Başbakanlık Vakıflar Gen. Müd. Yay., Ankara, 1999, ss. 25-143.

[166] Erdem Yücel, "Edirne Evleri", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu*, İstanbul, 2000, s. 465.

Topkapı yangınında ise 1514 ev yanmış, 1914'teki yangında da Kaleiçi Mahallesi önemli ölçüde zarar görmüştür.[167] Açşı Dede de Edirne'de daha çok Yahudilerin yaşadığı Kaleiçi'nde çıkan 02 Eylül 1905 tarihli büyük yangından (harîk-ı kebîr) söz etmiştir.[168]

1862 ve 1865 yıllarında Edirne vilâyetine muhacir Tatar, Nogay ve Çerkezler gelmiş ve Edirne'ye bağlı çeşitli kaza ve köylere yerleştirilmiştir.[169]

İlgili belgelerden anlaşıldığına göre, 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. Yüzyılın ilk çeyreği (1847-1917) arasında Edirne'de bir eğitim hamlesi başlatılmış; bu süreçte Askerî İdâdî, Mekteb-i İdâdî, Rüşdiye, Sıbyân Mektebi, açılmış, Sancak ve kazalardaki okullar için çok sayıda kitap ve hoca gönderilmiştir. Belgelerden ayrıca şehirde ve çeşitli kazalarında aynı zamanda Mekteb-i İbtidâî, İnâs Rüşdiyesi, Dâru'l-Eytâm, Dâru'l-Muallimîn, Hamîdiye Sanayi Mektebi bulunduğu anlaşılmaktadır.[170]

18 Haziran 1873'te Sadrazam Mehmed Rüşdü Paşa'nın da (1859-1860, 1866-1867, 1872-1873, 1876-1876) katılımıyla ve bazı nâzırların katılımıyla Edirne'ye ilk tren seferi yapılmıştır.[171] Aşçı Dede, hâtırâtında 1896 Ekim'inin başında Edirne'ye trenle yolculuk yaptığını anlatır.[172]

Edirne'de ilk resmî matbaa, 1284/1867-1868 yılında Edirne Vilâyet Matbaası olarak kurulmuştur. Burada resmî vilâyet gazetesinin yanı sıra Türkçe, Fransızca, Rumca ve İtalyanca dillerinde evrak ve defter basımı yapılıyordu. Daha sonra biri hariç hepsi azınlıkların olan özel matbaalar da kuruldu. Bu matbaalarda çeşitli dillerde kitaplar ve vilâyet gazetesinden başka *Adrianopolis/Edirne*, *Meriç*, *Cerîde*,

---

[167] Erdem Yücel, *a.g.m.*, s. 466.
[168] Aşçı Dede, a.g.e., c. 4, s. 1596.
[169] Cevat Ekici (Edt.), *Bulgaristan Milli Kütüphanesi Belgeleri Işığında Edirne'de Yaşam*, Trakya Üni., Yay., Edirne, 2010, ss. 62-63
[170] Cevat Ekici (Edt.), *Belgelerle Edirne Maarifi*, Trakya Üni., Yay., Edirne, 2010, ss. 7-57. Ayrıca bkz. Halûk Kayıcı, *a.g.e.*, ss. 127-162. Edirne Vilâyet'ine bağlı sancaklardaki ibtidâiyye, mekteb ve rüşdiyeler ile bunların türleri ve sayıları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Osman, Rifat; *Edirne Rehnüması*, Haz. Ratip Kazancıgil, Trakya Üniversitesi Yay., Edirne, 1998, ss. 83-85; Ratip Kazancıgil, Nilüfer Gökçe, Ender Bilar, *Edirne Eğitim Tarihi (İlk-Ortaöğretim)1361-2005*, Edirne Valiliği Yay., Edirne, 2006, ss. 85-209.
[171] Oral Onur, *XVI'dan XX. Yüzyıla Belgelerle Edirne*, Edirne Valiliği Yay., İstanbul, 2006, ss. 43-47.
[172] Aşçı Dede, *a.g.e.*, c. 2, s. 945.

Arda, Evros (Rumca) gazeteleri yayınlanmaktaydı.[173]

Bu yüzyılda bir yandan savaşlar, işgaller ve göçler nedeniyle, diğer yandan Edirne sınırlarının değişmesi, bir diğer yandan da nüfus sayımının "sıkı tutulmaması" nedeniyle, Edirne nüfusuna dâir net verilerin elde edilmesi pek mümkün görünmemektedir. Şehir nüfusunun bu asırda 280.000'e dayandığı ve Müslümanlardan başka, önemli ölçüde Rum, Ermeni, Bulgar ve Yahûdî unsurlarının yaşadığı görülmektedir.[174]

Edirne, başkentliği İstanbul'a devrettikten sonra da içinde barındırdığı sarayları, camileri, medreseleri, tekkeleri, türbeleri, hamamları, kervansarayları, bedestenleri… ile önemli bir ilim, irfan ve sanat merkezi olarak kalmış ve nice âlim, şeyh, şâir ve sanatkâr yetiştirmiştir.

Bu dönemde şehirde, Eskicizâde Ali Mehdî b. Hüseyin el-Edirnevî (1243/1827), Edirne Müftüsü Mehmed Fevzi Efendi (1318/1900), Ahmed Bâdî Efendi (1328/1910), Gümülcineli Ahmed Âsım Efendi (1329/1911) gibi âlimlerin varlığı dikkati çekmektedir.[175]

19 yüzyılda Edirne'de *Bektâşî, Celvetî, Desûkî, Halvetî, Kādirî, Mevlevî, Nakşî, Rıfâî, Sa'dî* tarîkat ve tekkelerinin aktif olduğu ve bu tekkelerde Muhammed Vefâ Efendi (1212/1797), Muhammed Derrâsî (1213/1798), Semahat Ömer Dede (1214/1799), Müftîzâde Sa'düddîn Efendi (1224/1809), Muhammed Emîn Dede (1230/1815), Mehmed Seyfeddîn Efendi (1233/1818), Şeyh İbrahim Şâkir Efendi (1235/1819), Şeyh Kasım Efendi (1237/1821), Çelebi Hasan Efendi (1241/1826), Kabûlî Mustafa Efendi (1244/1829), Şeyh Saîd Efendi (1244/1829), Hacı Mehmed Sâdık Efendi (1297/1831), Süleyman Dede (1250/1834), Halîl Niyâzî Efendi

[173] Halûk Kayıcı, *a.g.e.*, ss. 176-180. Ayrıca bkz. Ender Bilar, *Edirne'nin Basın-Yayın Tarihi (1361-2006) I*, Edirne Valiliği Yay., Edirne, 2006, c. 1, ss. 95-111.

[174] Bu yüzyıla ait nüfus verileri ve nüfusa göre etnik unsurların dağılımı için bkz. Yasemin Bozlak, *a.g.e.*, s. 48-55; Sadık Emre Karakuş, *a.g.e.*, ss. 133-179; Halûk Kayıcı, *a.g.e.*, ss. 108-126; Emine Tonta Ak, "19. Yüzyıl Edirne Nüfusu: Demografik ve Sosyal Bir Değerlendirme", *Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu 4-6 Mayıs 2011, Bildiriler Kitabı*, Ed. İbrahim Sezgin, vd., Edirne, 2012, ss. 231-260.

[175] Edirne'de III. Selim (1789-1807) ile II. Mahmud (1808-1839) dönemlerinde yetişen/bulunan âlimler için bkz. Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, ss. 1397-1412.

(1252/1837), Ahmed Dede (1255/1839), Ahmed Efendi (1255/1840), Çelebizâde Sezâyî (1255/1840), Ali Gâlib Efendi (1260/1844), Hâfız Ahmed Sünnârî (1275/1859), Âtıf Efendi (1277/1861), Seyfullah Efendi 1278/1862), Vefâzâde Süleyman Efendi (1282/1863), Osman Zühdî Dede (1281/1865), Şumnulu Yusuf Efendi (1282/1865), Şeyh Dâvûd Efendi (1283/1866), Süleymanzâde Mehmed Vefâ (1284/1867), Hacı İbrahim Efendi (1287/1870), Ahmedzâde Mehmed Efendi (1289/1872), Mustafa İsmet Efendi (1289/1872), Keşşâf Ali Efendi (1291/1874), Süleymanzâde Ali Rızâ Efendi (1291/1874), Kılıççı Hüseyin Efendi (1293/1876), Hasan Rızâî (1294/1877), İsmail Âşir Efendi (1294/1878), Seyyid Râşid Efendi (1295/1878), Şeyh Mehmed Nûrî (1302/1884), Hüseyin Kudsî Efendi (1304/1886), Hâfız İsmail Efendi (1307/1890), Ali Seyfî Efendi (1311/1893), Ali Bey (1307/1889), Hulkî Baba (1316/1899), Şerîf Efendi (1318/1900), Ali Eşref Dede (1319/1901), Ahmed Efendi (1323/1905), Süleymanzâde Ahmed Niyâzî (1323/1905) ve Şuayb Şerâfeddîn Efendi (1329/1911) gibi şeyhlerin görev yaptıkları görümektedir.[176]

Tespitlere göre 19. yüzyılda 30 civarında şâir yetiştirmiş olan Edirne'de[177] Hoca Süleyman Neş'et (1222/1807), Seyfî (1233/1818), Bahrî (13/19 yüzyıl), Hayrî (1270/1853'ten sonra), Şâdî (1283/1866), Rahşî (/1284)1868, Rüşdî Ahmed Efendi (13/16. yüzyıl), Nühüft Mustafa Efendi (1294/1877), Kudsî (1304/1887), Vasfî (1305/1887) Halil Feyzî Efendi (1306/1889) ve Hulkî Baba (1316/1899) gibi şâirler bulunmaktadır.[178]

Ahmed Bâdî Efendi'nin verdiği bilgilere göre, 19. yüzyılda Edirne'de 16'sı selâtîn olmak üzere 61 câmi ve 164 adet mescid vardır.[179]

Mihal Gazi gibi bazı gazilerin, evliya, şeyh ve âlimlerden birçok kişinin türbeleri bulunur.[180]

---

[176] Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, ss. 453-464.
[177] Rıdvan Canım, *Edirne Kitabı*, s. 49, 58.
[178] Rıdvan Canım, *Edirne Şâirleri*, Akçağ Yay., Ankara, 1995, ss. 415-450.
[179] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 91, 135.
[180] Şemseddîn Sâmî, *a.g.e.*, c. 2, ss. 808-811.

Alman seyyâh Döbel, namaz esnâsında bütün Edirneli esnafın dükkânını kilitlemeden câmiye gittiğini, çünkü herkesin malının çalınmayacağından emin olduğunu, bunda caydırıcı cezaların yanısıra Türkler'in dürüst insanlar olduklarını söyler. Camilerin günlük [beş vakit] namazlarda çok dolu olmamakla beraber Ramazan ve Bayram günlerinde tıka basa dolu olduğundan Bayram zamanlarında bütün ev ve sokakların temizlendiğinden, bayramlık elbiselerini giyen herkesin camilere koştuğundan, insanların birbirlerini ziyaret ettiklerinden ve cami avlularında salıncak ve dönme dolaplar kurulduğundan… söz eder.[181]

2.3.1. Edirne'de Gayr-i Müslimler

19. yüzyıl Edirne'si farklı dînî ve etnik kökenlerden gelen insanların yaşadığı "kozmopolit" bir şehirdi. Şehirde Müslüman Türk ve kıptîlerden başka Ortodoks Rum, Ermeni ve Bulgarlar ile Yahûdîlerden oluşan bir nüfus vardı. Sayıları az da olsa gayr-i müslim kıptîler ile Katolik Bulgarlar ve Protestan Rum ve Ermeniler vardı. Buna bir de 1864'te Edirne'ye sürülen Bahâî liderlerini eklemek gerekecektir.[182]

Hal böyle olunca şehirde Ermeni, Bulgar, Katolik ve Frenk kiliseleri ile Yahûdîler'e ait sinagog ve havralar vardı.[183]

1880-1908 arasında Edirne'de 13 cemaat halinde 15.000 civarında Yahûdî'nin yaşadığı anlaşılmaktadır.[184] 19. yüzyılda Edirne, Kırklareli, Babaeski, Çorlu, Silivri, Tekirdağ, Uzunköprü, Gümülcine, Dimetoka, Dedeağaç ve Serez gibi yerlerde Yahûdî nüfusu bulunmaktaydı.[185]

---

[181] İlhan Pınar, *a.g.e.*, s. 45-46. Edirne'de günlük hayatın serencâmı hakkında Ernst Christoph Döbel'in 1832 tarihli Edirne gezi notları için bkz. İlhan Pınar (Der. ve Çev.), *19. Yüzyıl Anadolu Şehirleri*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1998, ss. 21-59. Ayrıca geceleri düzenlenen Helva Sohbetleri ve bunlardaki oyun ve türküler için bkz. Ratip Kazancıgil, *Edirne Helva Sohbetleri ve Kış Gecesi Eğlenceleri*, Türk Kütüp. Der. Edirne Şub. Yay., Edirne, 1993, ss. 12-52.

[182] Halûk Kayıcı, *a.g.e.*, s. 73; Metin Eriş (Ed.), *Edirne*, Edirne Valiliği Yay., 1.bs., İstanbul, 2013, ss. 121-126.

[183] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, ss. 315-317; Ratip Kazancıgil, Nilüfer Gökçe, *Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları*, ss. 87-88.

[184] Meliha Tokel, "Tarihte ve Günümüzde Edirne Yahudi Cemaati", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2010, ss. 31, 39-40.

[185] Meliha Tokel, *a.g.e.*, s. 34.

Edirne Yahûdîleri'nin daha çok şarap, susam, ayçiçek yağı, peynir ve şeker üretimi ile iştigal ettikleri tespit edilmiştir. En çok görülen üç meslek ise terzilik, tenekecilik ve tatlıcılıktır. Ayrıca tüccar, bankacı, sarraf ve simsarlar da çoktur.[186] O dönemde gayr-i müslimlerin şehrin ticârî hayatındaki nüfûzunu göstermesi açısından Aşçı Dede'nin verdiği şu bilgi kayda değerdir: Esnafın çoğu gayr-i müslim olduğu ve Halası Emine Hanım vefât ettiği günün ertesi Hristiyanlar'ın Beyzâ-i Surh, Yahûdîler'inde Hamursuz Bayramı olduğu için, cenâze levâzımâtını temin etmekte güçlük çekilmiştir.[187]

Örgütlü bir toplum olan Yahûdîler'in Edirne'de çok sayıda eğitim, sağlık ve yardım kuruluşlarına sahip oldukları da bilinmektedir.[188]

19. yüzyılda gayr-i müslimlerin okullar açtıkları ve buralarda çocuklarının eğitimini serbestçe yürütebildikleri görülmektedir. Bu yüzyılda Edirne'de Ermeni, Rum, Bulgar ve Yahûdî cemaatlerinin çok sayıda okulu bulunmaktadır. Hatta 1880'lerden itibaren Almanlar'ın, Avusturyalılar'ın ve Fransızlar'ın Edirne'de okul açtıkları görülmektedir.[189]

19. yüzyılda gayr-i müslimler, vakıflar kurup dindaşlarını bu vakıflardan yararlandırabilecek şekilde huzur ve güven ortamı içerisinde yaşayabiliyorlardı.[190]

---

[186] Meliha Tokel, *a.g.e.*, ss. 51-52. Ayrıca bkz. Oral Onur, *1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati*, Dinç Ofset, İstanbul, 2005, ss. 107-108, 131-132; Erol Haker, *Edirne Yahudi Cemaati ve Alyans Okulları 1867-1937*, Gözlem Yay., İstanbul, 2007, ss. 25-26. Naim A. Güleryüz, *Tarihte Yolculuk Edirne Yahudileri*, Gözlem Yay., İstanbul, 2014, ss. 49-56.

[187] Aşçı Dede, *a.g.e.*, c. 3, s. 1277.

[188] Meliha Tokel, *a.g.e.*, ss. 44-51, 53-58.

[189] Gül Haymana, "Edirne'deki Bulgar Mektepleri", *Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi*, (Danışman Aziz Tekdemir), Trakya Üniversitesi, SBE, Edirne, 2018, ss. 29-30. Ayrıca bkz. Halûk Kayıcı, *a.g.e.*, ss. 162-172. Yahudi okulları ile ilgili olarak ayrıca bkz. Oral Onur, *Edirne Yahudi Cemaati*, ss.37-55; Ratip Kazancıgil, Nilüfer Gökçe, *Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları*, ss. 87-88; Erol Haker, *a.g.e.*, 2007, ss. 42-152.

[190] Habibe Kazancıoğlu, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Dönemine Ait Bir Gayrimüslim Vakfiyesi Örneği: Edirneli Keresteci Agop'un Vakfiyesi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi = Trakya University Journal Social Science*, 2016, cilt: XVIII, sayı: 1, ss. 283-297. Edirne'deki Yahûdî hayır kurumları için ayrıca bkz. Erol Haker, *a.g.e.*, 2007, ss. 42-152; Naim A. Güleryüz, *a.g.e.*, ss. 157-165.

III. BÖLÜM
19. YÜZYILDA EDİRNE'DE TASAVVUFÎ HAYAT

3.1. 19. Yüzyıl Edirne'sinde Tasavvufî Hayat

Bu kısımda, 19. yüzyılda Edirne'de faal olan tekke ve tarîkatlar ile bunlara dâir ulaşabildiğimiz bilgileri aktarmaya çalışıp tarîkatlara göre hâl tercümeleri bilinen 19. yüzyıl postnişîn ve şeyhleri konu edineceğiz.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, zaman zaman değişkenlik arz etmesine rağmen, bu yüzyılda Edirne; kendi kazalarından başka, Doğu ve Batı Trakya'yı kapsayan *Gelibolu, Tekirdağ* ve *Kırklareli, Dedeağaç, Gümülcine, Filibe, Eski Zağra, İslimiye* ve *Burgaz* sancaklarından oluşmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda zikredilen bu şehirlerde bulunan tarîkat ve tekkelerden tespit edebildiklerimizi de ele almaya gayret edeceğiz.

Osmanlı medeniyetinin en önemli ve kurucu şehirlerinden biri olan Edirne'de hemen her tarîkatın tekkesi vardır. Ancak bunların mimarilerine dâir bilgi veren bir kaynak yok denebilir. Osman Nuri Peremeci (1364/1945), Edirne hakkında oldukça ayrıntılı bir kitap yayımlamış olmasına rağmen "tarihî ömürlerini yaşamış olan bu kapanmış, yıkılmış tekkeleri saymakla hiç uğraşmayacağını" belirtmiş ve konuya "inkılâpçı" bir tavırla yaklaşmıştır. O nedenle Semavi Eyice'nin de (1439/2018) belirttiği gibi Edirne tekkeleri, bunların tarihçelerini ve eğer bir şeyler kalmışsa mimarilerini inceleyecek bir araştırmacıların himmetini beklemektedir.[191]

Edirne'nin fethini müteâkiben şehirde Hızır Baba ve Seferşah *Bektâşî tekkeleri*, ayrıca II. Murad tarafından yaptırılan *Mevlevî Tekkesi* ve *Güreşçiler Tekkesi* tesis olunmuştur. Daha sonraları *Kādirî, Halvetî, Rifâî, Gülşenî, Bayrâmî, Celvetî, Sa'dî, Nakşibendî, Sünbülî, Melâmî*, vb. çeşitli tariklere ait tekkeleri açılmıştır. Bu tekkelerin bölgeye gelen gâzî, garîb ve seyyâhlara hizmet ettiği bilinmektedir.[192]

---

[191] Semavi Eyice, "Edirne", *DİA*, İstanbul, 1994, c. 10, s. 437.
[192] Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1940, ss. 116-117.

Edirneli Nakşibendî-Müceddidî şeyhi Arapzâde Mehmed İlmî Efendi (1130/1718), Edirne'de 41 velî türbesinin adını verir. Rıfkı Melûl Meriç (1383/1964) bu hususta, "bu kırk bir türbeden başka Edirne'de cami, mescid ve tekke hazîrelerinde, müstakil kabristanlarda ve muhtelif yerlerde ruhaniyetlerinden istiâne edilen pek çok zevâtın kubbeli, kubbesiz, kâgir, hımış ve ahşap türbeleri vardı. Ancak Hacı İzzet Paşa Türbesi'nin yapıldığı yıla kadar inşa edilmiş olan bu türbelerin yüzde doksan-doksan beşi bugün yoktur" değerlendirmesini yapar.[193]

1310/1892-93 tarihli *Edirne Salnâmesi*'ne ve *Riyâz-ı Belde-i Edirne*'de kaydedildiğine göre, Gelibolu'da biri Mevlevîhâne, üçü Sa'dî, biri Rifâî, biri Sünbülî ve üçü Kādirî tarîkatına mensup olmak üzere dokuz tekke bulunmaktadır.[194] Aynı salnâmeye göre Lüleburgaz'da Hasan Efendi Camii'nde Gülşeniyye ve Nakşibendiyye tarîkatına ait iki tekke bulunur. Ayrıca hangi tarîkata mensup olduğu bilinmeyen Ahmed Dede Tekkesi ile Şeyh Cahid Efendi Tekkesi'nden söz edilmiştir.[195]

Hür Mahmut Yücer'in aktardığı bilgilere göre, 19. asırda Edirne'de elli altı civarında tekke vardır. Dokuz Nakşibendiye, yedi Kādirî, altı Halvetî, dört Uşşâkî, üç Celvetî, üç Gülşenî, iki Rifâî; birer de Mevlevî, Sa'dî ve Cerrâhî tekkesi vardır. Bu tekkelerin önemli bir kısmı yüzyılın sonlarında metruk hale gelmiştir.[196]

Ahmed Bâdî Efendi'nin verdiği bilgilere göre, Tekirdağ'da on üç tekke vardır. Bunlar; Nakşibendî/Veys Tekkesi, Halvetî Nûreddîn Cerrâhî Zâviyesi, Uşşâkî Tekkesi, Uşşâkî/Cemâlî Tekkesi, Kırımlı Şeyh Hâmid Efendi Tekkesi, Nakşî Tekkesi, Sa'dî Tekkesi, Hacı Îsâ Mahallesi Sa'dî Tekkesi Sa'dî Şeyh İbrâhim Efendi Tekkesi Kādirî Tekkesi, Halvetî Tekkesi ve Cân Paşa Mahallesi Nakşibendî Tekkesi'dir.[197]

---

[193] Semavi Eyice, *a.g.m.*, c. 10, s. 441

[194] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 3, s. 2134. Ancak Selami Şimşek'in de belirtiiği gibi, mezkûr salnâmede, Bâdî Efendi'nin zikrettiği bir Kādirî tekkesi yoktur. Bkz. *1310 Tarihli Edirne Vilâyet Salnâmesi*, s. 610; Selami Şimşek, "Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarîkatlar ve Tekkeler", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2007, sayı: 22, s. 255.

[195] Machiel Kiel, "Lüleburgaz", *DİA*, Ankara, 2003, c. 27, s. 256.

[196] Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 62.

[197] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 3, s. 2071.

Tekirdağ'da ayrıca Hamzavî-Melâmî neşveyi yansıtan iki tekke göze çarpmaktadır. Bunlar *Kırklar Tekkesi* ile *Hamîd-i bî Nevâ Tekkesi*'dir. *Kırklar Tekkesi*'nde "Emînî" mahlasıyla yazdığı birçok ilâhî ve gazelleri bulunan Hâfız Emîn Efendi (1300/1882) ve onun vefatıyla yerine geçen oğlu Ma'rufî Saltık şeyh olarak bulunmuşlardır. *Hamîd-i bî Nevâ Tekkesi*'nde ise ve Tekirdağlı Hâfız olarak zâkirbaşılıkta şöhret kazanan ve hayatının son yıllarını İstanbul'da geçiren Rıf'at Efendi (1330/1911) yirmi sene vekâlette bulunmuştur. Ayrıca Tekirdağ'daki evini tekke haline getiren ve "Hâlis" mahlasıyla yazan, dîvân sahibi Nakşibendî Hacı Pîr Efendi'yi (1298/1880) de zikretmek gerekir. Hayrabolu Kazası'nda da iki Gülşenî tekkesinin açık olduğu kaydedilmiştir.[198]

O dönemde Edirne Vilâyetine bağlı Lüleburgaz'daki tekkeler harap olmuş, Kırkkilise Sancağı'nda (Kırklareli) iki, Baba Atîk (Babaeski) Kazası'nda bir, Cisr-i Ergene Kazası'nda (Uzunköprü) biri Rifâî *(Feridüddîn Efendi Dergâhı*) diğeri Gülşenî olmak üzere iki, Ahi Çelebi Kazası, Başmaklı Kasabası'nda Tarîkat-ı Rifâiye'ye ait bir Rifâî, Gümülcine'de iki, İskeçe'de iki, Dimetoka'da üç, Gelibolu Sancağı'nda Mevlevîhâne'den başka üç Sa'dî, üç Kādirî, bir Rifâî ve bir Sünbülî tekke vardır.[199]

Selami Şimşek'e göre, Gelibolu ve çevresinde *Halvetiyye*, bu tarîkatın *Ahmediyye* koluna bağlı *Mısrıyye*, *Cihângiriyye*, *Cerrâhiyye*, *Uşşâkiyye*, *Câhidiyye* ve *İrşâdiyye*, *Şemsiyye* koluna bağlı *Sivâsiyye*; *Cemâliyye* koluna bağlı *Şâbâniyye* ve *Sünbüliyye*;[200] ayrıca *Mevleviyye*, *Bayrâmiyye*, *Celvetiyye*, *Kādiriyye*, *Rifâiyye*, *Nakşibendiyye*, *Sa'diyye* ve *Bektâşiyye* tarîkatları etkili olmuştur.[201]

---

[198] Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, ss. 62-63.
[199] Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 63.
[200] Kayıtlarda Sünbülîliğin, XIX. asırda Gelibolu'da, "âyîn günü Pazar olan bir tekke" ile temsil edildiği bilgisi vardır. Ancak bu tekkede kimlerin şeyhlik yaptığı dâir kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Bkz. Selami Şimşek, "Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarîkatlar ve Tekkeler", ss. 273-274.
[201] Selami Şimşek, "Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarîkatlar ve Tekkeler", s. 256.

Aşçı Dede'den 19. yüzyılda câmi, medrese ve tekkeler ile erbâbının içi içe olduğunu öğreniyoruz. Onun verdiği bilgilere göre "çok rûhâniyetli" olan Eski Câmi'de Pazartesi ve Cuma günleri hatm-i hâcegân kırâat edilmektedir.[202]

Selami Şimşek'e göre, 18. asırda Edirne'de tasavvuf ve tarîkatlar zirveye ulaşmış, 19. asrın ortalarından itibaren ise yavaş yavaş çözülmeye, dağılmaya, gerilerneye yüz tutmuştur.[203] Nitekim 1326/1908 tarihli bir kayıttan, *Servet-i Fünûn Gazetesi*'nin 1 Teşrîn-i Sânî 324 tarihli sayısında, *Yeni Edirne Gazetesi*'nden naklen, Osmanlı askerlerinin açıkta yattıkları, milletin müesseseleri olan medrese ve tekkelerin askerlere kapalı bulunduğuna dair yer alan haberle ilgili olarak Edirne Valiliği'nce tahkîkât yapıldığı anlaşılmaktadır.[204]

19. yüzyılda Edirne'de bulunan tekkelerin çoğu işgaller nedeniyle tahrip edilmiş, önemli bir kısmı da ortadan kalkmıştır. Bu yüzyılın sonlarında göçlerle Balkan topraklarından şehre birçok meşâyihin geldiği, ancak tasavvuf erbâbının mesleğini icrâ edemediği, daha çok gündelik hayat içerisinde bir meşrep olarak gizlendiği anlaşılmaktadır. Tekkelerin 1925'te kapatılmasından sonra, "örneğini başka bir şehirde göremediğimiz tarih duyarsızlığı", Edirne tekkelerinin özel şahıslara bina enkazı ve/ya hurda değerinde satılması şeklindedir.[205]

Halvetiyye, Mevleviyye, Celvetiyye, Kādiriyye, Rifâiyye, Nakşibendiyye, Bektâşiyye, Sa'diyye, Zeyniyye ve Kazerûniyye Edirne'de faaliyet göstermiş belli başlı tarîkatlardır.[206] *Zeyniyye* (ve *Kazerûniyye*) zamanla Trakya dolaylarında yaygınlaşmış, Bursa ile İstanbul'da Şeyh Vefa Tekkesini açmış, Tire ve Ferecik'te dergâhlar kurmuş ancak bunların 19. asırda etkinliği kalmamıştır.[207] Edirne'de bu tarîkatlara mensup tekkeler ise belirttiğimiz gibi ya tahrip olmuş ya da yangın, savaş

---

[202] Aşçı Dede, *a.g.e.*, c. 2, s. 986.
[203] Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", *EKEV Akademi Dergisi -Sosyal Bilimler-*, 2004, cilt: VIII, sayı: 20, s. 261.
[204] *OA*, DH.MKT. 2661/11, 1326/1908.
[205] Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 90. Edirne'de 1926-1935 yılları arasında satılan tekke ve dergâhlar için bkz. R. Melül Meriç, *Şehrin Hüznü Edirne'nin Tarihî ve Mimarî Eserleri Hakkında*, Edirne Valiliği Yay., Berksoy Matbaası, İstanbul, 2013, ss. 98-102.
[206] Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", s. 275.
[207] Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 87.

vb. sebeplerden dolayı yıkılmış, çoğu günümüze kadar ulaşmamıştır. Bu sebeplerle günümüze ulaşmamış tekkelerin sayısı 63'tür.[208]

Nesrin Ç. Akçıl, kaynak ve yayınlardan hareketle yaptığı araştırma ve arazi çalışması sonucunda, Edirne merkezde 91 adet tekkenin inşâ edildiğini, bunlardan 47'sinin sadece isimlerinin belirlenebildiğini, 28'inin mimarisi hakkında kısmen bilgi sahibi olunduğunu, günümüzde ise sadece 16'sının kısmen mevcut olduğunu söyler.[209]

Tasavvuf ve tarîkatların, 19. yüzyılda Osmanlı'nın, bâhusus Edirne'nin ictimâî hayatındaki durumunu göstermesi bakımından, 26 Eylül 1329/08 Zi'l-ka'de 1331/08-09 Ekim 1913 tarihli *Cerîde-i Sûfiyye* dergisinde "Meşâyih-i Kirâm'ın Edirne Seyahati" başlığıyla haberleştirilen şu tarihî olayı aktarmakta fayda vardır: Dergide herhangi bir malûmât verilmemekle birlikte, yayın tarihine bakıldığında muhtemelen Edirne'nin önce Enver Paşa tarafından 21 Temmuz 1913'te Bulgar işgalinden kurtarılması, sonra da 29 Eylül 1913'te İstanbul Antlaşması ile teslim alınması sonrasında kutlama yapmak üzere bir grup şeyh efendi Edirne'ye ziyarette bulunmuşlardır. Heyet, Alpullu'da askerler tarafından karşılanmış, orada na't-ı şerîfler okunmuş, alkışlar ile Edirne'ye devam etmişlerdir. Edirne'de erkân-ı vilâyet tarafından karşılanan heyet, ertesi günü jandarma, memurlar, polisler, ellerinde bayraklarla mektep çocukları…, İstanbul ve Edirne meşâyihi ve erkân-ı vilâyet olmak üzere; Cuma Namazı'nı edâ etmek için, kortej yürüyüşü ile Selimiye Camii'ne gitmiştir. Camide kasîde, mevlid ve hatm-i şerîf okunmuş, "şühedânın ervâhı ile Devlet ve Milletin saâdet ve selâmeti" için duâ edilmiştir. Akabinde Merkez Efendi Dergâhı postnişîni Şeyh Ahmed Mes'ûd Efendi (1332/1914) ile Üsküdar Âsitâne-i Rifâî şeyhi Şeyh Ziyâ Efendi (1335/1917) tarafından tarîkat âyini icrâ edilmiştir. Heyet aynı şekilde camiden ayrılıp Kıyık Caddesindeki Şadırvanlı Dergâh'ta medfûn

[208] Yusuf Karabıyıklı, *Edirne Tarihi ve Selimiye Câm'ii Evsâfı,* yrs., İstanbul, trs., s. 1; Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", s. 276.

[209] Nesrin Ç. Akçıl, "Edirne'nin Mimarlık Tarihinde Tekkeler", *Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, 4-6 Mayıs 2011, s. 265 vd.; Nesrin Çiçek Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, Edirne Valiliği Yay., Edirne, 2013, ss. 31-32.

Azîz Mahmûd Hüdâî'nin büyük damâdı Saçlı İbrâhim Efendi'nin türbesini ziyaret etmiştir.[210]

Bu bölümde, çalışmamıza konu olan yüzyıl itibarıyla Edirne'de faal olan tarîkat ve tekkeler ile hayat hikâyelerine ulaşabildiğimiz postnişîn ve şeyhlere dâir bilgiler verilecektir.

3.1.1. Halvetiyye ve Edirne'de Halvetîler

Ömer el-Halvetî'ye (800/1397-98) nisbet edilen ve bir "tarîkat kuluçkası" olarak kendisinden birçok şubenin doğduğu Halvetiyye, İslâm dünyasının, bâhusus da Osmanlı toplumunun en yaygın tarîkatıdır.[211]

Halvetiyye; Dede Ömer Rûşenî (892/1487) tarafından kurulan *Rûşeniyye*, Cemâl-i Halvetî (899/1494) tarafından kurulan *Cemâliyye*, Yiğitbaşı Ahmed Şemseddîn (910/1504) tarafından kurulan *Ahmediyye* ve Şemseddîn Sivâsî (1006/1597) tarafından kurulan *Şemsiyye* şeklinde dört ana şubeye ayrılmış, bu şubelerden de çeşitli kollar teşekkül etmiştir.[212]

Halvetiyye, Edirne'de yaygınlaşmış önemli tesirleri görülmüş tarîkatların başında gelir. Özellikle de İbrâhim Gülşenî'ye (940/1534) nisbet edilen *Gülşeniyye* ve Gülşenîliğin Hasan Sezâî'ye (1151/1738) nisbet edilen *Sezâyiyye* kolu Edirne'de oldukça etkili olmuştur.[213]

19. yüzyılda Edirne'de, etkili olmuş Halvetî tekkeleri; Kıyık Mahallesi Yeniçeri Meydanı'nda *Çoban Ali Dergâhı*, günümüzde olmayan Askerî İdâdî Mektebi binası yanındaki *Ömer Baba Dergâhı (Senâî Efendi Tekkesi ?),* Germekapı'daki *Sıddık (Sâdık) Baba Dergâhı*, Gül Mahallesi'ndeki *Abdülbâki Dergâhı* ve Beylerbeyi Medresesi karşısındaki *Mestçizâde Ali Efendi Dergâhı*'dır.[214]

---

[210] Bkz. *Cerîde-i Sûfiyye*, 26 Eylül 1329/08 Zi'l-ka'de 1331, nu.: 65, s. 189.
[211] Süleyman Uludağ, "Halvetiyye", *DİA*, İstanbul, 1997, c. 15, s. 393.
[212] Süleyman Uludağ, "Halvetiyye", c. 15, s. 394.
[213] Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", s. 264.
[214] Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", ss. 266-267.

Halvetîllik, Filibe yöresinde de yaygındır. Şehirde özellikle bu tarîkatın *Uşşâkîlik* ve *Gülşenîlik* kollarının etkili olduğu görülmektedir. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin verdiği bilgilere göre, Filibe'de *Şeyh Himmet Efendi Halvetî Zâviyesi*, *Şeyh Nûreddîn Zâviyesi*, *Uşşâkî Hasan Efendi Dergâhı* ile *Gülşenî Hasan Efendi Tekkesi* vardır.[215] 1192/1778'den 1263/1846'ya kadar olan arşiv kayıtlarından[216] bu tekkelerin 19. yüzyılda da aktif oldukları anlaşılmaktadır.

3.1.1.1. Halvetî Tekkeleri

3.1.1.1.1. Berkofça/Berkovitsa Köşeli Köyü Halvetî Tekkesi

Berkofça kazası camiinin bitişiğinde yer alan tekkenin 40-50 hücresi vardır. 1285/1868 Tuna Vilâyeti Salnâmesi'ne göre Berkofça'da iki tekke bulunmaktadır ve bunlardan biri muhtemelen bu tekkedir.[217]

3.1.1.1.2. Filibe Şeyh Himmet Efendi Halvetî Zâviyesi

1234/1818 tarihinde Asilhan Bey mahallesinde olduğu anlaşılmaktadır. 19 yüzyıla ait kayıtlarda, tamir, taâmiye olarak pirinç ve maaş tahsîsine dâir belgeler mevcuttur.[218] Yine 1237/1821 tarihli bir vesikadan o dönemde Mustafa Efendi'nin,[219] 1264/1847'de ise Hüseyin Efendi'nin şeyh olduğu anlaşılmaktadır.[220]

3.1.1.1.3. Gülşeniyye ve Edirne'de Gülşenîler

Gülşeniyye, Halvetiyye'nin *Rûşeniyye* şubesinin İbrahim Gülşenî'ye (940/1534) nispet edilen koludur. Tarîkatın temelleri İbrâhim Gülşenî'nin Kahire'de Bâbüzüveyle'de kurduğu tekke ile atılmış, Osmanlı topraklarında ise XVI. yüzyıldan sonra faaliyet göstermeye ve yaygınlaşmaya başlamıştır. İbrâhim Gülşenî, mürşidi Dede Ömer Rûşenî'nin kendisine bir gül vererek, "Sen ol bâğ-ı bekānın gülşenisin" demesi üzerine mahlası "Heybetî"yi "Gülşenî" olarak değiştirmiş, tarîkatın adı da bu

---

[215] Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mîmârî Eserleri: Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk*, Haz. Gürbüz Ertürk, Aydın Yüksel, İstanbul Fetih Derneği Yay., İstanbul, 1982, c. 4, s. 31.

[216] Selami Şimşek, "Osmanlı'nın Balkanlar'daki Önemli Kültür Merkezlerinden Biri Filibe'de Tasavvuf ve Tarîkatlar", s. 241.

[217] *1285/1868 Tuna Vilâyeti Salnâmesi*, s. 108. Halmi Mehmed, "Bulgaristan'da Halveti Tekkeleri", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 6, Kars, 2016, s. 69.

[218] Örnek olarak bkz. *OA*, İ..DH.. 196/11115, 1265/1848; *OA*, C..EV.. 236/11771, 1205/1791; *OA*, C..EV.. 13/613, 1293/1876.

[219] Halmi Mehmed, *a.g.m.*, s. 76.

[220] *OA*, C..EV.. 191/9540, 1264/1847.

kelimeye nisbet edilmiştir. Gülşeniyye'nin silsilesi; İbrâhim Gülşenî, Dede Ömer Rûşenî, Pîr-i Sânî Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî, Pîr Sadreddîn, Ahî İzzeddîn, Ahî Mîrem vasıtasıyla Halvetiyye tarîkatının pîri Ömer el-Halvetî'ye ulaşmaktadır.[221]

Gülşenîlik, Edirne'de etkili olmuş, burada hem merkez kola mensup şeyhler hem de alt kolu Sezâîliğe mensup meşâyih tarafından temsil edilmiştir.[222]

3.1.1.1.3.1. Gülşenî Tekkeleri

3.1.1.1.3.1.1. Sezâî Dergâhı/Şah Melek Zâviyesi

"Hasan Sezâî Tekkesi", "Âşık Efendi Zâviyesi", "Sezâî Tekkesi", "Gülşenî Tekkesi", "Gülşenîler Zâviyesi" gibi adlarla bilinen Şah Melek Zâviyesi; Edirne'de Hacı Hallac Mahallesi, Süleymaniye Küçükpazarı Caddesi'ndedir. Rumeli Beylerbeyi Şah Melek Paşa tarafından yaptırıldığı için onun adıyla anılır. Şeyh Âşık Efendi, Mısır'dan dönüşünde burada Gülşenî âyinlerine riyâset etmeye başlayınca, tekke de "Gülşenî Tekkesi" olarak anılır olmuştur. Çeşitli dönemlerdeki tamirâtlar ile 19. yüzyıla gelen dergâh, bu yüzyılda da en sonuncusu 1305/1887 olmak üzere bir dizi tamirât geçirmiştir.[223] Aşçı Dede, hâtırâtında emekliliğinden kısa bir süre önce, 29.04.1323/22.06.1906 Cuma günü dergâha gittiğini, Hasan Sezâî Efendi türbesini ziyaret edip tekrar tekrar Fâtiha ve İhlâs-ı Şerîfler okuduğunu, sonrasında Cami'de hutbeyi dinleyip namazı kıldığını ve bu ziyaretten çok mütessir ve feyzyâb olduğunu anlatır ve fakat dergâhın ne işleyişi ne de postnişîni hakkında bilgi verir.[224]

Selami Şimşek'in tespitlerine göre bu tekkede Âşık Mûsa Efendi, Abdülkerîm Efendi, Sâdık Efendi, Kutbî Efendi, Sırrî Efendi, Seyyid Ali Efendi, La'lî Muhammed Fenâî Efendi (1112/1700), Mahmûd Efendi, Hasan Sezâî (1151/1738); Mehmed Sâdık Efendi, Çelebi Hasan Efendi, Şeyh Mahmûd ve Şeyh Ahmed müştereken, Şeyh Ahmed Efendi, Ahmedzâde Mehmed Efendi, Şeyh Ahmed Efendi,

---

[221] Mustafa Kara, "Gülşeniyye", *DİA*, İstanbul, 1996, c. 14, s. 256.
[222] Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 70.
[223] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, ss. 169-170; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, ss. 102-103; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, ss. 56-74. Dergâha yapılan tahsîsât ile tamirât hakkında örnek olarak bkz. *OA*, C..EV.., 423/21417 1244/1829; *OA*, MVL, 336/107 1269/1853.
[224] Aşçı Dede, *a.g.e.*, c. 4, ss. 1794-1795.

Şeyh Mehmed Efendi müştereken ve Ahmedzâde Şeyh Hasan Sezâî Efendi postnişîn olarak görev yapmışlardır.[225]

Ne yazık ki tekke 1933 yılında 300 lira muhammen bedel ile diğer bazı câmi ve tekkeler ile birlikte müzayedeye çıkarılmıştır.[226]

3.1.1.1.3.1.2. Velî Dede Tekkesi

Edirne Sabûnî Mahallesi, Postahâne Sokağı'nda bulunan ve "Birinci Tekke", "Sabûnî Dede Tekkesi", "Ahmed Müsellem Tekkesi" ve "Şerefeddîn Efendi Tekkesi" olarak da anılan Velî Dede Tekkesi'nin ne zaman ve kim tarafından yapıldığı tam olarak bilinmiyorsa da II. Murad'ın daveti üzerine Edirne'ye gelen Hacı Bayram Velî'nin bu tekkede bir müddet misafir olup erbaîn çıkardığı rivâyeti düşünülürse, bu tekkenin Edirne'nin fethini müteâkiben yapıldığı anlaşılır. Gülşenî/Sezâiyye'nin Edirne'deki ikinci büyük merkezi olan Velî Dede Tekkesi'nin, kayıtlardan bir dizi tamirât geçirdiği,[227] yapılan tahsîsâtlardan 19. yüzyılda aktif olduğu, Şuayb Şerefeddîn Efendi zamanında 1301/1883'de yeniden yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Müsellem (1165/1752) ve Vefâ (1212/1797) Efendiler, Velî Dede ve oğlu Şeyh Mehmed Efendi ile Taşlık müderrisi Seyfeddîn Efendi (1233/1818) tekkenin yakınındaki türbede medfûndurlar. 1342/1920'lerde tekkede Şeyh hâfız Sırrî Efendi postnişîndir.[228]

3.1.1.1.3.1.3. Himmet Dede Tekkesi

Edirne Fındık Fakîh Mahallesi, Koğacılar içinde Gülşenî Dergâhı Sokağı'nda bulunan Himmet Dede Tekkesi, "Koğacı Dede Tekkesi" olarak bilinir. Tekkenin

---

[225] Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, ss. 103-104; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., ss. 139-140. Ancak Selami Şimşek, diğer bir çalışmasında postnşînlere dâir başka bir liste verir. Bkz. Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", ss. 264-265. Kafamızı karıştıran bu hususu kendisiyle görüştüğümüzde, yararlandığı kaynağın kendisini yanılttığını, makaledeki listenin İstanbul Gülşenî Tekkesi'ndeki şeyhleri gösterdiğini, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü* adlı eserinin 2. baskısındaki bizim de yukarıda aktardığımız listenin doğru olduğunu belirtmiştir.

[226] Rıfkı Melül Meriç, *a.g.e.*, ss. 100, 101-102. Dergâh'taki bazı kitâbeler için bkz. Oral Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1972, ss. 167-172.

[227] Örnek olarak bkz. *OA*, İ..DH.., 214/12514 1266/1850.

[228] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, ss. 177-182; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, ss. 104-106; Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", s. 265; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, ss. 79-90. Tekkedeki bazı kitâbeler için bkz. Oral Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*, ss. 179-183.

bânîsi, Âşık Mûsa Efendi'nin halîfelerinden Himmet Dede'dir. Tekke, 1215/1800 yılında Hacı Ahmed Ağa tarafından tamir edilmiştir. 19. yüzyılda tekkeye birtakım tahsîsâtın yapıldığı görülmektedir. Himmet Dede Tekkesi'nde bu yüzyılda Seyfullah Efendi (1278/1862) ve İsmâil Âşir Efendi'nin (1294/1878) postnişîn olduğu, 20. yüzyıl başlarında da Şeyh Sâlih Efendi'nin şeyh olduğu bilinmektedir.[229]

3.1.1.1.3.1.3.1. Seyfullah Efendi (1278/1862)

19. yüzyılda Himmet Dede Tekkesi'nde postnişîn olduğundan başka hakkında bilgi edinemedik.

3.1.1.1.3.1.3.2. İsmâil Âşir Efendi (1294/1878)

19. yüzyılda Himmet Dede Tekkesi'nde postnişîn olduğundan başka hakkında bilgi edinemedik.

3.1.1.1.3.1.3.3. Şeyh Sâlih Efendi (ö. ?)

20. yüzyıl başlarında Himmet Dede Tekkesi'nde postnişîn olduğundan başka hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

3.1.1.1.3.1.4. Hacı Zekeriyâ Zâviyesi

1144/1731'te inşâ edilen Hacı Zekeriyâ Zâviyesi, Edirne Fındık Fakîh Mahallesinde bulunmaktadır. Bu zâviye, muhtemelen aynı mahallede bulunan Himmet Dede Tekkesi şeyhlerinin uhdesine verilmiştir.[230]

3.1.1.1.3.1.5. Uzunköprü Gülşenî Tekkesi

"Şeyh Şerefeddîn Dergâhı" olarak da bilinen Uzunköprü Gülşenî Tekkesi, eski bir yapı olup 1310/1892 tarihli bir kayda göre 1300/1882'de tamir görmüştür. Cuma geceleri Gülşenî âyini icrâ edilen tekkede Şeyh Şerefeddîn Efendi'den sonra damadı Hâfız Mustafa Efendi postnişîn olmuştur.[231]

---

[229] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 190; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, ss. 106-107; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, s. 128.
[230] Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 107.
[231] Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 107.

3.1.1.1.3.1.6. Filibe Hasan Efendi Gülşenî Tekkesi

1144/1732 tarihli kayıtlarda tescil edilen tekke, Filibe Bahşayış Mahallesi'ndedir. Pirinç tahsîsâtı[232] ve meşîhatın tevcîhine dâir 1143/1731, 1211/1796, 1253/1838, 1255/1840 ve 1257/1841 yıllarına ait belgeler vardır.[233] Tekkede 18. asırda Hasan Sezâî'nin halîfelerinden Seyyid Muhammed Efendi, vefâtından sonra da onun oğlu görev yapmıştır.[234]

3.1.1.1.3.2. Gülşenî Şeyhleri

3.1.1.1.3.2.1. Muhammed Vefâ Efendi (1212/1797)

Edirne Sabûnî Mahallesi'nde dünyaya gelen Vefâ Efendi, Hasan Sezâî'nin torunu, Ahmed Müsellem Efendi'nin de oğludur. Zâhirî ilimleri tahsîl ettikten sonra sülûkünü babası Müsellem Efendi'de tamamlamış ve onun ölümünden sonra 1166/1753'da Velî Dede Dergâhı'nın şeyhi olmuştur. 1212/1797'deki vefâtına kadar bu görevini sürdürmüştür. Kasîde ve gazelleri bulunan, şiirlerinde "Vefâ" mahlasını kullanan Mehmed Vefâ Efendi'nin kırk hadîs ihtivâ eden *Hadâiku's-Salât* ve Hasan Sezâî Dîvân'ından tahmîs ettiği *Nüzhetü'l-İhvân* adlı eserleri vardır.[235]

3.1.1.1.3.2.2. Şerefüddîn Şuayb Efendi (1257/1841)

Muhammed Vefâ Efendi'nin oğlu olan Şuayb Efendi hakkında, Gülşenî Velî Dede Dergâhı'nda potnîşin olarak görev yaptığı ve Müsellem Efendi Türbesi'nde medfûn bulunduğundan başka bilgi yoktur.[236]

3.1.1.1.3.2.3. Mehmed Seyfeddîn Efendi (1233/1818)

Taşlık Medresesi müderrislerinden Hâfız ve Hattat Mehmed Seyfeddîn Efendi, İsmail Efendi'nin oğlu, Muhammed Vefâ Efendi'nin de damadı ve halîfesidir. 1233/1818'de vefat etmiş ve Velî Dede Türbesi'ne defnedilmiştir.

---

[232] Örnek olarak bkz. *OA*, C..EV.. 398/20170, 1278/1861.
[233] Örnek olarak bkz. *OA*, EV.BRT. 40/18-19, 1255/1840.
[234] Himmet Konur, *Hasan Sezai ve Mektuplan Işığında Tasavvuf Hayatı*, Tibyan Yay., İzmir 2003, s. 139-140, Mektup No: 25, s. 37, 42; Halmi Mehmed, *a.g.m.*, s. 76.
[235] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 2/2, ss. 1887-1888; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1333/1915, c. 1, s. 166; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, ss. 89-90; Uğurtan Yapıcı, "Edirneli Mevlevî ve Gülşenî Şairler", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Universitesi, SBE, Edirne, 2009, ss. 215-217.
[236] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 2/2, ss. 1768-1769; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Kitabevi Yay., İstanbul, 2011, c. 3, s. 246; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 91.

Şiirlerinde "Seyfî" mahlasını kullanan Mehmed Seyfeddîn Dede'nin, şiirlerini daha çok Arapça yazdığı anlaşılmaktadır.[237]

3.1.1.1.3.2.4. Çelebi Hasan Efendi (1241/1826)

Çelebi Hasan Efendi, Şeyh Mehmed Sâdık Efendi'nin (1175/1761) büyük oğludur. Kendisinden sonra meşîhat, oğlu Sezâî Efendi ile ablası Dervîş Hanımın çocukları yani yeğenleri Mahmûd ve Ahmed Efendiler'e müştereken verilmiştir. Sezâî Efendi ile Mahmûd Efendi geriye çocuk bırakmadığı için, meşîhat sonunda Ahmed Efendi'de birleşmiştir.[238]

3.1.1.1.3.2.5. Çelebizâde Sezâî Efendi (1255/1840)

Çelebi Hasan Efendi'nin oğlu olan Çelebizâde Sezâî Efendi, babasının 1241/1826'deki vefâtını müteâkiben kuzenleri Şeyh Mahmûd ve Ahmed Efendilerle birlikte meşîhat görevini yürütmüştür. 1255/1840 senesinde geride çocuk bırakmadan vefât ettiği için meşîhat Ahmed Efendi'nin soyundan devam etmiştir.[239]

3.1.1.1.3.2.6. Mahmûd Efendi (ö. ?)

Şeyh Mahmûd Efendi, Çelebi Hasan Efendi'nin kızının oğludur ve dedesinin yerine meşîhata gelmiştir. Hakkında pek bilgi yoktur. Çocuğu olmadığı için meşîhat Ahmed Efendi'nin soyundan devam etmiştir.[240]

3.1.1.1.3.2.7. Ahmed Efendi (1255/1840)

Şeyh Ahmed Efendi, Çelebi Hasan Efendi'nin kızının oğludur ve kardeşi Mahmûd Efendi ile müştereken dedesinin yerine meşîhata gelmiştir. 1255/1840'te vefât etmiş ve yerine oğlu Mehmed Efendi şeyh olmuştur.[241]

3.1.1.1.3.2.8. Ahmedzâde Mehmed Efendi (ö. ?)

Mehmed Efendi, Şeyh Ahmed Efendi'nin oğludur. Mahmûd Efendi'nin oğlu

---

[237] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 2/2, s. 1776; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 91; Uğurtan Yapıcı, *a.g.e.*, ss. 218-219.
[238] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. 3, s. 220-221; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, ss. 87-88.
[239] Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 88.
[240] Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 88.
[241] Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 88.

olduğu yönündeki bilgi yanlıştır. Babasının 1255/1840'te vefâtı üzerine şeyh olmuştur. Aynı seneye ait bir kayda göre işler Küçük Mehmed Efendi'ye tevcîh edilmiş ve fakat âyini idare edecek yaşa gelinceye kadar işlerin vekâleten yürütüleceği belirtilmiştir.[242]

3.1.1.1.3.2.9. Mehmed Seyfullah Efendi (1278/1862)

Mehmed Seyfullah Efendi, 1211/1796'de dünyaya gelmiş, 1278/1862 Ramazan'ı 12. günü İftar vaktinde irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemiştir. Kabri Velî Dede Tekkesi hazîresinde, Müsellem Efendi Türbesi'nin kapısı dışındadır. Tac ve hırka icazetini Himmet Dede Tekkesi şeyhi İsmâil Âşir Efendi'den almış, bilâhere babasının yerine Velî Dede Dergâhı postnişîni olmuştur. Seyfullah Efendi'nin ümmî ve fakat güzel ahlâk sahibi olduğu, ayrıca saçlarını uzattığı rivâyet edilmiştir.[243]

3.1.1.1.3.2.10. İsmail Âşir Efendi (1294/1878)

Himmet Dede Tekkesi şeyhi olan İsmâil Âşir Efendi, Kahire'de Şeyh Mustafa Çelebi'den tâc ve hırka giymiştir. Hac'dan sonra Edirne'ye dönmüştür. Şuayb Şerefeddîn Efendi'yi yetiştirmiştir. 1294/1872'de vefât etmiştir.[244]

3.1.1.1.3.2.11. Şerîf Efendi (1318/1900)

Şerîf Efendi, Edirne'de 1246/1830'da dünyaya gelmiştir. Edirne Evkâf Başkâtipliği görevinde bulunmuştur. 1318/1900 yılında vefât etmiştir.[245]

3.1.1.1.3.2.12. Ahmed Efendi (1323/1905)

Ahmed Efendi, Çelebi Hasan Efendi'nin torunudur. 1289/1872 yılına kadar Çelebi Abdüllatîf Efendi'nin babası Şeyh Mehmed Efendi ile müştereken, bu tarihten sonra 1323/1905'teki vefâtına kadar tek başına şeyh olmuştur.[246]

---

[242] Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 88.
[243] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. 3, s. 246; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, ss. 91-92.
[244] Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 92.
[245] Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, c. 1, s. 99; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. 3, ss. 249-278; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 92.
[246] Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, ss. 88-89.

3.1.1.1.3.2.13. Şuayb Şerefeddîn Efendi (1329/1911)

Şuayb Şerefeddîn Efendi, 1258'1842'de Edirne'de dünyaya gelmiştir. Soyu, sırasıyla Seyfullah Efendi, Şuayb Efendi, Muhammed Vefâ Efendi, Ahmed Müsellem Efendi ile Hasan Sezâî'ye dayanır. Bir diğer ifadeyle Hasan Sezâî'nin beşinci göbekten torunudur. Babası Seyfullah Efendi'nin vefâtı üzerine İstanbul'a gitmiş, Molla Aşkî Dergâhı'nda Şeyh Osman'a ve Gülşeniyye'den Gürcü Ali Efendi'nin halîfesi Bolulu Mustafa Hilmi Efendi'ye intisâb etmiş, sülûkü tamamlayıp tâc ve hırka giymiştir. Edirne'ye dönen Şerefeddîn Efendi, bir yandan tahsîline, diğer yandan şeyhinden aldığı evrâd ve esmâa devam etmiştir. Bir işaret üzerine, üç sene sonra 1284/1864'te tekrar İstanbul'a gitmiş ve teberrüken icâzet almıştır. Edirne'ye dönüşünde Velî Dede Dergâhı postnîşi olan Şerefeddîn Efendi bir yandan da Eski Cami müderrisi Hâfız İsmâil Rüşdü Efendi'den Tefsîr, Hadîs ve Tasavvuf okumuştur. O arada Harîrîzâde Muhammed Kemâleddîn Efendi ile tanışmış, ondan Nakşiyye, Celvetiyye, Nasûhıyye-i Şa'bâniyye ile Bekriyye-i Şa'bâniyye, Melâmiyye, Kādiriyye, Rifâiyye ve Halvetiyye tarîkatlarının icâzetini; Mehmed Kemâleddîn Efendi de ondan Gülşenî tarîkatının da esrârını almıştır. Şerefeddîn Efendi, 1290/1873'te Halvetî/Gülşenî Muhammed Mahvî ile tanışmış ve ondan feyz alarak Gülşeniyye'de *zü'l-cenâheyn* olmuştur.[247]

Şuayb Şerefeddîn Efendi, hayatında birçok şeyh ile temas kurmuş, onlarla fikir alışverişinde bulunmuş, öte yandan Muhyiddîn İbn Arabî (638/1240), Bedreddîn Simâvî (823/1420), Niyâzî-i Mısrî (1105/1694) ve Selahaddîn Uşşâkî (1197/1783) gibi sûfilerin eserlerini okumuştur. *Îzâhu'l-Merâm fî Meziyyeti'l-Kelâm yâhûd Şerhu Esrâri'n-Noktati ve'l-Kalem* adında matbû bir eseri ve *Salât-ı Meşiyye, Keşfü's-Salât* ve *Risâle-i Nûr* adında basılmamış eserleri vardır.[248]

Şerefeddîn Efendi'nin ilk hanımından çocuğu olmayınca onun izniyle evlendiği Sümbül Hanım'dan (1337/1919) Ali Seyfullah, Mehmed İrfân, Mehmed Kemâleddîn ve Mehmed Vefâ adında dört oğlu ve Dervişe Hanım adında bir kızı

[247] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 2/2, ss. 1768-1769; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. 3, ss. 249-278; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, ss. 92-94.
[248] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. 3, ss. 249-278; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, ss. 94-95.

dünyaya gelmiştir. Oğulları Seyfullah Efendi Uzunköprü'de bir mektep muallimi iken 20'li yaşlarda veremden ölmüş, Mehmed İrfân ve Mehmed Kemâleddîn de I. Dünya Savaşı'nda Suriye Cephesi'nde şehîd olmuşlardır. Diğer oğlu Mehmed Vefâ ise, Uzunköprü'de ablası Dervişe Hanım'ın kocası Şeyh Hâfız Mustafa Efendi'nin yanındadır.[249]

Gülşeniyye'ye hizmetlerinden ötürü kendisine "Gülşenî-i Sânî" unvanı verilen Şuayb Şerefeddîn Efendi, 1329/1911'de kış aylarında geldiği Uzunköprü'de vefât etmiş, naaşı trenle Edirne'ye nakledilmiş ve Eski Câmi'de kılınan namazın ardından Müsellem Dergâhı hazîresine defnedilmiştir. Birçok meşhur halîfesi bulunan Şerefeddîn Efendi'den sonra yerine oğlu Mehmed İrfân Efendi geçmişse de bu zâtın Filistin Cephesi'nde şehîd olması üzerine Şeyh Tal'at Efendi'nin oğlu Şeyh Hâfız Sırrî Efendi (1342/1924) postnişîn olmuştur.[250]

3.1.1.1.3.2.14. Şeyh İrfân Efendi (1336/1918)

Şeyh İrfân Efendi, Şuayb Şerefeddîn Efendi'nin oğludur. Babasının vefâtı üzerine Şeyh Tal'at Efendi'den icâzet alıp Velî Dede Dergâhı'na postnişîn olmuştur. Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla askere alınmış ve Filistin cephesi'nde şehîd olmuştur.[251]

3.1.1.1.3.2.15. İsmâil Tal'at Efendi (1340/1921-22)

İsmâil Tal'at Efendi, Seyfullah Efendi'nin oğlu, Şerefeddîn Efendi'nin de küçük kardeşidir. Velî Dede Tekkesi'ne münâsafeten (yarı yarıya) tevcîh olunmuşsa da kardeşi Şerededdîn Efendi'ye teslim olup ondan tarîkat terbiyesi ve hilâfet almıştır. Hüseyin Vassâf (1348/1929), İsmâil Tal'at Efendi'yi şahsen tanıdığını; Hâfız Sırrî, Ahmed Hayâlî ve Müsellem olmak üzere üç oğlu, Nüşûn isminde bir kızı ve Maşûk ile Müştâk adında iki de torunu olduğunu haber vermektedir.[252]

---

[249] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. 3, ss. 249-278; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 93.
[250] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. 3, ss. 249-278; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 96. Şerefeddîn Efendi ile ilgili bilgi için ayrıca bkz. Uğurtan Yapıcı, *a.g.e.*, ss. 220-222.
[251] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. 3, ss. 278-279; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 97.
[252] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. 3, ss. 279-280; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 98.

3.1.1.1.3.2.16. Hâfız Sırrî Efendi (1342/1924)

Hâfız Sırrî, belirttiğimiz gibi, İsmâil Tal'at Efendi'nin oğludur ve 1296/1879'da Edirne'de dünyaya gelmiştir. Tahsîl hayatını burada ikmâl etmiş ve Mekteb-i İbtidâî muallimliği yapmıştır. Amcası Şerefeddîn Efendi'den tarikât terbiyesi almış, ona halîfe olmuştur. I. Cihan Harbi'ne ihtiyat zâbiti olarak katılmıştır. Edirne'nin Yunan istilâsında sürülmüş, kurtuluşunun ardından geri dönmüştür. Babasının vefatından sonra Velî Dede Dergâhına postnişîn olmuş, ancak bir süre sonra 1342/1924'de vefât etmiştir. Kendisinden sonra meşîhat Çorlu'da muallim olan kardeşi Müsellem Efendi'ye tevcîh edilmiş ve fakat o henüz müstahlef olmadığından meşîhatı vekâleten Hayâlî Efendi yürütmüştür.[253]

3.1.1.1.3.2.17. Ahmedzâde Sezâî Efendi (1341/1925'ten Sonra)

Şeyh Ahmed Efendi'nin oğlu olup 1306/1888'da Edirne'de dünyaya gelmiştir. 1318'te Mekteb-i İbtidâî'den, 1322'de Rüşdiye'den, 1325'te de iki yıllık Dâru'l-Muallimîn'den mezun olmuştur. Pehlivan Cemâleddîn Efendi Dergâhı şeyhi Mehmed Niyâzî Efendi'ye intisâb etmiş ve ondan hilâfet almıştır. Babasının vefâtında yaşı küçük olduğu için Şerefeddîn Efendi 1323/1905'ten 1326/1908'ya kadar yerine vekâlet etmiştir. Bu tarihten sonra meşîhatı Çelebi Abdüllatîf Efendi'nin mahdûmu Muhammed Âşık Efendi ile birlikte, 1333/1915'ten itibaren de tek başına yürütmüştür. Hüseyin Vassâf Efendi'nin 1341/1925 yılı Edirne seyahatinde Sezâî Dergâhı şeyhinin Ahmedzâde Sezâî Efendi olduğu bilgisine göre, onun bu tarihten sonra vefât ettiğini söylemek mümkündür.[254]

3.1.1.1.3.2.18. Ahmed Hayâlî Efendi (1359 ?/1940 ?)

Tal'at Efendi'nin oğlu, Sırrî Efendi'nin kardeşi olan Ahmed Hayâlî Efendi, Şuayb Şerefeddîn Efendi'den tarîkat âdâbı ve hilâfet almıştır. Kendisine "Şerefeddîn-i Sânî" de denilir. Edirne'de Celvetî Saçlı İbrâhim Efendi Dergâhı münhal olunca, dergâhın postnişînliği, Mahallî Encümen-i Meşâyih tarafından imtihan ile Ahmed Hayâlî Efendi'nin uhdesine tevcîh edilmiş, ancak bu karar Meclis-i Meşayih tarafından kanuna aykırı olarak İsmail Dede adında birine verilmek istenmiş; ancak

---

[253] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. 3, ss. 280-283; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, ss. 98-100.
[254] Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 89.

Şeyh Ahmed Hayâlî hukukunun muhafazasına dair arzuhalde bulunmuştur.[255] Neticede Hayâlî Efendi manevî bir işaret ile İstanbul'a gelip Hüdâî Âsitânesi postnişîni Şeyh Gülşen Efendi'den icâzet alıp tac giymiş ve Edirne'ye dönüp adı geçen tekkeye şeyh olmuştur. Rifâiyye Tarîkatı'ndan da mücâzdır.[256]

3.1.1.1.3.2.19. Hâfız Mustafa Zevkî Efendi (1866/1945)

Uzunköprü'de 1282/1866'de dünyaya gelen Mustafa Zevkî Efendi, Hâfız Hasan Efendi'nin oğludur. Belediye ve Evkâk Kâtipliği görevlerinde bulunan Zevkî Mustafa Efendi, Mehmed Şehrî Efendi'den (1329/1911) hilâfet almış, 1303/1886'te ise Şerefeddîn Efendi'ye intisâb etmiştir. Soyadı Kanunu'nunda "Keçeci" soyadını alan Mustafa Zevkî Efendi, 1321/1903'de Şerefeddîn Efendi'nin kızıyla evlenmiş; ondan Neş'et (1975), İsmâil Hakkı (1973), Şuayp Şerafettin (1975) ve Sadrettin (2001) adlarında dört oğlu, Enise (2001) ve Safiye adlarında iki kızı dünyaya gelmiştir. Uzunköprü'de Rifâî Müftü Ferîdüddîn Efendi Tekkesi meşîhatı boş kalınca, Saçlı İbrâhim Efendi Dergâhı Ahmed Hayâlî Efendi'den Rifâî icâzeti almış ve buranın da şeyhliğini deruhte etmiştir. Şerefeddîn Efendi'nin oğlu Mehmed Vefâ Efendi'yi de terbiyesi altına almıştır. Bulgarlar'ın istilâ zamanında Uzunköprü'nün girişinde inşâ ettikleri lokanta binası, şehrin kurtuluşundan sonra "Şeyh Şerefeddîn Efendi Dergâhı" olarak açılmış, meşîhatı Mustafa Zevkî Efendi'ye verilmiş ve burada Cuma geceleri Gülşenî âyini icrâ edilir olmuştur. 1364/1945'te vefât eden Mustafa Zevkî Efendi, İstanbul Silivrikapı'da Demir Hâfız'ın yanında medfûndur.[257]

3.1.1.1.4. Uşşâkıyye ve Edirne'de Uşşâkîler

Uşşâkıyye, Halvetiyye-Ahmediyye tarîkatının Hasan Hüsâmeddîn Uşşâkî'ye (1001/1593) nisbet edilen bir koludur. Diğer bir ifadeyle Yiğitbaşı Ahmed Şemseddîn'in tesis ettiği Halvetiyye'nin orta kolu Ahmediyye tarîkatının dört ana şubesinden biridir.[258]

İstanbul merkezli bir tasavvuf mektebi olan Uşşâkıyye; Nazilli, Edirne,

---

[255] *OA*, ŞD. 1955/18, 1338/1919.
[256] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. 3, ss. 283-286; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 100.
[257] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. 3, ss. 294-296; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, ss. 100-102.
[258] Mahmud Erol Kılıç, "Uşşâkıyye", *DİA*, İstanbul, 2012, c. 42, s. 232.

Keşan, Gelibolu, Çanakkale, Gümülcine, Filibe, Belgrad, Peç, Budin, Tımışvar ve Kandiye'ye kadar yayılmıştır.[259]

Uşşâkıyye, 18. ve 19. asırlarda, Edirne, Dimetoka, Aydos ve Filibe gibi Balkan şehirlerinde canlanmıştır.[260]

Tarîkatın Edirne'deki ilk temsilcisi, Şeyh İbrâhim Efendi'dir (1024/1615). İbrahim Efendi'den sonra "Çizmeci Efendi" diye marûf Muslihıddîn Efendi (1047/1637) Kıyık'taki dergâhında şeyhlik yapmıştır. Dergâh zamanla tahrib olmuş ve günümüze ulaşmamıştır. Ancak Muslihıddîn Efendi'nin türbesi hâlen mevcuttur.[261]

Uşşâkıyye'nin Edirne'deki diğer önemli bir temsilcisi, tarîkatın "ikinci pîri" olarak da bilinen Şeyh Cemaleddîn Uşşakî'dir (1164/1751). Edirne'de doğan, seyyid olduğu söylenen, Hasan Sezaî'nin sohbetlerinde bulunan, Selâhaddîn Uşşâkî'yi yetiştiren, *Dîvân*'ı bulunan, şiirlerinde "Cemâlî" mahlasını kullanan Cemaleddîn Efendi; 1158/1745 yılında İstanbul'a gelmiş, Hirâmî Ahmed Paşa Zâviyesi'nde postnişîn olmuş, bu tekkede 6 yıl şeyhlik yaptıktan sonra 60 yaşlarında vefât etmiş ve bu tekkenin hazîresine defnedilmiştir.[262]

3.1.1.1.4.1. Uşşâkî Tekkeler

Uşşâkiye tarîkatı, Edirne'de; *Çoban Ali Tekkesi*, *Salı Tekkesi* (*Fahrî Fatıma Hâtun Zâviyesi)*, *Tabakhâne (Şeyh Hamid Efendi) Tekkesi* ve *Çizmeci Şeyh (Muslihıddîn Efendi) Tekkesi*[263] olmak üzere dört tekkede hizmet vermiştir.[264]

---

[259] Mahmud Erol Kılıç, *a.g.m.*, s. 232.
[260] Nathalie Clayer-Alexandre Popovic, "Osmanlı Döneminde Balkanlardaki Tarikatlar", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Haz. Ahmet Yaşar Ocak, TTK Yay., Ankara 2005, s. 258
[261] Ratip Kazancıgil, Nilüfer Gökçe, *Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları*, s. 47; Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", s. 266.
[262] Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", s. 266.
[263] Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, ss. 145-146.
[264] Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", s. 267; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, ss. 177-178.

3.1.1.1.4.1.1. Şeyh Hâmid Efendi Tekkesi

Attâr Hacı Halîl Mahallesi, Germekapı caddesi'nde bulunan Şeyh Hâmid Efendi Tekkesi, "Tabakhâne (Debbâğhâne) Tekkesi" ve "Attâr Hacı Halîl Tekkesi" olarak da bilinir. Tekke, Şeyh Hâmid Efendi (1126/1714) tarafından 1105/1693'te kurulmuştur. Hâmid Efendi, Osman Sıdkî Efendi'nin (1114/1702) halîfelerindendir. Tekke, 1125/1713'te bir tamirât geçirmiş, 1295/1878'de Rus istilâsında harâb olmuş, ancak 1309/1891'da yeniden inşâ ve imâr edilmiştir.[265] 19. Yüzyılda tekkede Şeyh Saîd Efendi (1244/1829), oğlu Şeyh Mustafa Efendi (1313/1895) ve Şeyh Sıdkî Efendi; 20. asırda da Şeyh Hüseyin Efendi'nin postnişîn olduğu belirtilmiştir. 1941'de 35 lira bedelle satışa çıkarılmıştır.[266] 1313/1895 tarihli kayıtta tekkenin taâmiye tahsîsâtına dâir bir kayıt bulunmaktadır.[267]

3.1.1.1.4.1.2. Çoban Ali Efendi Tekkesi

Çoban Ali Efendi Tekkesi, Karabulut Mahallesi'nin aynı isimle anılan caddesindedir. "İbrâhim Paşa Zâviyesi (Câmii)", "Havva Hâtun Zâviyesi"[268] ve "Pazar Tekkesi" olarak da bilinir. Debbâğ Hacı Ramazan'ın Şeyh İbrâhim adına 1020/1611'de yaptırdığı bir zâviyedir. Şeyh İbrâhim, "Karamanlı Şeyh" olarak marûf Mustafa Efendi'nin halîfesidir, 1024/1615'te vefât etmiş ve cami yanına defnedilip üzerine ahşap bir türbe yapılmıştır. Kayıtlara göre tekkede 1234/1818'te Şeyh Mehmed Sâdık Efendi, 1310/1892'da Şeyh Mehmed Efendi, 20. yüzyıl başlarında da Şeyh Ali Rızâ Efendi postnişîndir. 1235/1820, 1261/1845 ve 1263/1847 tarihli kayıtlarda taâmiye,[269] 1308/1890'de tamir ve açılış[270] ve 1319/1902'da bahçe arsası anlaşmazlığı[271] ile ilgili kayıtlar mevcuttur. Çeşitli zamanlarda yangın ve tamir geçirmiş olan bu tekkenin de arsası 1356/1937'da satılmıştır.[272]

---

[265] *OA*, İ..DH.. 1256/98582, 1309/1891.
[266] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, ss. 185-187, c. 3, ss. 2245-2246; R. Melül Meriç, *a.g.e.*, ss. 98; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, ss. 125-127; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, ss. 123-124.
[267] *OA*, DH.MKT. 391/39, 1313/1895.
[268] *OA*, C..EV.. 142/7090, 1235/1820.
[269] Örnek olarak bkz. *OA*, C..EV.. 142/7090, 1235/1820.
[270] *OA*, Y..MTV. 46/58, 1308/1890.
[271] *OA*, DH.MKT., 460/64, 1319/1902.
[272] *Cumhuriyet (CA)*, 30-18-1-2, 78/77/4, 1356/1937; Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, ss. 176-177; R. Melül Meriç, *a.g.e.*, s. 102; Ratıp Kazancıgil, *Edirne İmaretleri*, 57-62; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, ss. 127-128; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, ss. 116-117.

3.1.1.1.4.1.3. Salı Tekkesi

Salı Tekkesi, Arif Ağa Mahallesi, Karanfiloğlu Çarşısı'nda kendi adıyla anılan sokakta bulunmaktaydı. "Fahrî Fatma Hâtun Zâviyesi" ve "Saka Baba Tekkesi" olarak da meşhurdur. Tekke, Yazıcızâde Şeyh Mehmed Safvetî Efendi (1192/1778) için yaptırılmıştır. Safvetî Efendi, Uşşâkıyye'nin ikinci pîri kabul edilen Mehmed Cemâleddîn Efendi'nin halîfelerindendir. Şeyh Mehmed Efendi'nin, Kuşçu Doğan Mahallesi'nde bulunan ev ve dükkânlarını Fahri Fatma Hâtun Zâviyesi'ne vakfettiği ve tevliyetinin kendisine verildiğine dâir 1272/1855 tarihli bir kayıt söz konusudur.[273] Tekkede 20. asrın başlarında Şeyh Fedâî Efendi postnişîndir. Tekke, 1930'larda satılmıştır. Günümüzde mevcut olmayan tekkenin yerinde "Saka Baba" olarak bilinen mezarın Şeyh Saka Hüseyin Efendi'ye (1214/1799) ait olabileceği kaydedilmektedir.[274]

Aşçı Dede, "Uşşâkiyye'den reşâdetli Seyyid Efendi" şeklinde andığı "Salı Dergâhı" şeyhi ile mevlevîhâneye geldiğinde görüştüğünden ve onunla Neyzen Hasan Dede'nin icrâ ettiği, çok beğendikleri ve Aşçı Dede'nin Hasan Efendi'den ricâ ile "Aşçı Dede'nin Tatar Hüzzamı" olarak anılmasını istediği "Tatar Hüzzamı" üzerine konuştuklarını söyler.[275] Yukarıda aktardığımız üzere, 20. asrın başlarında tekkenin şeyhinin Fedâî Efendi olduğu düşünülünce, Aşçı Dede'nin Salı Tekkesi'nde görüştüğü şeyhin bu zât olması kuvvetle muhtemeldir.

3.1.1.1.4.1.4. Filibe (Hasan Efendi) Uşşâkî Tekkesi

Tekkeyi kuran kişi, Hacı Muhammed Karamânî kolundan Şeyh Musa Muslihıddîn'in halîfesi Filibeli Şeyh Hasan Efendi'dir. Tekkede Edirneli Şeyh Muhammed Sıdkî Efendi'nin (1273/1856) halîfelerinden Şeyh Muhammed Saîd Filibevî (1275/1858) ile Şeyh Seyyid Ahmed Hakkı Filibevî'nin (1284/1867) faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır.[276]

---

[273] *OA*, C..EV.., 521/26317, 1272/1855.
[274] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 184; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 128.
[275] Aşçı Dede, *a.g.e.*, c. 3, 1204-1205.
[276] Selami Şimşek, "Osmanlı'nın Balkanlar'daki Önemli Kültür Merkezlerinden Biri Filibe'de Tasavvuf ve Tarîkatlar", s. 242; Halmi Mehmed, *a.g.m.*, ss. 75-76.

3.1.1.1.4.1.5. Dimetoka Uşşâkî Şahin Baba Dergâhı

Kayıtlara göre Edirne Vilâyetine bağlı Dimetoka'da Uşşâkıyye'ye bağlı Sûfî Şahin Baba Tekkesi bulunmaktadır.[277] Ancak bu tekkenin 19. yüzyıldaki durumu hakkında, 1206/1792 yılında Ahyolu Tuzluğu kirasından biriken meblağın tahsîsinden[278] başka bir bilgiye ulaşamadık.

3.1.1.1.4.2. Uşşâkî Şeyhleri

3.1.1.1.4.2.1. Şeyh Saka Hüseyin Efendi (1214/1799)

Manisalı olan Şeyh Saka Hüseyin Efendi, Yazıcızâde Şeyh Mehmed Safvetî Efendi'den sonra (1192/1778) Salı Tekkesi'ne postnişîn olmuştur. Bu tekke bilâhare onun adıyla "Saka Baba Tekkesi" olarak anılmıştır. 1214/1799'te vefat etmiş ve muhtemelen Edirne'de Salı Tekkesi hazîresine defnedilmiştir.[279] Günümüzde mevcut olmayan Salı Tekkesi'nin bulunduğu yerde, "Saka Baba" olarak bilinen mezarın Şeyh Saka Hüseyin Efendi'ye (1214/1799) ait olabileceği kaydedilmektedir.[280]

3.1.1.1.4.2.2. Şeyh Muhammed Saîd Efendi (1244/1829)

Muhammed Saîd Efendi, Muhammed Sıdkî Edirnevî'nin halîfesi olup 1244/1829 senesinde vefât etmiştir.[281]

3.1.1.1.4.2.3. Şeyh Mustafa Efendi (1313/1895 ?)

Şeyh Saîd Efendi'nin oğlu ve halîfesidir.[282]

3.1.1.1.4.2.4. Şeyh Muhammed Sıdkî Efendi (1313/1895'ten Sonra)

Tarîkat icâzetini Sakâ Şeyh Hüseyin Hamdi Manisavî'den almış olan ve "Şeyh Seyyid Muhammed Sıdkî Edirnevî" künyesiyle bilinen Muhammed Sıdkî Efendi, 1313/1895'ten sonra vefat etmiştir.[283]

---

[277] Bkz. *1310 Tarihli Edirne Vilâyet Salnâmesi*, s. 340; Hür Mahmut Yücer, *a.g.e.*, s. 33, 54 nolu dipnot.; Selami Şimşek, "Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarîkatlar ve Tekkeler", s. 268.
[278] *OA*, C..EV.., 608/30658, 1206/1792.
[279] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. 4, ss. 399-400; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, ss. 31-32.
[280] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 184; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 128.
[281] Selami Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, Buhara Yay., 2 bs., İstanbul, 2012, s. 166.
[282] *OA*, C..EV.. 466/23592, 1244/1829; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 127.
[283] *OA*, DH.MKT. 391/39, 1313/1895; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. 4, s. 322; Selami Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, 2 bs., s. 166.

3.1.1.1.4.2.5. Şeyh Hüseyin Efendi (ö. ?)

Şeyh Hâmid Efendi Tekkesi'nin 20. asırdaki postnişînidir.[284]

3.1.1.1.5. Karabâşiyye ve Edirne'de Karabâşîler

Karabâşiyye, Halvetiyye-Şâbâniyye tarîkatının Karabaş Velî'ye (1097/1686) nisbet edilen bir koludur. Tasavvufî nitelikli eserler de vermiş olan Karabaş Velî'nin tarîkat silsilesi; Mustafa Muslihuddîn, İsmâil Çorûmî (1057/1647), Ömer Fuâdî (1046/1636), Muhyiddîn Kastamonî (1013/1604) vasıtasıyla Halvetiyye'nin Şâbâniyye kolunun pîri Şeyh Şâbân-ı Velî'ye ulaşır.[285]

Karabaşiyye, Karabaş Velî'nin halîfelerinden Bolulu Mustafa Efendi'nin mürîdi olan Seyyid Kutbuddîn Mustafa el-Bekrî es-Sıddîkî (1162/1749) tarafından Arap ülkelerine, oradan da Kuzey Afrika'ya yayılmıştır.[286]

Edirne'de Karabâşiyye'yi Hacı Mustafa Boluvî, Çoban Ali Efendi, Hacı Ahmed Efendi, Hacı Mehmed Sâdık Efendi ve Halil Niyâzî Efendiler temsil etmişlerdir.[287]

3.1.1.1.5.1. Karabâşî Tekkeleri

3.1.1.1.5.1.1. Şah Kadın Zâviyesi

Şah Kadın adında bir hayır sâhibi bir hanımefendi tarafından yaptırılmış olan Şah Kadın Zâviyesi; Süle Çelebi Mahallesi, Tarlakapı Caddesi'nde, Süle Çelebi Câmii Sokağı'ndadır ve "Pîr Hacı Mustafa Efendi Tekkesi" olarak da bilinir. 1230/1815 ve 1263/1847 tarihli tahsîsât[288] ile 1255/1840 tarihli tayin kayıtlarından,[289] tekkenin 19. yüzyılda aktif olduğu anlaşılmaktadır. Tekkede, Şeyh Hacı Mustafa Boluvî (1129/1717), Şah Kadının oğullarından Şeyh Abdurrahmân Efendi ile Şeyh Hacı Ahmed Efendi (1170/1756), Hacı Mehmed Sâdık Efendi

---

[284] Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, s. 127.
[285] Kerim Kara, "Karabaş Velî", *DİA*, İstanbul, 2001, c. 24, ss. 369-370.
[286] Kerim Kara, a.g.m., s. 370.
[287] Selami Şimşek, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, 2 bs., s. 148.
[288] *OA*, C..EV.. 571/28816, 1263/1847.
[289] *OA*, C..EV.. 315/16018, 1255/1840; *OA*, C..EV.. 315/16038, 1255/1840

(1297/1831) ve Halil Niyâzî Efendi'nin (1252/1837) postnîşin olarak görev yaptıkları bilinmektedir.[290]

3.1.1.1.5.2. Karabâşî Şeyhleri

3.1.1.1.5.2.1. Mehmed Sâdık Efendi (1247/1831)

Hacı Mehmed Sâdık Efendi, Edirne'de Süle Çelebi Mahallesi'nde Şah Kadın Zâviyesi'nde Şeyh, Kirişhâne'de Taş Mektep'te (Sarı Şeyh Mektebi) muallim olarak görev yapmıştır. Çorumlu Yûsuf Bahrî Efendi'den (1271/1854) tarîkat icâzeti alan Mehmed Sâdık Efendi, 1247/1831 yılında vefât etmiş ve Zindanaltı'nda hocası Eskicizâde Efendi'nin yanına defnedilmiştir.[291]

3.1.1.1.5.2.2. Halîl Niyâzî Efendi (1252/1837)

Halil Niyâzî Efendi, Süle Çelebi Mahallesi Tarlakapı Caddesi'nde bulunan Şah Kadın Zâviyesi şeyhlerindendir. Mehmed Sâdık Efendi'den sonra tekkeye şeyh olmuştur. Hüsn-i hatta mâliktir ve sülüs ile nesh hattını Hasan ve Safî Efendilerden meşk etmiştir. 1252/1837 senesinde vefat eden Halîl Niyâzî Efendi, Uzunkaldırım'da Vize Çelebi Mescidi önündeki küçük mezarlığın ortasına defnedilmiştir.[292]

3.1.1.1.6. İrşâdiyye ve Edirne'de İrşâdîler

İrşâdiyye, Tâlib-i İrşâdî (1298/1881) tarafından kurulan ve daha çok İstanbul, Çanakkale, Biga, Balıkesir, Karabiga, Çardak, Lapseki, Bayramiç, Kumkale, Edremit ve Gelibolu taraşarına yayılmış olan bir tarîkattır.[293]

Hüseyin Vassâf (1348/1929) ve Mahmud Kemal İnal (1376/1957) İrşâdiyye'yi Uşşâkıyye'nin bir kolu olarak değerlendirmişlerdir.[294]

İrşâdiyye'nin Edirne'ye Tâlib-i İrşâdî'nin halîfelerinden Mustafa Kanber

---

[290] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 188; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 113; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, s. 138.
[291] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 2/2, s. 1488; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 112.
[292] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 2/2, s. 1567; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 112-113.
[293] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 130.
[294] Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. 4, 294; M. Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri (SATŞ), İstanbul, c. 2, ss. 708-709.

Baba aracılığıyla geldiği bilinmektedir.[295]

3.1.1.1.6.1. İrşâdî Tekkeleri

3.1.1.1.6.1.1. Kilitbahir Şeyh Muslihıddîn Dergâhı

Kaynaklarda, 19. yüzyılda Kilitbahir'de aktif olduğu anlaşılan ve İrşâdî bir tekke olan Şeyh Muslihıddîn Dergâhı'ndan söz edilmektedir.[296]

3.1.1.1.6.2. İrşâdî Şeyhleri

3.1.1.1.6.2.1. Tâlib-i İrşâdî (1298/1881)

Tâlib-i İrşâdî, 1235/1819'da Tire-Bayındır'da dünyaya gelmiş olup, Derebeyizâde Helvacıoğlu Ahmed Efendi nâmıyla da hatırlanır. 1277/1860'da Hakkî Efendi'den hilâfet almış, Uşşâkiyye'nin İrşâdiyye kolunu kurmuştur. Kimilerine göre takıyye yapan bir Bektâşîdir. *Dîvân* sahibi Talib-i İrşâdî, Kilitbahir'de medfûndur.[297]

3.1.1.1.6.2.2. Hüseyin Hüsnü Baba (1343/1925)

1276/1859'da dünyaya gelen Hüseyin Hüsnü Baba, İrşâdî Baba'nın müteşerri' halîfesi olup 1287/1870 yılında ona intisâb etmiş, 1295/1878'de de ondan hilâfet almıştır. Kilitbahir'deki dergâhta otuz-kırk sene inzivâ hayatı yaşamıştır. Hüseyin Hüsnü Efendi, sülûk ehli bir zât olup, halîfe ve mürîdleri vardır. Söz konusu dergâhı yeniden ihyâ ederek Mevlevîhâne tarzında inşâ ettirmiştir. Tekkeye Çanakkale Savaşı'nda iki düşman güllesi isabet edip onu tahrip etmiştir. Sonraki tarihlerde Meydan Odası'nda Cuma ve Pazartesi geceleri tarîkat âyîni icrâ edilmiştir. 1343/1925'te Kilitbahir'de vefât etmiş ve dergâhın hazîresine defnedilmiş olan Hüseyin Hüsnü Baba, *Dîvân* sahibi bir şeyhtir.[298]

Hüseyin Hüsnü Efendi'den sonra yerine Hacı Hâfız Mehmed Tevfîk Efendi (1364/1945) geçmiştir. Tevfîk Efendi'den başka Edirne, İstanbul, Bayramiç,

---

[295] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 130.
[296] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. 4, ss. 421-422; Selami Şimşek, "Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarîkatlar ve Tekkeler", s. 268.
[297] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. 4, ss. 491-495; Selami Şimşek, "Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarîkatlar ve Tekkeler", ss. 265-267.
[298] Selami Şimşek, "Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarîkatlar ve Tekkeler", ss. 267-268.

Dimetoka ve Kilitbahir gibi yerlerde; Tophane İhtiyat Müftüsü Varnalı Şeyh Hacı Bekir Cezbî, Dimetoka Uşşâkî Şahin Baba Dergâhı'nda Şahin Baba, Kilitbahir Şeyh Muslihıddîn Dergâhı şeyhi Şeyh Mustafa Kanber Efendi gibi halîfeleri vardır.[299]

Tâlib-i İrşâdî'nin bir diğer halîfesi de Şeyh Ahmed Şücâeddîn Baba'dır (1331/1913). Çanakkale'de tarîkatı neşre memur kılınmış olan Şücâeddîn Baba'nın Şeyh Abdurrahman Sâmî Efendi adında bir halîfesi vardır.[300]

3.1.1.1.6.2.3. Mustafa Kanber Baba (1343/1924'ten Sonra)

Şeyh Mustafa Kanber Baba, belirttiğimiz gibi, 1313/1895'te Kilitbahir'de Hüseyin Hüsnü Efendi'ye intisâb etmiş olup onun halîfelerindendir. 1321/1903'de Uşşâkî tâcını giymiştir. Kanber Baba, daha sonra Çanakkale'de tarîkatı neşre memûr edilmiş ve Gâzi Hasan Paşa'nın Nara'da ihyâ ettiği dergâhın meşîhatına getirilmiştir.[301]

3.1.1.1.7. Ramazâniyye ve Edirne'de Ramazânîler

Ramazâniyye, Halvetiyye-Ahmediyye tarîkatının Ramazan Efendi'ye (1025/1616) nisbet edilen koludur.[302]

Ramazâniyye'den *Buhûriyye, Cihangîriyye, Cerrâhiyye, Raûfiyye* ve *Hayâtiyye* adlı beş şube meydana gelmiştir.[303]

Ramazâniyye, Mahfî Ramazan Efendi'nin halîfelerinden Mestçi Ali Rûmî Edirnevî (1030/1621) ve oğlu Mestçizâde İbrâhim Edirnevî (1036/1626) vasıtasıyla Rumeli'ye yayılmıştır.[304]

---

[299] Selami Şimşek, "Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarîkatlar ve Tekkeler", s. 268.
[300] Selami Şimşek, "Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarîkatlar ve Tekkeler", s. 269.
[301] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. 4, s. 498; Selami Şimşek, "Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarîkatlar ve Tekkeler", s. 269.
[302] Mehmet Cemal Öztürk, "Ramazâniyye", *DİA*, İstanbul, 2007, c. 34, s. 440.
[303] Mehmet Cemal Öztürk, *a.g.m.*, s. 441.
[304] Mehmet Cemal Öztürk, *a.g.m.*, s. 441.

3.1.1.1.7.1. Ramazâniyye Tekkeleri

3.1.1.1.7.1.1. Mestçizâde Tekkesi

Ramazan Efendi adında bir zâtın yaptırdığı Mestçizâde Tekkesi, Baba Timurtaş Mahallesi, Arpa Kervan Sokağı'nda, Beylerbeyi Medresesi karşısındadır ve Evliyâ Çelebi'nin ifadesiyle "Halvetiyye'den ulu bir âsitânedir". Mestçizâde Sâlih Efendi tekke alanındaki türbede medfûndur. Ahmed Muhyiddîn Efendi'ye göre tekkede postnişîn olarak Şeyh Ahmed Efendi, onun oğlu Şeyh Süleymân Efendi, Şeyh Mestçizâde Ali Efendi, onun oğlu Mestçizâde İbrâhim Efendi, onun oğlu Sâlih Efendi, Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Hüseyin Efendi, onun oğlu Şeyh Sâlih Efendi, Şeyh Ahmed Efendi ve Şeyh Mehmed Nûri görev yapmışlardır. Tabîbzâde'ye göre ise Mestçizâde Tekkesi Edirne'de Saraçhâne Köprüsü yakınlarındadır ve II. Murâd tarafından yaptırılmıştır. Görev yapan şeyhler ise Şeyh Ahmed Efendi, onun oğlu Şeyh Süleymân Efendi, tekkenin ikinci bânisi ve Şeyh Ramazân Efendi'nin halîfesi Şeyh Mestçi Ali Efendi, onun oğlu Şeyh İbrâhim Necîb Efendi, onun torunu Sâlih Efendi, Sâlih Efendi'nin halîfesi Şeyh Hasan Efendi, onun oğlu Şeyh Mustafa Efendi ve Şeyh Sâlih Efendi'nin dâmâdı Şeyh Ali Efendi'dir. Tahsîsât kayıtlarından[305] tekkenin 19. yüzyılda faal olduğu anlaşılmaktadır. Rıfkı Melûl Meriç'e göre Beylerbeyi Medresesi karşısında olan tekke, günümüzde ulaşamamıştır ve 1927'de ihâle usûlü ile satış kararı alınmıştır.[306]

3.1.1.1.7.2. Ramazâniyye Şeyhleri

3.1.1.1.7.2.1. Ahmed Efendi (ö. ?)

Ahmed Efendi hakkında, 1240/1824 tarihli kayıtta[307] Mestçizâde Tekkesi'nde postnişîn olduğundan başka bir bilgi yoktur. Şeyh Mustafa Efendi'den (1193/1779'den sonra) sonra posta otrumuş olması muhtemeldir.

3.1.1.1.8. Cerrâhiyye ve Edirne'de Cerrâhîler

Cerrâhiyye, Halvetiyye-Ramazâniyye tarîkatının Nûreddîn Cerrâhî'ye

---

[305] Örnek olarak bkz. *OA*, C..EV.. 202/10051, 1268/1852.
[306] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 184; R. Melül Meriç, *a.g.e.*, s. 99; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 134; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, s. 135.
[307] *OA*, C..EV.. 225/11216, 1263/1847.

(1133/1721) nisbet edilen koludur.[308]

18. yüzyıldan zamanımıza kadar Cerrâhiyye tarîkatına ait olduğu bilinen 29 tekkeden 24'ü İstanbul'da bulunmaktaydı. Nûreddîn Cerrâhî'nin halîfelerinden Şeyh Ziyâeddîn Mehmed Çelebi'nin Edirne'de, Tekirdağlı Şeyh Mustafa Efendi'nin Tekirdağ'da ve Musullu Şeyh Seyyid Yûnus'un Musul'da açtıkları cerrâhî tekkeleri, kurucularının vefâtından sonra başka tarîkatların eline geçmiştir.[309]

3.1.1.1.8.1. Cerrâhiyye Tekkeleri

3.1.1.1.8.1.1. Yeni Tekke

Yeni Tekke, Hoca İvaz Mahallesi, Horozlu Caddesi'ndedir. Nûreddîn Cerrâhî'nin halîfelerinden Mustafa Tekfurdâğî (1180/1766) için yapılmış bir tekke olup "Cerrâhî Tekkesi" ve "Horoz/s/lu Tekke" diye de bilinir. Üç Şerefeli Cami imamlığı da yapmış olan Mustafa Tekfurdağî, bu tekkenin türbesinde medfûndur. Tekkede ondan başka oğlu Seyyid Mehmed Nûreddîn (Nûri) Efendi de şeyhlik yapmıştır.[310] Yeni Tekke ile ilgili 1195/1781'ten 1261/1845'e kadar tayin ve tahsîsât kayıtları vardır.[311]

3.1.1.1.8.2. Cerrâhiyye Şeyhleri

3.1.1.1.8.2.1. Mehmed Nûreddîn Efendi (ö. ?)

Mehmed Nûreddîn (Nûri) Efendi, Edirneli olup, İstanbul Cerrâhî Âsitânesi postnişîni Yahyâ Gâlib Efendi'nin (1315/1897) halîfesidir. Horoslu Bey Mahallesi'ndeki Mustafa Tekfurdağî'nin medfûn bulunduğu dergâha babasından sonra postnişîn olmuştur. Vefât târihi belli olmayan Mehmed Nûri Efendi, postnişîni olduğu Yeni Tekke'de medfûndur.[312]

3.1.1.1.9. Sivâsiyye ve Edirne'de Sivâsîler

Sivâsiyye, Halvetî-Şemsiyye tarîkatının tek kolu olup Pîr Abdülehad Nûrî

---

[308] Şenay Yola, "Cerrâhiyye", *DİA*, İstanbul, 1993, c. 7, s. 416
[309] Şenay Yola, *a.g.m.*, c. 7, s. 417.
[310] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 187; Hür Mahmut Yücer, a.g.e., s. 153; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 137; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, s. 127.
[311] Örnek olarak bkz. *OA*, C..EV.. 254/12910, 1195/1781; *OA*, C..EV.. 189/9432, 1261/1845.
[312] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 136-137.

Efendi'ye (1061/1651) nispet edilir. Abdülehad Nûrî, önce Şemsiyye'nin bir temsilcisi olarak İstanbul'da bulunmuş sonra da tarîkatı Anadolu ve Rumeli'de yaymıştır. Tarîkat kendisinden sonra "Sivâsîlik" olarak anılmaya başlamıştır.[313]

3.1.1.1.9.1. Sivâsiyye Tekkeleri

3.1.1.1.9.1.1. Sivâsî Tekkesi

Sivâsî Tekkesi, Saruca Paşa Mahallesi, Çukur Çeşme Sokağı'ındadır. Bânisi Sivâsî Abdülazîz Efendi (1015/1606) ile oğlu Mehmed Efendi burada medfûndur. 1198/1783 tarihli tahsîsât kaydından, tekkenin 18. Yüzyılda aktif olduğu anlaşılır. 20. asrın başlarında Şeyh Mustafa Efendi postnişîndir.[314] Kayıtlardan, tekke arsasının 1969'da Maliye Bakanlığı'na, 1973'te de Diyânet İşleri Başkanlığı'na satılması kararının alındığı anlaşılmaktadır.[315]

3.1.1.1.9.2. Sivâsiyye Şeyhleri

3.1.1.1.9.2.1. Edirnevî Osman Efendi (ö. ?)

Şeyh Osman Efendi, aslen Edirneli'dir ve Abdülehad Nûrî Efendi tarafından halîfe olarak görevlendirilmiştir. Terceme-i hâli hakkında bilgi yoktur.[316]

3.1.1.1.9.2.2. Edirnevî Mustafa Efendi (ö ?)

Şeyh Mustafa Efendi de aslen Edirneli'dir ve Abdülehad Nûrî Efendi tarafından halîfe olarak görevlendirilmiştir. Terceme-i hâli hakkında bilgi yoktur.[317]

3.1.1.1.10. Diğer Halvetî Tekkeleri

3.1.1.1.10.1. Beylerbeyi Tekkesi

Beylerbeyi Tekkesi, Mîrimîran Mahallesi'nde, Saraçhânebaşı'nda, Beylerbeyi Câmii Sokağı'ndadır. Tekke, "Mîrimîran Sinân Paşa Zâviyesi" olarak da tanınır. Bânisi, "Sinân Paşa" diye bilinen Şarabdâr Abdullah Bey'dir. 1238/1823 ve

---

[313] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 141-142.
[314] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 182; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 141; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, s. 149.
[315] *CA*, 30-18-1-2, 229/7/2, 1388/1969; *CA*, 30-18-1-2, 293/7/20, 1392/1973.
[316] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 144.
[317] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 145.

1263/1847 tarihli tahsîsât kayıtlarından, tekkenin 19. yüzyılda faal olduğu anlaşılmaktadır.[318]

3.1.1.1.10.2. Ümmî Ahmed Efendi Tekkesi

Ümmî Ahmed Efendi Tekkesi, Edirne'dedir ve fakat hangi mahalde olduğu belli değildir. Kayıtlarda 1211/1796 senesinde tekkeye şeyh tevcîh olunduğu,[319] 1217/1802'de tekkenin postnîşîni Ümmî Ahmed Efendi'ye Edirne Gümrüğü'nden tahsîs edilen on akçe ile Ahiyolu İhtisab Mukataası'ndan beş akçenin kâfi gelmemesi üzerine bir tahsîs yapıldığı görülmektedir.[320]

3.1.1.1.10.3. Ahî Baba Dergâhı

Ahî Baba Dergâhı, Karaca Bevvâb Mahallesi, Filyokuşu semtindedir. 20. yüzyıl başlarında tekkede Şeyh Neşâtî Efendi'nin postnişîn olduğu bilgisi vardır.[321]

3.1.1.1.10.4. Ramazan Baba/Halîfe Dergâhı

Ramazân Baba Dergâhı, Zincirlikuyu Mahallesi'ndedir. 20. asrın başlarında tekkede Şeyh Neşâtî Efendi potnîşindir. Bu tekkenin hazîresinde, Nakşî şeyhi Şumnulu Yûsuf Efendi'den zâhirî ve bâtınî ilimlerde icâzet alan ve "Kılıççı Ali Efendi" diye meşhûr olan Ali Seyfî Efendi (1311/1894) medfûndur.[322]

3.1.1.1.10.5. Halvetî Tekkesi

Edirne'de Arpa Kâtibi Mahallesi'nde bulunan Halvetî Tekkesi'ne 1228/1813'de şeyh tayin olunduğuna dâir kayıttan[323] başka, bu tekke hakkında bir malûmât yoktur.[324]

3.1.1.1.10.6. Sâdık Baba Tekkesi

Sâdık Baba Dergâhı, Zindanaltı civarında Germekapı'dadır. 20. yüzyıl

---

[318] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 184; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 146; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, s. 145.
[319] *OA*, C..EV.. 612/30890, 1211/1796.
[320] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 146-147.
[321] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 147.
[322] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 147.
[323] *OA*, C..EV.. 392/19875, 1228/1813.
[324] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 147.

başlarında tekkede Şeyh Neşâtî Efendi postnişîndir.[325]

3.1.1.1.10.7. Rahmî Dede Dergâhı

Kurşunlu Fırın civarında bulunan Rahmî Dede Dergâhı'nda, 20. yüzyıl başlarında Rifâî Dergâhı postnişîni Kenan Efendi görevlidir.[326]

3.1.1.1.10.8. Sezâî Efendi Dergâhı

Sezâî Efendi Dergâhı, Mekteb-i İdâdî-i Askerî civarındadır. 20. asrın başlarında şeyhlik vazîfesini Arapzâde Tekkesi postnişîni Hâlid Bey yürütmüştür. Bu bilgiden, söz konusu târihlerde tekkenin Nakşî şeyhlerin kontrolünde olduğu anlaşılmaktadır.[327]

3.1.2. Mevleviyye ve Edirne'de Mevlevîler

Bilindiği gibi Mevlevîlik, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye (672/1273) nisbet edilen tarîkattır.

Mevlevîlik silsilesi; Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî, babası Bahâeddîn Veled, Şemsüleimme es-Serâhsî, dedesi Hatîb-i Belhî, Ahmed el-Gazzâlî, Ebû Bekir en-Nessâc, Muhammed ez-Zeccâc, Cüneyd-i Bağdâdî, Serî es-Sakatî, Ma'rûf-i Kerhî, Dâvûd et-Tâî, Habîb el-Acemî ve Hasan-ı Basrî vasıtasıyla Hz. Ali'ye ulaştırılır.[328]

Mevlevîlik, Osmanlı topraklarına II. Murad tarafından Edirne'de açılan (829/1426) mevlevîhâne ile girmiştir.[329]

Mevleviyye, *musikî, semâ* ve *şiire* dayalı olarak inşa ettiği tarîkat anlayışıyla, bir yandan kuruluşundan itibaren Osmanlı toplumunda ve siyasi çevrelerinde etkin

[325] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 147.
[326] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 147.
[327] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 147; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, s. 148.
[328] Ş. Barihüda Tanrıkorur, "Meveleviyye", *DİA*, Ankara, 2004, c. 29, s. 468.
[329] Ş. Barihüda Tanrıkorur, "Meveleviyye", s. 469.

olmuş, tekkeleri birer kültür ve sanat merkezi olmuş;[330] diğer yandan Devlet-i Aliyye'nin son zamanlarında Balkan, I. Dünya ve Çanakkale Savaşları sırasında sosyal dayanışma ve yardımlaşmada aktif görev üstlenmiştir.[331]

Mevlevîlik, Osmanlı'nın fethettiği her bölgeye Türk-İslâm kültürünü götürmüş, Mısır, Suriye, Irak, Azerbeycan'dan Avrupa içlerine kadar zâviyeler açmışlardır.[332] Rumeli'de özellikle Gelibolu, Gümülcine, Selanik, Filibe, Serez, Niş, İpek, Yenişehir, Üsküp, Belgrad, Budapeşte ve Saraybosna şehirlerinde örgütlenmişlerdir.[333]

Edirne'de yetişen şairlerin 23'ünün Mevleviyye'ye mensup olduğu[334] düşünülürse, Edirne'de bu asırlarda Gülşeniyye'den sonra belki de en etkili olan tarîkat Mevleviyye'dir.[335]

19. asırdaki kayıtlara göre, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren Osmanlı topraklarında, 10'u asitâne diğerleri zâviye olmak üzere 80 civarında mevlevîhâne bulunmaktadır.[336]

Mevlevîlik, 19. yüzyıl başlarında kendisi de bir Mevlevî ve bestekâr olan III. Selim tarafından himâye edilmiş, mevlevîhâneleri onarılmış, vakıfları ve yüksek mevkilerde teveccühü, yayılışı ve etkisi artmıştır.[337] Mevleviyye, bu yüzyılda sonraki padişahlar tarafından da bir şekilde himâye edilegelmiştir.[338]

1826'da "Vak'a-i Hayriye" olarak anılan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sonucunda Bektâşîliğin devlet ve ordu üzerindeki nüfûzu Mevlevîliğe geçmiş,

---

330 M. Fuad Köprülü, "Türk İstilâsından Sonra Anadolu Tarih-i Dînisine Bir Nazar ve Bu Tarihin Menbaları- 3", *Anadolu'da İslamiyet*, (Haz. Mehmet Kanar), İnsan Yay., İstanbul, 1996, ss. 54-55.
331 Ş. Barihüda Tanrıkorur, "Meveleviyye", s. 471.
332 Sezai Küçük, *a.g.e.*, s. 31.
333 Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 206.
334 Rıdvan Canım, *Edirne Şâirleri*, s. 20. Rıdvan Canım, "Edirne Muradiye Mevlevîhanesi ve Edirneli Mevlevi Şairler", *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu, 14-16 Aralık 2006*, 2007, ss. 309-318.
335 Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", s. 272.
336 Sezai Küçük, *a.g.e.*, ss. 36-39.
337 Sezai Küçük, *a.g.e.*, ss. 294-296.
338 Sezai Küçük, *a.g.e.*, ss. 296-331.

tarîkatın ordudaki temsilcisine "mareşal" unvanı verilmiştir.[339]

Yukarıdaki bilgiler ve yetiştirdiği şâirler de[340] göz önünde bulundurulursa, bu yüzyılın Mevlevîliğin bürokrasi eliti ve halk üzerindeki etkisi bakımından "zirve yüzyılı" olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir.

Şimdi Konya'dan sonra ikinci büyük asitâne kabul edilen Edirne Murâdiye Mevlevîhânesi'ne ve 19. yüzyılda burada postnişîn olarak görev yapmış olan meşâyihe bakalım.

3.1.2.1. Mevlevî Tekkeleri

3.1.2.1.1. Murâdiye Mevlevîhânesi

Edirne Murâdiye Mevlevîhânesi, târihî önemi hâizdir. Zira II. Murad zamanında (1421-1444, 1446-1451) 837/1433'de kurulan mevlevîhâne, Osmanlı Devleti'nde kuruluşu kesin olarak bilinen ilk mevlevî dergâhıdır[341] ve 'Mevlevîliğin Osmanlı topraklarına girişi Edirne Murâdiye Mevlevîhânesi ile gerçekleşmiştir' denebilir.[342]

1433-35'teki kuruluşundan yıkıldığı 1930-35'e kadar yaklaşık 500 yıl hizmet vermiş olan Murâdiye Mevlevîhânesi'nin 19. yüzyıldaki postnişînleri sırasıyla şu zâtlardır: Semahat Ömer Dede (1214/1799), Muhammed Emîn Dede (1230/1815), oğlu Muhammed Saîd Dede (ö. ?), Süleyman Dede (1250/1834), Ahmed Dede (1255/1839), Osman Zühdî Dede (1281/1865), Ali Eşref Dede (1319/l901) oğlu Ahmed Selahaddîn Dede.[343]

---

[339] Sezai Küçük, *a.g.e.,* s. 303; Ayşe Nur Mermer, "On Dokuzuncu Yüzyıl Mevlevî Şâirleri", Ya*yınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara, 2008, ss. 65-66, 68.

[340] 19. yüzyıl Mevlevî şairler konsunda ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Nur Mermer, *a.g.e.*, ss. 96-237.

[341] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 169; Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yay., 3. bs., İstanbul, 2003, s. 208; Ahmet Yaşar Ocak, Türk tarihinde Merkezi İktidar ve Mevleviler (XIII-XVIII. Yüzyıllar) Meselesine Kısa Bir Bakış", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 2, Konya, 1996, s. 21.

[342] İsmet Kayaoğlu, "Anadolu'da İlk Mevlevîler", *Konya'dan Dünyaya Mevlana ve Mevlevîlik*, Ed. Nuri Şimşekler, Konya, 2007, s. 162.

[343] Rakım Ertür, "Hz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Vefâtının 686. Yıldönümü Münâsebetiyle Geçmiş Tarihte Edirne Mevlevîhânesi - 3", *Edirne Gazetesi*, 18 Aralık 1959, Cuma, Sene: 4, No: 1276; Sezai Küçük, *a.g.e.*, ss. 230-231. bu sayfalara ayrıntılı bkz. Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", ss. 271-272. Ayırca bkz. Süheyl; *Edirne Murâdiye Câmi'i*, Kemal Matbaası, İstanbul, 1952, ss. 11-12; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, ss. 38-49.

1203/1789'da Edirne Mevlevîhânesi'nin tevliyeti,[344] İpsala Çavuş-ı Kebîr'deki evkâf arazisinin hudûdu konusundaki münâzaanın halli[345] mevlevîhânenin tamiri,[346] 1250/1834 senesinde Bosna Müşîri Vezir Osman Paşa'nın mevlevîhâneye mübârek gecelerde ve Ramazan gecelerinde kullanılan kandiller için emvâl-i eyâletten 12 kg zeytinyağı tahsîsi,[347] Osman Dede'nin yerine Eşref Dede'nin tayini[348] gibi kayıtlar mevcuttur. 1262/1846-1264/1847, 1298/1881 yıllarına ait masraf defteri de *Osmanlı Arşivleri*'ndedir.[349]

II. Abdülhamîd zamanında (1876-1909) mevlevîhânelerin tamirine ödenekler ayrılmış, bundan 1877-1878 ikinci Rus işgali sırasında tahrîbâta uğrayan Edirne Mevlevîhânesi de payına düşeni almış ve 30 B 1302/15 Mayıs 1885 tarihli izinle tamirine onay verilmiş,[350] 1325-27/1905-07 yıllarında da mevlevîhâne tamir edilmiştir.[351]

Serdar Ösen'in Başbakanlık Osmanlı Arşivi 1273/1857 tarihli bazı belgelerden aktardığı bilgilere göre, Edirne Mevlevîhânesi'nde bu yüzyılda problemler baş göstermiştir. Şeyh Süleyman Dede'nin (1250/1834) ölümü üzerine meşîhata İstanbul'dan Ahmed Dede (1255/1839), onun vefâtını müteakiben de oğlu Osman Efendi (1281/1865) getirilmiş; ancak Osman Efendi tayininin üzerinden on sene geçmesine rağmen şerîat ve tarîkat âdâbına aykırı hareketlerde bulunmaya devam etmiş, bu konuda uyarılmasına karşın hâlâ bu davranışlarını sürdürmüş ve bu durum Konya Mevlevîhânesi şeyhi Mehmed Saîd Hemdem Çelebi'nin (1275/1859) arîzası ile şikâyet konusu olmuş ve Osman Dede şeyhlikten alınmıştır. Ancak Osman Efendi hakkındaki bilgiler kısıtlı olup aktardıklarımızı ile sınırlıdır.[352]

---

[344] *OA*, AE.SABH.I.., 3/338, 1203/1789.
[345] *OA*, İ..EV.., 442/22390, 1212/1798.
[346] *OA*, A.}MKT.NZD., 15/41, 1266/1850; *OA*, İ..EV.., 49/14, 1326/1908.
[347] *OA*, CT, 505/25536, 1254/1834.
[348] *OA*, A.}MKT.MHM., 108/72, 1273/1857.
[349] Bkz. *OA*, EV.d..., 12603, 1262/1846; *OA*, EV.d..., 13334, 1264/1848; *OA*, EV.d..., 24961, 1298/1881.
[350] Serdar Ösen, *a.g.e.*, s. 262.
[351] Ratıp Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi 1300-1994*, Edirne Valiliği Yay., İstanbul, 1999, s. 133.
[352] Serdar Ösen, *Osmanlı Devlet ve Toplum Hayatında Mevlevîlik 19. Yüzyıl*, Kitap Yay., İstanbul, 2015, ss. 200-202.

Bu dönemde ayrıca yararlılık gösteren mevlevî şeyh ve müntesiplerine çeşitli liyâkat nişanları verilmiştir. Bunlardan biri de Edirne Kur'a ve Redif Erleri Muayene Meclisleri'nde faydalı hizmetler îfâ eden Şeyh Ali Eşref Efendi'ye "Nişân-ı Âlî" verilmesi teklifi ile 1298/1881 tarihli bir "Mecîdî Nişânı" verilmesi uygun görülmüştür.[353]

1900'lerin ilk çeyreğinde Murâdiye Câmii'nin Sarayovası'na bakan batı tarafındaki set duvarı kenarında bulunan mevlevîhânenin ahşap olduğu belirtilmiştir.[354]

Cumhuriyet'in ilanından sonra da aktif olan mevlevîhânede, Ahmed Selâhaddîn Dede zamanında (1356/1937) her Perşembe Öğle-İkindi arası "âyin" yapılırken, Konya Âsitâne'sinden gelen emirle âyinler Cuma günleri yapılmaya başlanmıştır. Bayram sabahları türbede de zikir icrâ edilmiştir.[355]

Murâdiye Mevlevîhânesi, Aşçı Dede'nin mevlevî-meşreb olmasından ötürü, uğrak yerlerinden biridir. Hâtırâtında mevlevîhâneye oldukça geniş yer verir. Burada yapılan âyinlerden, şeyh efendi, görevli ve hizmetlilerden uzun uzun bahseder.[356] Murâdiye Mevlevîhânesi'nin zengin bir kütüphânesi olduğu, buradaki kitapların bir kısmının Konya Mevlânâ Dergâhı ile Selimiye Camii Kütüphânesi'nde bulunduğu bazılarının ise Feridun Nâfiz Uzluk tarafından satın alındığı belirtilmiştir.[357]

Murâdiye Mevlevîhânesi, 1925'te kapatılmış, bir ara ilkokul yapılmış, 1939'da da Vali Selim Özdemir zamanında, Trakya Umûmî Müfettişi General Kazım Dirik tarafından yıktırılmış; Enîs Receb Dede, Neşâtî Ahmed Dede ve Ali Eşref Dede'nin mezar taşları mevlevîhâne kabristanına konulmak üzere kaldırılmıştır.[358]

---

[353] Serdar Ösen, *a.g.e.*, s. 277.

[354] Oral Onur, *Edirne Mevlevihanesi*, yrs., İstanbul, 1999, ss. 18-20. Murâdiye Mevlevîhânesi'nin mimârî özellikleri, fotoğraf ve kroki çizimleri konusunda bkz. Nesrin Çiçek Akçıl; "Günümüze Ulaşamayan Bir Tekke: Edirne'de Muradiye Mevlevîhanesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Araştırma Merkezi, Sanat Tarihi Yıllığı*, sayı: 21, ss. 1-21.

[355] Rakım Ertür, *a.g.m.*, No: 1276; Oral Onur, *Edirne Mevlevihanesi*, s. 11.

[356] Aşçı Dede, *a.g.e.*, c. 3, ss. 1136 vd.

[357] Süheyl Ünver, "Edirne Mevlevîhanesi Tarihine Giriş", *Anıt Dergisi*, Sayı: 30'dan ayrı basım, 1962, ss. 3-4.

[358] Ratıp Kazancıgil, *Edirne İmaretleri*, Edirne Valiliği Yay., Edirne, 1999, ss. 35-42; Oral Onur, *Edirne Mevlevihanesi*, s. 31. Ayrıca bkz. Sezai Küçük, *a.g.e.*, ss. 229-232.

3.1.2.1.1.1. Murâdiye Mevlevîhânesi Şeyhleri

Kuruluşundan kapanışına kadar kesintisiz 500 yıl hizmet vermiş olan Murâdiye Mevlevîhânesi'nde birçok zât meşîhat görevini yürütmüştür. Selami Şimşek'in tespitlerine göre bu zevâtın sayısı 18'den fazladır.[359] Biz araştırmamızın kapsamı gereği 19. yüzyıldaki postnişînler hakkında bilgi vereceğiz.

3.1.2.1.1.1.1. Semâhat Ömer Dede (1204/1789)

Yenişehir/Larissa doğumlu olan Semâhat Ömer Dede, Konya'da çile çıkarmış, babası Hasan Efendi'nin vefâtı üzerine Yenişehir Mevlevîhânesi'ne şeyh olmuştur. Daha sonra Murâdiye Mevlevîhânesi'ne tayin olan Semâhat Ömer Dede, 1190/1776'da buradan ayrılarak Galata Mevlevîhânesi'ne geçmiş, bir süre ikametinin ardından da Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ne şeyh olmuştur. 1201/1786'da meşîhat görevinden alınmış ve fakat bir yıl sonra Murâdiye, ardından 1202/1789'da Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ne tekrar şeyh olarak atanmıştır. Ancak kısa bir süre sonra yeniden azledilen Semâhat Ömer Dede, 1204/1789'da vefât etmiştir. Ömer Dede'nin "Semâhat" mahlasıyla yazdığı şiirleri vardır.[360]

Kaynaklarda bu yüzyılda Murâydiye Mevlevîhânesi'nde, postnişîn olarak görev yapan Muhammed Emîn Dede (1230/1815), Muhammed Saîd Dede (ö. ?) ve Süleyman Dede (1250/1834)'den söz edilir, ancak isimlerinden başka bilgiler sınırlıdır.[361]

3.1.2.1.1.2. Muhammed Emîn Dede (1230/1815)

Murâydiye Mevlevîhânesi'nde postnişîn olarak görev yaptığı, 1230/1815'da vefât ettiği ve Muhammed Saîd Dede'nin babası olduğu bilinen Muhammed Emîn Dede hakkında başka bilgi tespit edemedik.

---

[359] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 215-231; Selami Şimşek, "Dünden Bugüne Edirne Mevlevîhânesi", *Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyum Bildirileri, 25-28 Mayıs 2006, Çanakkale/Türkiye = International Symposium on Mawlânâ Jalâladdîn Rumî in Thought and Art Papers*, 2006, s. 749. Ayrıca bkz. Sezai Küçük, *a.g.e.*, ss. 230-232.

[360] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 227; Selami Şimşek, "Dünden Bugüne Edirne Mevlevîhânesi", 744.

[361] Sezai Küçük, *a.g.e.*, s. 231; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 231; Selami Şimşek, "Dünden Bugüne Edirne Mevlevîhânesi", s. 746.

3.1.2.1.1.1.3. Muhammed Saîd Dede (ö. ?)

Muhammed Saîd Dede hakkında, Murâydiye Mevlevîhânesi'nde postnişîn olarak görev yaptığı ve Muhammed Emîn Dede'nin oğlu olduğunda başka bilgi tespit edemedik.

3.1.2.1.1.1.4. Süleyman Dede (1250/1834)

Süleyman Dede'nin Murâydiye Mevlevîhânesi'nde postnişîn olarak görev yaptığı ve 1250/1834'de vefât ettiğinden başka bilgi tespit edemedik.

3.1.2.1.1.1.5. Ahmed Dede (1255/1839)

Süleyman Dede'nin vefâtından sonra meşîhat görevini üstlenen ve beş yıl yürüten Ahmed Dede hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Kendisinden sonra dergâhta şeyh olan Osman Zühdî Dede ile neyzen Nizâmeddîn Dede onun oğullarıdır. Kabri Murâydiye Mevlevîhânesi hazîresindedir.[362]

3.1.2.1.1.1.6. Osman Zühdî Dede (1281/1865)

Osman Zühdî Dede, babası Ahmed Dede'nin vefâtından sonra postnişîn olmuş ve bu görevi 1274'1857'ye kadar sürdürmüştür. Bu tarihte meşîhat görevini bırakmış ancak aynı yıl kendisine devlet tarafından maaş bağlanarak görevine geri dönmüştür. Sadâret'ten talebi üzerine, Kuşçudoğan Mahallesi'ndeki Uşşâkî Fahri Fatma Hâtun Zâviyesi şeyhliği de kendisine verilmiştir. Tarîkat âdâbına uygun görülmeyen tavır ve davranışları üzerine şikâyete konu olmuş ve 1276/1859'da Konya Âsitânesi postnişîni tarafından azledilmiştir. Bir yıl sonra görevine dönmek amacıyla yazılı olarak Sadâret'e başvurmuşsa da bu talebi kabul edilmemiştir. Osman Efendi'nin aynı zamanda icâzetli hattat ve el işlerinde mâhir olduğu belirtilmiştir. Nitekim Eski Cami çömlekçiler kapısındaki *maksûre*de bulunan tuğra şeklindeki "أعوذ بكلمات [الله] التامّة من شرّ ما خلق / *Yarattığı şeylerin şerrinden, Allah'ın tam kelimelerine sığınırım*" ibâresini onun yazdığı, ayrıca fildişinden kalemtraş sapı, tesbih tanesi ve imâmesi gibi el işi ürünler yaptığı nakledilmiştir. Murâdiye Câmii hazîresinde minâre tarafında medfûndur.[363]

---

[362] Sezai Küçük, *a.g.e.*, s. 231; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 227.
[363] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 228.

3.1.2.1.1.1.7. Ali Eşref Dede (1319/1901)

Ali Eşref Dede, 1236/1820'da Aydın, Güzelhisar Nâhiye'sinde doğmuştur. 10 yaşında babasını kaybeden Ali Eşref, İstanbul'da halasının yanına yerleşmiş ve o arada İrfâniye Mektebi'ne devam etmiştir. Halasının kocası, eniştesi Nazif Efendi'nin Konya Defterdârlığı'na tayini sebebiyle Konya'ya giden Ali Eşref, Konya Âsitânesi postnişîni Saîd Hemdem Çelebi'den tarîkat terbiyesi, Ser-tabbâh Nesîb Efendi'den de inâbet alarak tarikât âdâbını tekmîl edip sikke ve destâr kuşanmıştır. 1276/1859'da, azledilen Osman Dede'nin yerine Edirne Murâydiye Mevlevîhânesi'ne şeyh olarak atanmıştır. Bu görevi kırk altı sene yürüten Ali Eşref Dede, tekkenin semâhânesinde vefât emiş ve Enîs Receb Dede'nin türbesine defnedilmiştir. Arife, Feride, Enîse, Ayşe adlarında dört kızı, Selâhaddîn ve Hüseyin adında da iki oğlu olan Ali Eşref Dede'nin, günümüzde Feyzi Halıcı tarafından latin hafleri ile basılmış olan bir *Yemek Risâlesi* vardır.[364] Ali Eşref Dede, çalışmamızı hâtırâtı ışığında hazırladığımız Aşçı Dede'nin aktardığına göre onun da şeyhi olup 1898'de Aşçı Dede'ye sikke ve destâr giydirmiştir. [365] Aşçı Dede, hâtırâtında Edirne'ye ilk geldiğinden itibaren kendisiyle sürekli görüştüğünden, onun yanında geçirdiği zamanlardan, Ali Eşref Dede'nin nikâh kıydığından, rahatsızlığından, vefatından ve Murâdiye Mevlevîhânesi'nde Enîs Receb Dede'nin yanına defnedilmesinden söz eder.[366]

Ali Eşref Dede'nin, dikkat çeken, eser sahibi müntesipleri de vardır. *Şerh-i Aşknâme-i Dîl*, tasavvuf terimlerini açıklayan *Risâle* ile Mevlânâ ve Sadreddîn Konevî'nin kemâlâtını anlatan *Risâle* gibi eserleri bulunan; Aşçı Dede'nin nakline göre İkinci Ordu Levâzım Dördüncü Şube Müdürlüğü de yapan Hasan Hâlid Mevlevî (1324/1906), bunlardan biridir.[367] Aşçı Dede, Hasan Hâlid Efendi Edirne'ye atandığında önce onunla mektuplaşmış, Edirne'ye geldiğinde ev tutma konusunda ona yardımcı olmuş ve ilerleyen zamanda onunla iyi ilişkiler kurmuştur. Hâlid Efendi'nin sikkesine destâr sarıldığı törenden de söz etmiştir. Ayrıca yukarıda

[364] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 228-229.
[365] Aşçı Dede, *a.g.e.*, c. 4, ss. 1021-1022.
[366] Bkz. Aşçı Dede, *a.g.e.*, c. 2, s. 170; c. 3, ss. 1166 vd.
[367] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., ss. 603-604.

değindiğimiz şerhinin yayımlanmış 23 beyit hâricinde kalan beyitlerin şerhlerini ondan alıp hâtırâtında yayımlamıştır.[368]

3.1.2.1.1.1.8. Ahmed Selâhaddîn Dede (1356/1937)

Ali Eşref Dede'nin büyük oğlu olan Ahmed Selâhaddîn Dede, 1288/1871'de Edirne'de dünyaya gelmiştir. Babasının 1319/1901 yılında vefatından sonra Murâydiye Mevlevîhânesi postnişîni olmuş[369] ve tekkelerin kapatıldığı 1925'e kadar şeyhlik görevini yürütmüştür. Murâydiye Mevlevîhânesi'nde evvelce Perşembe öğle ile ikindi vakitleri arasında icrâ edilen tarîkat âyini, onun zamanında Konya'dan Çelebi Efendi'den gelen emir gereği Cuma günleri yapılmaya başlanmıştır.[370]

Aşçı Dede, şeyhi Ali Eşref Efendi'den sonra Murâdiye Mevlevîhânesi'nde postnişîn olan Selâhaddîn Dede'den söz eder. Onun "velîahd" olmaya liyâkatinden, önceden buna işaretler olduğundan, ehl-i hâlin bu konuda ileri geri konuşanları nazar-ı itibara almadığından, kendisinin bu konuda Mushaf'tan tefe'ül ettiğinden ve Sebe' Sûresi'nin -Hâfız Osman hattı ile 568. sayfasında sayfa başı olan- 15-16. âyetlerinden hareketle meşîhata işaret olduğundan… bahseder.[371]

Selâhaddîn Dede, Edirne Mevlevîhânesi kapatıldıktan sonra *Cemaât-i İslâmiyye* reisliğinin yanısıra bir süre Edirne Belediyesi Gurabâ Hastanesi müdürlüğü yapmış, 1356/1937 yılında da vefât etmiştir.[372]

3.1.2.1.2. Gelibolu Mevlevîhânesi

17. yüzyıl başlarında kurulan, en büyük ve haşmetli semâhâneye sahip olan mevlevîhânenin bânisi ve ilk postnişîni, yeniçeri ağalarından Kara Hasan Ağa'nın oğlu Ağazâde Mehmed Hakîkî Dede'dir (1063/1652). 19. yüzyıla gelindiğinde ise tekkede Lutfullah, Hüseyin b. Mustafa (1211/1796), oğlu Ali İzzet, onun oğlu ve Galata Mevlevîhânesi'nin şeyhi Ahmed Celâleddîn Dede'nin babası olan ve daha

---

[368] Aşçı Dede, *a.g.e.*, c. 2, ss. 921-926, 950, c. 3, s. 1163; c. 1, s. XLII,
[369] Aşçı Dede, bu olayı ayrıntısıyla anlatır. Bkz. Aşçı Dede, *a.g.e.*, c. 3, s. 1153, vd.
[370] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 228-229; Rakım Ertür, *a.g.m.*, No: 1276
[371] Aşçı Dede, *a.g.e.*, c. 3, ss. 1153-1163.
[372] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 229-230. *Cemaât-i İslâmiyye*, 1298'1881'de Edirne Valisi Kadri Paşa tarafından kurulmuş olan bir çeşit hayır ve yardım işleri kurumudur. Bkz. Rıfat Osman, *a.g.e.*, ss. 21-23.

sonra 1868'de Kahire Mevlevîhânesi postnişîn liğine tayin edilen Hüseyin Azmî (1311/1893), onun kardeşi Mehmed Hüsâmeddîn (1302/1885), oğlu Mustafa Dâniş (1314/1896) ve onun oğlu son şeyh Mehmed Burhâneddîn Dede (1373/1954) meşîhat makamında bulunmuşlardır.[373]

Mevlevîliğin kollandığı, bazı vergi muafiyetlerinin tanındığı bir dönem olan Sultan Abdülmecid döneminde (1839-1861) Gelibolu Mevlevîhânesi, 1840 ve 1850 yıllarında olmak üzere iki defa tamir görmüştür.[374] Yine 09 B 1266/21 Mayıs 1850 tarihli bir yazıdan anlaşıldığı kadarıyla, tekkeye ait 4.500 koyunda *agnâm rüsûmu* alınmaması emredilmiştir.[375] Ancak Sultan Abdülhamid'in tahta çıktığı yılların iktisâdî şartları ve 1881'de Düyûn-u Umûmiye İdâresi'nin kurulmasının ardından daha önceki yıllarda dergâha tanınan vergi muâfiyetleri ve *taâmiye* ödeneklerinde düzenlemeye gidilmek durumunda kalınmıştır.[376] Zaman zaman Mevlevîhânenin meşâyih ve dervişânı ve tamirâtı için ödenekler tahsîs edilmiştir.[377]

Birçok yerde olduğu gibi Gelibolu Mevlevîhânesi'nin nüfûzu da geniştir. Hatta bu nüfûzu istismâr eden bazı şeyh ve yakınlarının mülkî idâreye ve memûrîne müdahele etmeleri olumsuz bazı sonuçlar doğurmuştur. Mesela 1824'te dokuz yaşında posta geçen ve 41 yıl şeyh olarak görev yapan Hüseyin Azmî Dede döneminde, 8 Ra 1269/20 Aralık 1852 tarihli bir yazı ile şeyhin kardeşi Hüsâmeddîn Efendi ve adamlarının idâre meclislerinden ve memleket işlerine karışmaktan men' olundukları belirtilmiştir.[378]

1849'dan itibaren, mevlevîhânede haftada iki akşam bütün Gelibolu fakirlerine yemek verildiği bilinmektedir. Tekkede 1911'de on altı *hücrenîşin* ve beş *matbahnişîn* dervişin (çilekeş can) ikamet ettiği; görevli kadrosu arasında *sertabbâh, mesnevîhan, türbedâr, neyzenbaşı ile muavini, kudümzenbaşı, duâhan, naathân,*

[373] Ş. Barihüda Tanrıkorur, "Gelibolu Mevlevîhânesi", *DİA*, 1996, c. 14, ss. 6-7; Sezai Küçük, *a.g.e.,* s. 197; Selami Şimşek, "Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarîkatlar ve Tekkeler", s. 274.
[374] Serdar Ösen, *a.g.e.*, ss. 166-169.
[375] Serdar Ösen, *a.g.e.*, ss. 181, 232-234.
[376] Serdar Ösen, *a.g.e.*, s. 265-266.
[377] Sezai Küçük, *a.g.e.,* s. 200.
[378] *OA*, A.}MKT.UM…, 118/29, 1269/1852; Serdar Ösen, *a.g.e.*, s. 207.

kazancı dede ve *serhücrenişîn* bulunduğu belirtilmiştir.[379]

Aşağıda Gelibolu Mevlevîhânesi'nin şeyhleri kısmında aktardığımız bilgilerde de görüleceği üzere, 19. asırda mevlevîhânenin iyi yönetilmediği, bazı meşâyih ve yakınlarının akçeli işlere ve siyasete bulaştığı, şikâyete konu olduğu ve "post kavgaları" yaşandığı anlaşılmaktadır. Mesela Mustafa Dâniş Dede'nin 1313/1896'da vefâtı üzerine, oğlu Burhâneddîn Efendi (1373/1954) ile Tâhirü'l-Mevlevî'nin (1371/1951) "Mevlevî suret-Bektâşî sîret" şeklinde tarif ettiği Mısır Şeyhi Azmî Efendi'nin (1311/1893) oğlu Ahmed Efendi (1365/1946) arasında şeyhlik tayini husûsunda çekişme yaşanmış; duruma "siyâsîler" müdâhil olmuş, Nâfia ve Dâhiliye Nâzırları ile Mâbeyn Başkâtibi'nin araya girmesiyle Burhâneddîn Efendi, babasının postuna oturabilmiştir.[380]

I. Dünya Savaşı'nda (1914-1918) mevlevîhânenin son şeyhi Burhâneddîn Dede, yedi dervişle birlikte Dördüncü Ordu emrindeki Mevlevî Alayı'na katılmış ve üç yıl Şam'da kalmıştır. Şeyh Burhâneddîn Efendi'ye 1314/1897 tarihli onay ile 3. rütbeden "Mecîdî Nişânı" verilmesi uygun görülmüştür.[381] Mevlevîhânenin bundan sonraki tarihi, Gelibolu düşman işgali altına girdiği için bilinmemektedir.[382]

3.1.2.1.2.1. Gelibolu Mevlevîhânesi Şeyhleri

3.1.2.1.2.1.1. Hüseyin b. Mustafa (1210/1795)

Ali İzzet Dede'nin babasıdır. 1240/1824'ta vefât etmiştir.[383]

3.1.2.1.2.1.2. Ali İzzet Dede (1240/1824)

Azmî Hüseyin Dede'nin babasıdır. 1311/1893'de vefât etmiştir.[384]

---

[379] Ş. Barihüda Tanrıkorur, *a.g.m.*, c. 14, s. 7.
[380] Tahir Olgun, [Tâhirü'l-Mevlevî] (1371/1951); *Çilehâne Mektupları: Tahirü'l Mevlevî'nin Mevlevî Çillesi Hâtırât ve Tahassüsâtını Hâvi Olarak Ahmed Remzi Dede'ye Mektuplar*, Haz. Cemâl Kurnaz, Gülgün Erişen, Akçağ Yay., Ankara, 1995, s. 81.
[381] Serdar Ösen, *a.g.e.*, s. 277.
[382] Ş. Barihüda Tanrıkorur, *a.g.m.*, c. 14, s. 7.
[383] Selami Şimşek, "Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarîkatlar ve Tekkeler", ss. 274, 278-279.
[384] Selami Şimşek, "Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarîkatlar ve Tekkeler", ss. 274, 278-279.

3.1.2.1.2.1.3. Azmî Hüseyin Dede (1311/1893)

1231/1815'te Gelibolu'da doğmuştur. Babası Ali İzzet Dede'nin vefâtı üzerine dokuz yaşında postnişîn olmuş ve kırk yıla yakın postta oturmuştur. 1285/1868 de hacca gitmiş, oradan Mısır'a dönmüş ve 1287/1870 senesinde Kahire Mevlevîhânesi postnişînliğine tayin edilmiştir. Kahire Mevlevîhânesi'nde üç yıl görev yapan Azmî Dede, hava değişimi için Rodos'a gitmiş, oradan Beyrut'a geçmiş ve 1311/1893'te burada vefât etmiştir. Galata Mevlevîhânesi'nin son şeyhi Ahmed Celâleddîn Efendi, babasının vefâtına "çekti bir hâtif etti böyle nidâ. 1311" şeklinde tarih düşmüştür. Eser sahibi âlim bir zât olan Azmî Dede; "Dede Efendi" olarak bilinen meşhur bestekâr ve hânende Hammâmîzâde İsmail Dede'den (1262/1846) musikî meşk etmiş, gençliğinde ney üflemiş, şiirler yazmış, devrinin en güzel na't ve âyin okuyanlarından kabul edilmiştir.[385]

Azmî Dede'nin *Râfi' eş-Şikâk, Dâfi' en-Nifâk, Mühimmetü'l-Beyân, Temyîzü'l-Emreyn, Temdîdü'l- Hayât, Risâle-i Tatbîk, İşrâbü'l-Merâm, Mir'âtü'l-Hakâyık, Lâzimu'l-Beyân, Miftâhu'l-Kulûb, Nuhbetü'l-Âdâb, Beyânü'l-Mekâsıd, Mîzanu'l-Edyân, Tatbîk* ve *Dîvân* gibi çeşitli eserleri bulunmaktadır.[386]

3.1.2.1.2.1.4. Mehmed Hüsâmeddîn Dede (1302/1885)

Ali İzzet Dede'nin oğlu, Azmî Dede'nin kardeşi olan Hüsâmeddîn Dede, 1233/1818'de dünyaya gelmiştir. Amcası Azmî Dede'nin 1287/1870 senesinde Kahire Mevlevîhânesi postnişînliğine tayin edilmesiyle birlikte Gelibolu Mevlevîhânesi'nde posta oturmuş ve vefâfına kadar bu görevi yürütmüştür.[387]

3.1.2.1.2.1.5. Mustafa Dâniş Dede (1313/1896)

1245/1865 yılında doğmuş olan Mustafa Dâniş Dede, 1889'da Edirne Mevlevîhanesi şeyhi Hacı Ali Efendi'den sikke ve destar giymiş ve babası Mehmed Hüsâmeddîn Dede'nin vefâtı üzerine 1302/1885de Gelibolu Mevlevîhânesi'nde posta

---

[385] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 3, s. 2154; Sezai Küçük, *a.g.e.*, s. 197; Selami Şimşek, "Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarîkatlar ve Tekkeler", s. 278; Selami Şimşek, "Gelibolu'da Mevlevilik Kültürü ve Mevlevi Şairler", *Mevlana -Celaleddin Rumi- 800. Yıl*, 2007, ss. 64-65.

[386] Selami Şimşek, "Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarîkatlar ve Tekkeler", s. 278-279.

[387] Sezai Küçük, *a.g.e.*, s. 197; Selami Şimşek, "Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarîkatlar ve Tekkeler", s. 279.

oturmuştur.[388]

Sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876) Mustafa Dâniş Dede'ye maaş bağlanmış ve bu durum Gelibolu Mevlevîhânesi'ne gösterilen ilgiye yorulmuştur.[389] Ancak Şeyh Mustafa Efendi'nin dergâha ait vakıf malları ile mîrî araziyi şahsî mülküne geçirip sınâî ve ticârî faaliyetlerde bulunduğu ve hakkında tahkîkât yürütüldüğü de olmuştur.[390]

3.1.2.1.2.1.6. Mehmed Burhâneddîn Efendi (1373/1954)

Burhâneddîn Efendi, babası Mustafa Dâniş Dede'nin yerine posta oturmuştur. Ancak öncesinde babasının amcası "Mısır şeyhi" olarak bilinen Azmî Dede'nin oğlu Ahmed Efendi ile aralarında "post kavgası" yaşanmış, Nâfia ve Dâhiliye Nâzırları ile Mâbeyn Başkâtibi'nin araya girmesiyle babasının postuna oturabilmiştir. İstanbul Ortaköy'de medfûndur.[391]

Burhâneddîn Dede, I. Dünya Savaşı'nda Dördüncü Ordu emrindeki Mevlevî Alayı'na katılmış ve üç yıl Şam'da kalmıştır. Buradaki hizmetlerinden ötürü, kendisine 1314/1897 tarihli onay ile 3. rütbeden "Mecîdî Nişânı" verilmiştir.[392]

Ancak akçeli işlere giren[393], zaman zaman hakkında şikâyetler bulunan,[394] bir dönem câriyesi İngiliz Konsolosluğu'na ilticâ eden[395] ve problemli bir kişilik olduğu anlaşılan Burhâneddîn Dede'nin Millî Mücâdele dönemindeki tutumu farklı olmuştur. Fransızların Gelibolu eski konsolusu ile arasında şahsî bir yakınlığın olduğu, işgal güçlerinin Kuvâ-yı Milliyye'ye yönelik askerî hareketten Burhâneddîn

---

[388] Sezai Küçük, *a.g.e.*, s. 198; Selami Şimşek, "Gelibolu'da Mevlevilik Kültürü ve Mevlevi Şairler", *Mevlana - Celaleddin Rumi- 800. Yıl*, 2007, ss. 65-66.
[389] Sezai Küçük, *a.g.e.*, s. 200; Selami Şimşek, "Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarîkatlar ve Tekkeler", s. 282.
[390] *OA*, DH.MKT. 2086/42, 1315/1898.
[391] Tahir Olgun, *a.g.e.*, s. 81; Sezai Küçük, *a.g.e.*, s. 198; Selami Şimşek, "Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarîkatlar ve Tekkeler", s. 280; Selami Şimşek, "Gelibolu'da Mevlevilik Kültürü ve Mevlevi Şairler", *Mevlana -Celaleddin Rumi- 800. Yıl*, 2007, ss. 67.
[392] Serdar Ösen, *a.g.e.*, s. 277.
[393] Örnek olarak bkz. *OA*, BEO. 1208/90575, 1316/1899.
[394] *OA*, DH.MKT. 626/43, 1320/1902; *OA*, BEO. 1955/146556, 1320/1902.
[395] *OA*, BEO. 935/70121, 1314/1897.

Dede'yi haberdâr ettikleri[396], üstelik bu haberi ona bir Ermeni vasıtasıyla gönderdikleri ve Şeyh'in pek Kuvâ-yı Milliye yanlısı olmadığı anlaşılmaktadır. Burhâneddîn Dede, Millî Mücâdele ve Kuvâ-yı Milliye sürecinde, belki de Saray ve İstanbul yönetimine yakınlığı veya bağlılığı sebebiyle, bu mücâdele aleyhine yapılan propagandanın etkisi altında kalmış olmalıdır.[397]

3.1.2.1.2.1.7. Ahmed Celâleddîn Dede (1365/1946)

Ahmed Celâleddîn Dede, Azmî Hüseyin Dede'nin oğlu olarak 1270/1854 yılında Gelibolu'da dünyaya gelmiştir. Babası Azmî Dede, 1870'te Mısır Mevlevîhânesi'ne tayin edilince onunla birlikte Mısır'a gitmiştir. Orada hem Câmiu'I-Ezher'e devam etmiş hem de bazı hocalardan özel dersler almıştır. Diğer yandan Mısır Mevlevîhânesi'nde edebiyat ve mûsikî bilgisini ilerletmiş, Mevlevî âyin ve na'tlarını öğrenmiş, ayrıca neyzen Mehmed Subhî Bey'den ney dersleri almıştır. 1873'te yirmi yaşlarında çile çıkarmış, ardından Kahire Mevlevîhânesi'nde kudümzenbaşı ve neyzenbaşı olmuş, devrin seçkin neyzenleri arasına katılmıştır. 1893'te babasının ölümü üzerine İstanbul'a gelmiş, Üsküdar'daki evinde uzunca bir süre inzivâya çekilmiştir. 1908'de önce vekâleten sonra da asâleten Üsküdar Mevlevîhânesi'ne şeyh ve mesnevîhân olmuştur. 1910'da Atâullah Efendi'nin vefâtı ile Galata (Kulekapısı) Mevlevîhânesi şeyhliğine getirilen Ahmed Celâleddîn Dede, tekkelerin kapatıldığı 30 Kasım 1925 tarihine kadar bu görevi yürütmüştür. Soyadı kanunundan sonra "Baykara" soyadını alan Celâleddîn Dede, 1946'da vefat etmiş ve Karacaahmet Mezarlığı'ndaki Miskinler Tekkesi'nin arkasına defnedilmiştir. Gençliğinden beri edebiyetla ilgilenen, mesnevîhân ve naathân olarak görev yapan Celâleddîn Dede, bir *Dîvânçe* oluşturacak kadar şiirler yazmış ve şiirlerinde "Celâl" mahlasını kullanmıştır.[398]

3.1.2.1.3. Filibe Mevlevîhânesi

Filibe Mevlevîhânesi, aynı zamanda ilk postnişîn olan Peçevî Ahmed Dede

---

[396] *OA*, DH.EUM.AYŞ. 32/44, 1338/1920.

[397] Nuri Köstüklü, *Vatan Savunmasında Mevlevîhaneler (Balkan Savaşlarından Millî Mücadeleye)*, Çizgi Kitabevi Yay., Konya, 2005, ss. 144-145.

[398] Selami Şimşek, "Gelibolu'da Mevlevilik Kültürü ve Mevlevi Şairler", *Mevlana -Celaleddin Rumi- 800. Yıl*, 2007, s. 66.

(1137/1724) adına yaptırılmıştır. Peç kasabasında dünyaya gelmiş olan Ahmed Dede, Uşşâkî ve Gülşenî tarîkatı şeyhlerinden Aksaraylı Abdurrahman Budinî'nin halîfesi Mustafa Peçevî Efendi'nin (1110/1698) oğludur.[399]

Mevlevîhâne hakkında 1264/1847, 1266/1849, 1267/1850, 1275/1857, 1276/1859 ve 1314/1896 tarihli arşiv belgelerinde; yangın ve tamirinden, zimmet, tahsîs ve tayin işlerine kadar bilgiler mevcuttur.[400]

19. yüzyılda, Filibe Mevlevîhânesi'ne 1211/1796 yılında Şeyh Hasan Dede (1224/1809) şeyh olmuştur. Şeyh Seyyid Hasan Dede'den sonra Edirneli Şeyh Hacı Mehmed Şakir Dede Efendi (1228/1813) posta oturmuş, ondan sonra ise 40 yıldan fazla postnişîn olarak görev yapmış olan Şeyh Ali Dede (1266-1275/1849-1857 ?) şeyh olmuştur. Mevlevîhâne şeyhliğine 1269/1852 senesinde Hüsnü Dede, 1276/1859'da ise Hacı Hasan Efendi tayin edilmiştir. Hasan Efendi'den sonra, hattat Hâfız Ali Rıza Dede Efendi (1301/1884) postnişîn olmuştur. Daha sonra Hüseyin Hüsnü Dede, 1303/1886 yılında ise 25 yılı aşkın bir süre görev yaptığı anlaşılan Muhammed Nesîb Dede postnişîn olmuştur.[401]

3.1.2.1.3.1. Şeyh Hasan Dede (1224/1809)

Şeyh Hasan Dede, Filibe Mevlevîhânesi'ne 1211/1796 yılında şeyh olmuştur. 1224/1809'da vefât etmiştir.

3.1.2.1.3.2. Hacı Mehmed Şakir Dede Efendi (1228/1813)

Hacı Mehmed Şâkir Dede, Edirneli'dir ve 1224/1809 yılında Filibe Mevlevîhânesi'ne Şeyh Hasan Dede'den sonra postnişîn olmuştur.

---

399 Selami Şimşek, "Osmanlı'nın Balkanlar'daki Önemli Kültür Merkezlerinden Biri Filibe'de Tasavvuf ve Tarîkatlar", *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı 07-09 Mayıs 2014*, s. 233.

400 Örnek olarak bkz. *OA*, İ..MVL. 127/3336, 1264/1848. Selami Şimşek, "Osmanlı'nın Balkanlar'daki Önemli Kültür Merkezlerinden Biri Filibe'de Tasavvuf ve Tarîkatlar", ss. 237-239. Filibe Mevlevîhânesi hakkında ayrıca bkz. Aydan Yumerov, "Bir Osmanlı Şehri Olarak Filibe ve Filibe Mevlevîhanesi", *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2014, sayı: 1, ss. 202-210.

401 Selami Şimşek, "Osmanlı'nın Balkanlar'daki Önemli Kültür Merkezlerinden Biri Filibe'de Tasavvuf ve Tarîkatlar", ss. 237-239.

3.1.2.1.3.3. Şeyh Ali Dede (1266-1275/1849-1857 ?)

Hacı Mehmed Şâkir Dede'den sonra Filibe Mevlevîhânesi'ne şeyh olan Ali Dede, 40 seneyi aşkın bir süre postta kalmıştır.

3.1.2.1.3.4. Hüsnü Dede (1276/1859 ?)

Hüsnü Dede'nin 1269/1852'da mevlevîhâneye postnişîn olduğundan başka bilgi yoktur. Ancak kendisinden sonra Hacı Hasan Efendi'nin posta 1276/1859'da oturduğu düşünülürse, o tarihte vefât etmiş olmalıdır.

3.1.2.1.3.5. Hacı Hasan Efendi (ö. ?)

Aynı şekilde Hacı Hasan Efendi'nin 1276/1859'da mevlevîhâneye postnişîn olduğunu biliyoruz, ancak bundan başka bilgi tespit edebilmiş değiliz.

3.1.2.1.3.6. Hâfız Ali Rıza Dede Efendi (1301/1884)

Hâfız Ali Rıza Dede, bir hattattır ve Hacı Hasan Efendi'den sonra postnişîn olmuştur. 1301/1884'de vefât ettiği bilinmektedir.

3.1.2.1.3.7. Hüseyin Hüsnü Dede (1303/1886 ?)

Hüseyin Hüsnü Dede'nin Hâfız Ali Rıza Efendi ile Muhammed Nesîb Dede arasındaki iki yıllık sürede şeyh olduğu göz önüne alınırsa, 1301'1884'de postnişîn olduğu ve 1303/1886'te vefât ettiği söylenebilir.

3.1.2.1.3.8. Muhammed Nesîb Dede (1328/1910'den Sonra)

Muhammed Nesîb Dede'nin 1303/1886 yılında postnişîn olduğu ve 25 yılı aşkın bir süre görev yaptığı düşünülünce, onun 1328/1910'den sonra vefât ettiği söylenebilir.[402]

3.1.2.1.4. Şeyh Mahmûd Mevlevîhânesi

Arşiv kayıtlarından anlaşıldığına göre, Filibe'deki bu Mevlevîhâne'nin yanında, Rumeli Valisi Hakkı Paşa'nın yaptırıldığı anlaşılan ve "Şeyh Mahmûd

[402] Şeyh Hasan Dede'den Muhammed Nesib Dede'ye kadar yukarıda aktardığımız Filibe Mevlevîhânesi meşâyihi hakkındaki çıkarımlarımızın kaynağı için bkz. Selami Şimşek, "Osmanlı'nın Balkanlar'daki Önemli Kültür Merkezlerinden Biri Filibe'de Tasavvuf ve Tarîkatlar", ss. 237-239.

Dergâhı" olarak bilinen bir Mevlevî dergâhı daha vardır.[403]

3.1.3. Bektâşiyye ve Edirne'de Bektâşîler

Bektâşîlik, 13. yüzyılda Kalenderîlik içinde teşekküle başlayıp 15. yüzyılın sonlarında Hacı Bektâş-ı Velî'nin (669/1271 [?]) görüşleri ve uygulamaları çerçevesinde Anadolu'da ortaya çıkan bir tarîkattır.[404]

Tasavvuf tarihçileri ve araştırmacıları, Bektâşiyye'yi, genellikle kuruluşu 13. yüzyıldan 15. yüzyıl sonlarına kadar *teşekkül devresi*, 16. yüzyıl başlarından yani Balım Sultan (922/1516 [?]) ile başlayıp bugüne uzanan ve bugünkü Bektâşîliğe asıl hüviyetini kazandıran *gelişme devresi* şeklinde iki dönem halinde incelerler.[405]

14. yüzyılın başlarından itibaren daha çok Kalenderî, Haydarî ve Vefâî dervişlerinin hâkimiyeti altında bulunan Abdalân-ı Rûm, Rumeli'deki ilk Osmanlı fetihlerinde aktif rol almışlardır. Rumeli'ye ilk gelen Abdal Kumral, Abdal Mehmed, özellikle de Bektâşî edebiyatının teşekkülünde önemli rol oynayan Abdal Mûsâ gibi Rum abdalları; *Kalenderî*, *Vefâî* ve *Haydarî* dervişleri olup bu dönemde "Bektaşî" adıyla anılmazlar. Hatta Seyyid Ali Sultan/Kızıl Deli Sultan (815/1412'den sonra), Sultan Şücâ (7-8/14-15. yy.) ve Otman Baba/Hüsam Şah (883/1478) gibi, 14-15. yüzyıllarda Osmanlılar'ın Rumeli fetihlerinde bulunmuş meşhur birtakım Kalenderî şeyhleri de Bektâşî olarak nitelenmezler. Ancak bu Kalenderî şeyhlerinin daha sonra Bektaşî olarak nitelenmesi, Kalenderîliğin Bektâşiyye'nin teşekkülündeki etkisini gösterir.[406]

Fetih sürecinde yani 14. yüzyıldan itibaren Rumeli'ye ve tabîî olarak Edirne ve havâlîsine ilk gelenler arasında Hızır Baba, Sefer Şah, Mumcu Hasan Baba, Mehmed Halîfe, Sultan Kapılı Dede, Yatağan Baba, Kademli Baba, Evhad Baba, Karaca Ahmed Sultan, Hacı Baba, Muhyiddîn Baba, Ârız Baba, Kanber, Baba, Erşen

---

[403] *OA*, C..EV.. 550/27765, 1269/1853. Selami Şimşek, "Osmanlı'nın Balkanlar'daki Önemli Kültür Merkezlerinden Biri Filibe'de Tasavvuf ve Tarîkatlar", s. 240.
[404] Ahmet Yaşar Ocak, "Bektâşîlik", *DİA*, İstanbul, 1996, c. 5, s. 373.
[405] Ahmet Yaşar Ocak, "Bektâşîlik", c. 5, ss. 373-374.
[406] Ahmet Yaşar Ocak, "Bektâşîlik", c. 5, s. 374.

Baba, Yûnus Baba, Kara Baba ve Aşçı Mahmûd Baba gibi Kalenderî/Bektâşî dervişleri vardır.[407]

19. yüzyıl başlarında diğerleri gibi Bektâşî tekkelerinin de devlet yardımı aldığı bilinmektedir.[408] Ancak daha sonra problemlere yol açtığı için II. Mahmud döneminde, 1826 Vak'a-i Hayriyye ile Yeniçeri Ocağı'nın ilgası sonucu kapatıldığı, merkez asitâne yani Hacı Bektâş-ı Velî Tekkesi dışında bütün tekkelere devlet tarafından el konulduğu ve birçok dergâhın yıktırıldığı, birçoğunun da başta Nakşibendî olmak üzere çeşitli tarîkatların emrine verildiği bilinmektedir.[409] Bu çerçevede Edirne civarında da 16 dergâhın kapatıldığı belirtilmiştir.[410] Frederick William Hasluck (1878-1920) bu bilgiyi verir ancak Koşukavak, Dimetoka, Ferecik, Gelibolu, Uzunköprü, Keşan, Domuzdere, Enez, Kırklareli, Babaeski, Pınarhisar, Karacaoğlan ve Tekirdağ civarında varlığından söz ettiği Bektâşî tekkelerinin ve şeyhlerinin faaliyetleri ve akıbetleri hakkında bilgi vermez.[411]

Yeniçeri Ocağı'ndan beri siyaset ile iç içe olan Bektâşîlik, 19. yüzyılda bir taraftan Jön Türkler ile diğer taraftan 1826 ilgâ hâdisesinden sonra mason locaları ile işbirliğine gitmiş, birçok Bektâşî şeyhi mason localarına kaydolmuş; bu da Bektaşîler'in siyasî düşüncelerinde, tarîkatın âyin ve erkânında önemli ölçüde mason tesirlerinin belirmesine yol açmıştır.[412]

3.1.3.1. Bektâşî Tekkeleri

3.1.3.1.1. Dimetoka Seyyid Ali Sultan Dergâhı

"Kızıl Deli/Velî Sultan" olarak da bilinen Seyyid Ali Sultan (815/1412'den sonra), I. Murad döneminde Gazi Evrenos tarafından kumanda edilen ve Keşan, İpsala, Dimetoka üzerinden Edirne'ye ulaşan ikinci kolda faaliyet göstermiş ve bu güzergâhtaki fetihlerde aktif rol üstlenmiştir. Seyyid Ali Sultan ve arkadaşları

[407] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 268.
[408] Yılmaz Soyyer, *19. Yüzyılda Bektâşîlik*, Akademi Kitabevi, İzmir, 2005, ss. 47-48.
[409] Yılmaz Soyyer, *a.g.e.*, ss. 59-62.
[410] Georg Jakob, vd, *19. Yüzyılda Alman Şarkiyatçıların Bektaşilik Serüveni: Bektaşiler, Tahtacılar, Kızılbaşlar*, (Çev. ve Haz. İlhami Yazgan), La Kitap Yay., Ankara, 2013, s. 70.
[411] Frederick William Hasluck, *Bektâşîlik Tedkîkleri*, çev. Râgıb Hulûsî, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928, ss. 22-25.
[412] Ahmet Yaşar Ocak, "Bektâşîlik", c. 5, s. 378.

Rumeli'de Gelibolu, Bolayır, Kavak, Varmacin, Mürted, İpsala, Ferecik, Dimetoka, Edirne, Şumnu, Rusçuk, Silistre ve Yambol'un fethinde bulunmuşlar ve fetihlerde büyük yararlılık göstermişlerdir. Seyyid Ali Sultan, Dimetoka yakınlarında Kızıl Deli isimli çayın kenarındaki derbendte "Kızıl Deli Sultan Tekkesi" adıyla da bilinen tekkeyi kurmuştur.[413]

Kenzî (1255/1839) ve Rahmî (13/19. asır) gibi bazı Bektâşî ozanları bu tekkede bulunmuş ve hizmet etmiştir. Kenzî'nin 1230-31/1815-16'lı yıllarda Edirne'de olabileceği, o arada Dimetoka'daki Seyyid Ali Sultân Dergâhı'nda kaldığı söylenir.[414] Bu bilgiler ile tekkeye türbedâr tayini ve taâmiye tahsîsi kayıtlarından,[415] dergâhın 19. yüzyılda faal olduğu anlaşılmaktadır.

1826'da Bektâşîliğin ilgasından sonra tekkenin arazi ve hayvanları yazılmış, burada bulunan Bektâşîlerin tayini çıkarılmış, ayrıca Muharrem matemi ve panayırı yasaklanmıştır.[416]

3.1.3.1.2. Hıdırlık Tekkesi

"Hızır Dede Hünkâr Tekkesi" olarak bilinen bu tekke, Yıldırım'da adını bu tekkeden alan ve yüksekçe bir yer olan Hıdırlık'tadır. Beşîr Çelebi'nin (9/15. yy.) *Risâle*'sinde Evliyâ Çelebi'nin de (1095/1684 [?]) *Seyahatnâmesi*'nde aktardığına göre, Edirne'de duâların kabul olduğu yerlerden biridir. Kalenderî Otman Baba'nın (883/1478) kış aylarını bu tekkede geçirdiği, Sefer Şah Dede ile Hızır Baba'nın da burada kaldığı rivâyet edilir. Tekkenin 1171/1758'de harâbeye dönüştüğü rivâyetine rağmen, 1188/1774 ve 1263/1847'de yapılan bazı tahsîsâttan bu tarihlerde aktif olduğu anlaşılmaktadır. Ahmed Bâdî Efendi (1839-1910) kendi döneminde Hıdırlık Tepesi'nde böyle bir tekkenin olmadığını belirtir.[417] Aşçı Dede'nin anlattığına göre,

---

[413] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 3, s. 2001; Haşim Şahin, "Seyyid Ali Sultan" *DİA*, İstanbul, 2009, c. 37, ss. 48-49.
[414] İsmail Özmen (Haz.), *Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi IV (19. Yüzyıl)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1998, ss. 151, 263; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., s. 381, 568, 571.
[415] *OA*, C..EV.. 430/21773, 1259/1843; *OA*, C..EV.. 550/27765, 1277/1869.
[416] *OA*, HAT 292/17411, 1241/1826; *OA*, HAT 294/17515, 1241/1826.
[417] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 193; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 274-275; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, ss. 35-36.

Hıdırlık Tekkesi, haftada bir her Cumartesi günü ahâlî tarafından ziyaret edilen ve duâların kabul olunduğuna inanılan bir tekkedir.[418]

3.1.3.1.3. Sefer Şah Tekkesi

Sefer Şah Tekkesi, tekkeye adını veren Sefer Şah (843/1440) tarafından imal edilmiş olup Yıldırm Mahallesi ile Orta İmâret arasında yer alır. Tekke, 17. asrın başlarında Tunca nehrinin taşması sonucu câmii ve türbesiyle birlikte yıkılmış ve bir daha yapılamamıştır.[419]

3.1.3.1.4. Mehmed Halîfe Zâviyesi

Zâviye adını aldığı Mehmed Haîfe tarafından 1141/1728'de inşâ edilmiş olup Sıkça Murâd Mahallesi'ndedir. Dervîş Ali'den sonra 1237/1822'de Dervîş Mustafa ve Dervîş Ali iştirak usulü tayin edilmişlerdir.[420]

3.1.3.1.5. Sultan Kapılı Dede Tekkesi

Sultan Kapılı Dede Tekkesi, Edirne'de hâl-i hazırda Kapıkule yanında yer alır, türbesi de ziyaret edilir.[421]

3.1.3.1.6. Yatağan Baba Tekkesi

Yatağan Baba Tekkesi, Edirne'de bulunur. Tekke, adını kırk yıl tekkesinden çıkmadığı için bu isimle anılan Yatağan Baba'dan almıştır. Yatağan Baba, Balaban Baba ile birlikte vefât etmiş ve ikisi beraber aynı tekkeye defnedilmişlerdir.[422]

3.1.3.1.7. Kademli Baba Sultan Tekkesi

"Gazi Mihal Bey" adıyla da bilinen Kademli Baba Sultan Tekkesi, Sultan I. Murâd zamanında yaşamış olan Kademli Baba adına Gazi Mihal (839/1435) tarafından yaptırılmıştır. Hüseyin Vassâf'ın verdiği bilgiye göre, 19. yüzyılda

---

[418] Aşçı Dede, *a.g.e.*, c. 4, s. 1820.

[419] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 275; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, s. 125. Sefer Şah hakkındaki anlatılar için bkz. Mehmet Dervişoğlu, "Edirne Efsaneleri", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Trakya Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Edirne, 2016, ss. 403-405.

[420] *OA*, AE.SMHD.II. 63/4512, 1237/1822. Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 275.

[421] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 275; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, s. 138.

[422] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 276.

(Vak'a-i Hayriyye'den sonra) tekkeye postnişîn olarak Nakşî Şeyh Ebûbekir b. Halîl Efendi atanmıştır.[423]

3.1.3.1.8. Evhad Baba Tekkesi

I. Murad döneminde (1362-1389) sefere katılan Evhad Baba'ya I. Kosova Muharebesi'nde (1389) zuhûr eden kerâmetleri dolayısıyla, Kırcaali-Gümülcine yolu üzerindeki Koşukavak'ta kendisine vakfedilen arazi üzerinde kurulmuş olan tekkenin, 1241/1826 sonrasında 1255/1839'da, hatta 20. yüzyıl başlarında 1328/1910'lere kadar faaliyetlerini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.[424]

3.1.3.1.9. Karaca Ahmed Sultan Tekkesi

Tekkeye adını veren Karaca Ahmed (773-792/1371-1390 ?), Orhan Gazi devrinde (1324-1362) yaşamış Abdalân-ı Rûm'dan bir hekim/derviştir. Abdal Mûsâ ile görüşmüş olması kuvvetle muhtemel olan Karaca Ahmed'in Edirne'den başka İstanbul, Afyon, Manisa, Aydın, Sivrihisar, Göynük ve Makedonya'da yedi türbesi; Akhisar Karaköy, Eşme-Karaca Ahmed ve Manisa Horoz köylerinde de üç makamı bulunmaktadır. Bunlardan biri de Edirne'de Barutluk (Karaca Ahmed) Mahallesi'nde ismiyle anılan ve kayıtlardan 19. yüzyılda aktif olduğu anlaşılan tekkedeki türbedir.[425]

3.1.3.1.10. Murtazâ Çelebi Tekkesi

Tekkeyi, Hacı Bektâş-ı Velî soyundan geldiği söylenen Murtazâ Çelebi (1016/1607-08) inşâ etmiştir. Vefât ettiği zaman cenâzesi Eski Câmi'den kaldırılan Murtazâ Çelebi'nin naaşı sevenleri tarafından yaya olarak Sazlıdere Köyü'ne getirilip burada defnedilmiştir.[426]

---

[423] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 276.
[424] Bkz. Frederick W. Hasluck, *a.g.e.*, s. 25; Fahri Maden, *a.g.m.*, ss. 70; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 276.
[425] Haşim Şahin, "Karaca Ahmed", DİA, İstanbul, 2001, c. 24, s. 374; Fahri Maden, *a.g.m.*, s. 58; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 276.-277
[426] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 277.

3.1.3.1.11. Hacı Baba/Hacı Doğan Tekkesi

Hacı Baba Tekkesi, Lalapaşa Hamzabeyli (Beyli) Köyü'ndedir. 1100/1688'den 1228/1813'e kadar tespit edilebilen kayıtlarda tekkeye şeyh atandığına ilişkin bilgiler vardır. 12. yüzyıldaki kayıttan tekkenin Derbend-i Kebîr Köyü'nde olduğu ve "Hacı Doğan" adıyla bilindiği anlaşılmaktadır. Tekkede Seyyid Mustafa b. Mehmed'in 1818'de vefâtı üzerine zaviyedâr olarak oğulları Seyyid Mehmed İlyas ve Seyyid Mehmed Ref'î atanmıştır. Tekke, 1826'dan sonra Nakşî şeyhleri tarafından idare edilmiştir. 1268/1851'de Osman Dede'den boşalan posta Hasan Dede oturmuştur.[427]

3.1.3.1.12. Muhyiddîn Baba Tekkesi

Lalapaşa İlçesi'ne bağlı Sarı Danişment Köyü'nde bulunan tekkenin 17. yüzyıldan 19. yüzyıl başlarına kadar faal olduğu, 1826'da Şeyh Dâvud Efendi adında bir nakşî şeyhinin atandığı, bu şeyh efendi tarafından 1258/1841'de Nakşî hankâhına meşrut kılındığı, Hasan Sezâî Efendi tarafından tamir ettirildiği ve 19. yüzyıl boyunca tekkenin nakşî meşâyih tarafından idare edildiği bilinmektedir. [428]

3.1.3.1.13. Ârız Baba, Kanber Baba ve Gâibler Baba Tekkeleri

Havsa'ya bağlı Tekkeşeyhler Köyü'ndeki bu tekkeler, 1667'de, İlmiye mensuplarından Vânî Mehmed Efendi'nin burada bazı cahillerin halkı ifsat ettiklerini ve türbeden yardım dileyerek şirke düştüklerini haber vermesiyle yıktırıldıysa da daha sonra tekrar inşa edilmiş ve 1826'ya kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. 1845 yılında Hacı İsmail'in vefâtı üzerine Arız Baba ve Kanber Baba tekkelerine Mehmed Tevfîk Bey Baba şeyh tayin edilmiştir. Mason olduğu da söylenen Tevfîk Bey, Bektâşîliği yaymaktan şikâyete konu olmuş, 1895'te Trablusgarb'a sürülmüş ve bir yıl sonra burada vefât emiştir.[429]

---

[427] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 277-278; Fahri Maden, *a.g.m.*, ss. 63-64

[428] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 278; Fahri Maden, *a.g.m.*, ss. 61-62.

[429] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 3, ss. 1976-1977; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 278-280; Fahri Maden, *a.g.m.*, ss. 71-72. Ayrıca bkz. *OA*, Y..PRK.UM.. 27/14, 1310/1893; *OA*, Y..PRK.UM.. 28/38, 1311/1894.

3.1.3.1.14. Keşan Rüstem Baba Dergâhı

1402'de Keşan'da kurulan Rüstem Baba Tekkesi, etkinliğini yüzyıllar boyu devam ettirmiş ve müntesiplerinin çoğunu tarım ve hayvancılıkla uğraşan bekâr dervişlerin oluşturduğu bir tekkedir. Tekkede 18. yüzyılın sonları ile 19. asrın başlarında Ali Dede (1162/1778), İbrâhim Seyfî Baba (1182/1768) ve Hüseyin Baba (1227/1812) postnişîn olarak görev yapmışlardır. 1270/1854'lerde tekkenin arazisi ile ilgili kayıtlar bulunmaktadır.[430] 1826'da kapatılan tekke, o tarihlerde bölgenin en zengin tekkesi iken 1831'de mal varlığı hazineye devredilmiştir. Tekkenin türbe mahalli bırakılıp buraya Nakşî tarîkatından Osman Efendi türbedar tayin edilmiştir. 1900'e kadar Nakşî meşâyihin idare ettiği türbe, bu tarihte Bektâşî Hüseyin Dede'nin uhdesine verilmiştir. Keçecizâde İzzet Molla (1245/1829), II. Mahmud tarafından sürgüne gönderildiği 1238/1822'li yıllarda dergâhı ziyâret ettiğinden ve şeyh efendi ile görüştüğünden söz eder.[431]

3.1.3.1.15. Keşan Tekkesi

Keşan'daki bu küçük tekkenin başında bir Türk şeyhin ve daha çok Arnavut kökenli dervişlerin olduğu belirtilmiştir.[432]

3.1.3.1.16. Erşen Baba Tekkesi

Keşan'daki Erşen Baba Tekkesi de bir miktar emlak ve eşyaya sahip iken, 1826 yılında kapatılıp mal varlıklarının bir kısmı satışa sunulmuş, cüz'î bir kısmı da buraya atanan türbedâra bırakılmıştır.[433]

3.1.3.1.17. Dermuz Dede/Domuzdere Tekkesi

"Domuzdere Tekkesi" olarak da bilinen Keşan'daki bu tekke, 20. yüzyıl başlarında bir şeyh ile üç dört dervişin idaresindeydi. Bektaşîler, 1836-1839 yılları

---

[430] *OA*, A.}MKT.DV.. 315/21, 1274/1857; *OA*, A.}MKT.DV.. 131/45, 1275/1858.

[431] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., ss. 378-381; Fahri Maden, *a.g.m.*, ss. 66-70; Ratıp Kazancıgil, Murat Tuğrul, "Mihnetkeşan'daki Keşan ve Rüstem Baba Bektaşi Dergâhı", *Keşan Sempozyumu 15-16 Mayıs 2003*, Ed. Sibel Turan, Keşan Belediye Bşk. Yay., 2006, ss. 97-99.

[432] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 283.

[433] Fahri Maden, *a.g.m.*, s. 71.

arasındaki veba salgınında Çeltik Köyü ahalisinin hastalıktan kırıldığı sırada bölgeye gelip Aya Yorgi'ye adanan küçük bir Rum manastırına yerleşmişlerdir.[434]

3.1.3.1.18. Yavaş Yûnus Baba Tekkesi

Yûnus Baba Tekkesi'nin, Enez'de Aziz Euploua Kilisesi olarak bilinen meşrutaya kurulan bir tekke olduğu anlaşılmaktadır. Arapzâde İlmî Muhammed Efendi'nin, Edirne tekkelerini anlattığı şiirinde Yûnus Baba'nın kabrinin Edirne, Kaleiçi, Dilâver Bey Mahallesi, Keçeciler Sokağı'nda olduğu geçmektedir.[435]

3.1.3.1.19. Karababa Tekkesi

Karababa, meşhur bir Bektâşî olup tekkesi, Meriç Nasûh Bey'de bulunmaktadır. Edirne Valisi Hacı İzzet Paşa zamanında 1309-10/1892-93'te yeniden inşâ edilmiştir.[436]

3.1.3.1.20. Demirtaş Bey (Hızır Baba) Tekkesi

1642'de yapılan tekkenin vakıf kaydına dâir tutulan arşiv kayıtlarından, 1826'da sekteye uğramasına rağmen 19. yüzyıl boyunca faal olduğu görülmektedir. Kayıtlar tekkenin 1906'ya kadar izini sürmeye imkân tanıyor. [437]

3.1.3.1.21. Gül Baba Tekkesi

18. yüzyılda önemli bir ziyaret yeri olduğu bilinen Gül Baba Tekkesi ve Türbesi, 1826'da diğer Bektâşî tekkeleri ile birlikte kapatıldıysa da varlığını ve faaliyetlerini 19. asırda devam ettirmiştir. 1835 yılında Seyyid Ebubekir b. Ali Halîfe görevlendirilmiştir. Seyyid Ebubekir'den sonra bu görevi oğlu Seyyid Hüseyin Efendi devralmışsa da o 1866 yılında kendi rızasıyla görevi Hasan b. Hüssâm'a devretmiştir.[438]

---

[434] Frederick W. Hasluck, *a.g.e.*, ss. 23-24; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 283; Fahri Maden, *a.g.m.*, s. 71.
[435] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 283.
[436] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 283.
[437] Fahri Maden, *a.g.m.*, ss. 58-59.
[438] Fahri Maden, *a.g.m.*, ss. 59-60.

3.1.3.1.22. Şeyh Halîfe Mehmed Tekkesi

1826'da Rifâî tekkesine devredilmişse de, arşiv kayıtlarına göre, 19. asrın başlarına kadar Hacı Bektaş Velî Tekkesi postnişînlerinin arzıyla atanan Bektaşî şeyhleri tarafından idare edilmiştir.[439]

3.1.3.1.23. Büklüce Baba Tekkesi

1826'ya kadar aktif olan tekke; bu tarihte kapatılmış, emlâkı satılıp hazineye aktarılmış, tekke kısmı yıktırılıp türbe kısmı bırakılmış, oraya da Nakşî bir türbedâr atanmıştır. Uzun yıllar Nakşî şeyhler idaresinde kalmış olan Büklüce Baba Türbesi, 1869 yılında yine bu tarîkattan Ahmed Halîfe İbn Hacı Tahir'in uhdesine verilmiştir (Edirne Şer'iye Sicili, nr.423, vr.17a).[440]

3.1.3.1.24. Fülfül Baba Tekkesi

İpsala ilçesinde bulunan Fülfül Baba Tekkesi'nin, 1826 yılında meydan odası yıktırılarak faaliyetlerine son verilip mal varlığı müsadere edilmiş ve geliri İpsala kazasındaki Sultan Murad Camii için ayrılmıştır.[441]

3.1.3.2. Bektâşî Şeyhleri

3.1.3.2.1. Sâlih Baba (1304/1887'den Sonra)

Sâlih Baba, 1252/1836 senesinde, Edirne Kebe Yapıcı Mahallesi'nde doğmuştur. Babası Kādirî Hacı Memi Dergâhı postnişînlerinden, ümmî bir zât olan Şeyh Nûri Efendi'dir. Sâlih Baba, babasından sonra bu dergâhın postuna oturmuşsa da daha sonra Bektâşiyye'ye intisâb etmiş, Pîr Evi'nden (Hacı Bektaş Dergâhı) icâzet almış ve postnişîni olduğu dergâhı Bektâşî tekkesine çevirmiştir. Şiirleri de bulunan Sâlih Baba, şeriata uygun görülmeyen davranışları sebebiyle şikâyete ve kovuşturmaya maruz kalmış, 1304/1887'de gizlice Bursa'ya sürülmüş ve fakat aynı yıl geri dönmesine izin verilmiştir.[442]

---

[439] Fahri Maden, *a.g.m.*, ss. 60-61.
[440] Fahri Maden, *a.g.m.*, s. 65
[441] Fahri Maden, *a.g.m.*, s. 73.
[442] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 271-272.

3.1.3.2.2. Tevfîk Bey (1315/1898)

"Ârız Baba" olarak meşhur olan Tevfîk Bey, 1250/1834'de İstanbullu İsmail Ağa'nın çocuğu olarak Edirne Eskici Hamza Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Tevfîk Bey, 1261/1845'de Hacı İsmâil'in vefâtı üzerine Arız Baba ve Kanber Baba tekkelerine şeyh olarak tayin edilmiştir. 1890'larda Kırkkilise civarında Bektâşîliği yaydığı gerekçesiyle, Edirne Valisi aracılığıyla şikâyete maruz kalmıştır. Aynı zamanda mason olduğu da belirtilen Tevfîk Bey, 1895'te siyasete karıştığı gerekçesiyle, Trablusgarp'a sürülmüş ve 1315/1898'te orada vefât etmiştir.[443]

3.1.3.2.3. Hulkî Baba (1316/1899 ?)

Çamlıcalı Nûri Baba'nın mürîdânından olan, evinde Bektâşî âyinleri yaptığı rivâyet edilen şâir Hulkî Baba'nın hayatı hakkında pek bilgi yoktur. 1316/1899'da vefât ettiği tahmin edilmektedir.[444]

3.1.3.2.4. Cemâlî Hasan Baba (ö. ?)

Hasan Baba, Tekirdağlı olup "Kürd Memişzâde Hasan Efendi" olarak bilinir. 1252/1836 hilâlinde doğmuş, bir müddet belediye reisliği de yapmış olan Hasan Baba, Bektâşî tarikatına intisâb edip "Baba" unvanını almıştır. Şiirleri de bulunmaktadır.[445]

3.1.4. Rifâiyye ve Edirne'de Rifâîler

Rifâiyye, Ahmed er-Rifâî'ye (578/1182) nisbet edilen ve İslâm dünyasının ilk tarîkatlarından biri kabul edilen tarîkattır. Zira 12. yüzyılda oluşan tarîkatlar arasında kuruluşunu ilk tamamlayıp teşkilatlanan tarîkatlardan sayılır.[446]

Rifâîlik, Osmanlı Devleti'nin kurulduğu dönemde en etkili tarîkatlardan biri iken, devletin son dönemlerinde Rifâî şeyhi Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî'nin nakîbüleşrâf olarak II. Abdülhamid'in yakınında bulunması ve bu dönemde İstanbul'da bulunan 40'tan fazla tekkeye sahip olması, tarîkatın 20. yüzyılda da faal olduğunu

---

[443] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 272; Fahri Maden, *a.g.m.*, s. 71-72.
[444] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., s. 371-372.
[445] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 3, s. 2077.
[446] Mustafa Tahralı, "Rifâiyye", *DİA*, İstanbul, 2008, c. 35, s. 99.

göstermektedir.[447]

Rifâiyye, 19. yüzyıl sonlarında Endonezya'dan Hindistan'a, Afrika'dan Balkanlar'a kadar hemen hemen bütün İslâm dünyasına yayılmıştır. Mısır, Suriye, Yemen, Irak, Türkiye ve Balkan ülkelerinde hâlen varlığını sürdürmektedir.[448]

Bulgaristan'ın Şumnu şehrinde Rifâî dervişlerinin faaliyetlerine ve 19. yüzyılda Şumnu, Sofya, Köstendil, Yanya, Serez, Eğriboz, Gümülcine, Selânik şehirlerinde ve Girit adasında Rifâî tekkeleri kurulmuştur.[449]

Rifâiyye'nin Edirne'ye 1149/1737'da Şeyh Ali Şeybâ tarafından getirildiği ve 18. yüzyıldan itibaren Edirne'de birkaç tekke ile temsil edildiği ve burada Kabûlî Mustafa Efendi (1244/1829) gibi divân sahibi bir şeyhin yetiştiği bilinmektedir.[450]

3.1.4.1. Rifâî Tekkeleri

3.1.4.1.1. Rifâî Dergâhı

Rifâî Dergâhı, Muradiye Mahallesi Tekke Sokağı'ndadır, "Hacı Ahmed Zâviyesi" ve "Şeyh İbrâhim Ecel Tekkesi" olarak da tanınır. Şeyh İbrâhim Ecel tarafından 1154/1741'te yaptırılmıştır. Dergâhın kitâbesi, Edirne Türk-İslâm Sanatları Müzesi'nde 1533 numarada kayıtlıdır. Postnişîn tarafından yazılan ve on satırdan oluşan kitâbenin târih kısmında son satırın noktalı harfleri ebced hesabını göstermektedir. Kitâbede aşağıdaki yazı yer almaktadır:

Kutb-ı âlem Şeyh İbrâhim Rifâî-meşrebin
Murg-ı rûhu lâne-i me'vâyı itdi âşiyân
Sâha-ı nâsût menzilgâh olur mu zâtına
Tâiru'l-emvât iken ol muktedâ-yı irfân
İrci'î emri mi irişdikde meşâm-ı cânuna
Mak'ad-ı sıdka hirâm itdi bilâ-reyb u gümân

[447] Mustafa Tahralı, *a.g.m.*, s. 100.
[448] Mustafa Tahralı, *a.g.m.*, s. 100.
[449] Mustafa Tahralı, *a.g.m.*, s. 100.
[450] Mustafa Tahralı, *a.g.m.*, s. 100; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 192.

Teng-nâ-yı âlem-i dünyâdan itdi çün sefer
Tekye-i ukbâda olsun hem-nişîn-i kudsiyân
Söyledi bir bende-i sâdık nukatla târîhin
Şeyh İbrâhim Efendi eyledi Adnı mekân (1193/1779).

1251/1835'de Şeyh olan Hüsnü Efendi kendi rızası ile postnişînliği Şeyh Ali Efendi'ye bırakmıştır. Tabîbzâde'ye göre, bu tekkede Şeyh İbrâhim Ecel'den sonra Şeyh Ali Efendi sonra onun oğlu Şeyh Hâfız Ahmed Efendi postnişîn olmuştur. Tekke, 1926'da satılmıştır.[451]

3.1.4.1.2. Kabûlî Tekkesi

Kabûlî Tekkesi, Hazinedâr Sinan Bey Mahallesi'nde kendi adıyla anılan Kabûlî Baba Sokağı'ndadır. Mustafa Kabûlî Efendi tarafından 1231/1815'de Rifâî tekkesi olmak üzere yaptırılmıştır. Kitâbesi şöyledir:

Şeyh Kabûlî Mustafâ ki bende-i âl-i Rasûl
Bâ-işâret mürşid-i râh-ı sedâd-dil-i sevâd
Bende-i Ahmed Rifâî aşkına bu tekyeyi
Eyledi binâ ki nâmı tâ-kıyâmet ola yâd
Söyledi târîh-i tâmın subh-ı Hak'dan mülhimân
Bâb-ı vaslın eyledi Hak âşıkân içün küşâd (1231/1815).

Tabîbzâde'ye göre tekkenin şeyhleri; Şeyh Kabûlî Mustafa Efendi (1244/1829), Şeyh Ahmed Efendi b. Şeyh Kabûlî Mustafa (1267/1850), Şeyh Ahmed Efendi'nin kızından torunu Muytâb Şeyh Ferhâd Efendi'dir (1294/1877).

Dergâh, Sultân II. Abdülhamid döneminde temelinden yıkılarak 1311/1893'de yeniden yaptırılmıştır. 20. yüzyıl başlarında Hâfız Ali Efendi'nin

[451] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 190; R. Melül Meriç, *a.g.e.*, ss. 99; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 201-202; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, ss. 120-121. Dergâhtaki bazı kitâbeler için bkz. Oral Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*, ss. 184-185, 187.

postnişîn olduğu tekke, 1930'da satılmıştır.[452]

Kabûlî Tekkesi, günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiş olup Edirne'de Meydan Mahallesi, Kabûlî Baba Sokak'taki yerinde ziyaretçilerini beklemektedir.

3.1.4.1.3. Hacı Memi Efendi Tekkesi

Hacı Memi Efendi Tekkesi, bir Kādirî tekkesi olarak yapılmış olup Kurşunlu Fırın yakınındadır. 1309/1891'da Kādirî âyini yapılmak üzere, Rifâî şeyhi Üsküdarlı Ahmed Efendi'ye verilmiş, tekkede Pazartesi geceleri Kādirî, Salı geceleri ise Rifâî âyini icrâ edilmiştir.[453]

3.1.4.1.4. Müftî Ferîdüddîn Efendi Dergâhı

Müftî Ferîdüddîn Efendi (1173/1759) tarafından inşâ edilen ve kendi ismiyle anılan bu dergâh, Uzunköprü'de faaliyet göstermiş olan bir Rifâî tekkesidir. Dergâh, 1264/1848 yılında yanmış, ancak Şeyhi Hacı İbrâhim Efendi'nin (1287/1870) Sadâret'ten talebi üzerine, Devlet tarafından yeniden inşâ edilmiştir.[454] Hacı İbrâhim Efendi'den sonra 1273/1857 yılında posta Hacı Mustafa Efendi oturmuştur. Selami Şimşek'in verdiği bilgilere göre, son dönemde Ferîdüddîn Efendi Dergâhı yıkılmış, yerine Atlas Sineması yapılmış, daha sonra bu sinema da yıkılarak yerine bir iş merkezi yapılmştır.[455]

3.1.4.2. Rifâî Şeyhleri

3.1.4.2.1. Muhammed Derrâsî (1213/1798)

Muhammed Derrâsî'nin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Edirne'de ne zaman bulunduğu, seyr-ü sülûkünü ne zaman ve kimden tamamladığı belli değildir. 1213/1798'te vefât ettiği göz önüne alınınca, Şeyh İbrâhim Ecel (1193/1778) ya da

---

[452] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, ss. 174-175; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 202-203; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, ss. 104-105.

[453] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, ss. 182-183; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 203; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, ss. 132-1331.

[454] *OA*, A.}MKT. 146/24, 1264/1848.

[455] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 203-204. Ayrıca bkz. Latif Bağman, *Uzunköprü Tarihi ve Belgeleri*, Ulusal Yay., Edirne, 2005, ss. 167.

Şeyh Ali Şeybâ (1150/1737'den sonra) veyahut Müftî Ferîdüddîn Efendi'den (1173/1759) icâzet alması muhtemeldir. Muhammed Derrâsî, Büyük Hasîb Efendi'nin (1250/1834) mürşididir. Edirne'den İstanbul'a gelip muhtemelen Mehmed Sa'deddîn Efendi'den (1205/1790) sonra Yahyâzâde Dergâhı postnişîni olmuş ve vefâtına kadar bu görevi yürütmüştür.[456]

3.1.4.2.2. Müftîzâde Sa'düddîn Efendi (1224/1809)

Zâhir ve bâtın ilimlerindeki tahsîli nedeniyle "Eflâtun-ı Cihân" olarak da anılan Müftîzâde Sa'düddîn Efendi, Müftî Ferîdüddîn Efendi'nin oğludur ve babasının yanında medfûndur. Şiirlerinde "Sa'dî" mahlasını kullanmıştır. Mustafa Kabûlî Efendi'nin de (1244/1829) kendisinden hilâfet aldığı şeyhidir.[457]

3.1.4.2.3. Kabûlî Mustafa Efendi (1244/1829)

"Kutub Mustafa Kabûlî" olarak da tanınan Kabûlî Mustafa Efendi, 19. yüzyılda Rifâîliğin Edirne'deki en önemli temsilcilerinden biridir. İnsanları olduğu gibi, hoşgörü ile kabul edip herkese nasihat ettiği için, sevenleri ona "Kabûlî Hazretleri" diye hitâb etmişler, kendisi de *Dîvân*'ında "Kabûlî" mahlasını kullanmıştır. Şeyh İbrâhim Ecel'in (1192/1778) halîfelerinden olup Müftîzâde Sa'düddîn Efendi'den tarîkat terbiyesi almıştır. Aynı zamanda hattat olan ve Edirne'de mahkeme başkâtipliği yaptığı anlaşılan Mustafa Kabûlî Efendi'nin, mürettep bir *Dîvân*'ı, *Kenzü'l-Esrâr* ve *Mûsiletü'l-Hidâye* adlı matbû tasavvufî eserleri, *Müşkil-Küşâ* adlı Farsça-Türkçe lügati vardır. *Risâle-i Tasavvuf* ya da *Risâle-i Vücûd-ı İnsân-ı Kâmil* adlı bir eserinin de olduğu belirtilmektedir. Kabûlî Mustafa Efendi ile İbrâhim Ecel'in kendilerine ait tekkelerinin olduğu kaydedilir. 1310/1893 tarihli *Edirne Salnâmesi*'nden, Edirne'de Kabûlî/Rifâî Tekkesi ile birlikte Kanatlı Köprü Rifâî Tekkesi ve Noktacı Cami yanındaki bir Rifâî tekkesinin daha aktif olduğu anlaşılmaktadır. Vefâtı hakkında değişik bilgiler olsa da, Kabûlî'nin Edirne'nin Ruslar tarafından işgali sırasında 1244/1829 senesinde vefât ettiğini söylemek mümkündür. Naaşı, kendi ismiyle anılan dergâhın hazîresine defnedilmiş olup kabri bugün Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiş olup Edirne'de Meydan

[456] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. 1, ss. 267-269; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 194-195.
[457] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 3, ss. 1966-1967; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 195-196.

Mahallesi, Kabûlî Baba Sokak'tadır. Kendisinden sonra posta oğlu Ahmed Efendi (1267/1850) oturmuştur.[458]

3.1.4.2.4. Ahmed Sırrî Efendi (1267/1850)

Ahmed Sırrî Efendi hakkında kaynaklarda pek bilgi yoktur. Kabûlî Mustafa Efendi'nin oğlu ve halîfesi olup kendisinden sonra posta oturmuştur. "Keleş" lakabıyla anılan Ahmed Efendi, aynı zamanda müderristir. 1241/1826'da lağvedilen 'Yeniçeri Ocağı'nın hâlen taraftarlığını yaptığı' iddiasıyla ihbâr edilip Bursa'ya sürülmüş fakat beş yıl sonra 1248/1833'de affedilip serbest bırakılmıştır.[459]

3.1.4.2.5. Şeyh Şâkir Efendi (ö. ?)

Şeyh Şâkir Efendi hakkındaki bilgilerimiz oldukça sınırlı olup Keçecizâde İzzet Molla'da'nın *Mihnetkeşan* adlı eserinden öğrendiğimize göre, Uzunköprü'de Rifâiyye yoluna girmiş, Kalender-meşrep, ilâhi ve kasîde okumaya meraklı bir şeyhtir.[460]

3.1.4.2.6. Şeyh Ali Efendi (1245/1830)

Şeyh Ali Efendi hakkındaki bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. 1251/1835 tarihli bir kayıttan Şeyh Hüsnü Efendi'nin kendi rızası ile postnişînliği Şeyh Ali Efendi'ye bıraktığını öğreniyoruz. Tabîbzâde de onun Şeyh İbrâhim Ecel Tekkesi şeyhi olduğunu ve 1245/1830'te vefât ettiğini haber verir.[461]

3.1.4.2.7. Hâfız Ahmed Efendi (1286/1869)

Hâfız Ahmed Efendi hakkındaki yegâne bilgiyi Tabîbzâde'den öğreniyoruz. Buna göre, Hâfız Ahmed Efendi, Şeyh Ali Efendi'nin oğlu olup Şeyh İbrâhim Ecel Tekkesi'nde babasından sonra posta oturmuştur. 1286/1869'da irtihâ-i dâr-ı bekâ

---

[458] Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, c. 1, s. 150; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. 1, ss. 262-263; Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", s. 263. Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., ss. 261-264. Kabûlî Efendi'nin hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Selami Şimşek, *Edirneli Şeyh Kabûlî Mustafa er-Rifâî 1-2*, Edirne Valiliği Yay., Edirne, 2013, c. I, ss. 39-191, c. 2, ss. 7-231. Ayrıca bkz. Mehmet Dervişoğlu, *a.g.e.*, ss. 399-401.

[459] Selami Şimşek, *Edirneli Şeyh Kabûlî Mustafa er-Rifâî*, c. 1, ss. 39-40.

[460] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., ss. 264-265.

[461] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., ss. 265.

eylemiştir.[462]

3.1.4.2.8. Hacı İbrahim Efendi (1287/1870)

Hacı İbrahim Efendi, Uzunköprü doğumludur ve Mustafa Ferîdüddîn Efendi Dergâhı şeyhlerindendir. Adı geçen dergâhın meşhûr şeyhi Ârif Efendi'nin de babasıdır. Ferîdüddîn Efendi Dergâhı hazîresinde medfûndur. "Enîs" mahlâsıyla çeşitli şiirler yazmıştır.[463]

3.1.4.2.9. Hacı Mustafa Efendi (ö. ?)

Hacı Mustafa Efendi, Uzunköprü Ferîdüddîn Efendi Dergâhı'na Hacı İbrâhim Efendi'den sonra 1273/1857 yılında postnişîn olmuştur. Ne zaman ve nerede vefât ettiğini tespit edemedik.

3.1.4.2.10. Ârif Efendi (ö. ?)

Cisr-i Ergene/Uzunköprü Müftî Ferîdüddîn Efendi Dergâhı meşâyihindendir. Hayatı hakkında bilgiler oldukça sınırlıdır. "Ârif" mahlasıyla şiirler yazdığı bilinmektedir.[464]

3.1.4.2.11. Kılıççı Hüseyin Efendi (1293/1876)

Kılıççı Hüseyin Efendi, Şeyh İbrahim Ecel'in torunlarından olup, onun tekkesinde postnişîn olarak görev yapmıştır. Rifâî Dergâhı'nda Perşembe günleri tarîkat âyinini icrâ ettiği belirtilmektedir. Şeyh Hâfız Hüseyin Efendi, 1293/1876 senesinde vefât etmiş ve mezkûr dergâhın hazîresine defnedilmiştir. Geriye birçok mushaf yâdigâr bıraktığı nakledilmektedir.[465]

3.1.4.2.12. Mehmed Sâdi Efendi (1225/1810)

Rifâî Tarîkati şeyhi Mustafa Ferîdüddîn Efendi'nin oğludur. Dergâh hazîresinde babasının yanında medfûndur. Çeşitli gazelleri bulunmaktadır.[466]

---

[462] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., ss. 265.
[463] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 200; Latif Bağman, *a.g.e.*, ss. 167-168.
[464] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 199-200.
[465] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 201.
[466] Latif Bağman, *a.g.e.*, s. 170.

3.1.4.2.13. Şeyh Ferhâd Efendi (1294/1877)

Şeyh Ferhâd Efendi hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Kabûlî Mustafa Efendi'nin oğlu Şeyh Ahmed Efendi'nin kızından torunu olduğu ve dedesi Şeyh Ahmed Efendi'den sonra Kabûlî Tekkesi postuna oturduğu bilinmektedir. 1294/1877 yılında bekâ âlemine göçmüştür. Tabîbzâde *Mecmûa*'sında onun künyesini, "Mûytâb Şeyh Ferhâd Efendi Kerîmezâde-i Şeyh Ahmed Efendi" şeklinde vermektedir. Bu künyedeki "mûytâb" ifadesinden onun "kıl dokuma ustası" olduğu çıkarılabilir.[467]

3.1.5. Nakşibendiyye ve Edirne Nakşibendîleri

Bahâeddîn Nakşibend'e (791/1389) nisbet edilen ve İslâm dünyasında Kādiriyye'den sonra en yaygın tarîkattır.[468]

Nakşibendiyye, Abdullah İlâhî (896/1490) vasıtasıyla Anadolu'ya ve -kabri Yenice-i Vardar'da olduğu için muhtemelen- Rumeli'ye getirilmiş ve Anadolu, Orta Asya'dan sonra Nakşibendiyye'nin ikinci büyük merkezi olmuştur. Abdullah-ı İlâhî, 882/1477'de İstanbul'u ziyaret etmiş, Fâtih Sultan Mehmed'in vefâtından sonra İstanbul'a gelip daha önceleri ilim tahsîl ettiği Zeyrek Medresesi'ne yerleşmiş ve İstanbul'daki ilk Nakşibendî tekkesi 895/1490'te yılında burada kurulmuştur.[469] Nakşibendiyye'nin Anadolu ve Rumeli'de yaygınlaşmasını da Abdullâh İlâhî ve halîfeleri vasıtasıyla olmuştur.[470]

Nakşibendiyye Osmanlı coğrafyasına geç girdiği için Edirne'de varlığını ancak 15. yüzyıldan sonra hissettirmeye başlamıştır. Bu yüzden Edirne'de yetişen Nakşî şeyhlerin sayısı da fazla değildir. Aslen Edirne'li olan Nakşibendî şeyhi Üsküdar'lı Şeyh Ebû Abdullah Muhammed Ensârî es-Semerkandî'nin (1116/1704) halîfelerinden "Arapzade" ve "İlmî" lakabıyla meşhur Alemî Muhammed Efendi (1130/l718), Edirne'deki öncü Nakşî şeyhlerindendir.[471]

---

[467] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., ss. 267.
[468] Hamid Algar, "Nakşibendiyye", DİA, İtanbul, 2006, c. 32, s. 335.
[469] Hamid Algar, *a.g.m.*, s. 337.
[470] Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf, Anadolu'da Sûfîler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İz Yay., İstanbul, 2000, ss. 117-119.
[471] Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", s. 269.

Edirne'de; *Dâvud Efendi Dergâhı*, *Atîk Ali Paşa Tekkesi*, *Küştigîrân (Pehlivanlar) Tekkesi*, *Germankeş Hüseyin Efendi (Dersiam) Tekkesi*, *Hacı Alâmüddîn Tekkesi, Ramazan Baba Tekkesi*, *Koyun Baba Dergâhı, Pehlivan Cemâleddîn Dergâhı* -ki Adalı Halil Pehlivan'ın kabri de buradadır-, *"Kanber Baba Dergâhı"* olarak bilinen *İshakpaşa Dergâhı* ve *Sitti Sultan Camii'nde bir Nakşî dergâhı* bulunur.[472]

Edirne'li olmasa ve burada ikamet etmese de özellikle Dobruca, Devince, Edirne, İştib, Nevrekob, Ohri, Selanik, Üsküp, Yanya, Yenice ve köylerindeki mürîdânına gönderdiği mektupları ile Nakşibendiye'yi Edirne'ye ulaştırmış olan şahsiyetlerden birisi de hiç şüphesiz Köstendilli Mollazâde Süleyman Şeyh Efendi'dir (1235/1820).[473]

1868'lerde Filibe'de Ali Efendi adında bir Nakşî-Hâlidî şeyhi olduğu bilinmektedir. Bu zat hakkındaki bilgiler oldukça sınırlı olmakla birlikte, Edirne Müftüsü Muhammed Fevzi Efendi'nin (1318/1900) 1868'den sonraki Filibe niyâbeti sırasında kendisine intisâb ettiği anlaşılmaktadır.[474]

Son devrin önde gelen Nakşî-Hâlidî şeyhleri Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî (1311/1893) ile Ahmed Hüsâmeddîn Dağıstânî'nin (1343/1925) Filibe'den halîfeleri olduğu bilinmektedir. Bunlar, Gümüşhânevî'nin halîfesi Şeyh Ahmed Filibevî ile Dağıstânî'nin halîfesi Hâfız Muhammed Efendi'dilerdir.[475]

Edirne'de Nakşibendiyye'nin daha çok *Ahrâriyye*, *Müceddidiyye* ve *Hâlidiyye* kolları faaliyet göstermişlerdir.[476] Şimdi bunların 19. yüzyılda faal olanlarını görelim.

---

[472] Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", s. 270.
[473] Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", s. 271; Necdet Tosun, "Nakşibendiyye", *Türkiye'de Tarîkatlar Tarih ve Kültür*, (Ed. Semih Ceyhan), İsam Yay., İstanbul, 2015, ss. 626-627.
[474] Mustafa Uzun, "Fevzi Efendi, Edirne Müftüsü", *DİA*, İstanbul, 1995, c. 12, s. 507
[475] Selami Şimşek, "Osmanlı'nın Balkanlar'daki Önemli Kültür Merkezlerinden Biri Filibe'de Tasavvuf ve Tarîkatlar", s. 246.
[476] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 150.

3.1.5.1. Müceddidiyye

3.1.5.1.1. Arapzâde Tekkesi

Arapzâde Tekkesi, Teftin Ağa Mahallesi, Çiçekçi Mektep Sokağı'ndadır. Bânisi, Arapzâde İlmî Muhammed Efendi'dir (1130/1718). Tekke, önceleri Kādirî, sonraları ise Nakşî-Müceddidî'dir. 1244/1829 ve 1253/1837 tarihli kayıtlarda tahsîsât ve tamirâtı ile ilgili bilgiler vardır. O tarihte tamir edildiği zaman, meşhûr Şâir Pertev Paşa şu beyitleri söylemiştir:

Ey kadem-peymâ-yı 'azm-i şâh-râh-ı Nakşbend
İşte gel meftûh-ı bâb-ı hânkâh-ı Nakşbend
Sâye-i Sultân Mahmûd Hân-ı dil-âgâhda
Behcet-âbâd oldı bu dergâh-ı Şâh-ı Nakşbend.

Arapzâde İlmî Muhammed Efendi ile Şâir Sâgarî tekkenin hazîresinde medfûndurlar. 19. asrın sonlarına doğru tekkede Hâlid Bey'in şeyh olduğu bilinmektedir. Daha sonra tekke yıkılmak üzere iken, 1330/1902'da Belediye tarafından istimlâk edilmiş ve arsası Belediye Hastanesi bahçesine katılmıştır.[477]

3.1.5.2. Hâlidiyye

Hâlidiyye, bilindiği gibi, Nakşibendiyye'nin Şeyh Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye (1242/1827) nisbet edilen koludur.[478]

Hâlidiyye, Anadolu ve Balkanlar'da Hâlid el-Bağdâdî'nin silsileleri Ahmed el-Ervâdî, Seyyid Tâhâ Hakkârî, Abdullah Mekkî (Erzincânî), Ali es-Sebtî ve Muhammed Kudsî gibi halîfelerine ulaşan şeyhler vasıtasıyla etkili olmuştur. Edirne'de ise, Hâlid-i Bağdâdî'nin halîfesi Abdullah Mekkî Erzincanî'nin halîfesi Şeyh Mustafa İsmet Efendi (1289/1872) ve onun halîfesi Hüseyin Kudsî Efendi (1304/1886) tarafından yayılmıştır.[479]

---

[477] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 160; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, s. 126.
[478] Hamid Algar, "Hâlidiyye", *DİA*, İstanbul, 1997, c. 15, s. 295.
[479] Süleyman Uludağ, "Hâlidiyye", *DİA*, İstanbul, 1997, c. 15, s. 297.

3.1.5.2.1. Mustafa İsmet Efendi (1289/1872)

Şeyh Mustafa İsmet Efendi, Hâlid-i Bağdâdî'nin halîfelerinden Abdullah Mekkî Erzincanî'nin halîfelerinden olup aslen Yanyalı'dır. Gençliğinde Yanya'da mahkeme kâtipliği yapmış, Abdullah Mekkî'ye intisâbından sonra yirmi sene kadar mürşidi ile Mekke'de kalmış, onun vefâtından sonra 1264/1848 yılında Edirne'ye gelmiş ve Sultân (Selim) Câmii'nde irşâd vazifesinde bulunmuştur. Daha sonra İstanbul'a gelen İsmet Efendi, önce Kocamustafapaşa'da, sonra da Çarşamba'da kendi adıyla anılan tekkede faaliyetlerini sürdürmüştür. 1277/1860 ve 1278/1861 târihli iki belgede, Edirneli Topçu Mustafa Ağa'dan münhal maaşın Nakşibendî tarîkatından Şeyh Hacı İsmet Efendi'ye tahsîs olunmasına dâir kayıtlar bulunmaktadır ki, bu durum muhtemelen Şeyh İsmet Efendi'nin Edirne'de faaliyette bulunduğu sırada gerçekleşmiştir. "Garîbullah" lakablı İsmet Efendi'nin mürîdleri arasında Sultân II. Abdülhamid dönemi Dâhiliyye Nâzırı Memduh Paşa, Tophane Müşîri Zeki Paşa ve Yozgatlı Miralay Muhammed Ârif Efendi gibi ileri gelen devlet adamları bulunmaktadır. II. Abdülhamid'in de zaman zaman tekkesine gelerek kendisini ziyâret ettiği söylenmiştir. Sultân Abdülmecîd'in vasiyeti üzerine, İsmet Efendi on mürîdi ile birlikte türbe girişinde her Cuma gecesi, Hâlidî âdâbı üzere hatm-i hâcegân icrâsı için görevlendirilmiştir. Mustafa İsmet Efendi, Çarşamba'daki tekkesinin tamamlanmasından altı ay sonra 1289/1872'da vefât etmiş ve tekkenin hazîresine defnedilmiştir. Ahmed Bahâüddîn adında bir oğlu olmuşsa da küçük yaşta vefât etmiştir. Kayınpederi Edirneli Hüseyin Kudsî Efendi de kendisine intisâb edenler arasındadır. İsmet Efendi'den sonra tarîkatı Edirne'de, Dimetokalı Şerif Kudsî Efendi (1304/1886) ve bu zâtı müteakip aynı sene vefât eden Edirneli Hüseyin Kudsî Efendi temsil etmiştir. Mustafa İsmet Efendi'nin *Risâle-i Kudsiyye* adlı bir eseri bulunmaktadır.[480]

3.1.5.2.2. Keşşâf Ali Efendi (1291/1874)

"Dersiâm Keşşâf Hacı Ali" olarak meşhur olan Keşşâf Ali Efendi, önceleri ilme meyletmiş, Beylerbeyi Medresesi müderrisi Mevlânâ Hâcı Hâfız Şerîf Efendi'nin ders halkasına dâhil olup icâzet almış ve Sultân Selim Câmii'nde dersler

[480] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. 2, s. 374-376; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 160-161. İsmet Efendi'ye bir değini için ayrıca bkz. Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 2/2, s. 1826.

vermiştir. Keşşâf Ali Efendi, daha sonra Nakşî-Hâlidî şeyhlerinden bir zâta intisâb edip tarîkat âdâbını tekmîl ile hilâfet almış, oturduğu Ekmekçi Küplü Medresesi'nde irşâdı sürdürürken, 1291/1874'de vefât etmiş ve Buçuktepe Kabristânı'nın Tabya civârında defnedilmiştir.[481]

3.1.5.2.3. Dimetokalı Şerîf Kudsî Efendi (1304/1886)

Şerif Kudsî Efendi, İsmet Efendi'den sonra tarîkatı Edirne'de temsil etmiştir. 1304/1886'te vefât ettiği bilinmektedir.[482]

3.1.5.2.4. Hüseyin Kudsî Efendi (1304/1886)

Hüseyin Kudsî Efendi, Karînâbâdlı Sinân Ağa'nın mahdûmu olarak Edirne'de, Şehâbeddîn Paşa Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Bir süre ticâretle meşgul olmuş bu sırada "Mihnetî" mahlasını kullanmıştır. Nakşî-Hâlidî şeyhi Mustafa İsmet Efendi'ye intisâb etmiş, bu zâtın tensîbiyle "Kudsî" mahlasını almış, bilâhere kendisiyle aynı sene vefât eden, bilgilerini yukarıda aktardığımız Dimetokalı Şerîf Kudsî'den önce meşîhat görevini üstlenmiştir. Kudsî, *Pend-i Mahdûmân* adlı eserinde Nakşî-Hâlidî oluşunu şöyle dile getirmektedir:

Tarîk-i Nakşbendî Hâlidî bir Kudsî-i kem-ter
Bu nazmı âcizâne hâk-i pâye eyledi ihdâ.

Kudsî Efendi, otuz altı yaşlarında intisâb edip ömrünün sonuna dek bağlı kaldığı Mustafa İsmet Efendi'ye; *"vasfından âcizim, âcizâne bir nebzecik beyân edeyim"* diyerek bir şiirinde onu şöyle anlatmıştır:

Şâh-ı kevneyn ile ol hem-nâm idi
Râh-ı irşâdında çün itmâm idi
Mustafâ İsmet ki zâten Yanyavî
Saldı iklîm-i âdemden pertevi
Yokluğundan var olup Hak varlığı

[481] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 2/2, s. 1490; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 161.
[482] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 160-161.

Bi'l-verâse tâm olup muhtârlığı
Misli nâ-bûd oldığından bî-nazîr
Rûhı sultân mülküne kendi vezîr
Sâyesinde feyz-yâbım feyz-yâb
Böyle mürşid kim bulur tahte'l-kıbâb
Kendi lutfı özleyüp bulmuş beni
Râhına kıldım fedâ cân u teni.

Kudsî Efendi, 1293-94/1877-78'de Edirne'nin Ruslar tarafından işgâli üzerine, Edirne'den ayrılarak İstanbul'a gelmiş ve bir daha Edirne'ye geri dönmemiştir. 1304/1886'te, Kocamustafapaşa'daki evinde vefât etmiş ve Çarşamba'da bulunan Şeyh İsmet Efendi Dergâhı'na defnedilmiştir.

Kudsî Efendi'nin, Arapça ve müellif hattı ile yazılmış *el-İrşâd fî Taştîr-i Banet Suâd* adlı bir eseri ile *Pend-i Mahdûmân* adında bir eseri vardır.[483]

3.1.5.3. Diğer Nakşibendî Tekke ve Meşâyihi

3.1.5.3.1. Şeyh Dâvud Efendi Tekkesi

Dergâh, ismini şeyhi Şeyh Dâvud Efendi'den alır. Edirne dışından gelerek Sûzek Fakih Mahallesi'nde, adıyla anılan sokakta, üç numaralı evde oturmuştur. Evine bir semâhâne ile iki oda ilave ederek evini Nakşî tekkesine dönüştürmüştür. Evlâdından ehil kimse bulunmayınca, vefâtından sonra tekkenin şeyhlik makamı dervişlerin en kıdemli ve ehliyetlilerine şart kılınmıştır. 1826'da kapatılan Bektâşî Hacı Baba Tekkesi de Dâvud Efendi'ye temlîk edilmiş, o da adıyla anılan tekkeye vakfetmiştir.[484] Tekkesine gelen fakir-fukaraya yemek yedirmekle maruf olan Dâvud Efendi, 1866'da 120 yaşlarında iken vefât etmiştir. Ahmed Bâdî Efendi, yazdığı bir şiirle vefâtına tarih düşmüştür.[485] Dâvud Efendi'nin, Edirne'de yaşanan soygun olayları gibi uygunsuzluklarla ilgili Sadârete şikâyette ve bilâhere tavsiyede

[483] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 2/2, ss. 1825-1826; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 161-163.
[484] *OA*, C..EV.. 504/25491, 1258/1842.
[485] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 183; Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", s. 270; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, s. 140.

bulunacak, Sadâretin de kendisinin işlerinde yardımcı olunmasına dâir yazı yazacak[486] kadar o dönem devlet erkânı ile arasını iyi olduğu anlaşılmaktadır.

Dâvud Efendi'nin en meşhur halîfesi "Şumnulu Yûsuf Efendi" olarak bilinen Şeyh Yûsuf b. Mehmed b. İbrahim Efendi'dir (1261/1845). Aynı zamanda bir ilim adamı olan Yûsuf Efendi'nin, Kur'ân'ın cem' ve tertîbine dâir, dibâcesi Edirne Vâlisi Cenklizâde Tâhir Paşa tarafından yazılan *İmân fî Cem'i'l-Kur'ân* adlı bir eseri bulunmaktadır.

Dâvud Efendi'den sonra meşîhatı halîfesi "Kılıççı Ali Efendi" nâm Şeyh Ali Seyfî Efendi yürütmüştür. Seyfî Efendi, şeyhinden zâhirî ve batınî ilimlerden icâzet almış, Eski Cami'de dersler vermiş, daha sonra Karînâbâd'da iftâa mezun olmuştur. Uzun süre burada kalıp emekli olduktan sonra Edirne'ye dönmüş ve 1893 yılından 80'li yaşlarda vefâtına kadar Adliye teşkilatında İsti'nâf Mahkemesi'nde azâlık görevi yapmıştır. Türbesi, Zincidikuyu Mahallesi'ndeki Ramazan Efendi Tekkesi bahçesindedir.[487]

3.1.5.3.2. Hacı Alemeddîn Tekkesi

Hacı Alemeddîn Tekkesi, Nakşibendî tarîkatından tekkenin adını aldığı zât tarafından Kaleiçi'nde, önceden Mevlânâ Veliyüddîn sonradan Metropolit adı verilen yerde Kalekapısı Caddesi'nde yaptırılmıştır. 864/1459 yılında vefât eden bânisi Hacı Alemeddîn, tekkenin semâhânesi altında medfûndur. Zaman içinde harap olan tekke, 1280/1863 yılında Şeyh Sâdık Efendi öncülüğünde tamir ettirilmiştir. Semâhânesinde yer alan kitâbelerdeki celî yazılar Ahmed Bâdî Efendi tarafından yenilenmiştir. İranlı Hakkâk İzzet Efendi bu târihi şu dizelerle söylemiştir:

Yazdı İzzet der-i vâlâsına tam târîhin
Yapdı Sâdık Bâbâ bir türbe-i aliyyü'l-a'lâ (1280/1863).

---

[486] *OA*, A.}MKT. 101/80, 1263/1847; *OA*, MVL. 83/55, 1266/1850; *OA*, A.}MKT. 101/80, 1263/1847; *OA*, A.}MKT.UM.. 174/100, 1271/1854.

[487] Serdar Ösen, *a.g.e.*, s. 233; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü,* ss. 170-171; Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", s. 270.

Tekkenin bilâhare Pehlivân Cemâleddîn Tekkesi'ne (Güreşçiler Tekkesi) ilâve edildiği ve 20. yüzyıl başlarında tekkede Şeyh Hüsâmeddîn Efendi'nin postnişîn olduğu kaydedilmiştir.[488]

3.1.5.3.3. Germekaş Zâviyesi

Germekapı Zâviyesi, Germekaş Hüseyin Efendi tarafından yaptırılmış olup Üsküfçü Hızır Mahallesi, Kıyık Caddesi'ndedir. "Koca Dersiâm" lakabıyla meşhûr olan Mustafa Efendi (ö. ?) bu tekkede şeyhlik yaptığı için halk arasında tekkeye "Dersiâm Tekkesi" de denilmiştir. Mustafa Efendi'nin oğlu Şâir Şeyh Galip Efendi de tekkenin türbesinde medfûndur. 20. asrın başlarından tekkede Şeyh Fâik Ali Efendi (ö ?) postnişîndir. Fâik Ali Efendi'den mülhem "Dersiâm Ali Efendi Tekkesi" olarak da bilinir.[489] 1224/1809 ve 1225/1810 tarihli vesikalara göre zâviyeye taâmiye tahsîsi ve şeyh tevcîhi yapılmıştır.[490]

3.1.5.3.4. Küştîgîrân Tekkesi

Küştîgîrân Tekkesi'nin diğer adı "Pehlivân Cemâleddîn Tekkesi'dir". Bayırbaşı'nda, önce Mevlânâ Veliyüddîn, sonra ise Metropolit olarak bilinen mahallede, Kale Kapısı Caddesi'ndedir. Nakşibendî tarîkatından Pehlivân Cemâleddîn Efendi adına yaptırılmıştır. 1181/1767'de tekkede postnişîn olan Süleymanzâde İdris Efendi'nin vefât etmesi üzerine, yerine Pehlivân Gülşen Hasan Efendi'nin, 1230/1815'da Ahmedzâde Hasan Pehlivân'ın vefât etmesi üzerine de posta Ahıskalı İbrâhim Pehlivân'nın tayin olunduğuna dâir kayıtlar vardır.[491] Vakıf kayıtlarında "Güreşciler Duâcısı Zâviyesi" adı ile kaydedilen ve zamanla harap olan tekke, 1308/1890'de yeniden yapılmıştır. Tekkede, 1317/1899'lerde Şeyh Tâhir Efendi'nin,[492] 20. yüzyıl başlarında ise Şeyh Mehmed Niyâzî Efendi'nin postnişîn olduğu belirtilmiştir. Tekkenin bugün yalnız arsası ile küçük bir kabristânını mevcut olup kabristânda Pehlivânlar Tekkesi Şeyhi ve Duâcısı Şeyh Cemâleddîn Efendi medfûndur. Mezar taşında *"Hüve'l-Bâkî, Kutbu'z-Zamân Güreşçiler Duâcısı*

---

[488] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 187; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 171; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, s. 111.
[489] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 188; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 171.
[490] *OA*, C.EV.. 298/15169, 1224/1809; *OA*, C.EV.. 132/6552, 1225/1810.
[491] *OA*, C..MF.. 143/7107, 1181/1768; *OA*, C..MF.. 46/2288, 1230/1815.
[492] *OA*, DH.MKT. 2247/27, 1317/1899.

demekle marûf Pehlivân Cemâleddîn rûhı içün el-Fâtiha 1200/1785" yazmaktadır. Hüseyin Yıldız'a göre tekkenin hazîresinde Adalı Halil Pehlivân da (1344/1926) medfûndur ve târihî Kırkpınar güreşleri açılış merâsiminde pehlivânlar bu kabirleri ziyâret etmektedirler.[493]

3.1.5.3.5. Atîk Ali Paşa Tekkesi

Atîk Ali Paşa Tekkesi, Sadrazam Ali Paşa (912/1506) tarafından inşâ ettirilmiştir ve "Özbekî Nakşibendî Tekkesi" olarak da bilinir. Ali Paşa Mahallesi, Ali Paşa Tekkesi Sokağı'ndadır. 19. yüzyılın sonlarında tekkede Bahâeddîn Efendi postnişîndir. 1305/1887 ve 1313/1895 tarihli kayıtlardan,[494] tekkenin bu dönemde tamir gördüğü anlaşılmaktadır. Tekke, 1933'te satılmıştır.[495]

3.1.5.3.6. İshak Paşa Nakşî Dergâhı

İshak Paşa Dergâhı'nı Selanik'te vefât eden eski Sadrazam İshak Paşa (888/1483) yaptırmıştır. Tahtalı Hamam civarında, Kuşcu Doğan Mahallesi, Sebil Sokağı'ndadır. Tekke 20. asrın başlarında Kanber Efendi postnişîn olduğu için halk arasında "Kanber Baba Dergâhı" diye tanınır. Buranın Kâzerûnî Tekkesi olduğu yönündeki bilgi doğru değildir.[496] Dergâha taâmiye tahsîsi ve şeyh tevcîhi yapıldığına dâir kayıtlar bulunmaktadır.[497]

3.1.5.3.7. Sitti Sultan Dergâhı

Sitti Sultân Dergâhı, Sabuni Mahallesi, Sitti Sultân Câmii yanındadır. 20. asır başlarında tekkede Şeyh Sadrî Efendi (ö. ?) postnişîndir. 1940'da satılığa çıkarılmıştır.[498]

---

[493] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 187; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 172; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, ss. 75-76.
[494] Örnek olarak bkz. *OA*, İ..EV.. 10/53, 1313/1895.
[495] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 183; R. Melül Meriç, *a.g.e.*, s. 98; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 172-173; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, s. 115.
[496] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, ss. 187-188; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 173; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, s. 113.
[497] Örnek olarak bkz. *OA*, ŞD. 311/7, 1303/1886; *OA*, C..EV.. 470/23768, 1208/1794.
[498] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 173; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, s. 149.

3.1.5.3.8. Şeyh Bekir Efendi Dergâhı

Şeyh Bekir Efendi Dergâhı, Mithat Paşa Mahallesi, Orta İmâret'tedir. Burada 20. yüzyıl başlarında Şeyh Bekir Efendi'nin (ö. ?) görev yaptığı bilinmektedir.[499]

3.1.5.3.9. Şeyh Tâhir Efendi Dergâhı

Şeyh Tâhir Efendi Dergâhı, Umurbey Mahallesi, Mekteb-i İdâdî yanındadır ve 20. asrın başlarında postnişîni Şeyh Neşâtî Efendi'dir.[500]

3.1.5.3.10. Defterdâr Yûsuf Bey Dergâhı

Defterdâr Yûsuf Bey Dergâhı, Beyce Mahallesi'ndedir. 19. yüzyılda aktif olan tekkede kimin postnişîn olduğu belli değildir.[501]

3.1.5.3.11. Şah Kadın Zâviyesi

Süleyman Çelebi Mahallesi'nde bulunan tekkenin şeyhinin, kaynaklarda Taş Mekteb (Sarı Şeyh Mektebi) muallimi Nakşibendî Şeyh Mehmed Sâdık Efendi olduğu belirtilir. Ancak Rıfkı Melül Meriç bu zâviyenin Halvetî olduğunu söyler. Sâdık Efendi'nin şeyhi Yûsuf Bahrî Efendi'nin aynı zamanda Şabânî hilâfetine sahip olduğu düşünülünce, bu bilgi doğru olsa gerektir. Mehmed Sâdık Efendi 1247/1831'de vefât etmiş ve Zindanaltı'nda hocası Eskicizâde Efendi'nin yanına defnedilıniştir.[502]

19. yüzyılın meşhur şairlerinden Kudsî (1304/1887),[503] Edirne'de yetişmiş Nakşibendî/Hâlidî kolundandır. Şiirlerinde önceleri "Kudsî" mahlasını kullanırken, Hâlidiyye'ye sülûk ettikten sonra "Mihnetî" mahlasını tercih etmiştir. 93 Harbi'nde (1877-78) Edirne'nin Ruslar tarafından işgali sonucu İstanbul'a gitmiş ve bir daha Edirne'ye dönmemiştir. Kabri, Çarşamba semtinde Şeyh İsmet Efendi Dergâhı

---

[499] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 173.
[500] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 173.
[501] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 174.
[502] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 2/2, s. 1488; Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", s. 270-271.
[503] Hüseyin Kudsî-i Edirnevî'nin hayatı, tasavvufî kişiliği ve eseri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fatma Ergin, "Hüseyin Kudsî-i Edirnevî'nin Hayatı ve Pend-i Mahdumân Adlı Eseri", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara, 2003, ss. 6-157.

hazîresindedir.[504] 19. asırda dergâha taâmiye tahsîsi ve şeyh tevcîhi yapıldığına dâir kayıtlar bulunmaktadır.[505]

3.1.5.3.12. Mürsel Baba Tekkesi

Taâmiye ve maaş tahsîsi, tamir ve şeyh tevcîhi ile ilgili 19. yüzyıla ait kayıtlarda,[506] Dimetoka'da, Mürsel Baba Tekkesi olarak bilinen bir Nakşî tekkesinden söz edilmektedir.[507] Ancak bu tekke hakkında pek bilgi edinemedik.

3.1.5.3.13. Hacı Süleymân Efendi (ö. ?)

Hakkındaki bilgiler oldukça sınırlı olan Hacı Süleymân Efendi'nin; Zağra'da doğduğu, Edirne'de irşâd göreviyle posta oturduğu, yaşça mürşidi Köstendilli Mollazâde Süleymân Şeyhî Efendi'den (1235/1820) büyük olduğu ve zaman zaman onunla mektuplaştığı bilinmektedir. Süleymân Şeyhî'nin Hacı Süleymân Efendi'ye yazdığı bir mektubunda, Derviş Abdülkâdir adında birisinden bahisle, onun düşüncelerini beğenmediği için, Edirne'de onun yerine Hacı Süleymân Efendi'yi görevlendirdiği anlaşılmaktadır.[508]

3.1.5.3.14. Ali Gâlib Efendi (1260/1844)

Ali Gâlib Efendi, Edirne'de Üsküfçü Hızır Ağa Mahallesi'nde bulunan Germekaş Zâviyesi'nde dünyaya gelmiştir. "Dersiâmzâde" diye de bilinmektedir. Dersiâm Hacı Mustafa Efendi'nn oğludur. Mezkûr tekkenin şeyhliği ve bitişiğindeki medresenin müderrisliği görevlerini yürütmüştür. Şiirlerinde "Gâlib" mahlasını kullanan Ali Gâlib Efendi 1260/1844 yılında vefât etmiş ve tekkesinin hazîresine defnedilmiştir.[509]

3.1.5.3.15. Şeyh Hâşim Efendi (1268/1851'den Sonra)

Şeyh Hâşim Efendi hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Nakşibendî olduğu bilinen Şeyh Hâşim Efendi, 1268/1851 yılında Buçuktepe Sarayı arsasını, mescid,

---

[504] Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", s. 271.
[505] *OA*, ŞD. 92/4, 1285/1868; *OA*, A.}MKT.NZD. 96/24, 1270/1853; *OA*, C..EV.. 217/10829, 1284/1867.
[506] Örnek olarak bkz. *OA*, C..EV.. 571/28816, 1363/1847; *OA*, C..EV.. 315/16018, 1255/1839.
[507] Bkz. *1310 Tarihli Edirne Vilâyet Salnâmesi*, s. 340; Hür Mahmut Yücer, *a.g.e.*, s. 33, 54 nolu dipnot.
[508] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., s. 213.
[509] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 2/2, ss. 1810-1812; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., s. 222.

türbe ve kabristân yapmak üzere satın almak istemiş, bu istek mahallî meclis tarafından kabul edilmişse de Meclis-i Vâlâ, Evkâf Müdürlüğü aracılığı ile bu talebinin karşılanamayacağını bildirmiştir.[510]

3.1.5.3.16. Şumnulu Yûsuf Efendi (1282/1865)

Şumnulu Yûsuf Efendi, Şeyh Dâvûd Efendi'nin en meşhûr halîfesi olup, asıl adı Yûsuf b. Mehmed b. İbrâhim Efendi'dir. Şumnu'da dünyaya gelmiş, ilim tahsîlinini burada tamamladıktan sonra Edirne'ye hicret etmiştir. Edirne'de Sabuni Hacı Halil Mahallesi'ne yerleşmiş; Câmi-i Atîk'te (Eski Câmi) Arapça ve Tefsîr ilmi tedrîsi ve takrîrine başlamış, maddî durumu iyi olmadığı için bir katkı olsun diye Mekteb-i İdâdî-i Askeriyesi'ne Mantık muallimi olarak tayin edilmiştir. Daha sonra Nakşibendî şeyhlerinden Şeyh Dâvûd Efendi'ye intisâb etmiş ve tarîkat âdâbını tamamlayarak icâzet almıştır. 1282/1865'te vefât etmiş, Buçuktepe Kabristânı'nda Tabya civarında defnedilmiştir. Yûsuf Efendi'nin Kur'ân'ın cem' ve Tertîbine dâir 1262/1845 kaleme aldığı, dibâcesini de Edirne Vâlisi Cenklizâde Tâhir Paşa'nın yazdığı *İm'ân fî Cemi'l-Kur'ân* adında bir risâlesi vardır.[511]

3.1.5.3.17. Şeyh Dâvud Efendi (1283/1866)

Şeyh Dâvûd Efendi, Şeyh Hasan Hüsnî İslâmbulî Eyyûbî'nin halîfelerinden olup Edirne'ye yerleşmiştir. Sevindik Fakih Mahallesi'nde daha sonra kendi adıyla anılan sokakta oturmuş, bir ara bir semâhâne ve iki oda ilave ederek evini Nakşî tekkesine dönüştürmüştür. Meşîhat görevini, evlâdına ve/ya evlâdından ehil kimse yoksa en kıdemli ve/ya ehliyetli dervişe şart koşmuştur. 1826'da Çöke Nahiyesi'ndeki Hacı Baba Tekkesi de Dâvûd Efendi'ye temlîk edilmiş, o da bu tekkeyi Edirne'de kurduğu Nakşî tekkesine vakfetmiştir. Hayatı boyunca tekkesine gelen fakir-fukaraya yemek yedirmekte olduğu belirtilir. 1283/1866'de yaşı yüz yirmiyi aşkın olduğu halde vefât atmiş ve tekkesinin bahçesine defnedilmiştir. Ahmed Bâdî Efendi vefâtına şu târihi düşmüştür:

---

[510] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., s. 223.

[511] Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, c. 1, s. 202; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 166. Hakkındaki anlatılar için bkz. Mehmet Dervişoğlu, *a.g.e.*, ss. 410-411.

Şeyh Dâvûd o mürşid-i kâmil
O kerîmü'ş-şiyem o âlî-şân
Nakşbendî meşâyıhından idi
O mürebbî-i sınf-ı dervîşân
İrci'î emrine olup münkâd
İtdi sahn-ı serây-ı cennete cân
İki derviş çıkup didi târîh
Şeyh Dâvûd Efendi kutb-ı zamân.

Nakîbü'l-Eşraf olarak dâimî meclis üyeleği de yapmış bulunan Şeyh Dâvûd Efendi'nin kendisinden sonra postnişîn olan Abdülbâki ve Abdülhâdi adında iki erkek çocuğu olmuştur. Devrin Sadrazamı Koca Mustafa Reşid Paşa ile aralarının çok iyi olduğu bilinmekte, Ali Paşa ve Mûsâ Safvetî Paşa ile de yakın ilişkiler içerisine girdiği tahmin edilmektedir.[512]

3.1.5.3.18. Şeyh Abdülbâkî Efendi (ö. ?)

Şeyh Dâvûd Efendi'nin oğlu olan Şeyh Abdülbâki Efendi hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Babası Dâvûd Efendi'den sonra posta oturduğu, ancak yetersiz olduğu için posta Dâvûd Efendi'nin icâzet verdiği Tüfekçi Şeyh Bekir Hoca'nın vekâlet ettiği söylenmiştir.[513]

3.1.5.3.19. Hasan Rızâî (1293/1877)

Hasan Rızâî, Şeyh Dâvûd Efendi'den hilâfet almış olan, Noktacı Kâsım Efendi Câmii'nde "hatm-i hâcegân" icrâ ettiği ve bitişiğinde bulunan Sinân Paşa Mektebi'nde muallimlik yaptığı bilinen bir Nakşî şeyhidir. Hüsn-i hat ile de meşgûl olmuş, sülüs ve nesih hatlarını Terlikçizâde Hâfız Mehmed Saîd Efendi'den meşk ederek icâzet almıştır. 1293/1877 yılında Ruslar'ın Edirne'yi istilâsı sırasında İstanbul'a hicret etmiş, aynı sene burada vefât etmiş ve Merkez Efendi Dergâhı hazîresine defnolunmuştur. Edirne Üç Şerefeli Câmii'nde minberin sağ tarafındaki köşede bulunan *"رأس الحكمة مخافة الله / Hikmetin başı Allah korkusudur"* yazısı Hasan

[512] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., ss. 223-224.
[513] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., s. 224.

Rızâî Efendi'ye aittir.[514]

3.1.5.3.20. Ali Seyfî Efendi (1311/1894)

Ali Seyfî Efendi, Edirne'de Sultan Bayezid Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. "Kılıççı Ali Efendi" diye meşhûrdur. İlk tahsîlini tamamladıktan sonra Şumnulu Yûsuf Efendi'den zâhirî ve bâtınî ilimlerden icâzet almış, önceleri Eski Câmi'de dersler vermiş, sonra Karînâbâd'a müftü olarak gönderilmiştir. Uzun süre burada kaldıktan sonra azlolunarak Edirne'ye geri dönmüş; bir yandan Adliye teşkilatında İstinâf Mahkemesi'nde azalık görevi yapmış, diğer yandan evinde tarîkat faaliyetlerini yürütmüştür. Daha sonra bazı kazalarda mahkeme reisliği yapmış, bilâhere Ortaköy Bidâyet Mahkemesi Reisliği'nden emekli olmuştur. 1311/1894'de 80 yaşlarında iken Şeref adında hayırsız bir oğlunun darp etmesiyle vefât etmiş, Zincirli Kuyu Mahallesi, Alaca Çeşme Sokağı'nda bulunan Ramazan Baba Tekkesi hazîresine defnedilmiştir. Diğer vârislerin müracatıyla, Müddeî-i Umûmî Muâvinliği'nden gösterilen lüzum üzerine mezarı açılmış, darp eseri olarak başında görülen yaranın dimağına tesiri sebebiyle vefât ettiği doktorlar tarafından tasdik olunmuş, Şeref adlı oğlu beş sene hapse mahkûm edilmiştir. Kılıççı Ali Efendi, "Seyfî" mahlasıyla şiirler yazmıştır. Aşağıdaki gazel onundur:

Çün dilde karâr eyledi ma'kûs-ı hayâlin
Görsem de olur görmesem ol mâh cemâlin
Egdi serini şermile şimşâd ile arar
Gülşende görüp serv u çemen kadd-i nihâlin
Bakdım reh-i meh-pârene ey mâh-ı münîrim
Çeşmim kamaşup görmedi seyyâre-i hâlin
Sabr eylemez oldı sanemâ bu dil-i nâ-çâr
Gamz eylemede gün be-gün ol çeşm-i gazâlin
Seyfî sühen erbâbına hizmetde mukîm ol
Dâmânına düş pey-revi ol ehl-i kemâlin.[515]

[514] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 2/2, s. 1561; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 166.
[515] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 2/2, s. 1767; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 167-168.

3.1.6. Kādiriyye ve Edirne Kādirîleri

Kādiriyye, bilindiği gibi, Abdülkādir Geylânî'ye (561/1165-66) nisbet edilir ve İslâm dünyasının ilk ve en yaygın tarîkatı kabul edilir.

Abdülkādir Geylânî, Ahmed Yesevî (562/1166) ve Ahmed er-Rifâî (578/1182) ile birlikte tasavvuf tarihinde "Tarîkat Dönemini" başlatan öncü sûfîlerden sayılır.[516]

Abdülkādir Geylânî'nin çocukları ve torunları atalarının ilmine ve mânevî mirasına sahip çıktıkları için Kādiriyye en yaygın tarîkat olmuştur. Bir taraftan oğulları Seyfeddîn Abdülvehhâb, Tâceddîn Abdürrezzâk ile onun oğlu Ebû Sâlih Nasr, diğer taraftan Şam'da Mûsâ, Mısır'da Îsâ, Sincar'da Abdülazîz, Vâsıt'ta İbrâhim; torunlarından da Alâeddîn Ali (793/1391, Kahire), Muhammed b. Alâeddîn (IX/XV. yüzyıl, Hama), Muhyiddîn Abdülkādir (933/1527, Hama, Halep, Şam), Abdullah b. Muhyiddîn (Mısır) ve Abdürrezzâk b. Muhammed (901/1495, Trablus) tarîkatı yayan öncülerdendir.[517]

Kādiriyye'yi Anadolu'ya 15. yüzyılda, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin mürîdi ve damadı Eşrefoğlu Rûmî (874/1470); Rumeli'ye ise 17. yüzyılda, "Pîr-i Sânî" İsmâil Rûmî (1041/1631) getirmiştir.[518]

Kādiriyye, Edirne ve çevresinde ise, İsmâil Rûmî ve halîfesi Hacı Mehmed Rûmî (1052/1646) olmak üzere pek çok Kādirî şeyhi ve tekkesi tarafından temsil edilmiştir.[519] Edirne, Kādiriyye'nin özellikle Rûmiyye kolunun etkin olduğu şehirlerden biri olarak dikkat çekmiştir.[520]

19. asırda Filibe'de Kādirî Şeyh Hasan Efendi ile 19. asrın sonları ile 20. asrın başlarında yaşadığı tahmin edilen ve tekke şeyhliği görevi bulunmayan üveysî

---

[516] Nihat Azamat, "Kādiriyye", *DİA*, İstanbul, 2001, c. 24, s. 131.
[517] Nihat Azamat, "Kādiriyye", ss. 131-132.
[518] Nihat Azamat, "Kādiriyye", ss. 132-133.
[519] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 176.
[520] Adalet Çakır, "Kādirîye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, (Ed. Semih Ceyhan), İsam Yay., İstanbul, 2015, s. 185.

meşreb Edhem Efendi'den söz edilmektedir.[521]

3.1.6.1. Kādirîye/Rûmîyye (İsmâîliyye)

Rûmiyye (İsmâiliyye), Kādiriyye'nin İsmâil Rûmî'ye (1041/1631) nisbet edilen koludur. İsmâil Rûmî, Bağdat'ta halvet, riyâzet ve mücâhede ile tekmîl-i tarîkat edip "Pîr-i Sânî" unvanını da almış ve Abdülkâdir Geylânî tarafından, *"Yâ Rûmî! Rûm'a git, tarîkatımı orada neşret"* mânevî işâreti ile Mısır, Anadolu ve Rûmeli'nin birçok yerini irşâd amacıyla dolaşmış ve kırk yerde kendi adına tekkeler yaptırmıştır. Özellikle memleketi Tosya ve Kastamonu başta olmak üzere, Anadolu'da Bursa, İzmir, Manisa, İzmit; Rûmeli'de de Tekirdağ, Edirne, Selanik, İştib, Köstence, Filibe, Serez, Temeşvar'da irşâd faaliyetinde bulunmuştur.[522]

İsmâil Rûmî, 1020/1611 yılında Edirne'ye gelmiş, Şeyh Hacı Mehmed Rûmî Efendi'ye (1052/1646) misafir omuş, ona hilâfet verinceye kadar, inşâ edilen tekkenin meşîhatını iki yıl bizzat kendi yürütmüştür.[523]

İsmâil Rûmî, 1041/1631 senesinde vefât etmiş ve İstanbul'da kurduğu tekkenin hazîresine defnedilmiştir.[524]

3.1.6.1.1. Kādirî/Rûmî Tekkeleri

3.1.6.1.1.1. Yediler Tekkesi

Yediler Tekkesi, Hâdım Fîrûz Mahallesi Kışla Meydanı'nda kurulmuştur. İsmâil Rûmî'nin, Edirne'ye, bu tekkeye geldiği belirtilmiştir. Tekke, 1295/1878 Rus istilâsında harap olmuş ve fakat 1308/1890'de tamir edilmiştir. O dönemde meşîhat görevi, Kadı Sâlim Efendizâde Rıfat Efendi adında ehil olmadığı söylenen bir kişiye verilmiştir.[525]

---

[521] Selami Şimşek, "Osmanlı'nın Balkanlar'daki Önemli Kültür Merkezlerinden Biri Filibe'de Tasavvuf ve Tarîkatlar", s. 252 vd.
[522] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 176; Adalet Çakır, *a.g.m.*, s. 177.
[523] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 176-177.
[524] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 177.
[525] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 191; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 180.

3.1.6.1.1.2. Kādirîhâne Dergâhı

Kādirîhâne Dergâhı, Sevindik Fakîh Mahallesi, kendi adıyla anılan Kādirîhâne Caddesi'ndedir. Bezirgân Hacı Mehmed Rûmî Efendi tarafından bütün malını 'meşîhat ve tevliyeti evlâdına münhasır olmak şartıyla' bağışlamış, konağını da bu tekkeye çevirmiştir. Tekke, 1159/1746'da çıkan büyük yangında yanmış, ancak daha sonra Vezîr-i A'zam Muhsinzâde Mehmed Paşa tarafından 1187/1773'de yeniden yaptırılmıştır. Tekke, 1273/1856 yılında da tamir görmüştür. Mevcut bilgilere göre, Hacı Mehmed Rûmî'nin kabri, eskiden Kervan Oteli'nin yanında iken bugün kabirler de dergâh da mevcut değildir.[526]

Kādirîhâne Dergâhı'nda, vakfiye şartı gereği, Hacı Mehmed Rûmî Efendi'den sonra dergâhın meşîhatı, vakıf sahibinin çocuklarına ve torunlarına geçmiştir. Tekkede sırasıyla postnişîn olan zâtlar; Şeyh Ali Efendi (1050/1640), "Koca Şeyh" lakablı Kasapzâde Mehmed Efendi (1121/1709), Hacı Abdülkâdir Efendi (1159/1746), Şeyh Mehmed Sâdık Efendi (1176/1762), Şeyh Süleymân Efendi (1187/1773), Şeyh Ahmed Efendi (1200/1785), Şeyh İbrâhim Şâkir Efendi (1235/1819), Şâkir Efendi'nin oğlu Mehmed Vefâ Efendi (1245/1829), Vefâ Efendi'nin oğlu Süleymân Efendi (1282/1863), Süleymân Efendi'nin oğlu Mehmed Vefâ Efendi (1284/1867), Süleymân Efendi'nin diğer oğlu Ali Rızâ Efendi (1291/1874) ve on üçüncü postnişîn Süleymân Efendi'nin bir diğer oğlu Ahmed Niyâzî Efendi'lerdir (1323/1905).[527]

Tekke, Sultân III. Ahmed, Sultân II. Mahmûd ve Sultân Abdülmecîd'in saltanat yıllarında tamirât görmüştür. II. Abdülhamid döneminde yenilenmiş hâlini dışarıdan gösteren fotoğrafları mevcuttur. 1927 yılında diğer tekkeler gibi Vakıflar İdaresi tarafından satışa çıkarılmış ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından kültür varlığı olmaktan çıkarılmıştır.[528]

---

[526] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, ss. 171-174; Ratip Kazancıgil, Nilüfer Gökçe, *Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları*, s. 46; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 180-182.

[527] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 182.

[528] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 182. Dergâhtaki bazı kitâbeler için bkz. Oral Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*, ss. 172-176.

3.1.6.1.1.3. İsmâil Rûmî Efendi Dergâhı

İsmâil Rûmî Dergâhı'nın Yeni İmâret Mahallesi'nde, Sarayiçi yakınında Sırık Meydanı'nda yer aldığı belirtilmiştir. Dergâhın, Kanije fâtihlerinden İbrâhim Paşa tarafından İsmâil Rûmî için yaptırıldığı ve dergâhta 20. yüzyıl başlarında Şeyh Neşâtî Efendi'nin postnişîn olduğu dışında pek bilgi yoktur.[529]

3.1.6.1.2. Kādirî/Rûmî Şeyhleri

3.1.6.1.2.1. Şeyh Ahmed Efendi (1200/1785)

"Bağlamzâde Şeyh Ahmed" olarak künyelenen Şeyh Ahmed Efendi, Kādirîhâne Dergâhı şeyhi Şeyh Süleymân Efendi'den (1187/1773) sonra posta oturmuştur. Şeyh Ahmed Efendi, 1200/1785 yılında Edirne'de bekâ yurduna göçmüştür.[530]

3.1.6.1.2.2. Ahmed Niyâzî Efendi (1323/1905)

Ahmed Niyâzî Efendi, Kādirîhâne Dergâhı şeyhlerinden Süleymân Efendi'nin (1282/1863) oğlu, Şâir Mustafa Reşîd Bey'in de (1355/1936) babasıdır. Mezkûr tekkenin son postnişîni olan Ahmed Niyâzî Efendi, 1323/1905 yılında vefât etmiştir.[531] Aşçı Dede, Kalem'de mesai arkadaşı olan, Kādirîhâne şeyhi Ahmed [Niyâzî] Efendi'nin Cemal Efendi adında, onun halîfesi ve veliahtı olduğunu söylediği bir oğlundan söz etmiştir.[532]

3.1.6.1.3. Diğer Kādirî Şeyhleri

3.1.6.1.3.1. Mehmed Kādirî (1212/1797'den Sonra)

Hacı Mehmed Kādirî, "Ahî Baba" diye meşhur olmuş, bir dersiâmdır ve şeyhü'l-kurrâ kabul edilir. Kıraat ilmini Şeyh Hacı Mustafa Efendi'den talîm etmiş ve icâzet almıştır. Kebe Yapıcı Mahallesi'ndeki Kādirî Hacı Memi Efendi Dergâhı şeyhliğini üstlenmiştir. Aynı zamanda hüsnü hatta da mâlik olan Mehmed Kādirî'nin "Hacı Memi Efendi Dergâhı Şeyhi Hacı Mehmed Ahî Efendi" unvanıyla 1212/1797 ve daha sonraki târihli kitâbelerde imzaları vardır. Mehmed Kādirî, mezkûr dergâhın

---

[529] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 183; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, s. 147.
[530] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 179-180.
[531] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 180.
[532] Aşçı Dede, *a.g.e.*, c. 3, s. 1107.

hazîresinde medfûndur, ancak 1295/1878 yılındaki Rus istilâsında mezar taşları zâyi olduğu için, vefât târihi kesin olarak belirlenememiştir.[533]

3.1.6.1.3.2. Hâfız Ahmed Sennârî Baba (1275/1859)

Hâfız Ahmed Sennârî Baba, Sultân Abdülmecîd dönemi (1839-1861) şeyhlerindendir ve Nevbe (Nûbe)'de bulunan Sinnâr (Sennâr) şehrinden çıktığı için "Sennârî Efendi" diye tanınmıştır. Zâhirî ilimleri memleketinde tahsîl ve ikmâl etmiş, Kâdiriye tarîkatı âdâbını tekmîl etmiştir. 1272/1855 sonlarında Edirne'ye gelmiş, Sarıca Paşa Mahallesi'ne yerleşmiş ve insanları irşâd etmeye başlamıştır. 1275/1859 yılında 80 yaşlarında iken vefât etmiş ve Taşlık Câmii sahasına defnedilmiştir.[534]

3.1.6.1.3.3. Dobniçevî Mustafa Efendi (ö. ?)

Dobniçevî Mustafa Efendi'nin 19. yüzyılda yaşadığı anlaşılmakla beraber, hakkındaki bilgiler oldukça kısıtlıdır. Olanı da Nakşî-Müceddidî şeyhlerinden Köstendilli Süleymân Şeyhî'nin (1235/1819-20) bir mektubuna dayanır. Süleymân Şeyhî'nin aktardığına göre, Dobniçeli Şeyh Mustafa Efendi Edirne'de Kādiriyye tarîkatı postnişînlerindendir Mustafa Efendi, Süleymân Şeyhî'ye bir mektup göndermiş, kendisi de bu mektuba cevap yazmıştır.[535]

3.1.6.1.4. Diğer Kādirî Tekkeleri

3.1.6.1.4.1. Hacı Memi Tekkesi

Hacı Memi Tekkesi, "Dimetokalızâde Tekkesi" adıyla da bilinir ve Kebe Yapıcı Mahallesi, Tekke Sokağı'nda bulunur. Tekke, Üç Şerefeli cami vâizi Dersiâm Dimetokalızâde Hacı Memi Efendi tarafından yaptırılmıştır. Tekkenin, 1000/1591 yılından sonra Hacı Memi Efendi'ye ve onun vefâtından sonra oğluna verildiği nakledilmektedir. Tekkede 1200/1785'lerde, aynı zamanda hattat ve kurrâ olan Şeyh Hacı Mehmed Kādirî'nin (1212/1797'den sonra) postnişîn olduğu bilinmektedir. 1250/1834 senesinde Dimetokalızâde Tekkesi'ne taamiye verildiğine dâir kayıt

[533] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 2/2, s. 1625-1626; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 184.
[534] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 2/2, s. 1488-1489; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 184.
[535] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., s. 248.

vardır. 1260/1844 yılından sonra bu tekkeye Şeyh Nûri adında bir ümmî zât postnişîn olmuş, vefâtından sonra, yerine küçük oğlu Terlikçi Sâlih Efendi geçmiştir. Tekke, 1295/1878'deki Rus istilâsında harap olmuş, Sâlih Efendi de Hacı Bektâş-ı Velî Dergâhı'na giderek Bektâşîlik yoluna intisâb etmiştir. Buradan Bektâşî babası olarak Edirne'ye dönen Sâlih Efendi, Kādirî tekkesini, (1301/1883)'de Bektâşî tekkesi olarak yeniden yaptırmıştır. Tekke, vilâyet defterdârı Mustafa Nâilî Efendi'nin öncülüğünde toplanan yardımlarla yapılmış, ancak tamamlanmasından sonra "mânevî bir mükâfat olarak" Nâilî Efendi görevden alınmış, Sâlih Baba da Bursa'ya gönderilmiş ve orada vefât etmiştir. Kayıtlardan Sâlih Baba'nın Bursa'ya gönderilmesinin nedenin, tekkeyi Bektâşî tekkesi olarak yeniden yaptırması değil, halkın kafasını karıştıracak düşünceleri yayması nedeniyle olduğu anlaşılmaktadır. Tekke, 1295/1887 ve 1329/1911 yıllarında onarım görmüştür. 1309/1891'da tekke, eskiden olduğu gibi Kādirî âyini yapılmak üzere Rifâî şeyhi Üsküdarlı Ahmed Efendi'ye verilmiştir. O günden itibaren tekkede Pazartesi günleri Kādirî, Salı günleri de Rifâî âyinleri yapılmaya başlanmıştır.[536]

3.1.6.1.4.2. Şeyh Ömer Semâhaddîn Efendi Tekkesi

Şeyh Ömer Efendi Tekkesi; Molla Fahreddîn Mahallesi, Tütünsüz Tekkesi Sokağı'nda bulunan bir Kādirî dergâhı olup "Tütünsüz Baba Sultân", "Şeyh Sebahaddîn Dede" ve "Şeyh Semâhaddîn Tekkesi" olarak da bilinmektedir. Bânisi, Yenişehir Feneri Mevlevîhânesi şeyhi Hasan Dede'nin oğlu ve Edirne Mevlevîhânesi meşâyihinden Semahat Ömer Dede'dir ve fakat yapım tarihi kesin olarak bilinmez. 888/1483 târihli türbe vakfiyesi vardır. 1200/1785, 1206/1791, 1252/1836 ve 1256/1840 tarihli kayıtlarda tekkenin tahsîsât ve tayinleri ile ilgili bilgiler vardır. Tekke 1931'de satılmıştır.[537] Büyük şehirlerdeki Kādirî meşâyihinin ataması, Tophâne'deki İsmâil Rûmî Dergâhı şeyhi Mehmed Emîn Efendi'nin son kararıyla yapıldığı için, Şeyh Ömer Zaviyesi şeyhliğine de şeyh tevcîh olunmasına dâir bir kayıt bulunmaktadır.[538]

---

[536] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 185-186.
[537] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 185; R. Melül Meriç, *a.g.e.*, ss. 99-100; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 186; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, ss. 52-55.
[538] *OA*, C..EV.. 165/8231, 1252/1836.

3.1.6.1.4.3. Güzelce Baba Dergâhı

Güzelce Baba Dergâhı, Hattat Ahmed Mahallesi, Köprüce Bayırı Caddesi'ndedir. Dergâhın diğer bir adı da "Gümüş Gerdan Tekkesi'dir". Horasanlı Güzelce Ali Baba, tekkedeki türbede medfûndur. 1265/1848, 1273/1856, 1275/1858, 1276/1859 ve 1277/1860 yıllarına ait kayıtlarda tamirât ve tahsîsât ilgili hususlarda tekkeden söz edilmektedir.[539] Tekkede, 20. asrın sonlarında Âgâh Efendi'nin (ö. ?) postnişîn olduğu nakledilmektedir. Tekke, 1926'da satılmıştır.[540]

3.1.6.1.4.4. Kaplan Baba Tekkesi

Kaplan Baba Tekkesi, Yelli Burgaz semtinde, Sitti Hatun Mahallesi, Ağaç Pazarı Caddesi'nde bulunmaktadır. İnşâ tarihi bilinmemektedir. 1256/1840 senesinde tekkenin misâfirlerine ve fakir dervişlere ayrılan tahsîsâtın tekke şeyhinin emrine verilmesine dâir bilgiler vardır. 1306/1888'larda tekkede Şeyh Hâfız Sâlih Efendi'nin, 20. yüzyıl başlarında ise Hüsnü Bey'in şeyh olduğu bilinmektedir. 1930'da satılan tekke günümüze ulaşmamıştır, ancak Kaplan Baba'nın mezarı bugün mevcuttur.[541]

3.1.6.1.4.5. Halîmîzâde Tekkesi

Halîmîzâde Tekkesi, "Topçu Baba Tekkesi" ve "Şeyh Abdülhalîm Tekkesi" olarak da anılır. Bu tekke, Hoca İvaz Mahallesi, Horozlu Caddesi'nde olup önceleri Nakşî, sonraları Kādirî dergâhıdır. Bânisi, Hoca İvaz Efendi tekkeyi tamamlayamadan vefât etmiş, tekke oğlu tarafından tamamlanmış ve ilk postnişîn de o olmuştur. Bu zâttan sonra oğlu Rüstem Efendi postnişîn olmuş, ondan sonra da meşîhatı Topçu Baba üstlenmiştir. Daha sonra sırasıyla Muhammed Bâlî Tosyavî, Abdülhalîm Efendi, oğlu Hacı Muhammed Efendi ve oğulları Abdülhalîm ile Abdülkâdir Efendiler posta oturmuşlardır. 1256/1840 tarihli bir kayıtta, Abdülhalîm

---

[539] Örnek olarak bkz. *OA*, A.}AMD. 11/21, 1265/1849; *OA*, C..EV.., 132/6557, 1264/1848.

[540] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 190; R. Melül Meriç, *a.g.e.*, s. 99; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 187; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, s. 129.

[541] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 190; R. Melül Meriç, *a.g.e.*, s. 99; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., s. 252.

Efendi Tekkesi şeyhinin cülûs münasebetiyle beratının yenilenmesinden söz edilmektedir.[542]

3.1.6.1.4.6. Bahrî Baba Dergâhı

Bahrî Baba Dergâhı, Hacı İvaz Mahallesi Horozlu Caddesi'nde bulunan bir diğer Kādirî tekkesidir. 20. asrın başlarında tekkede Tütünsüz Dergâhı postninîni Şeyh Neşâtî Efendi'nin meşîhat makâmında olduğu belirtilmiştir.[543]

3.1.6.1.4.7. Abdüsselâm Tekkesi

Ahmed Bâdî Efendi'ye göre Gelibolu'da üç, *1310/1893 Tarihli Edirne Salnâme*'sine göre ise iki Kādirî tekkesi vardır. Bâdî Efendi bu tekkelerin sadece sayısını zikrederken, *Salnâme*'de tekkelerin adı ve âyin gününü belirtmiştir. Buna göre Gelibolu'da Kādirî Abdüsselâm Tekkesi vardır ve tekkede Pazartesi günleri mukabele yapılmaktadır.[544]

3.1.6.1.4.8. Yazıcıoğlu Çilehânesi

Yukarıda adı geçen *1310/1893 Tarihli Salnâme*'ye göre, Gelibolu'da mukabele günü Perşembe olan Yazıcıoğlu Çilehânesi vardır. Ayrıca Yazıcıoğlu Çilehânesi'nde Kādirî âyinlerinin yapılmasından da anlaşılıyor ki, burası Bayrâmîliğe mensup iken, 19. yüzyılda Kādirîliğe geçmiş bir tekkedir.[545]

3.1.7. Celvetiyye ve Edirne Celvetîleri

Celvetiyye, Bayrâmiyye tarîkatının Aziz Mahmud Hüdâî (1038/1628) tarafından kurulan koludur.[546]

Celvetiyye, esasen Halvetiyye'nin bir kolu olup İbrâhim Zâhid-i Geylânî'de *Zâhidiyye*, Safiyyüddîn-i Erdebîlî'de (735/1334) *Safeviyye* ve Hacı Bayrâm-ı Velî'de

---

[542] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 185; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 188; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, ss. 33-34.
[543] Oral Onur, *Edirne Mevlevihanesi,* s. 64.
[544] Selami Şimşek, "Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarîkatlar ve Tekkeler", s. 297.
[545] Selami Şimşek, "Avrupa ile Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarîkatlar ve Tekkeler", s. 297.
[546] Hasan Kâmil Yılmaz, "Celvetiyye", *DİA*, İstanbul, 1993, c. 7, s. 273.

(833/1429-30) *Bayrâmiyye* ile birleşmektedir.[547]

Celvetiyye, Balkanlar'da Filibeli İsmâil Efendi, Saçlı İbrâhim Efendi, Atpazarî Osman Fazlı Efendi gibi şeyhler tarafından Balkanlar'ın en yaygın tarîkatlarından biri haline getirilmiş, tarîkatın ikinci merkezi durumundaki Bursa'da Üftâde ile torunları ve İsmâil Hakkı Bursevî gibi şeyhler vasıtasıyla itibarını son dönemlere kadar sürdürmüştür.[548]

18 ve 19. yüzyıllarda Balkanların en yaygın tarîkatlarından birisi olan Celvetiyye; Edirne'de Saçlı İbrâhim Efendi Tekkesi (Tebrizî Asil Çelebi/Dizdârzâde/Şadırvanlı Tekke), Ali Senâî Efendi Tekkesi, Sâdık Baba Tekkesi ve 19. yüzyılın sonlarına doğru yıkılmış olan Abdülbâkî Efendi Tekkesi ile temsil edilmiştir. Ayrıca Nureddîn Tekkesi'nde de Celvetî ve Cerrâhî âyinlerinin yapıldığı kaydedilmiştir.[549]

Celvetiyye'yi Edirne'de kuran ve yayan Seyyid Celâleddîn Efendi'dir. Dizdârzâde Tekkesi şeyhlerinden Saçlı İbrahim Efendi (1070/l660) ve oğlu, yine Edirne Selimiye Camii vâizlerinden Abdülhay Celvetî de (/l705) bu tarîkatı Edirne'de yaymış olan sûfîlerdendir.[550]

Celvetiyye, tespit edilebilen 15 şeyh ile Edirne ve çevresinde epey etkili olmuş tarîkatlardan birisidir. Bu Celvetî şeyhlerinden 7'si merkez dergâha, 8'i de Hakkıyye koluna mensuptur. Doğu Trakya bölgesinde Edirne, Tekirdağ, Gelibolu, Keşan, Şarköy ve Çorlu'da yoğunlaşan Celvetî tekkelerinin sayısı 10'dur. Öte yandan Nureddîn Tekkesi'nde hem Cerrâhî hem Celvetî, Çoban Ali Dergâhı ile Sâdık Baba Tekkesi'nde hem Halvetî hem de Celvetî âyinlerinin yapıldığı tespit edilmiştir.[551]

.

[547] Hasan Kâmil Yılmaz, *a.g.m.*, s. 273.
[548] Hasan Kâmil Yılmaz, *a.g.m.*, s. 274.
[549] Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", s. 269.
[550] Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", s. 267.
[551] Selami Şimşek, "Edirne ve çevresinde Celvetîlik ve Celvetîler", s. 118.

3.1.7.1. Celvetî Tekkeleri

3.1.7.1.1. Mezîd Bey Zâviyesi

Mezîd Bey Zâviyesi, Mezîd Bey tarafından 844/1440 yılında mescid olarak yaptırılmıştır ve adıyla anılan Mezîd Bey İmâreti Mahallesi, Hatice Sultân Sarayı Sokağı'ndadır. Azîz Mahmûd Hüdâî'nin, Dizdarzâde Ahmed Efendi'den önce Edirne'ye gönderdiği Şeyh Hasan Efendi, bu mahallede oturmuş ve Mezîd Bey Mescidi'ni zâviye olarak kullanmış, bir minber ekleyerek onu câmiye çevirmiştir. Hasan Efendi, 1014/1605 yılında vefât etmiş ve bu mescidin hazîresine defnedilmiştir. Mezîd Bey Mescidi ile "Yeşilce" olarak marûf İmâret-i Mezîd Câmii çoğu zaman karıştırılmaktadır. Şöyle ki, Yeşilce Camii, 885/1480'te Kâsım Çavuşzâde Mustafa Efendi tarafından inşâ edilen, dört kubbeli, tek minareli bir câmidir ve Mezîd Bey İmâreti Mahallesi, Mezîd Bey İmâreti Câmii Sokağı'ndadır. Minaresi yapımı aşamasında yeşil renkte kâşî kaplı olduğu için "Yeşilce Câmii" adıyla meşhur olmuştur. Bu câmiin Mezîd Bey'in adıyla anılmasının sebebi, civarındaki imâretin Mezîd Bey tarafından yaptırılmış olmasındandır.[552]

3.1.7.1.2. Saçlı İbrâhim Efendi/Dizdarzâde Tekkesi

Dizdarzâde Tekkesi, Azîz Mahmûd Hüdâî'nin halîfelerinden Dizdarzâde Ahmed Efendi için Tebrizli Asil Çelebi tarafından yaptırılmış olup "Saçlı İbrâhim Efendi Tekkesi", "Şadırvanlı Tekke" ve "Tebrizî Asil Çelebi" adlarıyla da anılır. Hıdır Ağa Mahallesi, Eski Tophane Caddesi'ndedir. Dizdarzâde Ahmed Efendi, 1032/1622 yılında vefât ettiği zaman o zâviye yakınına yapılan bir türbeye defnedilmiştir. Tekkede, 1275/1858'ten 1295/1878'e kadar Şeyh Seyyid Râşid Efendi postnişîn olarak görev yaptığı, 1295/1878 senesindeki Rus istilâsında tekkenin yıkıldığı ve Râşid Efendi'nin üzüntüsünden vefât ettiği belirtilmiştir.

II. Abdülhamîd döneminde, 1308/1890 yılında tekke tamir edilip yeniden açılmış ve aşağıdaki kitâbe yazılmıştır:

Hazret-i Abdülhamîd Hân-ı hamîdü'l-hasletin

---

[552] Ratıp Kazancıgil, *Edirne İmaretleri*, ss. 45-49; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 256; Selami Şimşek, "Edirne ve çevresinde Celvetîlik ve Celvetîler", s. 115; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, s. 110.

Ömri ikbâlin firâvân eyleye Rabbu'l-enâm
Kıldı tecdîden binâ bu tekyeyi ol pâdişâh
Olmuş iken nice yıllardır rehîn-i inhidâm
Feyz-i enfâs-ı ricâl-i Celvetiyye andadır
Cilve-ger nûr-ı Hudâyî'den hidâyet subh u Şâm
Gel devâm it zikr ü tevhîde hulûs-ı kalb ile
Olasın tâ vâsıl-ı ser-menzil-i dâru's-selâm
Bir mübeşşir geldi İzzet virdi târîhin haber
Saçlı İbrâhim Efendi Dergâhı oldı tamâm (1308/1890).[553]

Tekkede 20. asır başlarında, Şeyh Ahmed Hayâlî postnişîn olarak bulunmuştur.[554]

3.1.7.1.3. Abdülbâkî Efendi Zâviyesi

Abdülbâki Efendi Zâviyesi, Zen-i Fîrûz Mahallesi, Ayvalı Göl Caddesi'ndedir ve Celvetî şeyhlerinden Abdülbâki Efendi tarafından inşâ edilmiştir. *1310/1893 Târihli Edirne Salnâmesi* ile *Edirne Mevlevihanesi* adlı esere göre, Zâviye, Halvetiyye tarîkatına mensuptur.[555]

3.1.7.2. Celvetî Şeyhleri

3.1.7.2.1. Ali Senâî Efendi (1200/l786)

Süleyman Zâtî Efendi'nin (1151/1738) oğlu Ali Senâî Efendi, Edirne'de yetişmiş Celvetiyye'ye mensup bir sûfî ve şairdir. Edirne'de vefât etmiş ve Gülbahar Hatun Mahallesi'ndeki Kādirî Dergâhına defnedilmiştir.[556]

Zâtî Efendi'nin diğer bir oğlu Hüseyin Şâhidî ise onu halîfesi olarak Şarköy'de irşâd vazifesiyle meşgul olmuştur. Kaynaklarda Şeyh Zâtî'nin bunlardan

---

[553] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, ss. 175-176; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 256-257; Selami Şimşek, "Edirne ve çevresinde Celvetîlik ve Celvetîler", s. 116; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, ss. 102-103.
[554] *OA*, ŞD. 1955/18, 1338/1919.
[555] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 257; Selami Şimşek, "Edirne ve çevresinde Celvetîlik ve Celvetîler", s. 117; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, s. 134.
[556] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 191; Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", s. 268; Selami Şimşek, "Edirne ve çevresinde Celvetîlik ve Celvetîler", s. 111.

başka Mustafa Efendi, Seyyid Ebubekir Efendi ve Ahmed Fahreddîn Efendi olmak üzere üç halîfesinin daha olduğu belirtilmiştir.[557]

3.1.7.2.2. Fahrî Ahmed Efendi (1214/1799)

Şarköylü Fahrî Ahmed Efendi, Süleyman Fâik veya Hüseyin Şâhidî'nin halîfesidir. Ömrünün sonlarına doğru İstanbul'a gelmiş ve 1799 tarihinde vefât etmiştir. Kabri, Kasımpaşa'da istimlâk edilip tersaneye katılan ve hâl-i hazırda mevcut olmayan Ali Efendi Dergâhı'ndadır. Ahmed Efendi'nin *Dîvân*'ı, "Müftî Baba" denilen zâtın *Yunus Emre Tarzındaki Nutkuna Şerhi* ve *Kasîde-i Fahrî Efendi* olmak üzere üç eseri vardır. Ayrıca Zâtî'nin başlayıp da hitâma erdiremediği *Gülşen-i Vahdet* adlı şerhini tamamlamış ve yine Zâtî'nin bir gazelini şerh etmiştir. İsmail Hakkı Bursevi'nin *"Her nefeste bir tecellî-i Hüdâ ister gönül/ Kendüye bu gurbet içre âsnâ ister gönül"* beytiyle başlayan gazeline nazîresi vardır ki pek ârifânedir.[558]

3.1.7.2.3. Seyyid Râşid Efendi (1295/1878)

Şeyh Seyyid Râşid Efendi hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Asıl adının Mehmed olduğu, 1275/1858-1295/1878 yılları arasında Saçlı İbrâhim Efendi Tekkesi'nde (Dizdârzâde Tekkesi) postnişîn iken, 1295/1878'deki Rus istilâsında tekkesinin yıkılması üzerine, kahrından vefât ettiği belirtilir.[559]

3.1.8. Edirne'deki Diğer Tarîkat, Tekke ve Meşâyih

3.1.8.1. Bayrâmiyye

Bayrâmiyye, Hacı Bayrâm-ı Velî (833/1429-30) tarafından Ankara ve çevresinde kurulan bir tarikattır. Bayrâmiyye, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin vefatından sonra, Akşemseddin'e (863/1459) nisbet edilen *Şemsiyye* ve Ömer Sikkînî'ye (880/1475) nisbet edilen *Melâmiyye* adlı iki büyük kola ayrılmış, ancak varlığını Şemsiyye üzerinden devam ettirmiştir. Tarikatın silsilesi, Hamîdüddin Aksarâyî'den

---

[557] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 2/2, s. 1487; Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", s. 268; Selami Şimşek, "Edirne ve çevresinde Celvetîlik ve Celvetîler", s. 111.

[558] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 3, ss. 2187-2188; Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", s. 269; Selami Şimşek, "Edirne ve çevresinde Celvetîlik ve Celvetîler", *Üsküdar Sempozyumu III: Azîz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 20-22 Mayıs 2005*, 2006, cilt: II, ss. 114-115.

[559] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 255-256.

(815/1412) Hâce Alâeddin Ali Erdebîlî'ye (832/1429), orada Sühreverdiyye ile birleşip Cüneyd-i Bağdâdî'ye (297/909) ve Hasan-ı Basrî (110/728) üzerinden Hz. Ali'ye ulaşır.[560]

Hacı Bayrâm-ı Velî'nin 1412-1422 yılları arasında Edirne'de bulunduğu ve Bayrâmiyye tarikatına ait Ankara dışında kurulan ilk tekkenin, Şeyh Ramazan Efendi'nin 875/1470) tarihli vakfiyesi bulunan Edirne'deki zâviyesi olduğu bilinmektedir. 1018/1609 tarihli vakıf tahrîrinde Edirne'nin Ayşekadın Mahallesi'nde "Sultan Hacı Bayram" adlı bir zâviyenin mevcut olduğu görülmektedir.[561]

3.1.8.1.1. Tennûriyye ve Edirne Tennûrîleri

Tennûriyye, Bayrâmiyye tarikatının Şemsiyye kolunun Akşemseddîn'in (863/1459) mürîdlerinden İbrâhim Tennûrî (887/1482) tarafından kurulan şubesidir. Tennûriyye, İbrâhim Tennûrî'nin oğulları Ali, Lütfullah ve Kasım tarafından devam ettirilmiştir. Tennûriyye, 16. yüzyılda İstanbul'da Ali Kuşçu'nun (879/1474) yeğeni ve damadı, Ebussuûd Efendi'nin (982/1574) babası İskilipli Şeyh Muhyiddîn Muhammed Yavsî (920/1514) tarafından temsil edilmiştir.[562]

Şeyh Yavsi Efendi, 1499'da geldiği Edirne'de, Şeyh Şücâüddîn Zaviyesi'nde uzun süre meşîhatta bulunmuş, II. Bayezid ile görüşmüş, bir süre burada kalarak Cerrahzâde Alaaddîn Efendi'ye (922/1516) hilafet vermiştir. II. Murad'ın emri ile Şeyh Şücâüddîn Dergâhı, Yavsî Efendi ile Bayramîliğin Tennûriyye koluna intikal etmiştir.[563]

3.1.8.1.2. Tennûriyye Tekkeleri

3.1.8.1.2.1. Şeyh Şücâüddîn Dergâhı

Şeyh Şücâüddîn Dergâhı, Debbâğhâne (Manyas) yöresinde, Germekapı

---

[560] Fuat Bayramoğlu, Nihat Azamat, "Bayramiyye", *DİA*, İstanbul, 1992, c. 5, s. 269.
[561] Fuat Bayramoğlu, Nihat Azamat, *a.g.m.*, c. 5, ss. 270-272.
[562] Mustafa Uzun, "İbrâhim Tennûrî", *DİA*, İstanbul, 2000, c. 21, s. 356.
[563] Semih Ceyhan, "Şeyh İbrahim Tennurî Halifesi Şeyh Muhyiddin Muhammed Yavsî ve Zikir Anlayışı", *İbrahim Tennuri/Kayseri: Kayseri 2011 Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 2011, s. 135.

Caddesi'nde, Dârülhadîs Câmii yanındadır. Tekke, ilk önce Sultân II. Murâd'ın emri ile Somuncu Baba'nın halîfelerinden Şucâüddîn Karamanî için inşâ edilmiş, Kanunî Sultân Süleymân döneminde onun emri ile 942/1535'de câmiye çevrilerek bir minare ilave edilmiştir. Câmi, 1165/1751 Ramazanı'nda büyük depremde yıkılmış, ancak daha sonra tekrar yaptırılmıştır. Şeyh Şucâüddîn, câmiin mihrab tarafındaki kerpiç duvar önünde medfûndur. Şeyh Şücâüddîn Karamanî'nin yanısıra tekkede, Cerrâhzâde Alâeddîn Efendi, Cerrâhzâde Muslihuddîn Efendi (983/1575) ve Emre Çelebi postnişîn olmuşlardır. Tekkenin daha sonra Nakşî şeyhlerinin kontrolüne geçtiği, 20. yüzyıl başlarında Uşşâkiyye'den Şeyh Hâmid Efendi (Debbâğhâne) Dergâhı postnişîni Hüseyin Efendi'nin meşîhat makâmında olduğu belirtilmiştir.[564]

3.1.8.2. Hakkıyye ve Edirne Hakkîleri

Hakkıyye, Celvetiyye'nin Atpazarî Osman Efendi'nin (1102/1691) meşhur halîfesi İsmail Hakkı Bursevî'ye (1137/1725) nisbet edilen ve fakat fiilen teşekkül edip etmediği tartışmalı olan koludur.[565]

Hakkıyye'nin 17 ve 18. yüzyıllarda Bursa ve Edirne'de, 18. yüzyılın ikinci yarısında da İstanbul'da etkili olduğu belirtilmiştir.[566]

3.1.8.2.1. Hakkî Tekkeleri

3.1.8.2.1.1. Senâî Efendi Tekkesi

Senâî Efendi Tekkesi, Şeyh Ali Senâî Efendi (1200/1786) adına binâ edilmiş olup Edirne Hadım Balaban Mahallesi, Hatice Sultân Sarayı Sokağı'nda, Askerî İdâdi Mektebi yanındadır. 1286/1863'da "Şeyh Göbek" adıyla tanınan Kādirî şeyhi Mehmed Efendi'ye verilmiştir. Tekke hâlen arsa durumunda olup Şeyh Ali Senâî Efendi, bu tekkenin alanında medfûndur.[567]

3.1.8.2.1.2. Zâtî Efendi Tekkesi

Zâtî Efendi Tekkesi, 1135/1723-1137/1725 yıllarında Gelibolu'da hilâfetle

---

[564] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 242.
[565] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 258; Ali Namlı, "İsmâil Hakkı Bursevî", *DİA*, İstanbul, 2001, c. 23, s. 104.
[566] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 258.
[567] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 191; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 265-266; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, s. 130.

tarîkatı yaymakla meşgul olan, o tarihten sonra Keşan'a gelerek buraya yerleşen Süleyman Zâtî Efendi (1175/1761) tarafından kurulmuştur. Tekkede kendisinden sonra oğlu Hüseyin Şâhî Efendi (1192/1778) postnişîn olmuştur. Bu zâttan sonra meşîhat görevini kimlerin yürüttüğü hakkında bilgi yoktur. Tekkenin Keşan halkı üzerinde derin izler bıraktığı anlaşılmaktadır. Zira Keşan'daki yaşlılar arasında bu tekkenin eğitici toplantılarında çocukken bulunduğunu hatırlayanlar vardır. Şehrin günümüzde "Dokuz Evler" adıyla anılan bölgesinde küçük bir tekkenin bulunduğu, zâviye olarak da anıldığı ve tekkenin bakımı için ovadaki bazı tarlaların vakfedildiği nakledilmiştir. Tekkennin ve Zâtî Efendi'nin türbesinin Balkan Savaşları sırasında Bulgarlar tarafından veya kendiliğinden yıkıldığı söylenmektedir.

Keçecizâde İzzet Molla'nın (1245/1829) Keşan sürgünündeki sıkıntılı yıllarını anlattığı *Mihnetkeşân* (Mihnet-i Keşan) adlı uzun mesnevîsinin "Keşan'ın Câmileri, Türbeleri" kısmında, Zâtî Efendi ve tekkesiyle ilgili iki beyit vardır:

Ne Kadrî var anda ne hod Halvetî
Fakat tekye-i Zâtî vü Celvetî
O Şehre melâz olmuş ol nîk zât
Bulur ol nice eyleyenler necât.[568]

3.1.8.2.2. Hakkî Şeyhleri

3.1.8.2.2.1. Ali Senâî Efendi (1200/1786)

Senâî Efendi, Edirne'de dünyaya gelmiş olup asıl adı Ali'dir. *Dîvân*'ında tarîkatının "Celvetî", mahlasının "Senâî", adının ise "Ali" olduğunu söyler: *"Tarîkim Celvetî, kemter gedâyım/Senâî mahlasım, ismim Ali'dir"*. Ali Senâî Efendi, tahsîlini tamamladıktan sonra Keşan'a gitmiş, burada Süleymân Zâtî Efendi'nin hizmetinde bulunmuş ve ona intisâb etmiştir. Daha sonra Edirne'ye dönmüş, Gülbahar Hatun Mahallesi'ndeki dergâhın meşîhatını üstlenmiştir. Hüseyin Vassâf, Ali Senâî Efendi'nin 1175/1761 yılında hilâfet aldığını söylüyorsa da Ali Senâî Efendi'nin kendisi, *Dîvân*'ında sülûkünü 1182/1769'da tamamladığını belirtmektedir. Ali Senâî

[568] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 266.

Efendi, 1200/1786 yılında Edirne'de vefât etmiş olup adıyla anılan dergâhın hazîresine defnedilmiştir.[569]

3.1.8.3. Sa'diyye ve Edirne Sa'dîleri

Sa'diyye, Sa'deddîn el-Cibâvî'ye (575/1180) nisbet edilen tarîkattır. 16. yüzyılın ortalarına kadar Sa'diyye adında bir tarîkatın varlığından söz edilmemektedir. Tarîkatın adâbı, bu yüzyılda Şam'da "Küçük Sa'deddîn" diye bilinen Sa'deddîn Muhammed b. Hüseyin el-Asgar eş-Şâgūrî (986/1578) tarafından belirlenmiştir. [570]

Sa'diyye'nin merkezi Şam olmak üzere Hama, Humus, Halep, Akkâ, Nablus ve Sayda şehirleriyle bunlara bağlı köylerde; 13. yüzyıldan sonra da İstanbul ve Balkanlar'da yaygınlık kazandığı görülmektedir. Balkanlar'da İşkodralı Süleyman Âcizî Baba'ya (1150/1738) nisbet edilen *Âciziyye* kolu vasıtasıyla yayılmıştır. [571]

Kastamonu, İzmir, Bursa, Tekirdağ ve Edirne gibi şehirlerde Sa'diyye tekkeleri açılmıştır. Edirne Sâdî Tekkesi, Bostancıbaşı Hacı İsmâil Ağa tarafından yaptırılmıştır.[572] Edirne'ye Sa'diyye ilk defa 18. asrın başlarından itibaren yani Ebu'l-Vefâ'dan sonra gelmiştir.[573]

3.1.8.3.1. Sa'diyye Tekkeleri

3.1.8.3.1.1. Sa'dî Dergâhı

Sa'dî Dergâhı, bânisinin adıyla "Bostancıbaşı Hacı İsmail Ağa Tekkesi" olarak da bilinir. Hadım Timurtaş Mahallesi, Tahtalı Hamam Sokağı'ndadır. 1203/1788, 1317/1899 ve 1216/1801 tarihli belgelerde tekkenin tahsîs ve tayin

---

[569] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 191, c. 2/2, s. 1487; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 263-264.
[570] Hür Mahmut Yücer, "Sa'diyye", *DİA*, İstanbul, 2008, c. 35, s. 410.
[571] Hür Mahmut Yücer, *a.g.m.*, s. 410.
[572] Hür Mahmut Yücer, *a.g.m.*, s. 412.
[573] Hür Mahmut Yücer, "Sa'diyye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, (Ed. Semih Ceyhan), İsam Yay., İstanbul, 2015, s. 267.

durumlarına ilişkin kayıtlar vardır. Tekkede son dönemde Şeyh Saîd Efendi'nin postnişîn olduğu belirtilmiştir. 1929'da satılmak üzere ihâle edilmiştir.[574]

3.1.8.3.1.2. Noktacızâde Kâsım Efendi Tekkesi

Noktacızâde Kâsım Efendi Tekkesi, Sıkça Murat Mahallesi, Beylerbeyi Caddesi'nde, Noktacı Câmii bitişiğindeki zâviyeydi. Tekke, 897/1492'de "Noktacızâde" adıyla tanınan Şeyh Muhammed Kâsım br. Yûsuf tarafından câmi, mescid ve muallimhâne ile birlikte yaptırılmıştır. Noktacızâde Kâsım Efendi, 942/1534 yılında vefât etmiş ve mihrâbın ön kısmına defnedilmiştir.[575]

Bursalı Mehmed Tahir'in (1344/1925) belirttiğine göre, bu tekkede 933/1525'te Halvetî Şeyh İbrâhim b. Hamza Mes'ûd Tirevî tarafından *Câmi'u'l-Envâr fî Lüceci'l-Efkâr ve'l-Bihâr* adlı bir tefsîr yazılmıştır.[576]

Tekke, farklı zamanlarda tamir görmüştür. Noktacı Camii, 1040/1639'da ve 1165/1751'de meydana gelen depremde yıkılıp yeniden yapılmış, ancak tekke yapılmamıştır. Bu câmi, 1297/1879 yılında Sa'dî dergâhına çevrilmiş, meşîhat görevi Ali Bey'e (1307/1889)'e tevdî' edilmiştir. Tekkede Nakşî meşâyihinden Hasan Rızâî Efendi'nin (1294/1877) "hatm-i hâcegân" icrâ ettiği nakledilmiştir. Öte yandan *1310/1893 Târihli Edirne Salnâmesi*'nde tekke, Rifâî dergâhı olarak gösterilmiştir. Bu bilgi çok yanlış olmasa gerektir, zira 20. asrın başlarında tekkede Halvetiyye, Nakşibendiyye, Rifâiyye ve Sa'diyye tarîkatlarından icâzetli şeyh Neşâtî Efendi postnişîn olarak görev yapmıştır.[577]

3.1.8.3.2. Sa'diyye Şeyhleri

3.1.8.3.2.1. Âtıf Efendi (1277/1861)

Âtıf Efendi, Timurtaş Mahallesi sâkinlerinden olup "Şeyh Ali Efendi" olarak da tanınmıştır. Şâir Hemdem Şerîf Efendizâde'nin büyük babasıdır. 1277/1861

---

[574] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 184; R. Melül Meriç, *a.g.e.*, s. 100; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 288; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, s. 148.
[575] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 288; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, s. 114.
[576] Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, c. 1, s. 20.
[577] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 289; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, s. 114.

yılında vefât etmiş ve Buçuktepe Kabristânı'na defnedilmiştir. Ahmed Bâdî Efendi'ye göre aşağıdaki beyitler Âtıf Efendi'nindir:

Ey gönül bâb-ı rızâyı çün gözet Şâm u seher
Sen zuhûra tâbi ol lâzım degil sana keder
Ehl-i İrfân bu cihânda zahmeti pür-zevk ider
Her bir 'usrun yüsrine vâkıf olan gam mı çeker
Yâr-ı kevser ağyâr-gûlar itmek tahammüldür hüner
Âsiyâb-ı tâli'in bir gün merâm üzre döner.[578]

3.1.8.3.2.2. Mehmed Hüsnü Efendi (1298/1881'den Sonra)

Mehmed Hüsnü Efendi, Hattat Mehmed Şerîf Hilmi Efendi'nin oğlu olarak 1269/1853'da Edirne'de Hadım Timurtaş Paşa Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. 1285/1867'te Edirne Mektûbî Kalemi'ne girmiş ve kitâbet ilmini iktisâb ederek orada mülgâ Dîvân-ı Temyîz-i Velâyet Müstantikliği'ne tayin olunmuştur. 1293/1877-78 Rus istilâsından sonra Merkez-i Bidâyet Mahkemesi Başkâtipliği'ne, 1298/1881'de ise İstinâf Hukuk Mahkemesi Başkâtipliği'ne atanmıştır. Aynı zamanda şâir olan Mehmed Hüsnü Efendi şiirlerinde "Hemdem" mahlasını kullanmıştır.[579]

3.1.8.3.2.3. Şeyh Ali Ankaravî (1304/1886)

Şeyh Ali Ankaravî hakkındaki bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Tabîbzâde'ye göre Şeyh Halil Şâmî'den hilâfet almıştır. 1304/1886 târihinde Edirne'de vefât etmiş olan Ali Ankaravî'nin Edirne'ye geldiği ve ne tür faaliyetler bulunduğu konusunda kaynaklarda bilgi yoktur.[580]

3.1.8.3.2.4. Ali Bey (1307/1889)

Ali Bey, Noktacı Kâsım Efendi Câmii imamı Kemâl Efendi'nin büyük oğlu olarak 1255/1837'de Edirne'de Sıkça Murad Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Babasına nisbetle "Kemalzâde" lakabıyla da tanınmıştır. Son dönem Noktacı Kâsım Efendi Tekkesi şeyhlerinden olup aynı zamanda bestekârdır. Bir müddet debbâğlık,

[578] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 2/2, s. 1786; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 286.
[579] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 2/2, s. 1892; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 286.
[580] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., s. 385.

sonra da vergi dâiresinde kolculuk görevinde bulunmuştur. Bu sırada Sa'diyye tarîkatına intisâb etmiş ve Şeyh Emîn Efendi'den (ö. ?) tarîkat terbiyesi ve icâzeti almıştır. Ney üflediği, tanbur ve saz çaldığı da bilinen mûsikîşinâs ve bestekâr Ali Efendi, tabiî bir ses güzelliğine sahip olup bazı tekkelerde zâkirlik ve mevlidhânlık yapmıştır. Ali Bey, 1307/1889'de vefât etmiş ve şeyhi olduğu Noktacızâde Tekkesi hazîresine defnedilmiştir.[581] Aşçı Dede, Ali Bey'in Kur'ân okuyuşundan etkilenen bir bülbülün odasına girip şakımaya başladığı hikâyesini de naklederek dâvûdî ses güzelliğinden bahseder ve onun fevkalâde bir mûsikî hocası olduğunu, İstanbul ve diğer beldelerden birçok kimsenin ondan ders almak ve/ya onu dinlemek için ziyaret ettiğini belirtmiştir. Ancak Aşçı Dede'nin Ali Bey'in vefât tarihini 1310/1892-93 olarak göstermesi[582] bir hata olsa gerektir.

3.1.8.3.2.5. Mehmed Efendi (1307/1889'dan Sonra)

Mehmed Efendi, "Âtıf Efendi" olarak tanınan Şeyh Ali Efendi'nin (1277/1861) oğludur. Hüsn-i hatta da mâlik olup, sülüs ve nesh yazılarını Murâdiye İmâmı Hâfız Mehmed Efendi'den meşk etmiş ve icâzet almıştır. 1307/1889 tarihli bir belgede hüsn-i hat icâzeti verdiği görülmüştür.[583]

3.1.8.3.2.6. Şeyh Saîd Efendi (ö. ?)

Şeyh Saîd Efendi'nin, Edirne Sa'dî Tekkesi'nin son dönem postnişînlerinden olduğu bilinmektedir. Hakkında başka bilgi yoktur.[584]

3.1.8.4. Desûkıyye ve Edirne Desûkīleri

Desûkıyye, Burhânüddîn İbrâhim b. Ebu'l-Mecd Abdülazîz ed-Desûkī'ye (676/1277) nisbet edilen, "Burhâniyye" veya "Burhâmiyye" adlarıyla da tanınan ve daha çok Mısır ve Sudan'da yayılmış olan tarîkattır.[585]

---

[581] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 2/2, s. 1913; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 287.
[582] Aşçı Dede, *a.g.e.*, c. 3, s. 1530.
[583] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 2/2, s. 1588; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 287-288.
[584] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 288.
[585] Mehmet Demirci, "Desûkıyye", *DİA*, İstanbul, 1994, c. 9, s. 212.

Desûkıyye'nin âdâb ve erkânındaki ortak noktalar sebebiyle *Bedeviyye*, *Şâzeliyye* ve *Medyeniyye* tarîkatları ile münasebeti vardır. Yine aynı sebeple bu tarîkatı *Bedeviyye* ve *Şâzeliyye'nin* bir kolu sayanlar da vardır.[586]

Daha çok Mısır, Sudan ve Kuzey Afrika'da yayılmış olan Desûkıyye'ye Anadolu ve Balkanlar'da pek rastlanmaz. Edirne'de, 20. yüzyıl başlarında Hâfız İsmâil Efendi (1307/1890) tarafından temsil edilmiştir.[587]

3.1.8.4.1. Desûkīyye Şeyhleri

3.1.8.4.1.1. Hâfız İsmâil Efendi (1307/1890)

Hâfız İsmâil Rüşdî Efendi, Hâfız Emîn Efendi'nin oğlu olarak Edirne'de doğmuştur. Sıbyân Mektebi'ndeki ilk tahsîlinden sonra Ekmekçi Küplü Medresesi müderrisi Mevlânâ Hâfız Süleymân Efendi'nin Sultân Selim Câmii'nde ders halkasına devam edip Arabî ilimlerden icâzet almıştır. Hâfız İsmâil Efendi, Gülşeniyye'den Velî Dede Tekkesi şeyhi Şuayb Şerefeddîn Efendi'nin enişte sidir ve 1282/1865'li yıllarda ona Tefsîr, Hadîs ve Tasavvuf dersleri okutmuştur. Aydınlı Hâfız Mehmed Efendi'den Kıraat ilminden icâzet alan İsmâil Efendi, Desûkıyye tarîkatı şeyhlerinin birinden inâbet ve icâzet alarak irşâda me'zûn olmuştur. İsmâil Rüşdî Efendi'nin Uşşâkî, Gülşenî, Sa'dî, Rifâî ve Nakşî tarîkatlarından icâzetli câmiu't-turuk bir zât olduğu bilinmektedir. *Evrâd-ı Rifâiyye* adlı derleme bir eseri vardır. Seyyid Bekir Sem'an Halebî Edirnevî (1295/1878) adlı Bekriye şeyhi, Gülşenî Şuayb şerefeddîn Efendi ile Muhammed Sabrî Edirnevî onun halîferinden kabul edilir. Kendisi de Uşşakî şeyhi Muhammed Kenzî Efendi'nin (1291/1874)'nin halîfeleri arasında gösterilir. İsmâil Rüşdî Efendi'nin son zamanlarında Eski Câmi Medresesi'nde müderris olduğu, mezkûr câmide ilim tedrîs ettiği, burada birçok talebeye icâzet verdiği ve evinde Desûkıyye âyinleri yaptığı nakledilmektedir. Hâfız Mehmed Efendi'den Edirne'de Adliye Teşkilâtında Bidâyet Mahkemesi'ne a'zâ tayin edilmiş, bu görevinde bulunduğu sırada 1307/1890'de mahkemeye giderken

---

[586] Mehmet Demirci, *a.g.m.*, s. 212.
[587] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 295.

Baba Timurtaş Mescidi yakınında düşerek vefât etmiş ve Buçuktepe Kabristânı'nın Tabya tarafına defnedilmiştir.[588]

3.1.8.5. Bedriyye ve Edirne Bedrîleri

"Kadı/Şeyh Bedreddîn" olarak bilinen Bedreddîn Simâvî'ye (823/1420) nisbet edilen ve fakat teşekkül etmemiş olan tarîkattır. Ancak onun muhibbânından olup "Bedreddîn sûfîleri" diye anılan bir zümre, zamanla Alevî-Kızılbaş kesime karışarak erimiştir.[589]

Şeyh Bedreddîn, bugün Yunanistan topraklarında bulunan Simavna kasabasında doğmuştur. Doğum yılı olarak 740/1339 ile 770/1368 arasında değişen çeşitli tarihler gösterilmiş; torunu Halîl b. İsmâil ise *Menâkıbnâme*'de şeyhin doğum tarihini 760/1359 olarak göstermiştir. Dönemin ilim merkezlerini dolaşmış, meşhur hocalarından -mesela Kudüs'te İbn Hacer el-Askalânî'den (852/1449)- dersler okumuş, Seyyid Şerif el-Cürcânî (816/1413) ile talebelik arkadaşı olup Mısır'da Memlük Sultanı Berkuk'un sarayında kalmıştır.[590]

Bedreddîn, Ahlatlı Şeyh Hüseyin'e intisap etmiş, Tebriz'e gitmiş, bir rivayete göre Timur onu kızıyla evlendirip şeyhülislâm yapmak istemişse de o bir an önce şeyhi Ahlatlı Hüseyin'e dönmek istediğinden Timur'un bu arzusunu yerine getirememiştir. Mûsâ Çelebi tarafından kazaskerliğe tayin edilmiş ve fakat Mûsâ Çelebi ağabeyi Mehmed Çelebi karşısında yenik düşünce, İznik'e sürülmüştür. Aydın, Karaburun, Manisa ve Deliorman gibi yerlerde organize ettiği adamlarıyla Çelebi Mehmed'e isyan başlatmış ancak topladığı güçler Sultan'ın orduları tarafından dağıtılmış ve Şeyh Bedreddîn, Âlimler Heyeti'nin kararıyla, 1420'de Serez'de idam edilip burada defnedilmiştir. 1924'te Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan nüfus mübâdelesi uyarınca, Türkiye'ye gelen göçmenler tarafından kemikleri

[588] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 2/2, s. 1492; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 296.
[589] Bilal Dindar, "Bedreddin Simâvî", *DİA*, İstanbul, 1992, c. 5, s. 334.
[590] Bilal Dindar, *a.g.m.*, c. 5, s. 332.

İstanbul'a getirilmiş, çeşitli yerlerde saklandıktan sonra 1961'de Sultan Mahmud'un Divanyolu'ndaki türbesi hazîresine defnedilmiştir.[591]

Devrin önemli fakihlerinden kabul edilen, haşr-i cismânîyi reddeden ve vahdet-i vücûd'çu bir tasavvuf anlayışına sahip olan Şeyh Bedreddîn'in; *Letâifü'l-İşârât*, *Câmiu'l-Fusûleyn* ve *Vâridât* adlı eserleri vardır. Ayrıca Sarf ve Nahv'e dâir *Ukûdü'l-Cevâhir* ile *Çerâğu'l-Fütûh*, Tefsîr'e dâir *Nûru'l-Kulûb* ve Tasavvufa dâir *Meserretü'l-Kulûb* ile *Matla' Husûsu'l-Kelim fî Ma'ânî Fusûsu'l-Hıkem* gibi eserler de ona isnâd edilir.[592]

Bedriyye, Edirne ve çevresinde Şeyh Bedreddîn ve torunu Hâfız Halil tarafından kısa sürelerle de olsa temsil edilmiştir.[593]

3.1.8.5.1. Bedriyye Tekkeleri

3.1.8.5.1.1. Bedreddîn Zâviyesi

Şeyh Bedreddîn'in Edirne'de inşâ ettirdiği bir mescid ile zaviyeden oluşan ve "Simavna Zâviyesi" olarak da bilinen Bedreddîn Zâviyesi, Kaleiçi'nde, Kilise Câmii Mahallesi'ndedir. Gökbilgin'in kaydettiğine göre Şeyh Bedreddîn, Edirne'deki zâviyesine 815-16/1412-13'larda vakıflar tahsîs etmiş, bunların tevliyeti de kendinden sonra evlâdına ve zâviyedeki şeyhlere ait olacak şekilde vasiyette bulunmuştur: *"Vakafe Şeyh Bedreddîn ber mûcib-i vafiyehu'l-vâkıa fî sene hamse 'aşere ve semâni-mi'e bi-imzâ-i Mevlânâ Abdülkerim b. Abdülcebbâr 815/1412"*. 1218/1803 tarihli kayıtta Edirne'de Kadı Bedreddîn Mescidi'nin tevliyeti ile Kaleiçi'ndeki Zâviyesi Vakfı'nın zâviyedârlık ve tevliyetinin, müştereki Mehmed Ârif Halîfe'ye verildiği belirtilmektedir. Bu bilgilerden mescid ve zâviyenin 19. yüzyıla kadar geldiği, o târihte Mehmed Ârif Halîfe adında bir zâtın şeyh olduğu anlaşılmaktadır.[594]

---

[591] Bilal Dindar, *a.g.m.*, c. 5, ss. 332-333. Hakkında nakledilen rivâyetler için bkz. Mehmet Dervişoğlu, *a.g.e.*, ss. 394-395.
[592] Bilal Dindar, *a.g.m.*, c. 5, s. 334.
[593] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 302.
[594] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 304-305; Nesrin Ç. Akçıl, *Edirne Tekkeleri*, ss. 142-143.

3.1.9. 19. Yüzyıl Edirne'sinde Tarîkati Bilinmeyen Tekke ve Meşâyih

3.1.9.1. Halîl Paşa Tekkesi

1181/1767 ve 1229/1814 tarihli tahsîsât kayıtlarına bakılırsa, Halil Paşa Tekkesi'nin 19. yüyılda aktif olduğu anlaşılmaktadır.

3.1.9.2. Şeyh Eyüp Zâviyesi

Hz. Yûnus (as) makâmı addedilen Enez'deki Şeyh Eyüp Zâviyesi ile ilgili, 1207/1792 senesinde, zâviyedâr türbedârlığına ait mahkemeden alınan hükme itibar edilmemesi için emir yazılmasına ve 1208/1793 yılında zâviyedâr cihetinin tevcîh olunmasına ilişkin iki kayıt bulunmaktadır.[595]

3.1.9.3. Şehîd Ali Paşa Tekkesi

Şehid Ali Paşa Tekkesi, 1193/1779'te Ali Paşa tarafından Keşan'da yaptırılmış bir tekke olup buraya İstanbul Hassa Harcı malından muhassas vazîfe ile meşîhat ciheti tevcîh olunmuştur.[596]

3.1.9.4. Parmaksız Hacı Derviş Zâviyesi

Ahmed Bâdî Efendi; Kaleiçi, Aya Nikola Mahallesi, Çıkmaz Tahir Ağa Sokağı'nda bulunan ve Parmaksız Hacı Derviş adlı zât tarafından yaptırıldığını ancak zamanla harap olan ve arsası bir ayyaş tarafından evine eklenen Aygır Baba Tekkesi'nden söz eder.[597] Ancak Osmanlı arşivinde, 1216/1801'de Edirne'de "Filyokuşu" demekle maruf Parmaksız Hacı Derviş Zâviyesi'ne meşîhat tevcîhi yapıldığına dâir kayıt[598] ve bu kayda göre tekkenin hem semti hem de o tarihte faal olduğu düşünülünce, söz konusu tekkenin Aygır Baba Tekkesi'nden farklı bir tekke olduğu anlaşılmaktadır.

3.1.9.5. Seyyid İsmâil Baba (1202/1788)

Seyyid İsmâil Baba'nın 1202/1788 yılında vefât ettiği ve Seyyidler İmâreti Kuyusu'nda bulunan Uzun Kaldırım Caddesi'ndeki Balcı Baba Türbesi'nde medfûn

---

[595] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, ss. 320-321.
[596] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 321.
[597] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 1/1, s. 192.
[598] *OA*, C..EV.. 337/17149, 1216/1801.

olduğu bilinmektedir. Mezar taşında şu beyitler yazılıdır:

Bir velî Seyyid İsmâil Baba nesl-i 'Alî
Feyz-yâb-ı sırr-ı Babaiyye bir gün nâgehân
Tekye-i lâhûta 'azm idüp ulaşdı aslına
Göçdi eyvallâh diyü 'Adne bi-emr-i Müste'ân
Geldi bir abdâl-ı Hak târîh-i fevtin söyledi
Rûh-ı İsmâil Baba'ya ola Firdevs âşiyân.[599]

3.1.9.6. Şeyh Kasım Efendi (1237/1821)

Şeyh Kâsım Efendi, Sultân II. Mahmûd devri (1808-1839) meşâyihindendir. Hakkında, 1237/1821 yılında vefât edip Gâzi Mihal Bey Câmii sahasına defnolunduğundan başka malûmât yoktur.[600]

3.2. Edirne'de Bulunan Tarîkatlerin İctimâî ve Dînî Hayata Katkıları

Edirne'de fethinden 19. yüzyıla kadar, *Halvetiyye*, *Mevleviyye*, *Gülşeniyye*, *Celvetiyye*, *Kādiriyye*, *Rifâiyye*, *Nakşibendiyye*, *Bektâşiyye*, *Sa'diyye*, *Zeyniyye* ve *Kazerûniyye* etkili olmuş belli başlı tarîkatlardır. Mezkûr tarîkatlar ile bu tarîkatlara mensup şeyhler, tekkeler daha çok edebiyat bilhassa tekke edebiyatı alanında halk ve aydın zümre üzerinde tesirli olmuşlardır. Ancak ne yazık ki Edirne'de bu tarîkatlara mensup tekkeler ise ya tahrip ya da yangın, savaş vb. sebeplerden dolayı yıkılmış, çoğu günümüze kadar ulaşmamıştır.[601]

18. asırda tasavvuf ve tarîkatların zirveye ulaştığını, 19. asrın ortalarından itibaren ise bir taraftan dejenerasyona, çözülmeye, dağılmaya ve gerilerneye yüz tuttuğuna dikkat çekmiş, ancak 26 Eylül 1329/08 Zi'l-ka'de 1331 tarihli *Cerîde-i Sûfiyye* gazetesinden yaptığımız alıntıyla, 19. asırda tarîkatların hem Osmanlı'da hem de Edirne'de hâlâ çok etkin olduklarını göstermiştik.

---

[599] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 317.
[600] Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, c. 2/2, s. 1488; Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, s. 317.
[601] Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", s. 275-276.

Edirne'de bu asırlarda en etkin tarîkat Gülşeniyye'dir. Gülşeniyye'den sonra Mevleviyye olduğu görülmektedir. Zira Edirne'de yetişen mesela şairlerin 23'ü bu tarîkata mensuptur.[602]

Bu asırda Edirne'de edebiyat ve mûsikî, özellikle de tasavvuf edebiyatı ve musikîsi alanında tekke şiiri ve nefeslerle kendini gösteren bir diğer tarîkat ise gösteren bir diğer tarîkat Bektaşiyye' dir. Zira Edirne' de yetişmiş olan divan şairlerinin birçoğunun Bektâşî olduğu görülmektedir.[603]

19. yüzyılda Edirne'de bulunan meşâyihin, devrin devlet erkânı ile iyi ilişkiler içerisinde olduğunu görüyoruz. Örneğin Nakîbü'l-Eşraf olarak dâimî meclis üyeleği de yapmış bulunan Şeyh Dâvûd Efendi'nin Sadrazam Koca Mustafa Reşid Paşa ile aralarının çok iyi olduğu, ayrıca Ali Paşa ve Mûsâ Safvetî Paşa ile de yakın ilişkiler içerisine girdiği görülmektedir. Önceleri Edirne'de bulunmuş sonra İstanbul Çarşamba'da adıyla anılan bir tekke kurmuş olan "Garîbullah" lakablı Mustafa İsmet Efendi'nin mürîdleri arasında Sultân II. Abdülhamid dönemi Dâhiliyye Nâzırı Memduh Paşa, Tophane Müşîri Zeki Paşa ve Yozgatlı Miralay Muhammed Ârif Efendi gibi ileri gelen devlet adamları bulunduğu kaydedilmektedir. II. Abdülhamid'in de zaman zaman tekkesine gelerek kendisini ziyâret ettiği söylenmiştir. Sultân Abdülmecîd'in vasiyeti üzerine, İsmet Efendi on mürîdi ile birlikte türbe girişinde her Cuma gecesi, Hâlidî âdâbı üzere hatm-i hâcegân icrâsı için görevlendirilmiştir. Onun Maârif Nâzırı Abdurrahmân Sâmi Paşa, Sadrazam Mehmed Emîn Ali Paşa ve Mâliye Nâzırı ve sadrazamlardan Şirvânîzâde Rüşdü Mehmed Paşa ile de ilişkileri olduğu nakledilmiştir.[604]

Bu iyi ilişkiler neticesinde, Nakşibendî Dâvud ve İsmet Efendiler ile Kādirî ve Mevlevî postnişîler örneklerinde görüldüğü gibi; devrin meşâyihine vergi muâfiyeti ve maaş bağlanması, ayrıca değişik tarikatlara bağlı pek çok tekkenin tamirâtı, taâmiye tahsisi, devlet nişanı verilmesi vb. bazı imtiyazlar sağlanmıştır.[605]

---

[602] Mevlevî şairleri için bkz. Rıdvan Canım, *Edirne Şâirleri.,* s. 20.
[603] Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", s. 274 -275.
[604] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., ss. 223-224; 476-477.
[605] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., ss. 478-484.

Buna karşı meşâyihin de pek çok konuda devletin yanında yer aldığı görülmüştür. Mesela silah yapımında mâhir olduğu belirtilen, Nakşî, Mevlevî ve Melâmî tarîkatlarına mensup olan Süleymân Neş'et Efendi (1222/1807)', 1181/1768'de medresesini kapatmış, Moskof seferine katılmış ve cephede çok yararlılıklar göstermiştir.[606]

Başta Mevlevîler olmak üzere, Bektâşîler ve diğer tarîkat mensuplarının, I. Dünya Savaşı ve müteâkiben Millî Mücâdele'de sırasında orduya katılmış ve/ya askere maddî ve mânevî destek vermiştir. Ahmed Selâhaddin Dede ile Mevlevî dervişler Suriye-Filistin Cephesi'ne giderek Mevlevî Alayı'na katılmışlar, Gülşenî Şuayb Şerâfeddîn Efendi'nin oğlu Şeyh İrfan Efendi de bu cephede şehîd olmuştur.[607]

Bu asırda meşâyihin birbirleriyle ilişkilerinin iyi olduğu; birbirlerine hürmet ve muhabbet gösterdikleri, manevî terbiye için dervişânı birbirlerine yönlendirdikleri, birbirlerine tarîkat icazeti verip bazen meşîhatı da paylaştıkları, birbirleriyle sıhrıyet bağı kurdukları, sık sık dervişleri ile birlikte ziyaretleştikleri ve görüş alışverişinde bulundukları belirtilmiştir.[608]

Edirne'de tekkelerin ilk ve aslî görevleri zikir, sohbet ve vaazların yanı sıra misafirhâne, aşevi, barınak, "spor ve sanat merkezi" görevi gördükleri; mesela Edirne Mevlevîhânesi'nin civarındaki evlerde oturanlara ekmek ve yiyecek verildiği, pilav ve zerde ikrâm edildiği, şair ve neyzenlerin yetiştiği; Küştîgîrân (Güreşçiler) Tekkesi'nde de güreşçiler yetiştirildiği bilinmektedir.[609]

Edirne'deki meşâyihin halkın sorunları ile ilgilenerek onları çözmeye çalıştığı görülmektedir. Meselâ Rifâî şeyhi Kabûlî Mustafa Efendi'nin zenginlerden, işsiz fakirlere uygun bir iş verilmesi için tavassutta bulunduğu, yoksullara maddî ve

---

606 Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., s. 487.
607 Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., ss. 487-488.
608 Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., ss. 539-547.
609 Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., ss. 550-555.

mânevî yardım ettiği, hatta içki içenleri, kötü yola düşmüş olan kadınları bu yoldan alışkanlıktan uzaklaştırdığı anlatılır.[610]

Tekkelerin Edirne'de bir "kültür-sanat merkezi" gibi çalıştığı; şiir, mûsikî, hat, hatta resim sanatlarında birçok şâir, mûsikîşinâs, bestekâr, hattat ve ressâm yetiştirdikleri bir vâkıadır.

Bu yüzyılda Edirne'de Kenzî (ö. 1255/1839), Sürûrî (1283/1866), Hasîbî (1287/1870), Hayâlî (1293/1876), Rahmî (19. asrın sonları) Hakkî (1317/1899), Hakkı Bey (1320/1904), Kevkebî (1924'den sonra) ve Feyzullah Efendi (ö. ?) gibi Bektâşî; Hâfız Dede (1212/1797), Pertev Efendi (1222/1807), Nakşî Mustafa Dede (1271/1855), Mahrem Dede (19. asır), Nizâmî (19. asır), Hasan Hâlid Dede (1324/1906) gibi Mevlevî; Mevleviyye, Nakşibendiyye ve Melâmiyye sâliki Hoca Süleymân Neş'et Efendi (1222/1807) gibi şâirler yetişmiştir.[611]

Mevlevî Derviş Mustafa Efendi (1232/1817'den sonra), Nakşî Mehmed b. Hacı Ahmed Efendi (1255/1839), Hâfız Rızâ Efendi (1321/1903) ve Rifâî Derviş Ali (1241/1826'dan sonra) gibi hattatlara rastlıyoruz.[612]

Edirne Mevlevîhânesi'nin son şeyhi Ahmed Selâhaddin Dede'nin dervişleri arasında pek çok neyzen, kudûmzenbaşı, naathân ve semâzen bulunmaktadır. Bunlar; Ali Eşref Dede'nin oğlu neyzenbaşı Hüsâmeddin Ergut Dede (13 Haziran 1941), neyzen Kadri Bey (10 Ağustos 1966), başmüezzin ve naathân Derviş Emin (ö ?), meydancı, kudûmzenbaşı ve neyzen Kâmil Dede (25 Ağustos 1334/1915), kudûmzenbaşı Ârif Dede (ö. ?), ilâhici Hâfız Sırrı Efendi (ö. ?), neyzen Hâfız Râkım (ö. 1961), neyzen Seyyid Hâfız Süleymân Sâkıb Dede (1286/1869), neyzen Atâullah Dede (1305/1887) ve neyzen Emin Dede (1346/1928)'dir. Murâdiye Mevlevîhânesi'nde ayrıca Serkudûm Ali Rızâ Dede (ö. 1190/1776), neyzen Saîd Abdullah (1222/1807), neyzen Hasan b. Ali (1228/1813), serkudûm Hüseyin Dede

[610] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., s. 558.
[611] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., ss. 563-616.
[612] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., ss. 617-622.

(1250/1834, serkudûm Derviş Mustafa (1250/1834), neyzen Hâfız Mustafa (1280/1863), neyzen Nasib Dede (1281/1864), neyzen İbrâhim Dede (1286/1869), neyzenbaşı İsmâil b. Mustafa (1288/1871), Ali Eşref Dede'nin kızının oğlu neyzen Mehmed Nûri Efendi (1292/1875) ve neyzen Mehmed Emin (1322/1904), neyzenbaşı Edirneli Hacı Edhem Dede Efendi (ö. ?) ve neyzen Şemseddîn Efendi (ö. ?) gibi mûsikîşinâs kimseler yetişmiştir.[613]

Çalışmamızda aktardığımız üzere, Edirne'de çok sayıda semt, mahalle ve sokağa bazıları günümüzde de kullanılan tekke ve/ya şeyh adının verilmiş olması, bize göre tasavvuf ve tarîkat kültürünün sosyal hayata yansımalarından biridir. Sâbûnî, Baba Timurtaş, Mîrimîrân, Karaca Ahmed, Mezîd Bey İmâreti ve Hadım Balaban *mahalleleri*; Çoban Ali Tekkesi ve Kādirîhâne *caddeleri* ile Tekke, Salı Tekkesi, Gülşenî Dergâhı, Kabûlî Baba, Şeyh Dâvud Efendi Tekkesi ve Tütünsüz Tekke *sokakları* adlarını bir şeyh ve/ya tekkeden almışlardır. [614]

[613] Selami Şimşek, *Edirne Tasavvuf Kültürü*, 2. bs., ss. 627-628, 630.
[614] Edirne'nin 1609-1920 yılları arasındaki mahallelerine ilişkin Ahmed Bâdî Efendi'den aktarılan bilgiler için bkz. Ratip Kazancıgil, *Edirne Mahalleleri Tarihçesi 1529-1990*, Edirne Valiliği Yay., Edirne, 1999. 121-170.

SONUÇ

Her dinin, rûhî/manevî/derûnî/bâtınî/mistik tarafı vardır. Tasavvuf, diğer din ve kültürlerdeki mistisizm ile benzer özellikler içerse de, ondan farklı olarak İslâm toplumunun "başlangıç ayarlarını" unutmaması için, "içeriden" başlatılan bir zühd hareketidir.

*Tasavvuf*un ve/ya *sûfî*nin, ilk dönemden itibaren mutasavvıfların kendileri tarafından yapılan tanımlarında; ahlâk, edeb, nefis tezkiyesi, muhabbetullah-mehâfetullah, Hakk'a teslimiyet ve Hakk'ı tercih, zühd, dünya malına değer vermeme, diğerkâmlık, ibadet ve itaatte sabır gibi "ilâhî ahlâk ile ahlâklanma" vurgusu dikkati çekmektedir.

Bilindiği gibi, tasavvuf tarihi; ilk iki hicrî asrı içine alan *zühd*, ilk tarîkatların ortaya çıktığı hicrî 6. asra kadar olan *tasavvuf* ve 6. asırdan günümüze değin kurumsallaşma sürecini kapsayan *tarîkat* olmak üzere üç döneme ayrılır.

Bütün İslâmî ilim ve disiplinler gibi, tasavvufun da kavram, fikir ve tatbikâtı Kur'ân ve Sünnet referanslarına dayanır. O nedenle Tasavvuf, İslâm dünyasının büyük çoğunluğunda, bâhusus Türk coğrafyasında hüsn-i kabul görmüştür. Buna göre geçmişten günümüze ictimâî hayatın her tabakasında tarîkat ve tekkeleri ile tasavvuf, Türk milletinin hem İslâmlaşmasında hem de gelişmesinde çok önemli rol oynamıştır. Tasavvufun, Anadolu'nun ve Rumeli'nin Türkleşmesi ve İslâmlaşmasındaki katkıları da kayda değerdir.

Aşçı İbrâhim Dede'nin Hatıraları ışığında, ancak onunla sınırlamadan, zaman ve mekân sınırlaması yaparak derinleştirdiğimiz bu araştırmamızda, 19. asırda Edirne'deki tasavvufî hayatı; bu yüzyılda buradaki aktif tarîkat, tekke ve meşâyihi merkeze alarak incelemeye çalıştık.

Akdeniz, Asya ve Avrupa kültür ve medeniyetlerinin geçiş noktasında bulunan Edirne, hem coğrafî ve stratejik hem de tarihî ve kültürel olarak, "Doğu'nun en batısında, Batı'nın en doğusundadır". Edirne, geçmişte bağrındaki çeşitli din ve

kültürlere müntesip insanları ile "köprü şehir" olmuştur, bugün de coğrâfî konumu ile bu özelliğini devam ettirmektedir. O sebeple Edirne her yönüyle olduğu gibi, geçmişte Osmanlı toplumsal yapısının en önemli sivil kurumlarından olan tarîkat ve tekkeleri ile toplumsal hayatı şekillendiren tasavvuf kültürü açısından da incelenmeyi hak etmektedir.

Arz ettiğimiz üzere, 19. yüzyılda Edirne, mülkî ve idârî yapısında zaman zaman değişiklikler olsa da *doğuda* Gelibolu, Tekirdağ ve Kırklareli; *batıda* ise Dedeağaç, Gümülcine, Filibe, Eski Zağra, İslimiye ve Burgaz Sancaklarının dâhil olduğu, adeta Doğu ve Batı Trakya'dan müteşekkil bir vilâyet merkezidir. O bakımdan biz çalışmamızda, tespit edebildiğimiz ölçüde zikredilen bu şehirlerde bulunan tarîkat ve tekkeleri ile meşâyihi işlemeye çalıştık.

Genellikle Fransız İhtilâli ile başlatılan 19. yüzyıl, bir yandan *Ulusçuluk,* diğer yandan Sanayi Devrimi ile daha da etkin hale gelen *Liberalizm*, ardından "Avrupa uyumu" ve sömürge kapma yarışına; buna karşın İslâm dünyasında yenilenme çabaları ve istiklâl mücadelelerine sahne olmuştur. Osmanlı Devleti açısından baktığımızda ise bu asır, Devlet-i Aliyye'nin *dağılma dönemi*ne karşılık gelen "en uzun asrı" olmuştur. Osmanlı'nın asırlardır *ordu, medrese* ve *tekke* ile inşâ ettiği nizâm bu yüzyılda bozulmuş; bu dönemde Osmanlı, bir yandan ayaklanmalar, isyanlar, özerklik ve bağımsızlık talep eden ülkeler ile uğraşmış diğer yandan *Tanzîmat* ve *Islahat Fermanları* ve *Meşrûtiyet* ilanı ile "modernleşme projelerini" uygulamaya koyarak toparlanmaya çalışmıştır.

19. asır, evvelen mâlî müteâkiben idârî özerkliğini kaybeden tarîkatler ve tekkeler açısından bir dönüm noktası olmuştur. Vak'a-i Hayriyye ve Yeniçeri Ocağı'nın kapatılmasının ardından Bektâşî tekkeleri de kapatılmış ve/ya câmi, medrese ve başta Nakşî olmak üzere diğer tarîkatların tekkelerine devredilmiştir. Bu doğrultuda Edirne civarında da 16 Bektâşî dergâhı kapatılmıştır.

Edirne, 19. yüzyılda, Balkanlardaki savaşlar ve onları takip eden göçler sebebiyle en çok olumsuz etkiye marûz kalan Osmanlı vilâyetlerinden biridir. Zira bu

asırda Edirne, iki Rus, bir Bulgar bir de Yunan olmak üzere, dört defa işgal görmüştür.

Belirttiğimiz gibi, araştırmamızı Aşçı Dede'nin hâtırâtı ışığında ama onunla sınırlandırmadan yürüttük ve 19. yüzyıl Osmanlı Edirne'sindeki tasavvufî hayatı inceledik. Takdir edilecektir ki, hâtırâtlar bir toplumu idârî, iktisâdî ve ictimâî açıdan inceleyecek olan çeşitli alanlardaki sosyal bilimcilere zengin bir malzeme sunabilir. Aşçı Dede'nin hâtırâtı bu nevidendir. Zira hem uzun yıllar memûriyet görevinde hem de çeşitli tarîkatlar, diğer tabirle sosyal oluşumlar içerisinde bulunmuş olan Aşçı Dede, hâtırâtında birçok bilgiyi ve yaşantıyı aktarır. Bu çerçevede, İstanbul'da başlayıp Erzincan-Erzurum, Halep-Şam, Hac için Hicaz, Edirne ve yine İstanbul'da son bulan ve hayatı tarîkatlar ile iç içe geçen Aşçı Dede'nin hâtırâtı; hem genel olarak 19. yüzyıl Osmanlı'sının hem de Edirne'nin tasavvufî hayatı hakkında da önemli bilgiler sunar.

Tespitlerimize göre 19. yüzyılda Edirne'de; *Halvetiyye*, *Mevleviyye*, *Bektâşiyye*, *Rifâiyye*, *Nakşibendiyye*, *Kādiriyye*, *Celvetiyye*, *Tennûriyye*, *Hakkıyye*, *Sa'diyye*, *Desûkıyye* ve *Bedriyye* tarîkatları faaliyet göstermiş belli başlı tarikatlardır.

Halvetiyye, bu asırda Edirne'de en faal tarîkat olup *Gülşeniyye*, *Uşşâkıyye*, *Karabâşiyye*, *İrşâdiyye*, *Ramazâniyye*, *Cerrâhiyye* ve *Sivâsiyye* kolları ile birlikte; tespit edebildiğimiz 26 tekke ve yaklaşık 50 şeyh ile temsil edilmiştir. Biraz açmak gerekirse, *Halvetîler*'in *Gülşenîyye* kolu 6 tekke-19 şeyh, *Uşşâkîler* 5 tekke-5 şeyh, *Karabâşîler* 1 tekke-2 şeyh, *İrşâdîler* 1 tekke-3 şeyh, *Ramazânîler* 1 tekke-1 şeyh, *Cerrâhîler* 1 tekke-1 şeyh, *Sivâsîler* 1 tekke-2 şeyh ile bulunmuşlardır. Berkofça ve Filibe'de 1'er, Edirne'de 8 olmak üzere 10 da diğer Halvetî tekkesi tespit edilmiştir.

Mevleviyye; Edirne, Gelibolu ve Filibe'de 1'er olmak üzere 3 tekke ve 12 şeyh ile temsil edilmiştir. *Bektâşiyye*'nin, Edirne ve havâlîsinde değişik yerlerdeki 27 tekke ve tespit edilebilen 3 şeyhi vardır. Ancak bu asırda Bektâşî tekkelerinin kapatıldığı ve/ya diğer tekkelere devredildiği göz önünde bulundurulmalıdır. *Rifâiyye*'nin 4 tekkesi, 12 de şeyhi vardır. *Nakşibendiyye*, bu asırda Edirne'de

Müceddidiyye ve Hâlidiyye kolları ile temsil edilmiştir. Tespit edilebilen toplamda 13 tekkesi, 8 de şeyhi vardır. *Kādiriyye*, Rûmiyye kolu ve diğer tekkeleri ile temsil edilmiştir ve toplam 11 tekkesi ile tespit edilebilen 5 şeyhi bulunmaktadır. Celvetiyye, 3'er tekke ve şeyh ile temsil edilmiştir. *Diğer tekkeler*, *Tennûriyye*, *Hakkıyye*, *Desûkıyye*, *Bedriyye* ve *Sa'diyye* içerisinde en aktif tarikatın; 2 tekke, 6 şeyh ile *Sa'diyye* olduğu tespit edilmiştir. Bu yüzyılda Edirne'de ayrıca tarîkatı tespit edilememiş başka tekke ve meşâyih de bulunmaktadır.

Pek tabii ki yukarıdaki veriler tespitler doğrultusundadır ve 19. asırda Edirne vilâyetine bağlı şehirler, buralardaki tarîkat ve tekkeler ile bu asırda o tekkelerde görev yapan postnişînler düşünüldüğünde; meşâyihten sadece 34'ünün hayat hikâyeleri hakkında toplayabildiğimiz veriler eksiktir. Ancak yeni araştırmalar ile bu konudaki bilgileri çoğaltmak mümkündür.

Edirne'nin fethiyle birlikte şehrin mimarî ve kültürel yaşamının ayrılmaz birer parçası haline gelen tekkeler; şehirde tasavvufî hayatı yaymanın yanında; ortak kültür, konaklama, güvenlik, sağlık, ilim, sanat, spor ihtiyaçlarını karşılayarak, toplumsal birlik ve beraberliği sağlayan ve sürdüren kurumların başında gelmişlerdir.

Edirne'de tasavvuf ve tarîkat kültürünün sosyal hayata yansımalarından biri de, bize göre semt, mahalle ve sokak adlarında kendisini göstermektedir. Zira çok sayıda semt, mahalle ve sokağa tekke ve/ya şeyh ismi verilmiş olup bazıları bugün de kullanılmaktadır. Sâbûnî, Baba Timurtaş, Mîrimîrân, Karaca Ahmed, Mezîd Bey İmâret ve Hadım Balaban *mahalleleri* adlarını şeyh ve/ya tekkelerden almışlardır. Çoban Ali Tekkesi ve Kādirîhâne *caddeleri* ile Tekke, Salı Tekkesi, Gülşenî Dergâhı, Kabûlî Baba, Şeyh Dâvud Efendi Tekkesi ve Tütünsüz Tekke *sokakları* da böyledir.

Ancak belirtmek gerekir ki, muhit isimlerindeki bu yansımaların salt isimden geldiğini düşünmek haksızlık olur. Zira tarih olgusu, büyük oranda hatıra/hafıza ile özdeştir. Bu bağlamda, bir ayrıntı olarak görülebilecek bu isimlendirmeler, toplum

muhayyilesinde yer etmenin yanı sıra medeniyetin sürdürülebilirliğinin de yapıtaşlarından biridir.

Birer "ta'lîm ve terbiye kurumu" sayılabilecek tasavvufî kurumlar, sanatsal üretimin de başat merkezleri durumundadırlar. Bu noktada tekkeler, yalnızca icrâ mekânları olarak değil, kelimenin aslî anlamında *meşk* müessesi vasıtasıyla geleneksel sanatların hemen her alanında nitelikli eserlerin ortaya konması ve sonraki nesillere aktarılmasında büyük işlev görmüşlerdir. İçeriden ve dışarıdan kimi aksaklıklar nedeniyle bu sürecin kesintiye uğraması, en çok sanat alanına olumsuz yansımıştır.

Bir zamanlar şairler, musikîşinaslar, bestekârlar, edîbler gibi rafine toplulukların şehrin her tabakasında bulunmasıyla toptan bir kalkınma söz konusu iken, bu verimlilik tedrîcen yerini günübirlik yapılan ziyaretlerde sunulan "tava ciğeri" gibi sembollere bırakmıştır. Modernitenin bir yansıması olarak her şehrin bir yemek ya da turistik eşya ile anılır olması durumundan, muazzam bir tarihe ve yaşanmışlığa sahip olan Edirne de payını almış görünmektedir. Bu durumun tek müsebbibi tekke kültürünün ortadan kalkması olmamakla birlikte, söz konusu kaybın değer yitimleri bakımından önemli bir paya sahip olduğu da yadsınamaz. "Olabilecek en kötü şey iyinin bozulmasıdır" ve bu değer yitimlerinin önüne geçilmemesi, zamanla onarılamayacak kayıplara da yol açmıştır. Neticede bu kültürün ortadan kaybolmasının ardında birçok sebep aranabilir.

19. yüzyılda Edirne'de bulunan tekkelerin çoğunun işgaller nedeniyle tahrip edilip önemli bir kısmının ortadan kalktığı görülmüştür. Bu yüzyılın sonlarında göçlerle Balkan topraklarından şehre birçok meşâyihin geldiği, ancak tasavvuf erbâbının mesleğini icrâ edemediği, daha çok gündelik işlerle meşgul olduğu anlaşılmaktadır. 1925'te tekkelerin kapatılmasından sonra, "tarihe geçen bir tarih duyarsızlığı" yaşanmış ve Edirne tekkeleri özel şahıslara bina enkazı ve/ya hurda değerin(d)e satılmıştır.

19. yüzyılda toplumun ve devletin yenilenemeyen hemen bütün kurum ve

kuruluşlarında biriken sorunlar ve nihâyetindeki çözülme ve bozulma, hiç şüphesiz tarîkat ve tekkelere de yansımıştır. Babadan oğula geçme usûlünün, "saltanata" ve istismâra dönüştüğü, "beşik meşâyihinin" ve nâehil evlâdın posta oturduğu Edirne'de de görülmüştür. Bu devirde tarîkatların günlük siyâset ile uğraştıkları, hatta yönlendirecek ve yönlendirilecek kadar siyâset ile bürokrasiye ve çıkar ilişkilerine bulaştıkları dikkati çekmektedir. Söz gelimi Gelibolu Mevlevîhânesinde iki zât arasında "post kavgası" yaşanmış; meselenin halli için siyâsîler araya sokulmuştur. Durum bazden öyle bir hal almıştır ki, bazı tarîkat ve tekke erbâbı idâre meclislerinden ve memleket işlerine karışmaktan men olunmuşlardır. Kısaca söylemek gerekirse, bu dönemde 'tekke siyâsete, siyâset tekkeye sokulmuştur'.

Ne yazık ki, günümüz Edirne'sinde bütün müştemilâtı ayakta olan tekke yoktur. Var olanlar da cami, türbe, hazîre, yatır özelliği gösteren mezar ve/ya duvar kalıntısından öteye geçmemektedir.

Edirne vilâyeti ve havâlîsindeki tasavvuf kültürü üzerine çok kıymetli çalışmalar yapılmış ve yapılmaktadır. Ancak bizim araştırmamız esnasında edindiğimiz izlenim, arşiv kayıtlarının dikkatli bir şekilde incelenmesiyle bu konuda yeni belge ve bilgilere ulaşılabileceği yönündedir. Bu bağlamda son olarak, bizden sonraki araştırmacılara, I. Dünya Savaşı yılları Osmanlı'sından Cumhuriyet'e, günümüze kadar Edirne tasavvuf geleneğinin çalışılarak son halkanın tamamlanmasını salık veririz.

KAYNAKÇA

Akçıl, Nesrin Çiçek; *Edirne Tekkeleri*, Edirne Valiliği Yay., Edirne, 2013.

Akçıl, Nesrin Çiçek; "Edirne'nin Mimarlık Tarihinde Tekkeler", *Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu 4-6 Mayıs 2011, Bildiriler Kitabı*, Ed. İbrahim Sezgin, vd., Edirne, 2012.

Akçıl, Nesrin Çiçek; "Günümüze Ulaşamayan Bir Tekke: Edirne'de Muradiye Mevlevihanesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Araştırma Merkezi, Sanat Tarihi Yıllığı*, sayı: 21, ss. 1-21.

Algar, Hamid; "Nakşibendiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İtanbul, 2006.

Algar, Hamid; "Hâlidiyye", *DİA*, İstanbul, 1997.

Arif, Mehmed; *Başımıza Gelenler*, Haz. İlyas Özdemir, Babıali Kültür Yay., 3. bs., İstanbul, 2006.

Ayverdi, Ekrem Hakkı; *Avrupa'da Osmanlı Mîmârî Eserleri: Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk*, Haz. Gürbüz Ertürk, Aydın Yüksel, İstanbul Fetih Derneği Yay., İstanbul, 1982.

Armaoğlu, Fahir; *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, TTK Yay., Ankara, 1997.

Azamat, Nihat; "Aşçı İbrâhim Dede Mecmuası", *DİA*, 1991.

Azamat, Nihat; "Kādiriyye", *DİA*, İstanbul, 2001.

Bağman, Latif; *Uzunköprü Tarihi ve Belgeleri*, Ulusal Yay., Edirne, 2005.

Babinger, Franz; *Mehmed the Conqueror and His Time*, ed. William C. Hickman, Princeton University Press, New Jersey, 1992.

Baltacı, "Halil; Aşçı İbrahim Dede Hâtıratı Çerçevesinde XIX. Yüzyıl Erzincan'ında Dinî ve Tasavvufî Hayat", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDER)*, [2015], ÖS-I: 47-64.

Bayramoğlu, Fuat; Azamat, Nihat; "Bayramiyye", *DİA*, İstanbul, 1992.

Beydilli, Kemal; "Nizâm-ı Cedîd", *DİA*, İstanbul, 2007.

Bilar, Ender; *Edirne'nin Basın-Yayın Tarihi (1361-2006) I-II*, Edirne Valiliği Yay., Edirne, 2006.

Birbudak, Togay Seçkin; "Balkan Savaşları'nda Edirne", Y*ayınlanmamış Y. Lisans Tezi*, (Danışman Necdet Hayta), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara, 2008.

Bozkurt, Nebi; "Sikke", *DİA*, İstanbul, 2009.

Bozlak, Yasemin; "XIX. Yüzyılda Edirne Sancağı'nın Demografik Yapısı ve İskan Siyaseti", *Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi*, Niğde Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Niğde, 2008.

Bursalı; Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1333/1915.

Câmî, Abdurrahmân (898/1492); *Nefehâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds*, el-Ezheru'ş-Şerîf, yrs., trs..

Canım, Rıdvan; "Edirne Muradiye Mevlevîhanesi ve Edirneli Mevlevi Şairler", *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu, 14-16 Aralık 2006*, 2007, ss. 285-326.

Canım, Rıdvan; *Edirne Şâirleri*, Akçağ Yay., Ankara, 1995.

Canım, Rıdvan; *Sultanların Şehri - Şehirlerin Sultanı Edirne Kitabı*, Edirne Valiliği Kültür Yay., 1. bs., İstanbul, 2014.

Cemal, Ahmed; *Coğrafya-i Osmânî, Coğrafya-i Osmânî*, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul 1316/1898.

Cebecioğlu, Ethem; *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara, 1977.

Cerrâhî, Safer el-Muhibbî; *Istılâhât-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye*, Kırkkandil Yay., İstanbul, 2013.

Ceyhan, Semih; "Şeyh İbrahim Tennurî Halîfesi Şeyh Muhyiddîn Muhammed Yavsî ve Zikir Anlayışı", *İbrahim Tennuri/Kayseri: Kayseri 2011 Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 2011, ss. 131-155.

Cerîde-i Sûfiyye, 26 Eylül 1329/08 Zi'l-ka'de 1331, nu.: 65.

Clayer, Nathalie; Popovic, Alexandre; "Osmanlı Döneminde Balkanlardaki Tarikatlar", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Haz. Ahmet Yaşar Ocak, TTK Yay., Ankara 2005.

Çakır, Adalet; "Kādirîye", *Türkiye'de Tarîkatlar Tarih ve Kültür*, (Ed. Semih Ceyhan), İsam Yay., İstanbul, 2015.

Çıpan, Mustafa; "Mevlevîlik Terimleri", *Konya'dan Dünyaya Mevlana ve Mevlevîlik*, Ed. Nuri Şimşekler, Konya, 2007.

Darkot, Besim; "Edirne Coğrafî Giriş", *Edirne (Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı)*, 2. bs., TTK, Ankara, 1993.

Dede, Aşçı İbrahim; *Aşçı Dede'nin Hatıraları: Çok Yönlü Bir Sufinin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı 1-4*, (Haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi), Kitabevi Yay., İstanbul, 2006.

Demirci, Mehmet; "Desûkıyye", *DİA*, İstanbul, 1994.

Dervişoğlu, Mehmet; "Edirne Efsaneleri", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, (Danışman Selma Sol), Trakya Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Edirne, 2016.

Dindar, Bilal; "Bedreddîn Simâvî", *DİA*, İstanbul, 1992.

Efendi, Ahmed Bâdî; *Riyâz-ı Belde-i Edirne 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si*, Haz. Niyazi Adıgüzel, Raşit Gündoğdu, Trakya Üni., Yay., Edirne, 2014.

Ekici, Cevat (Edt.); *Belgelerle Edirne Maarifi*, Trakya Üni., Yay., Edirne, 2010.

Ekici, Cevat (Edt.); *Bulgaristan Milli Kütüphanesi Belgeleri Işığında Edirne'de Yaşam*, Trakya Üni., Yay., Edirne, 2010.

Eraydın, Selçuk; "Çile", *DİA*, İstanbul, 1993.

Eriş, Metin (Ed.); *Edirne*, Edirne Valiliği Yay., 1.bs., İstanbul, 2013.

Ertür, Rakım; "Hz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Vefâtının 686. Yıldönümü Münâsebetiyle Geçmiş Tarihte Edirne Mevlevîhânesi - 3", *Edirne Gazetesi*, 18 Aralık 1959, Cuma, Sene: 4, No: 1276.

Eton, William; *19. Yüzyılın Başında Osmanlı İmparatorluğu*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2009.

Eyice, Semavi; "Edirne", *DİA*, İstanbul, 1994.

Gençer, "Nazlı; 93 Harbi'nde Edirne ve Çevresi", *Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi*, (Danışman Sabri Can Sannav), Trakya Üniversitesi, SBE, Edirne, 2011.

Güleryüz, Naim A.; *Tarihte Yolculuk Edirne Yahudileri*, Gözlem Yay., İstanbul, 2014.

Gündüz, İrfan; *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Neşr., İstanbul, 1989.

Gökbilgin, M. Tayyip; "Edirne", *DİA*, İstanbul, 1994.

Haker, Erol; *Edirne Yahudi Cemaati ve Alyans Okulları 1867-1937*, Gözlem Yay., İstanbul, 2007.

Hanioğlu, M. Sükrü; "Bilim ve Osmanlı Düşüncesi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Haz. Mustafa Şahin, Emre Ünsev, Yiğit Ekmekçi, İletişim Yay., İstanbul, 1985.

Hasluck, Frederick William; *Bektâşîlik Tedkîkleri*, Çev. Râgıb Hulûsî, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928.

Haymana, Gül; "Edirne'deki Bulgar Mektepleri", *Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi*, (Danışman Aziz Tekdemir), Trakya Üniversitesi, SBE, Edirne, 2018.

Heyet; *Edirne: Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağanı Kitabı*, TTK Yay., Ankara, 1993.

Hücvîrî, Ebu'l-Hasen (465/1072 [?]); *Keşfü'l-Mahcûb*, el-Meclisü'l-A'lâ li's-Sekâfe, Kahire, 2007.

Işık, Zekeriya; "XIX. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Ekonomik Değişim Süreci ve Tarîkatlar", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 2, Aralık 2015.

İnalcık, Halil; *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yay., 3. bs., İstanbul, 2003.

İpek Turan, Esra; *"Aşçı Dede Halil İbrahim Efendi'nin Fars Dili ve Gramerine Dâir Çalısmaları"*, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul, 2007.

Jakob, Georg, vd; *19. Yüzyılda Alman Şarkiyatçıların Bektaşilik Serüveni: Bektaşiler, Tahtacılar, Kızılbaşlar*, (Çev. ve Haz. İlhami Yazgan), La Kitap Yay., Ankara, 2013.

Kabaklı, Ahmet; *Türk Edebiyatı*, Edb. Yay., 6. bs., İstanbul, 1985.

Kara, Kerim; "Karabaş Velî", DİA, İstanbul, 2001.

Kara, Mustafa; "Gülşeniyye", *DİA*, İstanbul, 1996.

Kara, Mustafa; *Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergâh Yay., 3. bs., İstanbul, 1990.

Karabıyıklı, Yusuf; *Edirne Tarihi ve Selimiye Câm'ii Evsâfı,* İstanbul, trs., yrs..

Karakuş, Sadık Emre; "Osmanlı İdaresinde Edirne (1789-1839)", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, (Danışman Rifat Özdemir), Fırat Üniversitesi SBE, Elazığ, 2018.

Karanfil, Turan; "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Edirne ve Çevresi", *Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi*, (Danışman İbrahim Sezgin), Trakya Üniversitesi, SBE, Edirne, 2005.

Karpat, Kemal H.; *Osmanlı Nüfusu (1830–1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

Kayaoğlu, İsmet; "Anadolu'da İlk Mevleviler", *Konya'dan Dünyaya Mevlana ve Mevlevilik*, Ed. Nuri Şimşekler, Konya, 2007.

Kayıcı, Halûk; *Sâlnâmelere Göre Sosyo-Ekonomik Yapısıyla Edirne Sancağı*, Edirne Valiliği Yay., Edirne, 2013.

Kazancıgil, Ratip, Gökçe, Nilüfer; *Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları*, Türk Kütüp. Der. Edirne Şub. Yay., Edirne, 2005.

Kazancıgil, Ratip, Tuğrul, Murat; "Mihnetkeşan'daki Keşan ve Rüstem Baba Bektaşi Dergâhı", *Keşan Sempozyumu 15-16 Mayıs 2003*, Ed. Sibel Turan, Keşan Belediye Bşk. Yay., 2006.

Kazancıgil, Ratip; Gökçe, Nilüfer; Bilar, Ender; *Edirne Eğitim Tarihi (İlk-Ortaöğretim)1361-2005*, Edirne Valiliği Yay., Edirne, 2006.

Kazancıgil, Ratip; *Edirne Helva Sohbetleri ve Kış Gecesi Eğlenceleri*, Türk Kütüp. Der. Edirne Şub. Yay., Edirne, 1993.

Kazancıgil, Ratip; *Edirne İmaretleri*, Edirne Valiliği Yay., Edirne, 1999.

Kazancıgil, Ratip; *Edirne Mahalleleri Tarihçesi 1529-1990*, Edirne Valiliği Yay., Edirne, 1999.

Kazancıgil, Ratip; *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi 1300-1994*, Edirne Valiliği Yay., İstanbul, 1999.

Kazancıoğlu, "Habibe; XVIII. Yüzyıl Osmanlı Dönemine Ait Bir Gayrimüslim Vakfiyesi Örneği: Edirneli Keresteci Agop'un Vakfiyesi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi = Trakya University Journal Social Science*, 2016, cilt: XVIII, sayı: 1, ss. 283-297.

Kılıç, Mahmut Erol; "Uşşâkıyye", *DİA*, 2012.

Koç, Gülçin; Koç, Haşim; "The Ottoman Life in The Later Period of The Empire Through The Eyes of a Multi-Dimensional Sufi: The Memoirs of Aşçı Dede", Prepared by Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, Istanbul: Kitabevi,

2006. LV + 1965 pages, (4 volumes), *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2008, sayı: 19, ss. 140-149.

Koçu, Reşat Ekrem; Akbaş, Mehmed Ali; *Geçen Asrı Aydınlatan Kıymetli Vesikalardan Bir Eser: Hâtıralar. Aşçı Dede Halil İbrahim*, İstanbul Ans. Kütübhanesi, İstanbul, trs..

Kolbaşı, Ahmet; *19. Yüzyılda Osmanlı Siyasi ve Sosyal Değişim Süreci ve Islahatlar*, Nobel Yay., İstanbul, 2009.

Koltaş, Nurullah; *Amerika'nın Tasavvufu Keşfi*, İnsan Yay., İstanbul, 2018.

Koltaş, Nurullah; "Balkanlar'da Tasavvufun Yayılışını Hızlandıran Etmenler: Reaksiyoner Bir Tavır Olarak Bogomilizm", *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı 07-09 Mayıs 2014*, İstanbul, 2014.

Konur, Himmet; *Hasan Sezai ve Mektuplan Işığında Tasavvuf Hayatı*, Tibyan Yay., İzmir 2003.

Köprülü, M. Fuad; "Türk İstilâsından Sonra Anadolu Tarih-i Dînisine Bir Nazar ve Bu Tarihin Menbaları - 3", *Anadolu'da İslamiyet*, (Haz. Mehmet Kanar), İnsan Yay., İstanbul, 1996.

Köstüklü, Nuri; *Vatan Savunmasında Mevlevîhaneler (Balkan Savaşlarından Millî Mücadeleye)*, Çizgi Kitabevi Yay., Konya, 2005.

Kudret, Cevdet; "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Edebiyatı", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Haz. Mustafa Şahin, Emre Ünsev, Yiğit Ekmekçi, İletişim Yay., İstanbul, 1985.

Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin (465/1072); *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk. Abdülhalîm Mahmûd, Mahmûd b. eş-Şerîf, Dâru'l-Maârif, Kahire, trs..

Kut, Turgut (Haz.); "Tabibzâde Derviş Mehmed Şükri İbn İsmail", *İstanbul Hankâhları Meşâyihi*, Harvard, 1995.

Lap, İdris; "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Amasya'da Tasavvufî Hayat", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üni., SBE, Temel İslam Bilimleri Anabilimdalı, Ankara, 2014.

Maden, Fahri; "Edirne Vilâyetinde Bektaşi Tekke ve Türbeleri", *Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu 4-6 Mayıs 2011, Bildiriler Kitabı*, Ed. İbrahim Sezgin, vd., Edirne, 2012.

Mehmed, Halmi; "Bulgaristan'da Halveti Tekkeleri", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 6, Kars, 2016, ss. 66-82.

Meriç, Rıfkı Melül; *Şehrin Hüznü Edirne'nin Tarihî ve Mimarî Eserleri Hakkında*, Edirne Valiliği Yay., İstanbul, 2013.

Mermer, Ayşe Nur; "On Dokuzuncu Yüzyıl Mevlevî Şâirleri", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara, 2008.

Minkov, Anton; *Conversion to Islam in the Balkans-Kisve Bahasi Petitions and Ottoman Social Life 1670-1730*, Brill, Leiden, 2004.

Namlı, Ali; "İsmâil Hakkı Bursevî", *DİA*, İstanbul, 2001.

Ocak, Ahmet Yaşar; "Bektâşîlik", *DİA*, İstanbul, 1996.

Ocak, Ahmet Yaşar; Türk tarihinde Merkezi İktidar ve Mevleviler (XIII-XVIII. Yüzyıllar) Meselesine Kısa Bir Bakış", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 2, Konya, 1996.

Ocak, Ahmet Yaşar; "Zâviyeler", *Vakışar Dergisi*, sayı: XII, (1978), İstanbul, ss. 247-269.

Olgun, Tahir [Tâhirü'l-Mevlevî] (1371/1951); *Çilehâne Mektupları: Tahirü'l Mevlevî'nin Mevlevî Çillesi Hâtırât ve Tahassüsâtını Hâvi Olarak Ahmed Remzi Dede'ye Mektuplar*, Haz. Cemâl Kurnaz, Gülgün Erişen, Akçağ Yay., Ankara, 1995.

Onur, Oral; *Edirne Mevlevihanesi*, yrs., İstanbul, 1999.

Onur, Oral; *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1972.

Onur, Oral; *XVI'dan XX. Yüzyıla Belgelerle Edirne*, Edirne Valiliği Yay., İstanbul, 2006.

Onur, Oral; *1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati*, Dinç Ofset, İstanbul, 2005.

Osman, Rifat; *Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi Camiler ve Mescitler*, Başbakanlık Vakıflar Gen. Müd. Yay., Ankara, 1999.

Osman, Rifat; *Edirne Rehnüması*, Haz. Ratip Kazancıgil, Trakya Üniversitesi Yay., Edirne, 1998.

Öngören, Reşat; "Hatm-i Hâcegân", *DİA*, İstanbul, 1997.

Öngören, Reşat; *Osmanlılar'da Tasavvuf, Anadolu'da Sûfîler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İz Yay., İstanbul, 2000.

Öngören, Reşat; Tasavvuf", *DİA*, İstanbul, 2011.

Öngören, Reşat; "Zeyniyye", *DİA*, İstanbul, 2013.

Ösen, Serdar; *Osmanlı Devlet ve Toplum Hayatında Mevlevilik 19. Yüzyıl*, Kitap Yay., İstanbul, 2015.

Özcan, Abdülkadir; "Bâb-ı Seraskerî", *DİA*, İstanbul, 1991.

Özey, Ramazan; "19. Asırda Edirne Vilâyeti Coğrafyası", *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 6, Temmuz-2002, İstanbul, ss. 1-36.

Özmen, İsmail (Haz.), *Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi IV (19. Yüzyıl)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1998.

Öztürk, Mehmet Cemal; "Ramazâniyye", *DİA*, İstanbul, 2007.

Peremeci, Osman Nuri; *Edirne Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1940.

Pınar, İlhan (Der. ve Çev.); *19. Yüzyıl Anadolu Şehirleri*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1998.

Quataert, Donald; *The Ottoman Empire (1900-1922)*, Cambridge University Press, New York, 2005.

Ramsay, Agnes Dick; *19. Yüzyıl Sonlarında Türkiye'de Günlük Yaşam*, Çev. Raziye Çakıcıoğlu Oban, Ercan Uyanık, Say Yay., İstanbul, 2015.

Sâmî, Şemseddîn; *Kâmûsu'l-A'lâm*, Mihrân Matbaası, İstanbul, 1316/1898.

Sander, Oral; *Siyasi Tarih*, İmge Kitabevi, 28. bs., Ankara, 2015.

Selen, Hâmit; *Yazma Cihannümâ'ya Göre Edirne Şehri*, (Ayrı basım) Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1965.

Soyyer, Yılmaz; *19. Yüzyılda Bektâşîlik*, Akademi Kitabevi, İzmir, 2005.

Sühreverdî, Şihâbüddîn (632/1234); *Avârifü'l-Maârif*, thk. Ahmed Abdurrahîm es-Sâc, Tevfîk ali Vehbe, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire, 1427/2006.

Sülemî, Ebû Abdurrahmân (73/692 [?]);*Tabakâtü's-Sûfiyye*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1998.

Şahin, Haşim; "Seyyid Ali Sultan" *DİA*, İstanbul, 2009.

Şahin, Reyhan; "Edirne'nin Gümrüklerine Göre XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne'de Ticari Hayat", *Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi*, (Danışman Şenol Çelik), Trakya Üniversitesi, SBE, Edirne, 2006.

Şapolyo, Enver Behnan (1392/1972); *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, Türkiye Yay., İstanbul, 1964.

Şentürk, Mustafa; "Balkanlar'ın Öncü Gâzî ve Fâtihleri: Gâzî-Dervişler ve Alp-Erenler", *2. Mediterranean International Congress on Social Sciences (MECAS II)*, Ohrid, October 2017.

Şimşek, Selami; "Avrupa ile Asya arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarîkatlar ve Tekkeler", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2007, sayı: 22,

Şimşek, Selami; "Dünden Bugüne Edirne Mevlevîhânesi", *Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyum Bildirileri, 25-28 Mayıs 2006, Çanakkale/Türkiye = International Symposium on Mawlânâ Jalâladdîn Rumî in Thought and Art Papers*, 2006, s. 733-751.

Şimşek, Selami; "Edirne ve Çevresinde Celvetîlik ve Celvetîler", *Üsküdar Sempozyumu III: Azîz Mahmud Hüdâî Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 20-22 Mayıs 2005*, 2006.

Şimşek, Selami; *Edirneli Şeyh Kabûlî Mustafa er-Rifâî 1-2*, Edirne Valiliği Yay., Edirne, 2013.

Şimşek, Selami; "Gelibolu'da Mevlevilik Kültürü ve Mevlevi Şairler", *Mevlana - Celaleddîn Rumi- 800. Yıl*, 2007.

Şimşek, Selami; "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarîkatların Genel Durumu", *EKEV Akademi Dergisi -Sosyal Bilimler-*, 2004, cilt: VIII, sayı: 20, ss. 259-276.

Şimşek, Selami; "Osmanlı'nın Balkanlar'daki Önemli Kültür Merkezlerinden Biri Filibe'de Tasavvuf ve Tarîkatlar", *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı 07-09 Mayıs 2014*, ss. 231-260.

Şimşek, Selami; *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, Buhara Yay., İstanbul, 2008.

Şimşek, Selami; *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, Buhara Yay., 2 bs., İstanbul, 2012.

Tahralı, Mustafa; "Rifâiyye", *DİA*, İstanbul, 2008.

Tahralı, Mustafa; "Tasavvuf Mistisizm Farkı", *Akademi Mecmuası*, Ekim 1981, ss. 21-36.

Tanrıkorur, Ş. Barihüda; "Gelibolu Mevlevîhânesi", *DİA*, 1996.

Tevfîk, Ali; *Mufassal Memâlik-i Osmâniye Coğrafyası*, Tefeyyüz Kitabhânesi, Dersadet/İstanbul, 1318/1900.

Tokel, Meliha; "Tarihte ve Günümüzde Edirne Yahudi Cemaati", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2010.

Tonta Ak, Emine; "19. Yüzyıl Edirne Nüfusu: Demografik ve Sosyal Bir Değerlendirme", *Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu 4-6 Mayıs 2011, Bildiriler Kitabı*, Ed. İbrahim Sezgin, vd., Edirne, 2012.

Tuncel, Metin; "Türkiye'de Nehir Büklümü İçinde Kurulan Şehirler: Edirne Örneği", *Şehir & Toplum*, 2015, sayı: 3, ss. 35-40.

Tuncer, Hüner; *19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri (1814-1914)*, Ümit Yay., Ankara, 2000.

Uludağ, Süleyman; "Dede", *DİA*, İstanbul, 1994.

Uludağ, Süleyman; "Hâlidiyye", *DİA*, İstanbul, 1997.

Uludağ, Süleyman; "Halvetiyye", *DİA*, İstanbul, 1997.

Uludağ, Süleyman; *İslam Düşüncesinin Yapısı*, Dergâh Yay., 6. bs., İstanbul, 2010.

Uludağ, Süleyman; "Muhib", *DİA*, İstanbul, 2006.

Uzun, Mustafa; "İbrâhim Tennûrî", *DİA*, İstanbul, 2000.

Uzun, Mustafa; "Mi'râciyye", *DİA*, İstanbul, 2005.

Ünver, Süheyl; "Edirne Mevlevîhanesi Tarihine Giriş", *Anıt Dergisi*, Sayı: 30'dan ayrı basım, 1962.

Ünver, Süheyl; *Edirne Murâdiye Câmi'i*, Kemal Matbaası, İstanbul, 1952.

Vassâf, Hüseyin; *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Kitabevi Yay., İstanbul, 2011.

Yapıcı, Uğurtan; "Edirneli Mevlevî ve Gülşenî Şairler", *Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi*, Danışman Müberra Gürgendereli, Trakya Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Edirne, 2009.

Yılmaz, Hasan Kâmil; "Celvetiyye", *DİA*, İstanbul, 1993.

Yılmaz, H. Kâmil; *Tasavvuf ve Tarîkatlar*, Ensar Neşr., İstanbul, 1994.

Yumerov, Aydan; "Bir Osmanlı Şehri Olarak Filibe ve Filibe Mevlevîhanesi", *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2014, sayı: 1, ss. 193-211.

Yola, Şenay; "Cerrâhiyye", *DİA*, İstanbul, 1993.

Yücer, Hür Mahmut; "XIX. Asırda Anadolu'da Tasavvuf", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Danışman H. Kâmil Yılmaz, Marmara Üniversitesi, SBE, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul, 2001.

Yücer, Hür Mahmut; *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İz Yay., İstanbul, 2002.

Yücer, Hür Mahmut; "Sa'diyye", *DİA*, İstanbul, 2008.

Yücer, Hür Mahmut; "Sa'diyye", *Türkiye'de Tarîkatlar Tarih ve Kültür*, (Ed. Semih Ceyhan), İsam Yay., İstanbul, 2015.

Salnâmeler

1287/1870 Tarihli Edirne Vilâyet Salnâmesi

1288/1871 Tarihli Edirne Vilâyet Salnâmesi

1310/1893 Tarihli Edirne Vilâyet Salnâmesi

1311/1894 Tarihli Edirne Vilâyet Salnâmesi

1311/1894 Tarihli Edirne Vilâyet Salnâmesi

1285/1868 Tarihli Tuna Vilâyeti Salnâmesi

Arşiv Belgeleri

Cumhuriyet Arşivi, (CA), 30-18-1-2, 229/7/2, 1388/1969.

CA, 30-18-1-2, 293/7/20, 1392/1973.

CA, 30-18-1-2, 78/77/4, 1356/1937.

Osmanlı Arşivi (OA), A.}MKT.MHM., 108/72, 1273/1857.

OA, .}MKT.UM..174/100, 1271/1854.

OA, A.}MKT. 101/80, 1263/1847.

OA, A.}MKT. 146/24, 1264/1848.

OA, A.}MKT.DV.. 131/45, 1275/1858.

OA, A.}MKT.DV.. 315/21, 1274/1857.

OA, A.}MKT.NZD. 96/24, 1270/1853.

OA, AE.SABH.I.., 3/338, 1203/1789.

OA, AE.SMHD.II.63/4512,1237/1822.

OA, BEO. 1208/90575, 1316/1899.

OA, BEO. 1955/146556, 1320/1902.

OA, C..EV.. 13/613, 1293/1876.

OA, C..EV.. 142/7090, 1235/1820.

OA, C..EV.. 189/9432, 1261/1845.

OA, C..EV.. 191/9540, 1264/1847.

OA, C..EV.. 202/10051, 1268/1852.

OA, C..EV.. 217/10829, 1284/1867.

OA, C..EV.. 225/11216, 1263/1847.

OA, C..EV.. 236/11771, 1205/1791.

OA, C..EV.. 254/12910, 1195/1781.

OA, C..EV.. 315/16018, 1255/1839.

OA, C..EV.. 315/16018, 1255/1840.

OA, C..EV.. 315/16038, 1255/1840.

OA, C..EV.. 337/17149, 1216/1801.

OA, C..EV.. 392/19875, 1228/1813.

OA, C..EV.. 398/20170, 1278/1861.

OA, C..EV.. 430/21773, 1259/1843.

OA, C..EV.. 466/23592, 1244/1829.

OA, C..EV.. 470/23768, 1208/1794.

OA, C..EV.. 504/25491, 1258/1842.

OA, C..EV.. 550/27765, 1269/1853.

OA, C..EV.. 550/27765, 1277/1869.

OA, C..EV.. 571/28816, 1263/1847.

OA, C..EV.. 571/28816, 1363/1847.

OA, C..EV.. 612/30890, 1211/1796.

OA, C..EV.., 423/21417, 1244/1829.

OA, C..EV.., 521/26317, 1272/1855.

OA, C..EV.., 608/30658, 1206/1792.

OA, C..MF.. 143/7107, 1181/1768.

OA, C..MF.. 46/2288, 1230/1815.

OA, C.EV.. 132/6552, 1225/1810.

OA, C.EV.. 298/15169, 1224/1809.

OA, CT, 505/25536, 1254/1834.

OA, DH.EUM.AYŞ.32/44, 1338/1920.

OA, DH.MKT. 2086/42, 1315/1898.

OA, DH.MKT. 2247/27, 1317/1899.

OA, DH.MKT. 2661/11, 1326/1908.

OA, DH.MKT. 391/39, 1313/1895.

OA, DH.MKT. 626/43, 1320/1902.

OA, DH.MKT., 460/64, 1319/1902.

OA, EV.BRT. 40/18-19, 1255/1840.

OA, EV.d..., 12603, 1262/1846.

OA, EV.d..., 13334, 1264/1848.

OA, EV.d..., 24961, 1298/1881.
OA, HAT 292/17411, 1241/1826.
OA, HAT 294/17515, 1241/1826.
OA, İ..DH.. 1256/98582, 1309/1891.
OA, İ..DH.. 196/11115, 1265/1848.
OA, İ..DH.., 214/12514, 1266/1850.
OA, İ..EV.. 10/53, 1313/1895.
OA, İ..EV.., 442/22390, 1212/1798.
OA, İ..EV.., 49/14, 1326/1908.
OA, İ..MVL. 127/3336, 1264/1848.
OA, MVL, 336/107, 1269/1853.
OA, MVL. 83/55, 1266/1850.
OA, ŞD. 1955/18, 1338/1919.
OA, ŞD. 311/7, 1303/1886.
OA, ŞD. 92/4, 1285/1868.
OA, Y..MTV. 46/58, 1308/1890.
OA, Y..PRK.UM.. 27/14, 1310/1893
OA, Y..PRK.UM.. 28/38, 1311/1894.
OA,A.}MKT.NZD., 15/41, 1266/1850.
OA,A.}MKT.UM..,118/29, 1269/1852.